

1988. № 8 (20)
AUGUSTS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA

DZEJA

PUBLICISTIKA

KRITIKA

AVOTS

LATVIJAS LKJS CENTRĀLĀS KOMITEJAS UN
LATVIJAS PSR RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS LI-
TERĀRI MĀKSLINIECISKS UN SABIEDRISKI PO-
LITISKS ŽURNĀLS JAUNATNEI. IZNĀK KOPŠ
1987. G. REIZI MĒNESĪ. IZDOD LATVIJAS KP CK
IZDEVNIECĪBA RĪGĀ.

REDAKCIJAS KOLĒGIJA:

AIVARS KĻAVIS
(galvenais redaktors),
EDGARS BĀNS,
VILNIS BĪRIŅŠ
(atbildīgais sekretārs),
ILMĀRS BLUMBERGS,
GUNTARS GODIŅŠ
(nodaļas redaktors),
VLADIMIRS KAŅIVECS
(galvenā redaktora vietnieks),
STANISLAVA MARSONE,
MIERVALDIS MOZERS,
MĀRIS OGA,
JĀNIS PETERS,
JĀNIS ROKPELNIS,
BAIBA STAŠĀNE,
ĀDOLFS ŠAPIRO,
PĀVILS VIŠŅEVSKIS,
IMANTS ZEMZARIS,
ROSTISLAVS ZUBKOVŠ.
REDAKTORI:
TATJANA FASTA,
RUDĪTE KALPINA,
ANDREJS ĻEVKINS,
OĻEGS MIHAĻEVIČS,
NORMUNDS NAUMANIS,
EVA RUBENE.
KOREKTORE
IVETA IKASE.
TULKOTĀJA
TAMĀRA RINGA.
MĀKSLINIECISKĀ REDAKTORE
SARMĪTE MĀLIŅA.
TEHNISKĀ REDAKTORE
INĀRA JURJĀNE.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros ma-
šīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

RAKSTNIECĪBA

Gundega Repše, «Ugunszīme» (1. lpp.). ✓
Egils Zirnis, dzejoļi (12. lpp.). ✓
Aivars Ozoliņš, stāsti (14. lpp.). ✓
Žans Pols Sartrs, «Siena» (17. lpp.). ✓
«Jauno dzejas antoloģija» (22. lpp.). |
Rudīte Kalpiņa, «Brīvības kareivis» (24. lpp.). ✓
Rainers Marija Rilke, dzeja (26. lpp.).
Sīmons Karmihelts, stāsti (28. lpp.).

KULTŪRA

Viktors Avotiņš, Aleksandrs Busse, «Rokturis
mēnesim» (31. lpp.).
1988. g. 14. jūnijs (38., 39. lpp.). ✓
Indulis Gailāns, plakāts (40., 41. lpp.). ✓
Andreja Kovaļova saruna ar mākslinieku
Arsenu Savadovu par «Kleopātru» (42. lpp.). ✓
Vilhelms Mihailovskis, «Mana fotogrāfija»
(44. lpp.).
Arnolds Klotiņš, «Republikas tiesiskais statuss
un kultūras attīstības jautājumi» (50. lpp.). ✓

LAIKABIEDRA PIEZĪMES

Jānis Mellēns, «Grēkāzi meklējot» (52. lpp.). ✓
Ruta Veidemane, «Mantojums jeb «... viņa
ūsas mūsu zupās...»» (54. lpp.). ✓
Matī Hints, Ojārs Bušs,
«Reālā divvalodība» (58. lpp.). ✓
Visvaldis Lāms, «Liktenīgais 1939. gads»
(64. lpp.). ✓
Oļegs Mihaļēvičs, «Laiks pārdomāt un
strādāt» (66. lpp.). ✓
Vilnis Zariņš, «Laupītāju filozofija»
(priekšvārds) (68. lpp.). ✓
Normunds Jurgenbergis, «Kas uzliks
iemautus?» (70. lpp.). ✓

RAKSTNIECĪBA

Mihails Bulgakovs, «Suņa sirds» (74. lpp.). ✓

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ «АВОТС» («РОДНИК») НА ЛАТЫШКОМ И РУССКОМ ЯЗЫ-
КАХ. ИЗДАНИЕ ЦК ЛКСМ ЛАТВИИ И СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ЛАТВИЙСКОЙ ССР. ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ЛАТВИИ, РИГА. АДРЕС РЕДАКЦИИ: РИГА, БАЛАСТА ДАМ-
БИС, 3. ОТПЕЧАТАНО В ТИПОГРАФИИ ИЗДАТЕЛЬСТВА ЦК КП ЛАТВИИ, 226081, Г. РИГА, БАЛАСТА ДАМБИС, 3. ИЗДАЕТСЯ С 1987 ГОДА РАЗ В МЕСЯЦ.

MODOTS SALIKSANAI 6.06.88. PARAKSTĪTS IESPĒSANAĪ 15.07.88. JT 08322. FORMĀTS 60X90/8. OFSETA PĀPĪRS NR. 1., 2. OFSETA TEHNĪKA. 10 + 0,5 UZSK. IESPĒIDL.,
21,5 UZSK. KRĀSU NOVILK., 15,5 IZDEVN. L. METIENS 140 000 [LATVIĒŠU VALODĀ — 105 000, KRIEVU VALODĀ — 35 000]. PASŪT. NR. 762. MAKSĀ 50 KAP.
REDAKCIJAS ADRESE: PĀSTA INDEKSS 226081, RĪGĀ, BALASTA DĀMBĪ 3, ABONEMENTA KASTĪTE 35. TELEFONI: 461190, 465478. IESPĒISTS LKP CK IZDEVNIECĪBAS
TIPOGRĀFIJĀ, 226081, RĪGĀ, BALASTA DĀMBĪ 3.

GUNDEGA REPŠE

UGUNSZĪME

ROMANS

(2. turpinājums)

Sametās kauns. Sazin, vai viņš bija kļuvis salonportretists Dagmāras vai paša dēļ. Un vai tikai naudas pēc. Negribējās domāt par to, kas viņš bija bijis un kā viss mainījies līdz ar sievas aizbraukšanu. Bet to Kārlis zināja — ja Dagmāra atgriezies, viņš nekur neizspruks. Arī pacietīgi gaidīdama viņa paskaidrojumus, sieva taču tiesāja un nožēloja viņu. Kas viņa tāda par soģi? Zaķpastala tu esi, Kārlī! Tu nespēj sev atzities, ka pats domā par savu hamleonisko pārvērtību un Dagmāra nu ir tikai iegansts, lai izlauztos nevarīgs niknums pret sevi.

— Kā iet Haraldam?

— Taisās apsievoties. Trīs gadus kā lācis staigāja riņķī. Viņš noteikti palīdzēs ar pierakstu.

— Vai vajadzētu atkal viņam uzbārties? Tik daudz jau palīdzējis.

— Kam tad? Varbūt tev? — Kārlis neiecietīgi prasīja. Visi bija tīri un augstsirdīgi, tikai viņš, viņš tas ņerga un nepateicīgais.

— Tev. Pats stāstīji, kā nāca mierināt, kā stutēja.

— Es no viņa to neprasiņu. Un varbūt viņš vairāk tā mierināja sevi.

— Par ko sevi? — Dagmāra izbrinījās.

— Nezinu. Dzērumā muldēja visādas miklainas lietas. Par parādiem cilvēku priekšā un vēl visādas muļķības.

— Kādas muļķības? Protams, ka mēs katrs esam parādā.

— Es nevienam neesmu, jo nevienam to neesmu lūdzis.

— Tu joprojām esi āzis, tas ir labi. Bet tu mani nesaproti,

— Dagmāra domīgi attrauca, ieķerdamās viņam elkonī.

Vilciens bija silts un gaišs. Kupejā sēdēja vīrietis un lasīja avīzi. Dvakoja pēc dezinficētas veļas un atējas. Ienāca pavadone, patukla blondīne mazām acītelēm, ar palagu kaudzīti rokās. Aiz viņas — ļoti vājš vīrietis plānām lūpām, kurās izčukstēja bezpersonisku «labvakar».

— Adolfs, — viņš sacīja, kad pavadone bija izgājusi. Tad novilka mēteli un atsprādēja čemodānu. Degunā iesitās skuju tirā, smeldzīgā smarža. Vīrietis izņēma neparasti mazu apaļu vainagu un sapurinājis rūpīgi novietoja to uz augšējā plaukta. Tievā, melnā zīda lentīte nokarājās pār sola malu un, dalot vīrieša seju gandrīz simetriskās daļās, šūpojās vilciena ritmā kā pendele. Viņš to nemanīja. Brīdi vēlāk, sameklējās papirosus un sērkokociņus, izgāja no kupejas.

— Laikam uz bērēm, — Dagmāra noteica.

Kārlis pamāja, stīvi raudzīdamies vakara tumsā, kas aizbrūngani notecējušajiem stikliem šķita blāvām samazgām notašķīta.

Neticami, ka līdzās sēž Dagmāra. Viņa sieva. Vai tu, Kārlī, esi priecīgs? Kā gan tu varētu tāds būt? Tu pats esi aprijis savu ejamo ceļu kā asti un skrien pa riņķi, meklēdams tās galu. Varbūt tu tomēr ņem dzīvi pārāk nopietni un traģiski? Miljoniem guļ ar trim citām diennakti, skrien mājās, sīki pamelo, ieēd, smejas, veikli norunā bērnu izskrāpēšanu no neuzmanīgajām. Miljoniem, tu dzirdi, Kārlī? Kāpēc tu iedomājies, ka esi kaut kāds izņēmums? Viss pasaulē balstās uz vienkāršām un tikai dažām patiesībām. Stop, Kaža! Tas jau vairs neskan pat pēc Haralda veselīgajiem spriedumiem. Kas tevī gaudo? Vai kaut kas ir noticis? Paskaties, re, līdzās sēž trausla, vēl skaista sieviete, kuru tu mīli un vienmēr esi mīlējis. Tagad tu to zini. Patiesi, var iedomāties, ka viņa atgriezies no papildināšanās Sorbonnā — kā pats kādreiz izfantazēji. Un, ja tev nepatīk, ka viņa aizgrābtībā nezaudē elpu, skatot tavu bildi, — kas par to? Sievietes vispār mākslu uztver citādāk. Ņem vērā, ka Dagmāra ir cietusi. Vai tu neredzēji sarkan-dzeltenu, uztūkušo apmalojumu uz plakstiem? Tu taču neievēroji, ka Dagmāra slepus no tevis krāsojās. Redzi — apakšā ir piededzināts ar briljantzaļu un pa virsu melnā tuša, lai neizskatītos pārāk šausmīgi. Vai tu neievēro arī to, kā viņa nevilšus aizliek plaukstu acīm priekšā vilciena nepatīkamajā gaismā? Dagmāra vēl nav šeit. Tu nekad nezināsi, vai viņa kādreiz pa istam atgriezies. Tāpēc neuztraucies, ja viņai nepatīk tavas gleznas. Nožēlojamais melis! Tu esi nonācis tik tālu, ka apvārdo pats sevi.

— Kārtis nespēlējat? — kupejā palikušais vīrietis pavērsa pret viņiem omulīgu, spīdīgu vaigu.

— Nē, — Kārlis norūca.

Vilciena ritmiskā klauzonga nemanāmi pārgāja patīkamajā, specifiskajā ceļa mūzikā.

Ienāca pavadone ar sardeļu kastrolī. Silti saldenā, taukainā smarža šķīta piedauzīga iepretim skuju nepārprotamajai liktenībai. Vīrietis paņēma divus likumus un, pirkstus applaucēdams, novietoja uz avīzes.

— Uz jūsu veselību! — viņš uzsmaidīja Kārlim un Dagmārai, uztriepdams sinepes uz spīdīgajām desām.

— Velnišķīgi gribas dzīvot, kad redz kaut ko šitādu, — vīrietis pamāja uz augšējā plaukta pusi un iekodās vakariņu devā.

— Tad tik uz priekšu, — Kārlis piebilda, ar acs kaktiņu pamanīdams, ka Dagmāru nomāc viņa ignums.

Ienāca Ādolfs. Vēl viena — rūgti smacīga dūmu dvaka — pievienojās vilciena smārdam. Izņēmis no kofera pudeli šņabja, virietis apsēdās. Tad atkal piecēlās, izgāja un atgriezās ar četrām tējas glāzēm.

— Meita nomirusi, — Ādolfs kā atvainodamies sacīja — bez intereses un acīm redzamām emocijām.

Sardeļu ēdējs vēroja klātesošo sejas un ar sērkokciņu bakstīja zobus. Laulības gredzens viņa pirkstā bija iegrauzies tik dziļi, ka, likās, tas sagādā sāpes.

— Jums ir bērni? — Ādolfs ieprasījās, kad visi izdzēra pirmo malku.

— Mmm, — piekritoši pamāja virietis.

— Diemžēl nav, — vienlaikus sacīja Dagmāra, ieķerdamās Kārļa elkonī ar abām rokām.

— Pusotra gadiņa, — Ādolfs trulā vienaldzībā secināja un ielēja vēlreiz.

Tajā brīdī manam tēvam sāka drebēt nāsis. Viņš atcerējās mani. Iztēlojās skaidri jo skaidri — Viņas aditajā rozā kleitiņā, kuru, protams, nekad netika redzējis, gaišu brūnu matu apskautu ovālu galviņu un baltos, rūpīgi sašņorētos zābaciņos.

— Bērnus vajag, — Ādolfs sacīja Dagmārai.

— Gan jau būs. Būs! — viņa atsaucās, un sejai nepārskrēja ne ēnas driska — tā bija jaunās, brīvās dzīves iejūsmota.

— Vai ne, Kārli? — vēlāk Dagmāra iečukstēja vīram ausī.

— Protams, — viņš noglāstīja sievas roku.

*

Ļeņingrada viņus sagaidīja mikla un miglaina. Neva grima biežā pelēkā dūmakā, un akmens nami smagi elpoja septembra nogales ritu. Kvarengi, Rastrelli, Trezini un Voroničina Pēterburga. Svētā Pēterburga!

Sadevušies rokās kā skolnieki, viņi cilpu cilpām lenca šīs pilsētas sirdi. Nevas prospekts visā garumā, māju pagalmi, laukumi, tilti pār kanāliem. Pa Rossi ielu, tad pāri Lomonosova laukumam uz Fontankas krastmalu.

Vecajā, pelēkzaļganajā putekļu mētelī ģērbusies, tumši zaļo vilnas lakatu ap kaklu aptīnījusi, Dagmāra gāja, labsajūtā atmetusi galvu. Te piepeši apstājās un sacīja:

— Bet, starp citu, tomēr piezīmēšu, ka uzskatu Pēterburgas ritu, liekas, pašu prozaiskāko uz zemeslodes, gandrīz par fantatiskāko visā pasaulē. Tas ir mans personīgais uzskats, vai, labāk sakot, iespaids, bet pie tā es palieku. Šādā Pēterburgas ritā, neveselīgā, mitrā un miglā, Puškina kaut kāda «Piķa dāmas» Hermaņa neprātīgajam sapnim (kolosāla persona, neparasts, pilnīgi pēterburdzisks tips — tips no Pēterburgas perioda!), manuprāt, vēl vairāk jānostiprinās. Man simtiem reižu šinī miglā ienākusi prātā divaina, bet neatlaidīga doma: «Kas notiks, ja šī migla izklidīs un pacelsies augšup, vai reizē ar to nepacelsies visa šī satrunējusi, apglumējusi pilsēta, nepacelsies reizē ar miglu un neizgaisīs kā dūmi, un paliks agrākais somu purvs un tā vidū — varbūt skaistuma dēļ — bronzas jātnieks uz svelmaini elpojoša, nokausēta zirga.» Vārdu sakot, es nespēju izsacīt savu iespaidu, jo tā ir fantāzija, galu galā, dzeja, tādat aplamības, bet tomēr man bieži uzmacies un uzmacās jau gluži aplams jautājums: «Re, kā visi šaudās un svaidās, bet, kas zina, varbūt tas ir tikai kaut kāds sapnis un te nav neviena ista, patiesa cilvēka, nevienas reālas rīcības? Kāds, kuram tās rādās sapnī, pēkšņi pamodīsies, un viss mirkli pazudīs.»

Kārlis mulsi klausījās sievas divainajā runā un ciešāk sapieda viņas plaukstu.

— Nav vēsi?

— Tas ir Dostojevskis. Tur bija viena veca sieviete, kura nodaļām skaitīja viņa romānus. Diemžēl mūs izšķīra. Viņa bija no Ļeņingradas. Tāpēc es arī gribēju atbraukt, — Dagmāra sacīja, un Kārlis pēkšņi ievēroja, cik sakritusies un mokoša ir sievas seja. Tad, kad viņa netur sevi abām rokām kopā.

— Miļā pūce, — Kārlis saņēma viņas plaukstu un pie-

spieda lupām. — Iesim labāk pameklēt kadu ūķi ar karstu kafiju.

Ermitāzā, Krievu mākslas muzejā Dagmāra alkatīgi nodevās glezniecībai, Kārli gandrīz piemirsdama. Bet viņš, rokas uz muguras salicis, lēni vilkās sievai līdzī, pārgremodams pats savu dzīvi. Kāpēc tāda ākstišanās? Viņš taču kādreiz bija pats. Arī tās bija mokas un rūgti neizdošanās brīži, bet viņš tomēr bija neaizskarams. Viņu varēja lamāt par formālismu, par sazin ko vēl, bet tas bija Kārlis Dobe. Tādu Dagmāra bija viņu aizvedusi sev līdzī. Un ko atbraucot ieraudzīja? Nomocījušos, kompleksos sačūlojušos personu, kura nevar izspraukties no sevis paša uzliktā krātiņa. Re, te ir Brilovs. Deviņpadsmitā gadsimta pirmajā pusē Eiropas slavenība, milulis Romā, reformators savā būtībā. Nikolajs I viņam, tāpat kā Puškinam, tomēr pieprasa visu uzgleznoto vispirms atrādīt. Kas šodien ir Brilovs? Gandrīz salonisks akadēmists. To dienu novatorisms nogludinājies vēsturiskā likumsakarībā. Jā, bet viņa aizsardzība bija slava. Taču Ivanovam otrāda secība. Un kas mainās? Personīgais liktenis tik sīks un nenozīmīgs gadsimtu priekšā. Bet divainā kārtā tas Kārli nevar mierināt. Jo ir jānodzīvo personīgais liktenis. Vienīgā izeja ir to neviltot. Iespējami patiesāk saglabāt sevi un savu laiku mākslā. Bet kā tad Pikaso? Viņš rāda cilvēciskumu tādu, kāds tas ir — ar visu tā riebigumu un netikumiem, un to viņš itin bieži redz kā savu laikabiedru Buhenvalda un Rāvensbrika līdzgaitnieks. Vai var pārmest Pikaso, ka viņš slikti izvēlējies savu laikmetu?

Kārli Dobe, jūs atkal aizmirstaties un neievērojat vēsturiskās un šķiriskās nostādnes! Jā, imperiālisma laikmets tiešām sakropļoja un izķēmoja daudzus mākslas talantus, to skaitā arī Pikaso, novirzot viņus no vienīgi pareizā ceļa mākslā — no realisma uz formālisma un citu visdažādāko -ismu bezcerīgā labirinta celiņiem.

Pag, pag, bet viņš pats, Pikaso, taču skaidri formulēja, ka māksla nav patiesība. Māksla — tie ir meli, kas ļauj mums tuoties patiesībai. Un māksliniekam ir jāatrod paņēmieni, lai pārliecinātu publiku šo melu patiesīgumā. Tā taču ir — kaut vai balodis uz pieminekļa pakājes! Glezno, kā gribi, bet tie ir meli — tas nav balodis. Bet tas var būt priekšstats, impulss, atklāsme idejai par šo putnu. Vai tā nav?

Nē, Kārli Dobe, jūs atkal neesat sapratis! Tās ir bailes no patiesības, bailes no dzīves patiesas izpratnes, dzīvnieciskas bailes īstenības attīstības likumu nepielūdzamās gaitas priekšā, kas vēstī nenovēršamu bojāeju monopolistiskajam kapitālismam kā savu laiku pārdzīvojušās sabiedriskās iekārtas formai, kas bremzē cilvēces tālāko attīstību, nomāc visu dzīvo, progresīvo, kas parazītu ekspluatatoru saujiņas varas saglabāšanas un nostiprināšanas dēļ kropļo miljoniem cilvēku. Un Pikaso mākslas izpratne ir izdevīga buržuāzijai, jo tā pilnīgi atbrīvo mākslinieku no jebkādas atbildības par sava radosā darba saturu, ko jau iepriekš pasludina par meliem, atbrīvo no jebkādas atbildības tautas, skatītāju priekšā, jo ir laikus nosacīts, ka mākslinieka uzdevums — apmānīt publiku, pārliecināt to melu patiesīgumā.

Nu, nu, vai nav pārāk tālu un kurli saukts? Bet — demokrātisko tieksmju interesēs — nav taču nepieciešama attīstība obligāti realistiskā stilā, bet gan ikviena stila uzplaukums, jo tikai tas kalpo nākotnes humanīsimam. Un apgalvot, ka tauta mākslas darbos vēlas saskatīt tikai sevi, atpazīt ārējo pasauli, kādu viņa to redz vai iedomājas, ka redz, — nozīmē priekšlaicīgi tai piešķirt 19. un 20. gadsimta buržuā estētisko gaumi. Tas nozīmē necienīt savu tautu, un nolikt to muļķīša «vaņķas-staņķas» lomā.

— Kārli! Kur tu paliki? Es vairs nevaru pavilkēt kājas, — Dagmāra pienāca un ieķērās vīram elkonī. Viņas seja bija apmierināta un gaiša.

— Es daudz ko pārdomāju, — vēlāk, jau ceļā uz staciju, Kārlis teica. — Man jāpamēģina atgriezties tai vietā, no kurās es aizbēgu. Citādi būs krahs. Mums abiem.

Dagmāra neatbildēja, bet viņš pamanīja atvieglojumā atslābštam viņas vaigus un lūpas. Viņa taču netika bildusi ne vārda. Nepārmeta, neanalizēja, pat samērā veiksmīgi noslēpa pārsteigumu. Nepilnās divās dienātkās tu esi pārdzimis.

Bet sazin, kā tev ies. Vai tu iemācīsies no jauna staigāt? Un darīsi to, vieglumu dvēselei meklēdams vai patiesas vajadzības dzīts? Bet kāda tam nozīme, ja gribi būt pats? Un ja nu šī mētāšanās ir tava istākā būtība? Nē, Dagmāra teiktu, ka forma tev ir mētāšanās, būtība tev stipri viengabalaina un varbūt pat pārāk nekustīga. Kā gan citi var bez mokām un acim redzamiem konfliktiem realizēt sevi? Piemēram, Subins. Peredvižņiciski glezno kara invalidus un viņu sievas jaunās dzīves garantiju saulē. Vai tas ir nosodāmi? Ja Kārlis pats joprojām nejustos vainīgs un glēvs šo cilvēku priekšā, ka nebija tiem līdzās, varbūt arī viņš tos gleznotu, kas zina. Nē, ne jau peredvižņiciskā siekalainībā, kas ir melīga un neatbilst 20. gadsimta vidus pieredzei un būtībai, bet gleznotu. Tomēr tā nav viņa tēma. Bet kā Subins var? Kā viņam nav kauns? Tikšanās ar veterāniem, glaimi, banketi. Dots pret dotu. Viņš nebrīnītos, ja Subins dzērumā tos joprojām parodētu tāpat kā Akadēmijas laikā savus pedagogus. Kāpēc Kārlis atkal domā par Subinu? Tādu tak Latvijā ir desmitiem, varbūt pat simtiem. Un cik vēl visā Savienībā! Vai tie būtu tie laikmeta produkti? Bet kādēļ atzītie krāsu meistari, dzejnieki un žurnālisti nākotnes ideālus vērtē un apliecina augstākās slavas tirādēs un treļļos nekā reālās šodienas, īstenības sasniegumus? Tā gan ir grimšana sapņu iluzorajā vatē, ko pārmeta Kārlim, — bēgšana no dzīves realitātes. Kas tad, galu galā, ir kas? Jeb viss ir pelēks un tāpēc pelēks, ka tā drošāk, nekas nekrit acīs?

Kārlī, nu kur tu atkal esi iestidzis? Avīzes nelasi? Viss ir vienkāršāks par vienkāršu: «Materiālās kultūras augšana ir garīgās kultūras augšanas pamats. Ja materiālās kultūras limenis ir zems, nevar uzplaukt visas sabiedrības garīgā kultūra. Daudzi nesaprot, ka cilvēkiem vispirms vajag ēst, dzert, apģērbties, tiem vajadzīgs dzīvoklis, un tikai pēc tam tie varēs nodarboties ar politiku, zinātni, mākslu.» Tā, lūk, Kārlī Dobe! Kā lai uzplaukst tava tā saucamā māksla, ja tev dzīvokļa nav, ja māte pat aizgāja meklēt savu no jauna? Nē, kur dzīvot jau ir, bet tāpat jau tu esi nenormāls, ka vispirms paskaties uz audeklu un tikai tad uz pulksteni, ka ēd, kas pagādās, ja neatskrien Haralds. Redzi, tas viss arī paskaidro, kāpēc tava māksla ir štrunts pret Subina daiļradi, jo viņam materiālās kultūras limenis ir četras reizes augstāks.

Demagoģija, biedri Dobe, demagoģija! Tā jau ir. Kādos dzīvokļos mīta latviešu sievas, dainas skandēdamas? Tikai nepaliec sentimentāls, zēniņ! Labāk padomā par sievu. Kur tu viņu pierakstīsi, un kas tālāk būs?

— Reizēm man liekas, ka kurls ir bijis tas, kurš teicis, ka arhitektūra ir sastingusi mūzika, — ierunājās Dagmāra, jūsmīgi pētot māju fasādes. Viņa soļoja Kārlim līdzās rīmā, pašlāvīgā solī, un viņš sajūtās sāpīgi pateicīgs. Kārlis vairs nav viens.

Sostakoviča simfonija 1942. gada 9. augustā — dienā, kad Hitlers paredzēja Ļeņingradas krišanu. Kurā namā šī mūzika sastingusi? Ļaužu sejas ir dzīvas. Ļeņingradas simfonija te pat ducina kā atklāsmi šķaidošs negaiss, un mājas nospriegotas kā zaldāti ierindā.

— Es te laiciņu pabiju. Tuvu pie pilsētas, — Dagmāra atkal ierunājās.

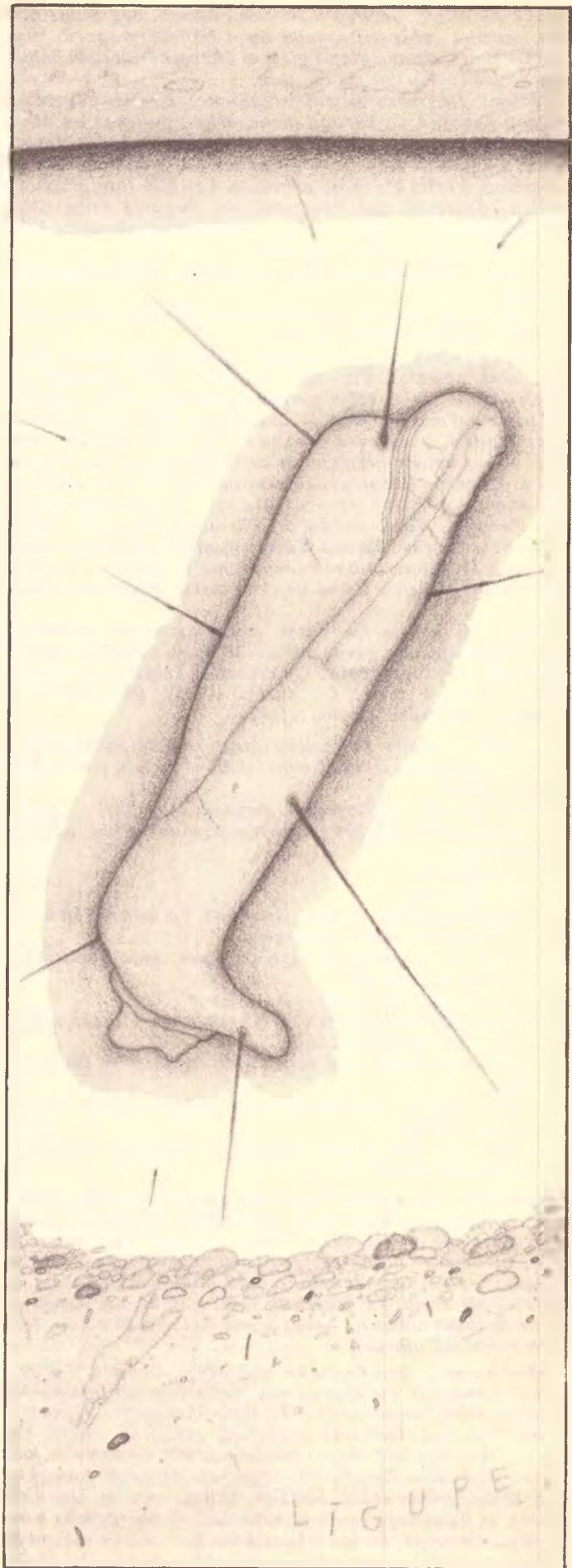
Tā, skaidu pa skaidai viņa tev, Kārlī, atmetis — nejauši, it kā rotaļādamās.

Iekāpuši vilcienā, viņi pārļapoja antikvariātā nopirktās grāmatas — Zīlu Renāru, Moljēru un Monteskjē — un devās pie miera. Soreiz garastāvokli postošu līdzbraucēju nebija. Dagmāra iemīga acumirkļīgi. Taču pret ritu Kārlis uztrūkās no šausminoša sievas kļiedziena: «Freimanis!»

Otrreiz viņi neaizmīga. Rīts uznira oranži uztūcis, un viņa pelēkais nakts tumsums izplēnēja.

Kārlis gleznoja. Sad tad pieņēma kādu pasūtītāju, taču vienīgi tik, cik nepieciešams pieticīgai iztikai. Pircēji vairs nebija tik apmierināti kā līdz šim. Lāgiem nācās gleznot reizes trīs. Attiecīgi kritās cenas. Lai netērētos, uz audekla Kārlis veica tikai pasūtījumus, bet sev strādāja uz ģiniera gabaliem, kurus savāca pa tuvējām vārtrūmēm un pagrabiem.

Dagmāra dzīvoja Slokā pie Lizas, vecā Siliņa māsas. Kad Kārlis ieradās pie skolotāja, viņu saņēma mīli un gādīgi kā dēlu. Bez sīkiem prašņājumiem solīja visisākajā laikā pa-

domāt, kā līdzēt. Nepagāja ne divas dienas, kad Siliņš bija klāt, mazliet sačakstējis, taču lepnī izslietu muguru. Viņš uzmeta skatu nepabeigtajai glezņai un, savērnieciski noklepojies, uzsita Kārlim pa muguru.

Sākumā Dagmāra no rītiem atbrauca Kārlim pagatavot ēst, tad šķirstīja un kāroja manuskriptu paliekas un atkal aizbrauca. Kad pēc vairākiem atteikumiem dažādās darbvietās Dagmārai izdevās noformēties Slokas papīrfabrikas maisītavā, Kārlis braukāja pie viņas. Tas bija jūtu pilnzieda laiks, kā Dagmāra pati vēlāk stāstīja. Pagaidu dzīve ritēja lietīšķās rūpēs, piesegta ar vieglu romantikas plīvurīti. Kārlis un Dagmāra vēlreiz bija jauni.

Reiz uz Sloku atbrauca Viķa. Ar torti un rozītēs izadītiem cimdēm.

— Ja jau tu neatrod ceļu pie manis, jābrauc pašai, — viņa teica, noskūpstīdama vedeklu.

Bridi ziņkārīgi un piesardzīgi aplūkojušas viena otru, abas sāka smieties. Viss bija vienkārši. Viķa iztaujāja un Dagmāra atbildēja. Viķai varēja stāstīt visu. Viņa saprata. Bet par mani memme klusēja, domās vien salīdzinot Dagmāru ar Magdu. Kurā pusē nostāties? Arī Viķai gribējās savu dzīvi ar normāliem bērniem un mazbērniem, par kuriem gādīgi rūpēties un, ja vajag, uztraukties. Bet Kārlis un Dagmāra it kā vilka uz vienu, es — uz citu pusi. Magdai gan laikam bija vienalga. Viņai pietika ar Vili un Annu, kuri stutēja meitu kā prazdama. Ziemās Vilis, satuntuļojies lielajā aitenī, atbrauca ar paunu paunām, lai mums ar māti un Karlinu būtu pārticīga dzīve. Anna gan nebrauca. Nepiedeva Karlinai.

Decembra beigās Dagmārai izbeidzās otrais «trimdas» laiks. Viņa nogrieza garos matus līdz ausu līpiņām, nopirka melnu džemperu ar apaļu izgriezumu un beidzot pilntiesīgi iesoļoja brīvajā dzīvē. Arī Kārlim veicās. Diendienā viņš gleznoja. Dagmāra atsāka tulkot.

— Man ir biļetes uz «Loengrinu!» — triumfējošā priekā paziņoja Dagmāra, iebrāzdamās istabā ar veselu joni auksta ziemas gaisa.

Kārlis pamāja un turpināja gleznot.

— Jātātais! — mazliet pārmetoši uzsauca sieva, nogērbdama mēteli.

— Sovakar?! —

— Jā, šovakar.

— Nekādā gadījumā. Man jāpabeidz. Tu taču varēji brīdināt, — Kārlis noraidoši burkšķēja.

— Labi. Iešu viena. No operas, jācer, mani neizraidīs.

— Nu ko tu fantazē?

— Kāpēc tad visi izvairās no mums?

— Tas ir dabiski. Kamēr viss noregulēšies. Tu taču saproti, ka tas, kas noticis ar tevi...

— Ar mani nekas nav noticis. Bet ar tevi? — Dagmāra uzklēdza.

— Es strādāju! Vai tiešām to tik grūti saprast? Es beidzot varu strādāt!

— Protams! Tas ir labi. Piedod, — Dagmāra noteica un iegāja vannas istabā.

Opera bija ļaužu pilna. Smaržoja pūderis un palēti odekoloni. Nopirkusi programmu, Dagmāra iespraucās divpadsmitajā rindā un apsēdās. Spožā gaisma atkal žilbināja acis, un asaras grasījās izšķīdināt rūpīgi klāto tušu. Ārsts bija ieteicis valkāt tumšas brilles, taču Dagmāra negribēja izskatīties pēc ērma. Vēl mazlietiņ viņai ir laiks, vēl viņa ir tā nekas. Salabos zobus un uzšūs jaunu melna zīda kleitu, ēdis auzu putru un gan jau...

Uvertīru Dagmāra tikpat kā nedzirdēja. Domāja. Vai dzīve tagad beidzas? Vai viņas visas, meitenītes, tur tālumā domāja, ka dzīve beigusies? Nē! Tā šķita tikai šeit — Rīgas ciemtumos. Tur gan. Kamerās trīsdesmit grādu karstumā. Lai gan... Arī tad, kad viņas, četrdesmit trīs sievietes — jaunas un septiņdesmitgadīgas — izģērbtas dzina pa gaiteni uz mazgātavu, nekas nebija beidzies. Svilpa, rēca un elsa ceļā satiktie un pa atslēgu caurumiem lūrošie, siekalodamies smēja sargi, skatoties, ko bābu bars darīs ar verdošu mazgājamo ūdeni. Tas viss bija. Daudz kas bija. Tievas, lunkanas dakterītes, kuras izstieptās rokās turēja fonendoskopus un

rauca degunu no «fašistu netīrumu» smakas. Bija lēnā židiete, kura lika ar rokām izķeksēt ar vati aizstāpētos podus, un, uzdodama jautājumus, lika Dagmārai izģērbties un izdarīt pietupienus — kamēr ilgst pratināšana. Bija lādīgais Koļa, kurš slepeni ļāva aizsmaukt uz tualeti biežāk nekā divreiz diennakti. Bija vieninieku kamera, kurā Dagmāra murgainās bailēs gaidīja atnākam skaisto Freimani un izpildām draudēto. Bet Centrālcietumā caur divdesmitnieku kameru logiem varēja dzirdēt citu sieviešu viru dziedāto «Aidu». Tikai dažas minūtes, un tad viņus no ielas aiztrieca, draudot nopiest gailus. Vēl bija rupjmaizes pogas un utis. Naktis ar spožu spuldzi virs galvas un no tā laika strutojošie plakstiņi. Bet tas viss ir garām. Pat garie darba gadi — sniega un tveices kilometru desmiti četrdesmit piecu grādu minusos un plusos. Garām temperamentīgo sieviešu vaimanas un histērijas, garām nakts, kad recidīvistu noņemnes vīri pa izrakto apakšzemes eju jau bija tikuši aiz sieviešu lēģera žoga. Garām nakts, kad divas lezbietes iebruka viņas un «iztrūkumu specialitātes» sieviešu istabā. Garām. Viss ir garām. Audziņošās aģitbrigādes un mazais koka veikaliņš, kur par nopelnīto naudiņu varēja nopirkt margarīnu un vēlāk pat baltmaizi. Viss ir garām, un dzīve nav beigusies. Garām arī bailes par to, vai Kārlis izturēs. Viņš ir bijis stiprāks, nekā Dagmāra domājusi. Lielāks. Viņas Karlis!

Vāgners tricīnāja sirdi dziļiem un reizē plašiem vēzieniem. Publīka nemierīgi knosījās, kā jau ziemā — kāsēja un siki knukstēja, šņaukājās un dobjī klepoja.

Otrajā starpbridī Dagmāra izgāja gaiteni pavējoties. Pulciņā sastājušies, cilvēki kaut ko spriedelēja, sievietes, saķērušās elkoņos, runāja par bērniem, dažas modernas jaunkundzes pastaigājās manierīgu, sievišķīgu viriešu pavadībā, dažas mūziku aprindu slavenības cēli peldēja ar savām biklajām haizivīm pie sāniem.

— Labvakar, Dagmāra! — kāds cieši satvēra viņas elkoni.

— Sveiks! — apjukusi un pārsteigta viņa nopētīja Oļafu, kurš, krūtīs izriezis kā fītars asti, vai sprāga no labsajūtas.

— Kā tev klājas? — viņš draudzīgi vedināja Dagmāru sāņus, lai aprunātos.

— Nu jau labi.

— Tu biji prom, kā dzird. Kas gan tie bija par cilvēkiem, kas tie bija... — Oļafs līdzjūtīgi šausminājās, vienlaikus alkātīgi pētīdams, drīzāk meklēdams sievietes uzpostajā sejā ciešanu un nožēlas pēdas.

— Tādi paši kā tu un es. Cilvēki! — Dagmāra daudznozīmīgi sacīja.

— Nu, un ko tagad? Tulkosi? Kur strādā? — Oļafs mōži izjautāja, neatlaizdams viņas elkoni. Tas bija nepatīkami un nožēlojami ciets, vēlāk pie sevis secinās Subins.

— Vēl nekur. Sarežģīti, — Dagmāra nepatīkā atbildēja, domās pārcilājot visu Kārļa stāstīto.

— Vai nevajag kaut kādi palīdzēt? Es jau tagad šo to varu, — Subins viltīgi pasmaidīja.

— Vienmēr esi varējis. Ko nu par to. Paldies, nevajag. Tikai nelauz sprandu, — Dagmāra nīgri noteica un devās zālē.

— Pagaidi, mazulīt! Pasveicini savu laulāto draugu un mīļo pūmpuriņu Eriku. Vai nav jauka drostaliņa, ko? — Subins, apburoši smaidīdams, pamāja un iegāja nākamajās durvis. Dagmāra redzēja, ka viņš apsēžas blakus jaunai, dārgi ģērbtai sievietei ar izspīlētam krūtīm.

Nodzīsa gaisma. Likās, ka arī pašā Dagmārā. Sakrampējusi drebošās rokas, viņa stīvi vēroja skatuvi. Domāt par kaut ko pilnīgi citu! Lūk, par diriģenta divaino galvaidu ar sprogas astīti jeb par priekšā sēdošo siluetu raustīgo līniju. Nē, labāk par to, kā pagatavojams karpas cepetis. So metodi Dagmāra bija apgūsi cietumā. Kad pratināšana vilkā septiņdesmit divas stundas no vietas, tas bija vienīgais glābiņš. Tur viņa domāja par Kārli.

Brabantes princese un ģeņinieks šketināja savas attiecības neizturami teatrāli. Mūzikas kāpumi un spējie bezdibēni lika satrūkties. Ticības opera. Ja Brabantes Elza būtu ticējusi, tā nezaudētu mīļoto. Ak, visduslaiku teiksmas, nīcīgie tikumi un mākslas lētticība!

Asaras neklausīja saprāta žņaugiem. Izskanot pēdējām taktīm, Dagmāra izlavījās gaitenī un, apvilksusi mēteli, izskrēja laukā.

Decembra nakts bija kaila un melna. Plānais sniegs apstādījumos, sačokurojusies dubļainā plēve. Uz kurieni? Uz mājām? Kārlim taču jāpabeidz glezna. Cik labi, ka viņš tagad iemanījies strādāt arī elektrības gaismā. Dagmāra aizies pie Viķas. Jā! Tāpat. Uz brītiņu, nomierināties. Iedzērs tēju, parunāsies par šo un to, un tad jau redzēs.

*

Tā bija mana pirmā tikšanās ar Dagmāru. Es gulēju uz memmes divāna, iegērbta dzeltenā lācīti un baltās zekēs, kad viņa ienāca — apburoša un nelaimīga.

— Sēdi, Dagmāriņ, sēdi tepatās pie galdā. Es tūlīņ, — Viķa nervozi mētājās pa istabu, nezinādama, ko ņemt, ko grābt. Tad viņa izgāja.

Es iestēnējos no sajūsma par skaisto, melno sievieti, un viņa pagrieza galvu uz manu pusi.

— Sveikal! Vai tu būtu Erika? — Dagmāra man vaicāja.

Es centos, cik varēdama, apstiprināt viņas nojautu, taču vienīgais rezultāts bija gavilpils un skaļš kliedziens.

— Kas ir, bērniņ? — izbijusies ienāca Viķa.

— Nekas. Viņa ar mani sasveicinās, — Dagmāra iesmējās.

— Man te mūžīgi visi paziņas un kaimiņi atstāj kādu vāķīt... — memme nemākulīgi purpināja.

— Nevajag, Kārļa mamm...

— Tad tu zini? Zini?! Paldies dievam, paldies dievam. Tas bija neizturami. Man jānānās kā vecam milniekam, ka tik neizrunājos tā un ka nepasprūk šitā. Kad tad Kārlis pateica? — Viķa norūpējusies, bet atvieglota prasīja.

— Kārlis man neko nav teicis.

— Kā? Ak šitā? Kas tad teica?

— Paziņas. Es jau visu nesapratu. Tāpēc atnācu. Saņemt dūšu. Bet, ka mēs ar Eriku tā uzreiz iepazīsimies, uz to gan necerēju. Redzi, draudziņ, es bez dāvanas, — Dagmāra man uzsmaidīja, un viņas acis rīcās asaras.

— Caiņiks vārās. Es tūlīņ. Tu ieēd pastēti un kartoškinus, — Viķa, izstumdīdama šķīvjus, mudināja un izgāja no istabas.

— Erika! Ļauj paskatīties uz tevi. Nu, vai tu izskaties pēc tēva? — Dagmāra pienāca pie manis un noliecās. Soreiz es neganti iebērcos. Man bija dusmas par viņas iedomu, ka es savu tēvu, lielo ģēniņu, kaut reizi būtu redzējusi.

— Nekliedz, draudziņ. Nodomās, ka es tev daru pāri, — Dagmāra man sacīja, un es paklausīju.

— Bet kas tev uz deniņiem? Sausmas! — viņa noliecās man vēl tuvāk. Es klusēju.

Tad Dagmāra ar Viķu sēdēja pie tējas un liķiera. Memme stāstīja visu pēc kārtas par Magdu, bet es aizmigu, jo zināju to visu no galvas un man bija pašai savs viedoklis. Reizēm Viķa ieraudājās, kad Dagmāra stāstīja par Kārli, par iepazīšanos, laimīgo dzīvi, un tad arī es piebalsoju.

Sievietes šķīrās sirsniņi, mazliet ligojoties.

Kārlis sievu gaidīja uz ielas, nervozi staigādams no viena stūra uz otru.

— Kur tu biji? Es uztraucos, domāju, nez, kas atkal ir...

— Nav nekā. Biju ciemos pie tavas meitas, — Dagmāra sacīja un skaļi nobučoja Kārļa vaigu.

*

Dagmāra veselu gadu nostrādāja nomales skolā, bet tad ar Haraldā un vecā Siliņa gādību iekārtojās Universitātē par franču valodas un literatūras pasniedzēju vakara nodaļā. Haralds gan bridināja, ka nekādi stiķi nevarot būt, ošņātāji un rējēji esot arī tur. No agra rīta līdz lekciju sākumam Dagmāra sēdēja bibliotēkā vai virtuvē un tulkoja. Tā nu bija iegrozījies, ka istabā gleznoja Kārlis. Viņam «gāja». Pircēji saruka, un varēja nodoties tikai savam darbam. Uz izstādēm Kārlis darbus nenesa, taču pamazām Dagmāra viņu pierunāja. Pa vienai gadā. Pašai gan bija jāsasopas ar redakciju kurlumu. Dagmāra satikās ar Ievu no «ceturtdienu» laikiem,

arī atgriezušos putnu, un kopā gāja uz koncertiem. Bieži viņus apciemoja Viķa, taču Kārlim tas īsti nepatika. Viņš mīlēja savu māti, bija pieklājīgs un laipns, taču viņa allažīņ urķēja visu augšā. Viss bija izrunāts, izstāstīts, piedots, un ir laiks aizmirst! Bet Viķa vienā gabalā lielījās, kā es augu, kā ēdu, kādas gudribas runāja, vārdu sakot, īši raustīja Kārli aiz slimīgi jūtīgajām ūsām.

Dagmāra turējās braši. Reizi nedēļā pacieta Kārļa tuvību, kura kopš tikšanās ar Subinu viņai šķēbināja, un jutās kā izžuvusi vāze ar puskaltušām, puspuvušām puķēm dvēselē. Bērnu nav. Ir gandrīz četrdesmit gadu, ir un turpinās kurss uz rušīnāmaugiem. Dagmāra klusēja. Nepārmeta. Darija savu darbu — gan agros rītos, gan vēlās naktīs, trieca sevi kā zirgu un arvien biežāk iedzēra. Viena pati. Naktīs, kad beidza tulkošanu. Manuskripti auga, pildījās arī grāmatu plaukti, jo viņa uzmeklēja «ceturtdienu» laika antikvariāta vīru, kurš apgādāja Dagmāru ar visu iespējamo un par vislētāko naudu. Sestdienās un svētdienās viņa mācīja Siliņa mazmeitai Klārai franču valodu. Arī virtuvē, lai netraucētu Kārlim gleznot. Redzot vīra sekmes, arvien pieauga ticība viņa talantam. Dagmāra ne iztēloties nevarēja, ka Kārlis varētu kādreiz novērsties no sava ceļa, ka varētu meklēt svešās kabatās. Ticība ļāva viņai būt iecietīgai, ja vajadzēja (un bieži vajadzēja), arī mātīšķai un bērnišķīgi naivai. Vairs nebija, ko zaudēt. Vienīgi veselība. Svarā tā arī neizdevās pieņemt, arī acis diendienā bija rūpīgi «jāapažūmots», kā viņa par sevi kircinājās, un jānomaskē ar gadiem mazliet nepiemērotu krāsošanos. Naktīs Kārlis nereti dzirdēja sievu raudam, taču izlikās aizmidzis, baidīdamies no nevajadzīgiem plēsumiem sirdī. Jāstrādā! Galu galā, viss atrisinājies cilvēcīgi, un viņš glezno! Tiesa, Dagmāra piespieda sūtīt Magdai naudu. Ja ne, draudēja nokārtot pati. Mana māte dievināja svētķus un garšīgus ēdienus, tāpēc tēva rubļi lieti noderēja.

Es ar Dagmāru reizreizēm satikos pie Viķas. Joprojām šī sieviete mani sajūsmināja. Ja es būtu zēns, noteikti iemīlētos vēl mazgadīgs. Man patika, kā Dagmāra prata uzsiēt rulli un atstāt mazas sprodziņas man uz kakla. Kad viņa atnāca, bija svētki, jo, no stāsta par taigas lāci un ostjaku leģendām vien bērns nevar pārtīkt. Vismaz tik daudzpusīgi «iedibināts» bērns. Dagmāra mācīja franču dziesmiņas, un vienu mēdīņu es protu vēl šodien. Vārdu gan piemirsušie.

Magda ar mani tā nenodarbojās. Lika vannā, palīdzēja Kārlinai gatavot, taču, tiklīdz beidzās mans zīdaiņa periods, aizspurdza pie saviem draugiem uz Akadēmiju. Visādi virieši nesa mātei konfekšu kastes, bet tas bija ļoti rātni, jo Karolina sargāja manu bērniņu. Kas tik ko nedarīja! Karolina, Viķa, Anna, Vilis un kaut kādā mērā arī Dagmāra. Pamati tika likti viktoriāniskā nopietnībā. Ha-ha! Uz bērnodārzu, dabiski, mani neveda, varēju izvēlēties audzinātāju gandrīz pēc garastāvokļa.

Vasarās — Vili un Annu ar viņu kustoniem. Tie mainījās. Tad driekstēja vienu govī, tad divas, tad cūku, tad gan govī, gan cūku, un tā bez gala. Atceros gaļas žāvējamo kambārīti — to smaržu mūžam nevar aizmirst! Un mazliet baiso sajūtu, ka tūlīņ, tūlīņ liela, pelēka žurka pārskrīs rokai un no kamps labāko gabaliņu. Un kur vēl jūrā! Tā gan neaudzināja ģimenes tradīcijās un vēlmēs. Tā rāva uz pusēm un vilka sevi iekšā, tā sauca un neļāva pakļauties Annas bridinājumiem. Tā prasīja manu patstāvību. Reizēm es slepus notrausu pa asarai, žēlabās, ka kāpostos esmu atrasta kā skuķis, nevis kā puika un visu dzīvi man būs jāpavada uz zemes. Jūmtistaba bija mana paradīze — tā pati, kurā es tapu. Tur man bija slēpni ar iedomātām burvju lādītēm, tur bija tukšas zāļu pudelītes un vecas somas, tur es knibināju cilvēkus un zvērus no čiekuriem un jūras izmestiem koka gabaliem. Tur, liekas, vēl līdz šodienai ir saglabāties mana tēva portrets — liks, pelēki melns koka zars ar čiekuru deguna vietā. Atceros, čiekuru biju nolēmusi pienaglot. Pienagloju gandrīz pirkstu. Kopš tā laika man griežas galva no asiņu smakas.

*

Kārļa izstādi Dagmāra ar Haraldu noorganizēja Liepājā. Sākumā gan tēvs tielējās un burkšķēja, taču vecais Siliņš

tam pielika punktu. Apskatījis visus trīsdesmit sešus darbus, sacīja:

— Nedomāju, ka tu tik tālu tiksi. Istenībā es neticēju, ka izķepurosies. Malacis! Neturi sveci zem pūra! Cilvēkiem tas jāredz, nevajag viņus muļķot.

Savādnieks tas vecais Siliņš. It kā strēlnieks bijis, it kā ne, netiec gudrs, ja ko pajautā, kļūst kluss kā tukšs naudas maks. Un apkārt viņam allažin dullie. Iesācēji un nepareizie. Meita ar vīru gan turas nostāk. Iekortelējušies par kafējnicu un izpildkomiteju izdaiļotājiem, viņi Siliņa atzinības saulītē nesildījās.

— Teikšu tā. Var jau būt, ka viņi ir mākslinieki. Sava klienta māju pielieto kā audeklu, bet par krāsu pigmentiem izmanto aizkarus un mēbeles, uz kuru iegādi spēj klientu pierunāt. Viņu mākslas tēma ir šī klienta tieksmes. Kāds mērķis? Nosaukt, bet labāk gan ieteicams pārspilēt pasūtītāja sabiedrisko stāvokli. Naudiņa jau tad ripo, — reiz Siliņš Kārlim skaidroja.

Bet pats vecais visu mūžu gleznojis klusās dabas un dārza stūrīšus — eleganti, kārtīgi, aplaizīties var dēļ kolorita smalkumiem. Ko viņš daudz par savu mērķi turējis? Taču publika stāv un skatās jūsmīgām acīm.

Pēc darbu aizvešanas Kārlis jutās iztukšots. Kaut kas viņa dzīvē bija noslēdzies. Nu Kārlis sievas acīs bija rehabilitējies. Neviena viņu neapmelos, ka ir sevi slēpis, slēpis savu dzīves redzējumu. Saraustītu, ekspresīvu, vietumis kļiedzošu. Dagmāra vīru uzlūkoja cieņā un apbrinā. Bija vērts pacietīgi gaidīt, bija. Un apvārdot, un censties iesvilt ticību Kārļa nerimtīgajās šaubās. Tagad neviens ļaunā priekā neberzēs rokas, ka Dobe aplauzis radziņus un pārdevies amatnieku brālībai vai konjunktūras midzenim.

Uz Liepāju sabrauca jaunie brašuļi — Jagars ar kompāniju, kuru Kārlis zināja tikai vārda pēc. Trīsdesmitdivgadīgais Jānis Jagars bija grafīks, taču par viņu vairāk dzirdēja kā par teorētīki. Publicēties viņam pagaidām nebija izdevies, taču interese jau uzjundīta, tāpat kā savā laikā par Dagmāru. Vidēja auguma sausnējs vīrietis, asu skatienu un nevēriņu apģērbu. Viņš kaismīgi apcerēja Kārļa konsekvenci un izaugsmi kopš pirmās personalizstādes.

— Tās idejas, kuras bijušas pakļautas visniknākajai kritikai, galu galā vienmēr ieguvušas vispārēju atzinību. Ir jārespektē mākslinieka neatkarība. Kārlis Dobe ir pierādījis vīrišķību un spējis īstenot savu gribu līdz galam. Viens, bez pastāvošo rāmju un ieradumu stutēm, Kārlis Dobe rada no savas personiskās mākslinieciskās būtības un reizēm nonāk pie tiešas saskarsmes ar pagātni. Bet no vidutājiem viņš izvairās. Tradīcija kļūst dzīva, tā nav svinīgs atkārtojums, kā daudziem labi pazīstamiem gleznotājiem. Glezniecība gan pastāv tieši tādēļ, lai atklātu un izteiktu to, kas redzei tieši neatsedzas. Priekšmetiem, ainavai, pat ķermenim pašiem par sevi nav noteiktas vērtības. Tie atklājas caur veidu, kādā tos mums pasniedzis mākslinieks. Atteikšanās no dabas, tāpat kā tuvošanās tai, prasa saskarsmi ar visdziļākajām patiesībām. Arī Rietumu modernā māksla savu galveno uzdevumu saskata redzamā un iedomātā apvienojumā. Tam var kalpot pārsteidzoši «nejausā» atklājumi vai tīri garīgas koncepcijas. Visas šīs tieksmes redzam Kārļa Dobe mākslā. Tās izteic vēlēšanos nevis noliegt pasauli, nevis nopulgot, kā dzird runājam, bet — tieši otrādi — aptvert to un cildināt visā tās sarežģītībā.

Pēc Jagara runas sabiedrība mazliet apjukusi sašūpojās. Skaļā, it kā dusmīgā runa bija atstājusi iespaidu. Arī Kārlis jutās nervozs. Tad viņš ievēroja, ka Jagars Dagmārai pasniedz puķes. Sievas sejā bija neizpratne. Brīdi klausījusies vīrieša teiktajā, viņa atdzivojās, saņēma Jagaru aiz rokas un veda pie Kārļa.

— Iepazīstieties! Redzi, Kārli, tas ir mans skolnieks, es taču nepazīnu. Jā, jā, tas pats, ko tu domā, — Dagmāra ironiski iesmējās.

— Nu, paldies, paldies par slavināšanu. Bet tad jau iznāk, ka jums viss bijis norunāts. Draugu būšana, — Kārlis mēģināja jokot, taču teiktais skanēja stridīgi.

— Neapvainojies, Jāni, viņš ir nervozs. Paldies no manas puses arī, — Dagmāra samierinoši teica un atvadījās.

Dacīte ar Haraldu bija sarīkojuši pusdienas savās mājās, kur šaurā lokā notikums tika atzīmēts. Dagmāra neslēpti staroja, vērodama katru izteiksmes maiņu vīra sejā. Drīzāk gan — mākslinieka. Jo šie jēdzieni viņai nesaistījās vienotā veselumā. Eksistēja tikai mākslinieks.

Haralda sieva bija pēdējā mēnesī, tāpēc lielas lustes nesānāca un ar nakts vilcienu viņi atgriezās Rīgā.

— Tu es laimīgs? — Dagmāra vaicāja.

Kārlis paraustīja plecus:

— Nezinu. Kopš tu mani nemīli, ir aizmirsies, kā tas ir.

*

Tas bija melns gads. Izstādi pēc divām dienām slēdza. Kaut kas neesot bijis saskaņots. Arī Jagaru neviens netika redzējis.

Kārlis ārdījās un pie visa vainoja Dagmāru. Tā bija viņa — uzstājīgā laulātā draudzene, kas mudināja rikot izstādī! Jā, jā, pašam sev pierādīt, ka esi, izbeigt slapstīšanos, nostāties pilnā augumā! Se tev! Tupi atkal pašā sūdu čupas vidū.

— Tu gribi, lai es arī izbaudu ziemeļu valdzinājumu? — viņš uzbruka sievai.

— Nomierinies. Palasi ievērojamu cilvēku dzīves stāstus.

— Ievērojami cilvēki! — Kārlis mēdījās. — Tavu ievērojamo cilvēku dēļ es gadiem niku aizmirstībā un izolācijā. Tu jau mums esi ievērojama. Ak, cēlā mocība, kā viņa nes savu nastu! Es esmu normāls darba cilvēks. Mājazotājs! Un liec man vienreiz mieru ar savām vecmeitu gudribām! — Kārlis trakoja.

— Labi. Bet pasaki, kas noticis?

— Tev nepietiek, ka pats Krūmiņš mani noslauka kā skaidu?! Tas taču ir valdības limenis.

— Krūmiņš ir ideoloģiskā ķirzaka, nevis valdības limenis. Vajag taču kaut druscīņ sev ticēt. Vai tik zemu tu sevi vērtē, ka gandrīz jūties vainīgs?

— Es vainīgs?! Es esmu vainīgs? Tu pie visa esi vainīga! — Kārlis nokliedza un izbrāzās no dzīvokļa.

Palikusi viena, Dagmāra aizsmēķēja papirosu un iedzēra krietnu malķu degvīna. Tik tālu esam. Nē, dzīve nav beigusies, tik lēti ar rūdītiem noziedzniekiem nevar saraut rēķinus. Atšķīrusi avīzi, Dagmāra lasīja:

«Ir dažādi mākslinieki. Ja runājam par formālisma piekritējiem, par «tīrās mākslas» aizstāvjiem, kā mums labi pazīstamais b. Dobe un viņu apstāvošā b. Jagara un Co purvs, tad viņu nicinošā izturēšanās pret sabiedrības kritiku nav nekas cits kā mēģinājums «atbrīvot» mākslu no tās sabiedriskās lomas, «atbrīvot» pašiem sevi no uzdevuma atveidot dzīves reālo saturu, dziļi izprast sava laika īstenību, objektīvi atsegt to ikvienam. Padomju māksliniekam jākalpo tautai un jāuzstājas pret katru subjektīvistisku patvaļu. Tālab ir smieklīgi dažu biedru apgalvojumi, ka viņi, palikdami formālisti, tai pašā laikā grib palikt arī sociālistiskā realisma pozīcijās, apdziedāt padomju cilvēka skaistumu. Mūsu zemē ir un būs pilna brīvība cīņai par komunismu un, otrādi, tajā nekad nav bijusi un nebūs brīvība cīņai pret komunismu. Sociālistiskās sabiedrības apstākļos, kad tauta ir patiesi brīva, īsta sava likteņa noteicēja un jaunas dzīves veidotāja, mākslinieki, kas uzticīgi kalpo savai tautai, nejauc sev, kā to dara mūsu «avangardisti», vai viņi ir brīvi vai nebrīvi savā daiļradē. Biedra Dobe tas saucamā māksla nav tikai jaūtājums par to, kā labāk sakombinēt abstraktos, netēlainos krāsu plankumus. Tā ir ideoloģiska parādība, kuras pamatā ir pat zināma filozofija — estētiskais ideālisms, galējais subjektīvisms, «tīrās mākslas» teorija, t. i., mākslas atraušana no sabiedriskajām cīņām, no revolūcijas, no sociālisma. Gribam brīdināt, ka tas, kurš meklē brīvību no vēstures norādījumiem un no dzīves loģikas, velti šķiež spēkus. Sādi meklējumi, protams, apmierina sīkpiļsoņa patmīlību, jo liek individam parādīties viņa paša acīs kā nez kādam pravietim, meklētājam, oriģinālai personībai un rada ilūziju, it kā bez viņa dziesmas pat saule neuzlēks. Uzlēks, b. Dobe, uzlēks! Un vienīgi mietpilsoniska iemīlēšanās pašam sevī liedz šādam individam saprast, ka viņš, labākajā gadījumā, ir Dons

Kihots, kas nokavējis dažus gadsimtus un tāpēc ir tik smieklīgs. Nesalīdzināmi lielāks gods ir un nesalīdzināmi grūtāk ir atrast savu vietu cilvēku vidū un kalpot cilvēkiem.»

Griezās galva. Vai tiešām viņa, Dagmāra, to bija gribējusi savam vīram? Māksliniekam nav tiesību strādāt tikai sev. Šī milzīgā finieru grēda burtiski kļiedza pēc āra gaisa, pēc aprītes cilvēku apziņā. To nozagt savai tautai? Viņa taču vēlējas vienīgi lauzt Kārļa egoismu, bailīgo egoismu. Tagad iznāk, ka ar viņas gādību salauzts cilvēks? Bet Kārlis taču nav tikai egoists, lai pāri nepaliktu nekā — vienīgi sabirzuši pišļi. Dīvaini, bet vīra naidīgie, aizskarošie vārdi nesāpēja. Kārlis bija kļiedzis tukšnesīgā telpā. Kā sievieti viņš Dagmāru neaizvainoja. Tiesa, viņa nodomāja, ka Kārlis durvis aizcirtis uz visiem laikiem un aizgājis pie Magdas. Bet tas notiktu agri vai vēl, Dagmāra sprieda. Jo pasaulē taču esmu es, Erika, un Kārlis neizturēs. Iedzērusi vēl vienu glāzi degvīna, viņa palida zem segas. Nākamajā dienā bija agri jāceļas.

Kārlis todien tiešām neatgriezās. Aizbrauca pie Haralda uz Liepāju. Draugs atvēra, uztūkušu, pelēku seju un stīviem, sagulētiem matiem. Istabā brēca zidainis un Dacite par kaut ko skaļi šķendējās. Haralds veco lomu vairs nespēja — neskrēja pēc šnabja un nesludināja vienkāršas dzīves priekšrocības. Abi kādu brīdi sēdēja virtuvē, kur vārījās autiņi, un neveikli klusēja. Haralds bija kļuvis tevš.

Sešos no rīta iebrāucis Rīgā, Kārlis devās pie mātes. Tēvs cerēja tur sastapt mani . . . Taču es saldi gulēju Magdas istabā, apkampusi plīša vāveri. Zem gultas sulīgi blāzmoja mājassvētība, ko Karlina aizvakar tur pastūma, lai es augtu veselīga un stipra.

*

Nākamajā dienā Kārli un Dagmāru no drūmās saspilētības paglāba vecais Siliņš, iebrāzdamies dzīvoklī uztraucies un niknumā piesarcis.

— Tas nav ar veselu prātu aptverams. Viss! Man pietiek! Uzrakstīju Maskavai. Se, Kārli, izlasi, — viņš aizsiesies sacīja un izvilka no krūšu kabatas pabiezu aploksnī.

— Dagmāra, meitiņ, atnes, lūdžams, padzerties. Šķebina. Gaisa nav.

Kārlis, zinādams, ka tādos brīžos veco Siliņu iztaujāt nav nekādas jēgas, klusēdams atlocīja sīkā rokkrastā aprakstītās lapas.

«Godājāmā Mākslinieku savienības valde! Griežos pie jums sakarā ar veselu rindu sāpīgu problēmu, kas radušās Latvijas mākslas dzīvē. Emu cieši pārliecināts, ka valsts intereses prasa uzlabot partijas darbu mākslas vadīšanā, kā arī izdarīt zināmas korekcijas šai līnijā. Padomju mākslai pieder avangarda loma pasaulē, un būtībā ir vajadzīgs pavisam nedaudz, lai jautājumus, kas uztrauc mūs — māksliniekus un padomju patriotus —, atrisinātu pilnībā. Ja mēs esam vienoti savos uzskatos par padomju mākslas idejiskajiem pamatiem — tās partijiskumu un tautiskumu, kurus izstrādājusi mūsu partijas Centrālā Komiteja, tad jāatzīstas, ka latviešiem savā ziņā ir nesaskaņas. Kas tautai, partijai, valstij dod lielāku labumu — personības kulta laika mākslinieciskā maniere vai no jauna atklātie, šodienīgie tēlošanas izteiksmes veidi; sen atrastu formu konservācija vai novatoriski meklējumi izteiksmes līdzekļu laukā un dziļš, daudzpusīgs valsti notiekošo procesu atspoguļojums? Diemžēl arvien biežāk nākas pārliecināties par to, ka mūsu vietējie partijas orgāni atbalsta pirmo pozīciju. Partijas organizācija no mums, māksliniekiem, prasa atsacīšanos no saviem personīgajiem atklājumiem, no radošiem, drosmīgiem meklējumiem, prasa no mums bezierunu sajūsmu un tās nepārprotamu izpausmi par visu valsti notiekošo. Mums rekomendē atturēties no personības kulta kritikas, un mēs to arī darām, īpaši un sarežģītu apsvērumu kompleksa bremzēti, bet sirdi es esmu pārliecināts, ka lielākā daļa nevēdzību tēlotājā mākslā slēpjas tieši tajā, ka nav iznīcinātas un pat atklātas personības kulta laika paliekas. Līdzšinējā prakse pierāda, ka nav iespējama novirzīšanās no dogmatiski pieņemtajām normām. Izstādēs darbus pieņem tā, lai tie

atbilstu izstrādātajiem formālajiem kanoniem. Lieliski, idejiski spēcīgi darbi, formā novatoriski un pat pārsteidzoši, tiek noraidīti. Bet izstādes ir vajadzīgas māksliniekiem un, galvenokārt, kā sevis pārvērtēšanas iespēja. Valsts pasūtījumi gan baro lielu daļu mūsu mākslinieku, taču pasūtījumu politika noved pie mākslas darbu vērtības degradēšanās. Grūti eksistēt bez izstādēm. Mēs gribētu lūgt lielāku izpratni mūsu vitālajās vajadzībās un centienos. Statūtos paredzētas tiesības sarīkot izstādi bez žūrijas. Vienu vienīgu reizi mēs gribējam šīs tiesības izmantot, taču pēc divām dienām izstādi aizliedza. Mēs vēlamies, lai šādas mākslas skates atļautu rīkot tādā daudzumā, cik nepieciešams mūsu izaugsmei, līdzekļus pastāvot arī republikāniskajām izstādēm ar žūriju. Bez iemesla partijas orgāni baidās dot iespējas māksliniekam parādīt savu radošo patstāvību un suverenitāti. Es, kā partijas biedrs, varu ar visu atbildību paziņot, ka mūsu republikas māksliniekiem nav anarhistisku un reakcionāru darbu. Mūsu kolektīvs ir vesels un grib kalpot savai tautai. Teorētiskā doma mūsu republikā ir iesīkstējusi un aizspriedumu savažota. Publicēšanai akceptē tikai apstiprinātas idejas. Šis un neskaitāmas citas problēmas ir aktuālas jau kopš partijas 20. kongresa. Toreiz tās izvirzīja kā politiskas problēmas, tika uzsvērtā valstiskā ieinteresētība to atrisināšanā. Tomēr tālāk šie jautājumi netika skarti . . .»

— Jūs esat drosmīgs, — Kārlis nogroziņa galvu. — Bet kāda tam jēga?

— Redzēsim. Jābūt. Jāreorganizējas. Un tev jārikojas pašam pirmajam, — Siliņš sacīja. — Instances tev danco pa galvu, bet kopējā lieta atkal uz gadu desmitiem iekonservēta. Var pat iznīkt. Un nebūs nekā! Tāpēc tādiem kā tev ir jāiet uz priekšu. Ej, pierādi, stājies partijā, atmasko un novāc mauku Subinu no ceļa, parādi viņa parazitismu un kaitniecību mākslā un dari labu savai, mūsu mākslai. Mēs vairs neesam vergi, Kārli! Un tu vēl esi jauns, tu vēl vari pagūt strādāt lietas labā. Ne tikai savās darbnīcas sienās, — Siliņš runāja kaismīgi un stingri.

Dagmāra klausījās, šķirstīdama aprakstītās lapas un, kā vīru kauninādama, piebilda:

— Es jau Kārlim teicu, ka jāraksta.

— Sākas! Es gribu mierīgu dzīvi. Man nevajag batālijas.

— Kādreiz padomā arī par citiem. Par tiem, kas nāks pēc tevis. Kāpēc jūs visi ejat vainīgi nodurtām galvām? Vai tev, Kārli, kāds trīsdesmit grādu karstumā drosmi izvaicējis? Ticības nav? — Dagmāru bija pārņēmusi eksaltētā aizgrābtība, kas Kārli kaitināja.

Vecās, labi pazīstamās, ledainās tirpas grābstījās gar muguru, klausoties sievieti. Viņš tādās reizēs ieraudzīja sevi kā uz muguras apvēlušos vaboli, kas nevarīgi tirina kājas, izmisīgi mēģinot apgriezties, lai paglābtos no traktora riteņiem.

— Un tu pati? Ko tu neko nedari, kad visur aizcērt durvis deguna priekšā? Par sevi cini, nemāci mani! Jā, to jau tu nedarīsi. Svētā mocekļi! — Kārlis atbāza sievietai.

Viņa klusēja. Kārlim bija tašnība. Sevi aizstāvēt Dagmāra nespēja. Taču viņai acumirkļīgie augļi vairs nebija tik svarīgi. Dagmāras ticība bija labi noglabāta.

— Es palabošu stilu un uzdrukašu krieviski, — viņa apņēmīgi teica.

— Tā ja. Būs glaunāk, — Siliņš piekrita.

Pie durvīm zvanīja. Tur stāvēju es ar Viķu.

Kad ieraudzīju Dagmāru melnajā džemperī pie rakstāmašinas, aizdrāzos tēvam garām, pat nepaskatījusies, un, ielēkusi viņai klēpi, apkeros ap kaklu.

Tas Kārlim bija mazliet par daudz. Soreiz viņš patiešām aizskrēja pie Magdas.

Mamma rīkoja karnevālu, tāpēc mani ar Karlīnu pārsūtīja pie Vikas. Karlina gribēja iet uz kino, un arī mēs nolēmām kārtīgi izklaidēties. Es jau nu noteikti. Pēc zoologiskā dārza Viķai ienāca prātā beidzot parādīt mani tēvam.

Kad Magda puskaila, isā krēmkrāsas hitonā, ap potītēm savērtām krellēm un izlaistiem, gaišiem matiem vējojot, atvēra durvis, Kārlim sametās tumšs gar acīm. No dzīvokļa vēdīja tikko cepta kļiņģera, siltu roziņu un vīna smarža. Viņš nepaguva bilst ne vārda, kad durvis jau bija aizcirtu-

šās. Kārlis piezvanīja vēlreiz. Iznāca garš jauneklis ar lauru vainagu galvā, nopētīja viņu, tad, atskatījies pār plecu, noprasīja:

— Vai šitas nolīdzināms pa kāpnēm? Jeb tas ir kriminālais kaimiņš?

Kārlis redzēja smieklos ieplestu, pārļaini krāsoto Magdas muti, kura izdvesa:

— Šito pavadi tikai līdz ārdurvīm.

Tā viņu izmeta laukā kā vecu cepuri.

*

Atbildes no Maskavas nebija. Pusgadu Siliņš gaidīja, uzvilks kā pendeļu pulkstenis, tad smagi nopūtās un vēstuli vairs nepieņēma.

Partijas biedra kartē vecajam vīram ierakstīja rājienu. Sava daļa taisnības tur bija. Toreiz krogū, kad Oļafs Šubins ar diviem draugējiem viņam piesēdās klāt un ņemās spriedelēt par mākslu, vecais neizturēja. Nosaucis Šubinu visos sieviešu dzimtes lamu vārdos, Siliņš viņa sasārtušo seju «pacienāja» ne vien ar glāzi šņabja, bet arī ar šniceli un kāpostiem. Partijas sapulce bija sašutusi. Iegāzt Sima vietniekam publiski gīmi ēdienu — nav partijas biedra cienīgi. Taču no sekretāra izvairīgi ļoganās runas Siliņš noprata, ko īsti bija sagrēkojis...

Nu viņš sēdēja pie Dagmāras un savā nodabā spēlēja mutes ermoņikas. Kārlis, sastrīdējies ar Siliņu un pateicis rupju paldies par lāča pakalpojumu, nebija rādījies mājās jau divas nedēļas. Dagmāra uztraucās ne pa jokam, tomēr neko neuzsāka. Viss ritēja savu gaitu. Virietis un sieviete laikam tiešām nekad nespēj viens otru pilnīgi saprast. Arī vislielākajā tuvībā līdzās rēgojas svešums — kā Munka gleznās. Pietrūka mātes, kura allaž zināja, kas darāms. Vai viņa atbalstītu Dagmāras dzīvi? Noteikti. Mammucis kādreiz bija citējis Zentu Mauriņu, ka «sievietes rada ne tikai bērnus, bet arī varoņus». Dagmārai jau arī nekas cits neatlika. Tikai viņas varonis bija pārāk nenotverams vai arī aizkritis kā seiļš. Jāstaigā desmitreiz apkārt, jāmeģina villīgi burt šifru, līdz izdodas pavērt mazu spraudziņu, bet pēc mirkļa jau atkal «klaukšl!». Viņš vairs neko nedarija, šis viņas varonis. Kaut ko pie sevis perināja. Dagmāra arvien biežāk vīra acis pamanija ļaunu skaudību, kad viņš atmodies ieraudzīja sievu vēl noliekušos pār manuskriptu. Arī Siliņu Kārlis bija apvainojis, Dagmāra jau saprata: vīram kremta tas, ka vecais bija drosmīgāks, viņam kremta arī tas, ka viņa pacietīgi strādā, kamēr pats neatrod sev vietu. Kārlis bija pārliecināts, ka darbojas tišs un smalki aprēķināts mehānisms, kas sekmē viņa iznīcināšanu mākslā. Un vecais muļķis Siliņš ar miļās sievas svētību negribot bija to paātrinājis.

Dagmāra vairs neuzdrošinājās vīru uzpurināt. Lai dara, kā grib. Ko viņa vairs iespēj? Nogurusi no iecietības un savaldīšanās, viņa vienaldzīgi uzņēma vīra izaicinošās scēnas un drūmo nerunību. Dagmāra strādāja caurām naktīm, dzēra un ritos agri celās. Kārlis viņai nepieskārs. Vecais Siliņš bija vienīgais, ar kuru vaļsirdīgi aprunāties, paklusēt vai mierīgi lasīt ermoņiku spēles pavadībā.

Ar Viņas vēlību es Dagmāru apciemoju itin bieži. Tur es iemanījos salīmēt blociņus, atšķirt citu no cita mūzikas instrumentus, kad skanēja radio, un lasīju pieaugušo grāmatas. Pavisam citādākas nekā tās, ko Karlina no manis bēdzināja. Reizreizēm Dagmāra veda mani pastaigās pa Viesturdāru, Ausekļa un Friča Gaiļa ielām — stāstīja par pūķiem, medūzām, atlantiem un dievībām uz ēku fasādēm.

Bet, ja viņa bija iereibusi, es to pamaniju uzreiz. Jau tad, kad Dagmāra vēl tikai kluslīdīgām dangoja Marseljēru, es gāju mājās. Reizēm viņa to dziedāja pilnā kaktlā franciski, un, ja es to dzirdēju jau aiz durvīm, tad nepiezvanījusi griezos atpakaļ. Man bija bail. Tad Dagmāras acis melni spīdēja, lūpas drebeja un šķita, ka viņa nevienu neredz.

*

Tēvs pamazām pierada pie manis, taču es viņu uztvēru drīzāk kā kaimiņu, kurš traucē ar Dagmāru rotaļāties. Vēl man likās, ka tēvs nepatikā novēršas, ja biju atglaudusi matus no

pieres. Tad zīme uz deniņiem bija vēl uzkrītošāka. «Traips» — kā to sauca Karlina. Šī «traipa» dēļ es nespēlējos ar citiem bērniem. Viņi aizdomīgi glūnēja, dažs smējās un uzdeva muļķīgus jautājumus. Piemēram, vai mamma esot mani vārošā ūdenī mazgājusi, vai man dievs esot ar kāju iespēris un tamlīdzīgi.

Skolā bija citādi. Puikas saukāja par raganu un pleķaino galvaskausu, bet meitenes no manis izvairījās. Varbūt arī stūrgalvīgās klusēšanas dēļ neviens ar mani negribēja sēdēt. Parasti skolotājas piesēdināja blakus neuzvedīgākos. Puikas savos rēķinus arī kārtoja īpaši. Nekāvās, bet, ja kāds izklaucās, kaut ko nočiepa vai samelojās, lika tam starpbrīdī bucoit manus deniņus. Bailēs un pazemojumā dzīvodama, biju kļuvusi ļoti nervoza, un, kad uztraucos, «traips» kļuva ugunīgi sarkans. Atceros Uģa riebumā saviebtu seju, kad viņš mani, trīs zēnu sagrābtu, aiz meiteņu atejām stūri iegrustu, bučoja. Pārējie rēca un piedraudēja, lai es turot muti. Kādu laiku arī turēju, vienlaikus ienīzdama savu māti. Viņas neizpratnes un lētticības pilnās acis, kad es kārtējo reizi atgriezos no skolas noraudājusies. Magda bija garastāvokļa cilvēks, bet otra noskaņojumā nekad nespēja iejusties.

Reiz, vienā no daudzajiem «kauna staba seansiem», kā puikas sauca šo izklaidi, mūsu sīvajam ciniņam uzskrēja virsū skolotāja Jušmane. Nostrostējusi zēnus, viņa mani aizveda pie direktora un lika uzrakstīt paskaidrojumu. No kauna un reizē arī atvieglājuma drebēdama, uzrakstīju skaidru patiesību. Jušmane lūrēja mani caur biežajām brillēm, kas allaž noslidēja uz viņas gaļīgā, porainā deguna, un teica:

— Ja jau tev tie zēni nepatīktu, tas nekad nenotīktu. Tu koķetē un esi viegli pieejama meitene.

Toreiz es aizbēgu no stundām un taisnā ceļā metos pie Dagmāras. Taču viņas nebija mājās. Netaisnība un pārestība bija tik plosošā un baiga, ka es visu izstāstīju Kārlim. Tā bija pirmā reize, kad tēvs mani, četrpadsmit gadus vecu meiteni, nosauca par meitu.

Kopš tā laika tēvs bija pret mani gādīgs un miļš. Viņš gribeja, lai es nāku katru dienu, taču tas vairs nebija vienkārši. Jušmane bija Magdai visu ziņojusi. Mātei tikko bija pajucis romāns ar pederastīgo Andreju no Operetes, un viņa ārdiņās kā pantera. Vainoja visu pasauli savā izķēzītājā liktenī, raudāja, iekaustīja mani, ja atnācu ar novēlošanos, un pārmeta Karlina, ka viņa ļāvusi dzemdēt pasaules blandiņu. Pamaniņu, ka neticīgā Karlina slepus pārmet krustu. Man par kaunu, Magda tagad mēdza ierasties skolā, konsultējās ar skolotājām un sēdēja pat pie direktora. Vasermanim māte ļoti patika, tādēļ viņš neko sliktu par mani neteica. Istenībā viņš mani pat lāgā neatšķīra no citiem skuķiem. Taču Jušmane un viņas draudzene Birziņa — kārnā kaza ar izspilēto vēderu — šo to Magdai lika aiz auss.

— Mēnešreizes vēl nav sākušās, bet karas jau vīriešiem kaktlā! — māte mājās raudāja, vērodama manu plakano augumu pretīgi zilajā formā un tievās kājas brūnajās zeķēs.

Toreiz Karlina paņēma mani aiz rokas un aizveda pie Viņas. Pēc tās reizes māte centās pret mani būt uzmanīgāka.

Tā nu mani stāpīja no vienas mājas uz otru. Bet nekur man vairs nepatika. Viņas omulīgā un pareizā dzīve šķita neista. Krita uz nerviem mūdrās sarunas par darba kolektīvu un fabrikas jauniešiem. Bezgaumīgi ierāmētie diplomu pie sienas un neciešamā skudru spirta smaka, ar ko viņa smērēja slimās kājas. Kaitināja pat agrāk miļā, lepnī atmesā galva — it kā Viņa būtu izaudzinājusi to visdzižāko bērnu un nodzīvojusi vispriekšzīmīgāko dzīvi. Redzot mani neiecietīgu un asu, viņa pārdzīvoja, un tas savukārt satracināja vēl vairāk.

Karlina ar savu veselības un higiēnas teoriju arī šķebināja. Zāļu tējas un mikstūras priekšā un pakaļā. Un kur vēl medicīniski precīzā «apgaismība»! Pēc Magdas lūguma, Karlinai bija uzticēta «lielā noslēpuma» atklāšana. Tad nu sākas. No tā, kādā intonācijā Karlina puscukstus izrunāja abstrakto vārdiņu «viņš», man vēderā sagriezās, taču, žēlodama viņas zirnekļu tīkliem aizaugušo iztēli, es cietos. Latīniskie atveišķu cilvēka ķermeņa daļu nosaukumi man vēl šodien pazib prātā, ja redzu kādu sterili svētulīgu pāriti.

Pie Annas un Viļa «Saulēs» man arī bija kļuvis garlaicīgi. Abi bija krietni gados, taču strādāja urkīgi kā kurmj. Tur galvenā ņemšanās bija ap ēšanu, konservēšanu, tecināšanu, ievārīšanu, iebiezīnāšanu, sālišanu un žāvēšanu. Vilis ar zaparožecu pieveda burkas un cukuru, bet Anna bija pilnībā nodevusies saimniecībai. Kantorī vairs nestrādāja. Audzēja tomātus un priekšzīmīgi kopa savu govi.

Man gribējās tikai pie tēva un Dagmāras. Tur es jutos pieaudzis cilvēks. Kārlis retu reizi gan mēģināja dot tēvišķas pamācības, taču tas bija vairāk uzjautrinoši. Viņš ļāva man darboties ar krāsām un mācīja kompozīciju, tā precīgi atsvabinādamies no domām par paša pamesto mākslu. Kopš Liepājas izstādes Kārlis, kā spītēdams Dagmārai, kā pats sevi kaitinādams, knibināja mazmazītiņas glezniņas ar saldām puķītēm un pārdeva tās tirgū par dažiem rubļiem. Dagmāru tas dziļi sāpināja, taču viņa klusēja. Ievēroju, ka manā klātbūtnē viņa ir uzmanīgāka un sirsnīgāka pret tēvu. Tas mani iepriecināja, tādēļ sirdi biju nolēmusi dzīvot pie viņiem. Vienmēr. Tagad Dagmāra ar darbiem rāvās vai pušu un iedzēra jau ne vien šņabi, bet arī sirdszāles. Viņai bija dota mīklaina, bet tomēr cerīga atbilde, ka vismaz André Moruā «Vēstules Nepazīstamajai» tikšot izdotas. Bet esot gan dzirdēts, ka vēl kāda pretendējot uz šī darba tulkošanu.

Ja es kādam dzīvē gribēju līdzināties, tā noteikti bija Dagmāra. Es mīlēju viņas zinošās kustības, kurās nebija nekā lieka, viņas lepno, gudro pieri, kuru neskāra apvainojumi. Es mīlēju viņas siltās, sausās rokas, kas šķirstīja papirus, un arī izsmalcinātos, neuzkritošos tērpus.

Tomēr izskatā es vairāk līdzinājos Magdai, ne tēvam. Man no viņa vienīgi «nestabilā» kaulu uzbūve, un es neturpinu mātei raksturīgo «Rubensa fileja» līniju. Katrā ziņā es būtu samērā pieņemams eksemplārs, nebijusi ugunszīme.

Sad un tad Dagmāra ar Kārli brīnījās, ka es runāju par veciem laikiem — par viņu iepazīšanos, par ceturtdienām, par nometni, bet vienatnē ar tēvu — arī par Magdu. Kārlis bija tik ļoti nobažījies, ka grasījās sarunāt kādu ārstu. Bet Dagmāra atturēja, sacīdama, ka man ir izcila fantāzija un nemaldīga intuīcija. Ārsta vietā viņa mani aizveda pie friziera un lika apgriezt matus — uz pieres un ovāli apkārt galvai —, lai mana zīme nebūtu tik uzkrītoša. Ar tādu frizūru staigāju vēl šodien.

Savādi, bet nekas Dagmāras dzīvē man nelikās nepareizs. Pat dzeršana ne. Varbūt tāpēc, ka es viņu pazīstu jau tik sen.

Kad es kādā atklātības uzplūdā Magdai pastāstīju, ka jau sen eju pie tēva un cik izcila sieviete ir Dagmāra, māte nebija apturama. Iedrāzusies viņas dzīvokli, Magda kļiedza:

— Fašistu kuce, nolādētā! Tu arī manu bērnu gribi ievilkst savos tīklos?! Tas tev neizdosies! Viņas dzīvi tu nesaēdīsi kā vienam otram. Es tevi tiesā iesūdzēšu, buržuju palieka!

Kad es, to visu paredzējama, pēc dažām minūtēm ieskrēju Dagmāras istabā, māte vēl turpināja:

— Ja tu kaut reizi Eriku šeit vēl ievilksi, es tevi nositīšu. Dzirdi? Nositīšu. Viņai visa dzīve vēl dzīvojama. Tu, neauglīgā svētule!

Es viņu rāvu projām no Dagmāras, kura nobālusi stāvēja pie grāmatplaukta un izbrīnītām, nekustīgām acīm lūkojās mātē, taču Magda mani atgrūda:

— Pazūdi! Ko tu velcies man pakā? Ā, es saprotu, kur tu apgūsti tās tieksmes ar zēniem pa skolas gaiteņiem meņģeties!

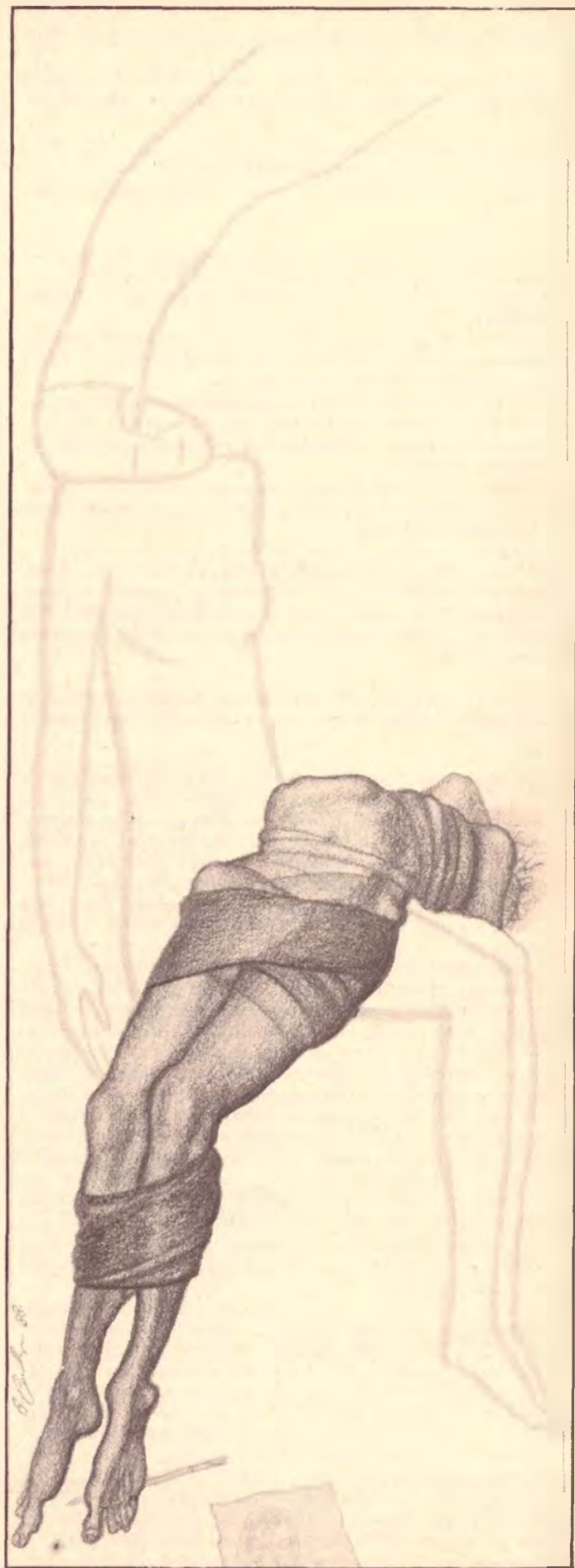
— Izbeidz! — es iekļedzos. — Es neiešu vairs pie tevis! Negribu tevi, negribu!

Magda atslīga uz divāna. Viņas zeķes bija notašķītas ar dubšiem, tik ļoti māte bija steigusies.

— Erika, atnes ūdeni, — Dagmāra neizteiksmīgā, automātiskā balsī sacīja.

— Tu te nekomandē manu bērnu! — Magda atkal ieaurōjās, un es paliku. Man bija bail, ka māte metīsies Dagmārai virsū. Viņas seja bija pietoikusi sarkana un padusēs rēgojās lielas sviedru aploces.

— Izklīdzāties, un pietiek. Nomierinieties, es netaisos jums bērnu atņemt, — Dagmāra sacīja stingrā, mierīgā bal-

sī, taču es redzēju, kā dreb viņas jau tā nervozie, smalkie pirksti.

— Ejam prom! — es sacīju mātei, taču viņa sāka no jaunā:

— Bet zini! Viņš sen jau guļ ar citām! Viņam nepietiek ar tavu dvēseles bagātību, — kā mēdoties Magda nobeidza un piecēlās.

Sajā brīdī istabā ienāca tēvs. Labu laiku viņš bija koridorā klausījies, un mēs nedzirdējām viņa atnākšanu.

— Erika, lūdzu, izej virtuvē, kamēr mēs te mazliet aprunājamies, ja?

Es paklausīju.

— Nu, cienījamās dāmas! — vārdu «dāmas» Kārlis īpaši uzsvēra. — Vai jūs par Ēriku arī mazliet padomājat?

— Domātājs! Kad tu par mani esi padomājis? — Magda iešņukstējās.

— Izbeidz šito histēriju! Tev nu ir vismazākās tiesības jaukties mūsu dzīvē, — Kārlis stingri teica, bažīgi vērodams Dagmāras aizvien vairāk nobālošo seju.

— Ak tā? Un jums, bezbērnu parazītiem, manā? Tev neizdosies, Kārli, otrreiz manu dzīvi izvarot! Neizdosies.

— Laukā! — Kārlis uzkliedza un, saķēris Magdu aiz rokām, stūma koridorā.

— Kārlī! — izmisīgi skanēja Dagmāras balss. Es ieskrēju pie viņas istabā un apķēros ap kaklu. Nevarīgi Dagmāra mēģināja mani nokratīt.

— Piedod! — es viņai teicu un metos prom.

Kad durvis bija aiztaisītas, Kārlis turpat koridorā uz krēsla saguma. Pēc brīža iznāca Dagmāra un pasniedza viņam aizsmēķētu papīrosu. Tēvs metās pie viņas un sāka neprātīgi skūpstīt, skaitīdams neskaitāmas reizes «piedod». Dagmāra nekustīgi ļāvās.

Bet mēs ar māti lēni vilkāmies mājup. Kājām. Uz Pārdaugavu. Reizēm Magda klupa, un es saturēju viņas elkoni.

*

Olafs Subins nu bija Sima vietā, mantojumā saņemdamas to pašu titulu «galva». Talantīgs organizators, izdarīgs, praktiķis, demokrāts pret tiešajiem padotajiem, allaž eleganti ģērbies, asprātīgs, ar apskaužamu izturību viņš turpināja cirst savu slavas ceļu. Parādījies svešākā sabiedrībā, Subins joprojām apbūra, iejūsmināja un lika ziņkāri saucstēties par sevi, taču istu draugu viņam nebija. Beta bija par dumju un visa viņas dzīve saistījās ar bērniem — Didzi un Austru.

Bet, kad Olafs izveda sievu sabiedrībā — banketos, izstāžu atklāšanās un tikšanās reizēs, viņa bija greznākā un vīra uzmanības gaismā laimīgākā sieviete. Taču mājās viss bija citādi. Pēc skriešanās, sapulcēm, sēdēm, organizēšanām, saskaņošanām un atskaitēm Olafs atgriezās saērcināts un ellīgs. Beta skraidīja kā tramīga pelīte — ar čībām, ar vakariņām, ar peldmēteli, ar nākamajai dienai izmeklēto un izpresēto apģērbu, kas ne vienmēr atbilda paredzēto darīšanu raksturam. Viņai gadījās neuzminēt, ka pie ministra jāierodas nevis klasiskajā uzvalkā ar šlīpsi, bet gan ar nevērīgu šallīti un gaišās karpēs, jo vienmēr ir jāizceļ, ka neesi parasts darbonis, parasts funkcionārs, bet gan mākslinieks. Arī sievas ģērbšanās stīlu noteica Subins pats.

— Jā, sakņu veikals tev gaumi nav ieaudzinājis, — viņš ļauni lādējās, ja Beta uzposās uz savu roku, gribēdama vīram aiztaupīt rūpes.

Bieži nāca vēstules un paciņas no Jura. Sākumā vecākiem, bet Olafs veikli pārņēma iniciatīvu. Brālis bija ievērojams zobārsts Čikāgā un varēja palīdzēt. Arī laiki, galu galā, mainījušies. Olafs aizsūtīja Betas un bērnu fotogrāfijas, izsmēloši aprakstīja apstākļus, likdams saprast, ka dzīve nav no saldākajām. Gluži no rokas mutē vis nav, bet ne jau kā pie cilvēkiem. Un Betai tā gribas pucēties, kad apkārt lielu lauvu sievas greznojas un dižojas. Bet viņš, Olafs Subins, ir godīgs cilvēks, neko nepārmaksā, spekulantus neatbalsta, tāpēc ļoti jau sirsnīgi un miļi būtu, ja Juri viņam tā mazliet... Vai tad viņš neatceras, kā abi kopā strādāja nerātības un glabāja noslēpumus? Lai tad nu šis arī būtu noslēpums, jo vecīši diemžēl uz viņu, Juri, ir tādi kā dūsmīgi. Bet viņu star-

pa nekas nedrīkst mainīties. Viena asins, viena dzimta un kopīgas saknes.

Vai tad par tādu dzīvi Beta var sūkstīties? Ari bērnus Olafs mīlēja, taču valdonīgi. Didzis jau bija iestumts Lietišķās mākslas vidusskolā, bet Austru tika dresēta rozentāļu prasībām. Palikusi vienatnē ar māti, meitene raudāja un lūdās, jo no pirmās klases sapņoja kļūt par veterinārārsti, taču Beta izvairījās. Viņa negribēja pat slepus nostāties pret vīra gribu. Tāpēc strotēja meitu un stāstīja, cik puķaini mācēdama, ko nozīmē būt sievietei māksliniecei. Vispirms — sabiedrība, apvāršņu plašums, elegances, brīvība, dabiska uzvešanās, asprātīgas sarunas. Kādi vīrieši! Mmm! Vai tādus kavalierus Austru atrastu starp govju pakalām un uzšķerstām pelēm? Nemas nerunājot par popularitāti, par atzinību, par interesi no vienkārsās tautas pusēs. Nav ko spriedelēt — jāklūst! Didzis ir prātīgāks. Uzreiz saprata, kas ir kas. Tēvs kas tēvs! Didzis tālu tiks, par viņu Betai sirds droša. Ja arī mājās kādreiz ir traģi, ja arī Olafs par daudz dzer, tad to atsvēra diena, kad viņš, saņēmis Betu aiz elkoņa, ievēd svinību burzmā un visu acis pievērsās viņiem. Kā, piemēram, Maskavā, kad atklāja vīra personālizstādi. Tādās reizēs var piedot visu. Kad paši lielākie vīri spiež roku un jūsmīgām acīm pateicas arī par viņas ieguldījumu. Vai tad tāds nepastāv? Vai bez Betas veiklības izdotos nopublicēt četras recenzijas Vissavienības presē? Kad gada beigās nāca otrais goda nosaukums, Olafs publiski viņu noskūpstīja. Atklāti, bez provinciālās latviešu kautrības.

Un tad pienāca brīdis, kad Olafs izlēma celt vasarnīcu. Izbraukājuši malu malas jaunajā, melnos zibšņos spīdošajā volgā, viņi beidzot izlēma likt pamatus jūras krastā, gandrīz pie Līgupes iztekas jūrā.

*

Trīs gadi pagāja kā iebiezīnātā pienā. Es zēloju māti un pie tēva negāju. Taču aizmirst viņus nespēju. Slepni rakstīju vēstules un reizumis sastapos ar Kārli un Dagmāru pilsētā.

Magda vairs nepozēja. Strādāja «Lunā» par oficianti. Bijšie draugi un paziņas māti neaizmīrsa, tāpēc brīvdienās mūsu Pārdaugavas dzīvoklis ūdēja kā pūznis. Nekas Magdu tā neiepriecināja, kā atzinība un uzslavas par viņas viesmīlību un garšīgajiem ēdieniem. Viesu vidū māte bija laimīga — staroja omulīgā gādībā un dzīvespriekā. Man vienīgi nepatika viņas bērnišķīgais, uzspēlētis naivums un meitenīgā klirība, ja bija iepaticies kāds vīrietis. Tad Magdai drebeja skropstas un viņa runāja blēņas. Māte bija kļuvusi apaļāka, bet vēl aizvien valkāja pieguļošus un kārdinošus tērpus. Dejoja Magda trauksmaini, pat izmisīgi, kā aizmirdamās. Viņa mani bija skolojusi citādi. Dejošanu es sapratu kā noslēpmainu un lepru spēli, kurā pat pazīstams cilvēks jāuzlūko kā svešinieks. Jāieintrīģē ar tikko jaušamām nianšēm soli, jāliek sevi klausīties un vienlaikus uzmanīgi jāseko partnera noteikumiem. Jāspēlē, bet nevis jāizrādās. Man ļoti patika dejot, taču mātes draugi mani neuztvēra kā sievieti. Uzlūdza, ja gribēja būt augstsirdīgi, tā priecēdami savu patmīlību, ka ir tik jauki pret bērnu. Vienīgi Eižens ar mani dejojā nopietni, taču mātei tas nepatika un viņa centās mani ātrāk aizsūtīt gulēt. Karlina pukojās nesaprašanā, kas tie par ļautiņiem, kuriem nav jābūt pie ģimenēm un kuri var caurām naktīm bezjēdzīgi ālēties un liksmot. Pēdējā laikā Eižens palika pie Magdas pa nakti, mums ar Karlīnu no rītiem taisnodamies, ka nokavējis pēdējo vilcienu uz Jūrmalu. Toreiz viņam bija divdesmit seši, bet mātei — trīsdesmit astoņi gadi. Es viņus vēroju, neizpratnē mulsdama, jo Eižens šīta pārāk puicisks un nepiemērots Magdas mājīgajai dzīvei. Viņš runāja ar tikko jaušamu krievu akcentu, jo bija dzimis Sibīrijā un, Rīgā pārbraucis, mācījies krievu skolā. Neliela auguma pleciģis vīrietis ar šaurām, smējīgām acīm un zīmoggredzenu uz mazā pirksta. Dzirdēju, kā Eižens salīdzina Magdu ar savu bijušo sievu un tiksmi sten, cik tagadējā dzīve ir laimīga un dabiska. Māte kā atbildēdama draiski smējās un vispār uzvedās muļķīgi. Pieprasīja Eižena netiros kreklus, smērēja sviestmaizes līdzņemšanai uz darbu, sagaidīja ar karstu zupu un gaidumiem no «Lunas» kulinārijas. Dažu mēnešu laikā viņš pie mums iedzīvojās kā mājās. Man nekādu sevišķu iebildumu nebija, jo no

sirds vēlēja Magdai pie sāniem kādu vīrieša gabalu, kurš kaut mazliet novadītu to enerģiju, kas šķīda pa malu malām un bieži trāpīja man. Traucēja vienīgi trīskārtīgā odekolona smaka, ar ko Eižens bagātīgi aplaistījās pirms gulētiešanas. Taču klajās nepatikas, kas jaudās katrā Karlinas vārdā, manī nebija. Jutos atvieglota, ka Magda neskraida man pakal, neizprašņā par skolu un mācībām. Es visu biju izlēmusi. Sakrājuši mātes piešķirtās kapeikas un pusdienu naudu, nopirku krāsas un otas. Mazliet baidījās, ka tas māti varētu atkal satracināt, taču maldījos. Magda pat neievēroja to. Es pārvācos ar rakstāmgaldu un gultu Karlinas istabā. Divatā nostiepām veļas striķi šķērsām istabai, piekarinājām vecu, stripainu satīna aizkaru, lai man būtu «sava» istaba, un sadalījām drēbju skapi uz pusēm.

— Lai viņi tur čubinās bez mums, — Karlina naidīgi piebilda.

Novembrī Magda ar Eiženu apprecējās. Karlina man pašuva zilu kleitu ar pušķainiem volāniem, taču Magdai neņēmas neparko. Man arī šķita divaini, ka māte pošas kā jaunava — baltā zidā un plīvurā, taču es neko neteicu.

Māja sabrauca pilna. Arī Vilis ar Annu, tādēļ Karlina aizbēga pie Viķas un trīs dienas nerādījās. Viķa visu ceremoniju nostāvēja lepmi atmetu galvu, ar baltām krizantēmām rokās, acis nolaizdama no Eižena. Taču Magdu vecā «sibirietē» nobuļoja pa trīs lāgiem. Ar Vili un Annu iepazities viņa negribēja, tādēļ uz mielastu nenāca.

Akadēmijas draugi dziedāja un auroja trīs dienas, līdz pārrādās Karlina un demonstratīvi novāca traukus. Ari Magda bija nogurusi, taču Eižens nevarēja un nevarēja rimties — saleļa un saleļa, tīna un attina magnetofoņa lentes un dejoja kā apmāts. Ipaši ar mani. Magda noraudzījās mūsos, mīklaini smaidīdama, taču es pamaniju, ka viņai dreb skropstas.

— Nu, manu meitiņ! — Eižens iereibis čukstēja, cieši piespiezdams mani sev pie krūtīm.

— Es tev neesmu nekāda meita! — skaļi sacīju, spēji viņu atgrūzdama. Man tas nebija ienācis prātā nevienu pašu brīdi — ka šis čalis, šis smaržūdens balons, kurš Magdai droši vien asaras sagādās vairāk nekā smaidus, varētu saukties tēvs.

— Eriķa! — Magda stingri uzsauc, — tūliņ atvainojies!

— Par ko?

— Eižens tagad tev ir tēva vietā, un tu nedrīksti...

Es iesmējos. Pamaniju, ka viesi uzjautrināti un nedaudz izbrīnīti mūs vēro.

— Ak tā? Lai vai kurā vietā, bet tēvs gan viņš man nekad nebūs, — noteicu un, iegājusi savā istabā, iekritu gultā. Arī es biju nogurusi. Zilā volānu kleita bija piesūkusies ar dūmu un karstu izgarojumu smārdi. Arī ceļgali smeldza. Tēvs! Jāsmejas! Un Magda? Kā tāda muļķīte bola acis un kladzina Eiženam pakal. Uz rita pusi atmodos no sarunām blakusistabā. Eižens par kaut ko saērcināts sūdzējās, bet māte centās viņu klusināt:

— Drīz būs ziemas brīvdienas, tad aizsūtīsim skuķi uz laukiem. Pacieties! — Magda kā taisnodamās sacīja.

— Nezināju, ka viņa tev tāda čūska! — Eižens nerimās.

— Ko tu gribi? Vētru laiks, kompleksi, pārdzīvojumi.

— Smuka pēc vella, bet tas pleķis... — Eižens žāvādāmies sprieda.

Māte neatbildēja.

Es vairs neaizmīgu. Niknumā raudādama klausījos Magdas satrauktajos, kaislīgajos čukstos un domāju par tēvu un Dagmāru. Piepeši trīs gadi likās pavadīti bezjēdzīgi un truli. Kļuva kauns, ka neesmu izlasījusi nevienu no Dagmāras ieteiktajām grāmatām. Biju dzīvojusi bezrūpīgu, savādu izpriecu saraibinātu dzīvi. Ne savējo. Vai tāda maz bija? Citām meitenēm čaļi un tragēdijas, problēmas par augstskolu izvēli, modīgas kurpes un ieraksti, bet es naktīs slepeni šovikāju papīru. It kā darot ko noziedzīgu. Un izrādās, ka traucēju māmiņai baudīt medusmēnesi.

Eižens mani sauca brokastīs. Pienācis pie gultas, viņš atsēdās un uzlika roku man uz pleca.

— Neļauņojies. Mēģināsim sadzīvot. Mēs taču ar tevi tik saderīgi dejojām.

Nepatikā nokratījusi Eižena roku, piecēlos sēdus:

— Un uz laukiem mani sūtīsīt tāpēc, lai skaļāk varētu

pamilēties? — es naidīgi prasīju, vērodama viņa uztūkušo, pēc miega un kaislības dvašojošo seju.

— Tev neklājas tā runāt, skuķi! Gan jau tev arī tāds laiks pienāks, — Eižens sacīja un piecēlās. Taču dusmu vietā viņa acis ieraudzīju skumjas.

— Es tev neesmu nekāds skuķītis! — nokliedzu vēl no muguras.

Magda sēdēja pie brokastu galda sasārtusi un mazliet kaunīga. Punktainais halāts man atkal šķīta pārlietu meitenīgs un šaurs viņas apaļīgajiem augšdelmiem.

— Nu, ērce, nāc brokastīs! — māte pārmetoši sacīja.

Klusēdami mēs trijātā ēdām. Domās es salīdzināju Kārli ar Eiženu. Tēvs nekad ar tādu labpatiku nekošāja ēdienu, viņam bija vienalga. Estgriba bija traucēklis, kas jānovērš, lai varētu darīt ko citu. Bet Eižens kampa aizgūtnēm un izteiksme viņam bija tāda, it kā viņš darītu ko ļoti svarīgu.

— Mums jāpadomā, ko tu darīsi pēc skolas beigšanas, — Eižens ierunājās, ar mēli čāpstinādams zobu starpas.

— Cik tad vairs atlicis, — Magda paklausīgi piebalsoja.

— Gleznošu. Jums abiem galvas lieki nav jālauza, — man paspruka skaidri un noteikti.

— Tā, — Magda ar nožēlu noelsās. Viņas skatienā es pazinu draudīgo, rīcībai gatavo blāzmojumu.

Eižens iesmējās:

— Redz kā! Laikam jau prātiņš tev tomēr autīnos. Es domāju, ka esi pieaugusi sieviete.

Nigri palūrēju viņā, taču neatbildēju. Vārds «sieviete» glaimoja, taču izskanēja netikami lipīgi, mikli.

— Neaizmirsti, bērniņ, ka pasaulē ir cilvēki, kuri sagleznojuši tūkstošiem bilžu, taču nevienš tās neskatās. Tāpēc ir vērts padomāt, uz kā balstīt savu dzīvi, — Eižens plātīgi skaidroja, pavirši glāstīdams Magdas plecu.

— Esmu domājusi, tikai nesaprotu, kāda tev tur daļa! — atcirtu.

— Visa pasaule turas uz dažiem likumiem. Vai tu domā, ka ar tavu parādīšanos pasaulē kaut kas mainījies? Tad jau katra bitīte iedomāsies sevi esam teļa lielumā, — viņš filozofēja tālāk.

— Ar manu parādīšanos pasaulē mainījās daudz kas. Varbūt māmiņa to vēl nav paguvusi tev pastāstīt? Tad palūdzies, — naidīgi teicu.

— Izbeidz, Eriķa! Kā tu uzdrošies ar Eiženu tā runāt? — Magda bezpalīdzīgā sašutumā iestarpināja.

— Ļoti atvainojos. Ar tāda vecuma vīriešiem neesmu paradusi sarunāties bailēs svīzdama.

— Varenī! — Eižens sminēja, nekaunīgi pētidams manus deniņus. Ilgāk viņš kavējās pie lūpām un kakla.

— Māt, vai tu nedomā, ka es beidzot varētu dzīvot pie tēva? — riskējot ar skandālu, iejautājos.

Magda sarāvās, taču, palūkojusies Eiženā, nodūra galvu.

— Nezinu. Ko tu saki, Eižēn?

— Domāju, ka Eriķai jādzīvo tur, kur ir viņas mājas.

— Manas mājas ir pie tēva, — monotoni sacīju, neticēdama, ka esmu tik tuvu ilgotajam brīdim.

— Es jau zināju, ka nevarēšu tevi paturēt. Tev ir tā pati blandoņas daba. Un šeit naidis vien valdīs. Man nav tiesību aizliegt, drīz tu būsi pilngadīga un... — māte ātrumā bēra, taču es redzēju, cik grūti viņai izsacīt visu iepriekš sagatavoto.

— Lieliski! Sodien pat es aizvākos.

Iemetusies savā istabā, sāku nesakarīgi krāmēties. Nezināju, ko ņert, ko grābt.

— Kas tad nu? — Karlina ievaicājās, izbrīnīti noraudzīdamās mani pār brīļļu malu.

— Dzīvošu pie tēva.

Karlina nopūtās un labu brīdi neko neteica.

— Tēva... Ja viņš būtu bijis īsts tēvs, tad... Tā tu klaiņo...

— Nevajag, ja? — es Karliņu pārtraucu.

— Labi, labi. Ko es varu teikt. Tāpat par daudz esmu jaukusies citu darīšanās. Viegli jau tev nav, — vecā sievietē skumji pamāja.

(Nobeigums sekos)

Egils Zirnis

KĀRTĪBAS LABAD. 1979. g.

un kas par to
ka izmirst ērgļi
un kas par to
ka upes smird
un kas par to
ka mūsu mēli
starp citu arvien retāk dzird
un kas par to
ka Zilo Kalnu
atrast tikai retais zin
un kas par to
ka Staburagu
vairs mūsu bērni neatmin
un kas par to
ka mums uz galvas
tik vienāds lietus vienmēr līst
un kas par to
ka noklusējam
par brūcēm kuras nesadzīs
un kas par to
ka akā spļaujam
kas pašiem vien būs jālieto
un vēl: ka nesējam ko pļaujam —
lai paceļ rokas
kas par to

INSTRUKCIJA SĒRKOCIŅIEM

auksa upe
plido pasaules plosts
postģeniālu laikmetu postīts un posts

notikušie
zemojas ūdenij
nenomirušie uzpeld garaiņus rij

iegaumē
tagad te vai nekad
peldi tuvāk lasi uzrakstu SKLAD

TĀ GADĀS

oktobra dienā
pamesta parka malā
es sastapu tevi
un mīlēju stipri bezgala
lapa pēc lapas
skārās pie tava vaiga
tu smaidīji lēni
un kļuvi nāvīgi maiga
es teiktu — pieklāvīga
ja tu nebūtu drusku stīva
es teiktu — mīļa
ja kaut nedaudz tu būtu
vēl dzīva

kad puķes atkal ligzdos manās acīs
un matos blaugznu vietā zvaigznes ritēs
es spēšu pazaudēto laiku paciest
un sadalīties tūkstoš asinsritēs

un katram vienu dot kam nav vairs savas
no nāves aizgājējus celt un sauli rādīt
un manas asiņainās locītavas
kā asi spārni celsies elpas stādīt

kad puķes ligzdos . . . pagaidām es vēl
ar visām četrām klāt pie zemes turos
un klusā kaunā jūtu — sevis žēl
un svešu mīlu redzu ugunsuros

zum liepās laiks
un klausās Pārdaugavu
kas mani slēpj kā īlenu slēpj maiss
bet Āgenskalna tirgus šķidru javu
sev brūcēs lej un neko neiztaisa

par vasaru
par puķu māmiņām
un dzērājiem kas dzimtos stūrus stutē
un pat par atsaucīgi gērbtām dāmiņām
kas gan to draņķi vispār neņem mutē

viņš pamāj man
un māca sanēdams
kā visas likstas laist pār galvu pāri
un blakus noplukušais īres nams
man dāvina uz pleca lielu spāri

paldies paldies
es nezinu kā beigt
bet spēre mani nes uz Arkādiju
mēs lidojam un ko tur daudz vairs teikt
es jutos laimīgs un es laimīgs biju

DZĪVES PROZA

lūpu lietus lapas lāsts
slīd no rokām laukā stāsts

tas nav stāsts tā esi tu
galotnīti nolauztu

labi ka ir basketbols
svīšanai un skumjām mols

viļņi mierinoši šļupst
debesis šķeļ gaisa skūpst

«pirms lietošanas ielāgo:
dzīve nesola neko»

klaidā kaiju karatē
paisums bēgums jā un nē

putna lūpas vakars rains
gaisā cirvis asiņains

preču vilciens iziet caur kauliem
pārkāpj zināmās robežas nakts
prezumpcija nav domāta bauriem
mīlēts ir melots un melots ir zagts

slepkavo tu ja nemīli skuķes
tos kas melo cietumā sviež
cietumi nelīdz
nāk nakts
un kā puķes
meju meitenes vēnas griež

seksuāla upe laistās
virmo āda krāsās skaistās

laivinieks iekš laiviņas
zūd no ļaužu piemiņas

virmo upes kairā āda
tumšā naktī ceļu rāda

laivinieks iekš laiviņas
zūd no ļaužu piemiņas

kas es esmu: lelle Nelle
kuru lieti vēji paijā
pašnoslēdzošamies elle
ārpusvēsturiskajā maijā

kas man pieder: sirdsapziņa
neļļotu atsperīti
un vēl elles atslēdžiņa
vienreizēju asmenīti

ko es daru: liekulībā
iestidzis kā darbā bite
slēpju acis mīlestībā
nosarcis kā zaļzubīte

kas tur iznāk: mūžam zilas
acis mati saviļņoti
un es otru lelli mīlu
egoistiski un ļoti

AIVARS OZOLIŅŠ

GĀJIENS

Reiz saēdos zirņus ar speķi, pastrebos skābputru un, vaļu turēdams, izgāju pastaigāties gar Daugavas malu. Priekšā gadījās itin skaļš ļaužu pulciņš ar dažnedažādiem tautiskiem piederumiem — pastalām, sagšām un prievītēm, spangu vaiņagiem, meijām un bungām. Bij čalus ne mazais. Kājnieki trauksmīgi didījās ceļa jūtīs, taču gaitu uzsākt kavēja balta kaza, kas, augstā kulbā gājienam galvā iejūgta, spītīgi atsacījās kustēt. Ratos cēli sēdēja miesās it turīga māmuļa ar jo brangu bleķa saktu uz vēdera un citīgi pēra aplamo lopiņu, par stību abi rokām aiz astes saņēmusi negantu melnu runci.

— Nu, kusties tak, aitasgalval Nū! Heijā! Pāri kalniem un lejām — aiziet! — vai palēkdamās skubināja vadone.

Ragulops stūrgalvīgi negribēja paklausīt mundrajiem mudinājumiem, špetni kulstīja asti un aizgūtnēm blēja, valbdams acis it vai iz pieres ārā. Pa sāniem tam ritēja asinis, vēšot kažoku svēdrainu, galva lāgiem parāvās atpakaļ, greizi ragi badīja tukšu — ne zilu, ne baltu — gaisu. Kaķis brēca vai ikstis laukā un locījās gluži kā zutiņš, raudzīdams iecirst nagus te lopam mugurā, te vedējai rokā. «Kumeliņi, kumeliņi...» — ņembastam pa vidu vilka dažas balsis.

— Sumināti, tautasbrāļi! Kur laba dodamās, māt? — klātu piegājis, rumbenīcu sveicienam slaidi sāņš atšāvis, uzbildu jestro bariņu.

— Godu mantas vizināt! — ormaniša padīžojās un, auri-go kamolu dūšīgi atvēzējusi, uzšāva kazai tā, ka lopiņš teju, teju vai saļima.

— Un kas tad jums tai vezumā ir? — aprasījos.

— Mūsu dižais Jē Rainis! — saktnese lepnī atteica, dūri sārā iespriedusi.

— Eita nu, eita! Rainis! Vai tas jel maz var būt? Jānis?

— Nuka!

— To nu gan dikti gribētos apviedēt, cienītā. Ja drikstē-tu...

— Kālab ne?

Viņa iezmiedza padusē apgurušo plēsoņu, pavandījās pa kulbas iekšu un no raiba lupatu lēvera izcēla krietnu bunduli. Noņēma vāku.

— Skaties uz nebēdu!

Un patiesi — iekšā viens sēd. Sēd un groza galvu, acis blisnīdams. Un neko nesaka.

— Ko brīnīs? Raini, vai, dulbur, neesi redzējis? — sirm-galve ķircinājās.

— Tad šitais te būtu... pats? — maķenīt šaubījos — Tāds pasīks...

— Oja, kas nu tā par valodu! Bijāšanas vairs nemaz. Pasīks, vai tu re! Ha, kundziņ, — laba daudz nevajag!

Un viņa skaņi ar plaukstu uzplāja pa cības malu.

— Kikirigū! — čerkstošā balsi pēkšņi iekliedzās Rainis, savēzēja platās zviņainās rokas un izspurdza ārā. Uzslaidies uz kulbas pārjumes listes, tas sāka ar knābi bužināt spalvas.

Troksnis uz brīdi pierima, ir kaza, lai, mitējās blēt — tikai gauži blenza un zēli druscīņ idēja. Tad visi grūstīdamies, cepures vicinādami, metās, saprotams, Raini ķert un izcēlās jautra jezga. Taču Jānis Rainis žigli vien pārlaidās uz tuveno dižskābardi un nobēdzās dāsnajā lapotnē. Apstājām koku un, galvas atgāzuši, vaļējām mutēm mocijāmies šo sazimēt zaru biežņā. Skatāmies, skatāmies — neredzam, neredzam — nevaids tur ne bijuma no Raina. Par to iraid brangs bumbieris. Nu nospriedām kaut to dabūt rokā, salūkojām jau sprunguļus, ar ko notriekt kārumu zemē, te, pavei, — nekā! — tas tur augšā, izskatās, nav vis bumbieris, drīzāk gan kāds zaru žuburā iekarināts sabristu zābaku pāris. Te nu bija!

Ap to brīdi no ratu apakšas izlēca sazin kas, pagrāba abus zābakus, nadzīgi uzmauca pakaļkājās un aizlēkšoja uz siltajām zemēm, dipada dapada, smiltis vien pajuka.

Ko nu? Nu ko, mēs nesastulbām vis, — izvēlām no kulbas bairīša mucu un atsītām vaļā spundi — lai list plikšēdam! Nogranda pērkons, mēs apkampāmies, lēcām ap mucu, gūnskuram pāri, ar zeltēnēm papardēs iekšā, un cauru nakti saucām: «Ligol!» Gan piestāja arī daži garāmgājēji, pabrinājās, viens otrs piepeši tā kā pietupās, tā kā palēcās, nosvilpās, tak beigās atmeta ar roku — «eh!» — un aizdancoja iekšērsu garām.

"... un laojās glūsi kā dūtiņš,..."

BRĪVĪBĀ

Ari ķieģeļiem sāp. Viens man tā arī pateica:

— Vai tu domā, ka man, vienkāršam māla ķieģelim, nesāp gulēt šī drausmīgā mūra pamatos? Ja tu patiešām tā domā, tu maldies — man sāp, ai, kā man sāp . . .

Labprāt noticēju. Biju apgarots, gaišs, biju kristāla vāze skaistā un skanīgā sajūtā, — neba godplauktā starojošs, nē — lepns kristāls krišanas spožajā mirklī, pilnības asajā tiecē. Rādīju pabrīnu — kāpēc tad viņš tur guļ, kāpēc neaiziet citur?

Viņš iecietīgi pašūpoja galvu, pasmaidīja par manu māksloto jautājumu.

— Zinām, zinām mēs šito dziesmiņu. Labi, nekas, lai nu būtu: ko teiks pārējie? Un kurš aizpildīs robu sienā? Varbūt tu, ko?

Tā mēs lieliski sapratāmies. Es steidzīgi pateicos un paskaidroju, ka diemžēl man nav vaļas, jo, raugi, man jātiek tālāk.

— Nu, redzi pats, — viņš atmeta ar roku, — tev arī es nevaru palīdzēt. Nedz tu man. Neviens nevar mums palīdzēt.

Te ieņurdējās ķieģelis, kurš bija rātni gulējis pirmajam blakus.

— Beidz taču knosities, — viņš rūca. — It kā citiem būtu vieglāk. Sānus noberzi jēlus.

Abi aizvēra acis un norima.

Es turpinājos gar garo, garo sienu; siena slējās tik augstu, ka vārnas, virs tās lidinādāmās, izskatījās pēc maziem nervoziem ķeksīšiem lappuses malā, un vārnu olas, kas palaiķam izšļūka cauri mūra augšienē iekārtoto ligzdu vaļīgajam vijumam, lidoja ilgi jo ilgi, pirms sasniedza zemi un pārtapa slidenos traipos ar sikām čaumalu drumslām kā zvaigznēm.

EVOLŪCIJA

Dinozauri vairojās lēni. Tik mokoši lēni, ka man uznāca snaudiens. Pagāja gadi un gadsimti, līdz kamēr šie kustoņi — smagi un klumzīgi kā pamestas bruņinieku pilis ar rūsas saēstām tiltu ķēdēm un baisiem žurkām un ģindeņiem pildītiem pagrabiem — tomēr satikās un cauri metrus un kilometrus bieziem vienaldzīgas miesas slāņiem savstarpēji iepatikās. Kad tie neveikli kopojās, ar ķetnu ecēšām uzplēdami mīļoto sānos kankarainas asiņojošas vagas, sāpēs un baudkārē taurēdami pāri apvārsnim un krampjaini raustīdami garos un tievos kaklus ar sekstainajām, sīku zobu pilnajām galviņām, es vēmu, nespēdams novērsties. Slapjš un noguris aizmīgu, jo zināju, ka dinozauri vairojas lēni.

Pamodies redzēju, ka dinozauru savairojies pulka. Biju gulējis ilgi. Audžu audzes bija paguvušas izšķīlties un izaugt. Un tie atkal meklējās un gausi pārojās, visapkārt, cik vien tālu sniedza skatiens, valdīja bezgalīga netīrība, dubļos žurkstot valstījās lipīgi rumpji, miasmu strāvu caurausto gaisu tricīnāja jutekliska rēkoņa, gārdzieni jaucās ar elsām un griezīgiem kviečieniem, indīgi garaiņi rāva ciet elpu, glemainie ķermeņi kūpēja.

Miegs nāk virsū kā jūra. Es turos pretī. Tagad baidos aizmigt un gaidu, kad dinozauru saradīsies tik daudz, ka tie sabradās mani; gaidu, kad redzēšu mēsliem apaugušu kājas blūķi nolaižamies pār mani un drikstēšu ar plaukstām aizsegt acis. Reiz tas notiks, bet varbūt tas nebūs driz. Man vēl ir laiks, jo dinozauri vairojas lēni.

RITMISKĀ VINGROŠANA

Mēs bijām sašutuši kā vēl nekad, priedīgi arī. Atskrējām, iepletām acis un rokas un sākām sparīgi paust kā mācēdami savu sašutumumu un prieku.

Viņš izlika priekšā kāju, šūpoja zābaka purnu.

— Kuš, kuš, — viņš teica, — būs labi, būs labi.

Mēs aizgūtnēm skaidrojām, dedzīgi runājām, pierādījām un vicinājāmies.

Viņš izbidīja apaļu punci, tam virsū salika mīkstas rokas.

— Rāmi, rāmi, nestrebsim karstu.

Tad mēs klieudzām, prasījām, apgalvojām, sitām kājas pie grīdas un piesaucām.

— Jā, jā, biedri, ir pienišs, ir katliņš būs, un skaidas jau lec.

Tomēr mēs lamājāmies, mēs sprauslojām, spiedzām, ņaudējām, gārdzām un vaimanājām. Mēs rūcām, vīstījām dūres, mēs draudējām, atgādinājām.

— Pilsoņi, pilsoņi, lēnāk pa tiltu.

Viņš izgrūda žagu, šņauca uz grīdas un saņēma degunu sauļā.

Lēcām gaisā un spērām zemes, spļāvām baltu un skrējām sienā, aurojām, kviečām, kvankstējām, gaudojām, rēcām. Kad citādi ne, tad sēcām.

— Labs ir, nu gan diezgan.

Viņš paslēja smīnīgu pirkstu pret lielo pulksteņi, no pulksteņa izsprāga idiots un veikli pateica: «Krāl!»

Mēs ārkārtīgi nomierinājāmies. Liksmi elpodami un klusu dipinādami burzmā pie durvīm, atstājām telpas. Paldies.

CAURLAIDE

Skatiens viņam ir laipns un grūtsirdīgs kā vecam, gudram sunim. Vaibstus ielogo kopta iesirma vaigubārda, zilbinoši balta apkaklīte zūd zoda vilnī. Fraka pieguļ rumpim kā uzlieta, kurbēm spožums kā smaidam. Viņš uzmundrinoši pamāj ar galvu un piedāvā izvēlēties kādu no krāsainajām biljarda bumbām. Tās ripinās pa zaļu drānu pārvilkta smagnēja galda virsu, trīs bumbas — melna, balta un sarkana. Kur lai ņemu? Noķeru balto — drošs paliek drošs.

— Paldies, — viņš saka. — Neko nevar darīt.

Tai pašā mirklī paceļos gaisā slaidenā atmuguriskā salto, mani uzķer atsperīgs gaisa spilvens, un caurvējš pagriež un svinīgi nes manu ķermeni — pār zaļo galdu, gar lustras pienbalto lodi — uz ventilācijas lūkas pusi. Lūka ir vaļā. Jā — ir vaļā.

— Pagaidiet!

Bet kurpes jau ieslid tukšumā, un žaketes stērbeles pļivodamas tiecas tām pakāļ. «Nav pareizi,» es domāju. «Kaut kas nav isti pareizi.» Un mani pārņem tuisnas dusmas.

— Jēl pagaidiet! Bet ja citu bumbu? Sarkano, piemēram?

Atlausis galvu atpakaļ, redzu, kā viņš atkal noplāta rokas un vainīgi sarauc pieri.

Jau esmu līdz pusei iekšā, un tvirtas gaisa strāvas lodā gar stilbiem, jau žakete paliek par šauru un grūž mani dziļāk.

— Pagaidiet!

Mēģinu pretoties, atspiežu plaukstas pret sienu, skatos atpakaļ.

— Melnol! Heil! Ņemšu melno, jūs dzirdat?

Viņš parausta plecus godīgā neziņā, purina galvu, klusē. Es saprotu — šis vīrs nav vainīgs, un man pat top viņa žēl.

Vilkme pieņem spēcīgu, lūka lēnām, bet neatlaidīgi ierī manu augumu. Nu ko — ja jau tiktāl — palaižu vaļā rokas, sakrustoju uz krūtīm un ļaujies prasīgajiem apkampieniem. Pirms pazust pavisam tumsā, atceros, ka aizmirsu pavaičāt — kam man vispār tā bumba? Atskatos, pagūstu ieraudzīt: viņam acis asaras, rokā balts lakatiņš, ar to viņš māj man, lāga dvēsele, un skumji smaida.

ŽANS POLS SARTRIS

S I E N A

STASTS

Mūs iegrūda lielā baltā zālē, un es gribēju piemiegt acis, jo gaisma žilbināja. Beidzot ieraudzīju galdu un pie tā četrus tipus, civilos, viņi pētīja dokumentus. Lai nokļūtu pie galda, mums vajadzēja šķērsot visu telpu. Seit bija sapulcināti arī citi gūstekņi. Vairākus es pazinu, daži bija sveši. Man blakus atradās divi blondi apaļgalvi, tie bija līdzīgi, šķiet, francūži. Mazākais nepārtraukti raustīja bikses, viņš nervozēja.

Tas ilga vairāk nekā trīs stundas, es jutos notrulināts, galva bija tukša, telpa bija labi kurināta, un tas mani priecēja: jau divdesmit četras stundas mēs drebējām no aukstuma. Sargi gūstekņus vienu pēc otra veda pie galda, četri tipi tiem prasīja vārdu un profesiju. Visbiežāk tie uzdeva pāris jautājumu, par šo un to: «Vai tu piedalījies municijas spridzināšanā?» vai: «Kur tu biji devītā rītā un ko darīji?». Viņi neklaušijās atbildes vai neizrādīja to, kādu brīdi paklusēdami, paskatījās pa labi un sāka rakstīt. Viņi jautāja Tomam, vai viņš bijis internacionālajā brigādē. Toms nevarēja teikt pretējo, jo viņa žaketē bija atrasti dokumenti. Zuanam nejautāja neko, kad viņš pateica vārdu, tie ilgi rakstīja.

— Mans brālis Zozē ir anarhists, — Žuans sacīja. — Jūs labi zināt, ka viņa šeit vairs nav. Man par to nav nekādas daļas, es nekad neesmu nodarbojies ar politiku.

Viņi neatbildēja. Žuans vēl runāja:

— Es neko neesmu darījis. Es negribu maksāt citu vietā.

Viņa plaksti drebēja. Sargs lika klusēt, līdz viņu aizveda. Tad pienāca mana kārtā:

— Jūs sauc Pablo Ibbieta?

Es teicu, ka jā.

Tips paskatījās savos papīros un jautāja:

— Kur ir Ramons Pelēkais?

— Es nezinu.

— Jūs viņu slēpāt savās mājās no 6. līdz 19.

— Nē.

Viņi rakstīja kādu brīdi, tad sargi pavēlēja man iet. Koridorā Toms un Žuans gaidīja starp diviem sargiem. Mēs sākam iet. Toms uzrunāja vienu no sargiem:

— Un tad?

— Ko? — prasīja sargs.

— Tā bija pratināšana vai tiesa?

— Tā bija tiesa.

— Labi. Un ko viņi domā darīt ar mums?

Sargs sausi atteica:

— Spriedumu jums paziņos kamerās.

Mūsu kameras atradās kādreizējos slimnīcas pagrabos. Caurvēji tās darīja pretīgi aukstas. Mēs drebīnājāmies visu nakti, un arī dienā nebija labāk. Piecas iepriekšējās dienas es pavadīju arhibīskapijas cietumā, tas bija viens no «akmens maisa» veidiem, būvēts viduslaikos. Gūstekņu bija tik daudz un vietu tik maz, ka tos izvietoja vienalga kur. Man nebija žēl sava cietuma, es tur necietu no aukstuma, bet biju viens, un ilgi tas ir nomācoši. Pagrabā man bija sabiedrība. Žuans gandrīz nemaz nerunāja, viņam bija bail, viņš bija pārāk

jauns, lai viņam būtu savs sakāmais. Toms bija labs runātājs un ļoti labi prata spāniski.

Pagrabā bija sols un četri salmu maisi. Kad mūs atveda, mēs klusēdami sākām gaidīt. Beidzot Toms ieteicās:

— Mēs esam pagalam.

— Es arī tā domāju, taču ceru, ka mazuli viņi neaiztiks.

— Viņiem nav, ko tam pārnest. Viņš ir aktivista brālis, tas arī viss.

Es paskatījos uz Zuanu, viņš laikam neklausījās mūsos. Toms atsāka:

— Tu zini, ko viņi darīja Saragosā? Noguldīja visus uz ceļa un pa virsu pārbrauca ar smagajām mašīnām. To man teica kāds marokāņu dezertieris. Tas tāpēc, lai ietaupītu municiju.

— Degviela tā neietaupās, — es atteicu.

Es biju dusmīgs uz Tomu, viņam nevajadzēja to stāstīt.

— Daži virsnieki pastaigājās pa ceļu, — viņš turpināja, — un skatījās, rokas kabatās sabāzuši, cigaretes sūkdami. Viņi lika tiem kliegt. Veselu stundu. Marokānis teica, ka pirmo reizi viņš neesot kliezjis.

— Es domāju, ka arī šeit viņi tā darīs. Vismaz municijas viņiem netrūkst.

Diena ienāca pa četriem pagraba logiem un apašu atveris griestos. Atveres kreisajā pusē bija redzamas debesis. Pa šo apašo caurumu, kas parasti bija aizvērts ar lūku, pagrabā tika bērtas ogles. Tieši zem cauruma bija liela putekļu kaudze; ogles bija domātas slimnīcas kurināšanai, bet kara sākumā slimniekus evakuēja, un tās palika neizlietotas, dažkārt, ja lūka nebija aizvērta, tām lija virsū.

Toms sāka drebīnāties:

— Pie velna, es drebu, — viņš teica, — atkal sākas. Viņš piecēlās un sāka vingrot. Pēc katras kustības kreklis uz viņa baltajām, spalvainajām krūtīm nāca vaļā. Viņš nogūlās uz muguras, pacēla kājas un salika tās šķērē, es redzēju, kā kustējās viņa zemā pakaļa. Toms bija stiprs, bet pārlietu resns. Es iedomājos, kā šautenes stobrs vai durkļa asmens drīz ietrieksies šajā gaļas masā kā lielā sviesta kluci. Ja viņš būtu kalsns, efekts būtu citādāks. Tiešu aukstumu es nejutu, bet plecus un rokas arī vairs ne. Laiku pa laikam man bija tāda sajūta, it kā kaut kā trūktu, es sāku meklēt savu žaketi, tad pēkšņi atcerējos, ka viņi to neatdeva. Tas bija diezgan nepatīkami. Viņi papēma mūsu apģērbu, lai atdotu to saviem kareivjiem, atstājot mums tikai kreklus un šīs audekla bikses, ko slimnieki valkāja vasaras karstumā. Beidzot Toms piecēlās un elsdams apsēdās man blakus.

— Tu esi nosalis?

— Pie velna, nē. Es esmu sasalis.

Ap astoņiem vakarā atnāca komandants ar diviem jālanģistiem. Viņam rokās bija dokumentu kaudzīte. Viņš jautāja sargam:

— Kā sauc šos trīs?

— Steinboks, Ibbieta un Mirabls, — sargs sacīja.

Komandants paņēma brilles un sāka pēīt sarakstu:
— Steinboks... Steinboks. Lūk. Jūs esat notiesāts uz nāvi.

Rīt no rīta jūs nošaus.

Viņš paskatījās vēlreiz:

— Un pārējie divi arī, — viņš piebilda.

— Tas nav iespējams, — Žuans ieteicās — es ne.

Komandants viņu pārsteigti uzlūkoja:

— Kā jūs sauc?

— Žuans Mirabls.

— Bet jūsu vārds ir šeit, jūs esat notiesāts, — komandants atbildēja.

— Es neko neesmu darījis, — sacīja Žuans.

Komandants paraustīja plecus un pagriezās pret mani un Tomu:

— Jūs esat baski?

— Šeit nav basku.

Viņš kļuva nikns:

— Man sacīja, ka šeit esot trīs baski. Es neiešu zaudēt laiku, lai dzītos tiem pakaļ. Mācītāju, jūs, protams, nevēlaties.

Mēs pat neatbildējam. Tad viņš sacīja:

— Tūlīņ atnāks beļģu ārsts, viņam ir atļauts pavadīt šo nakti kopā ar jums.

Viņš militāri sveicināja un aizgāja.

— Ko es tev teicu, — Toms bilda, — ar mums ir cauri.

— Jā, — es atbildēju, mazulim izgājis riebīgi.

Es to teicu, lai būtu iejūtīgs, patiesībā man nepatika mazulis. Viņam bija smalka seja, ko bailes un ciešanas bija izkropļojušas, tās bija sašķobījušas visus viņa vaibstus. Pirms trīs dienām tas bija salkans jauneklītis, kas varēja patikt, tagad viņš izskatījās pēc vecas tapetes, man likās, ka viņš nekad vairs nebūs jauns, pat ja tiks apzēlots. Tas nebija slikti, ka varēju parādīt mazliet žēlastības viņam, taču drīz man kļuva prefiģi — mazulis iedvesa šausmas. Viņš vairs nerunāja, bet kļuva pelēks, seja un rokas bija pelēkas. Tad viņš apsedās un apaļām acīm blenza gridā. Toms bija labsirdīgs, viņš gribēja paņemt mazo zem rokas, bet tas saviebdamies rupji atraidīja Tomu.

— Liec viņu mierā, — es teicu zemā balsī. — Tu redzi, ka viņš tūlīt sāks kauti.

Toms ar nožēlu paklausīja, viņam patika mierināt mazuli, jo tad viņš bija aizņemts un nemēģināja domāt par sevi. Mani tas kaitināja, nekad es netiku domājis par nāvi, vienkārši nebija tādas izdevības, nu šī izdevība pienākusi un neatlika nekas cits, kā vien domāt par to. Toms sāka runāt:

— Tu esi nožmiedzis kādu tipu?

Es neatbildēju. Viņš sāka skaidrot, ka no augusta beigām nožmiedzis septiņus. Toms nesaprata situāciju, un es labi redzēju, ka viņš nevēlas to saprast. Pats vēl nebiju visu apjēdzis. Jautāju sev, vai būs daudz jācieš, domāju par lodēm, šo dedzinošo krusu pār savu ķermeni.

Tas viss bija ārpus svarīgākā jautājuma, tomēr jutos mierīgs; mums tam bija vesela nakts. Toms beidza runāt, es uzmetu viņam aci, viņš bija kļuvis pelēks, un paskats tiešām bija nožēlojams. Tas sākas — es sev teicu. Bija gandrīz nakts, bāla gaismiņa slidēja gar pagraba logiem un ogļu kaudzi, kas izskatījās kā liels traips debesis. Pa griestu caurumu redzēju zvaigzni, nakts bija skaidra un ledaina. Atvērās durvis, ienāca divi sargi. Viņiem sekoja blonds vīrietis beļģu uniformā. Viņš sasveicinājās ar mums:

— Es esmu ārsts, man atļāva šajos grūtajos mirkļos pabūt kopā ar jums.

Viņam bija patikama un izsmalcināta balss. Es jautāju:

— Ko jūs domājat šeit darīt?

— Esmu jūsu rīcībā. Es darīšu visu iespējamo, lai šīs dažas stundas nebūtu tik smagas.

— Kādēļ jūs atnācāt tieši pie mums? Ir arī citi, pilna slimnīca.

— Mani ielūdza uz šejieni, — viņš apjucis atbildēja, — Ak, jūs smēķējat? — viņš steidzīgi piebilda. — Man ir cigaretes un pat cigāri.

Viņš piedāvāja angļu cigaretes un cigārus. Mēs atteicāmies. Paskatījās viņam acīs, ārsts likās kautrīgs. Es sacīju:

— Jūs nenācāt uz šejieni aiz līdzjūtības. Piedevām es jūs pazīstu. Redzēju jūs ar fašistiem kazarmu pagalmā tajā dienā, kad mani aizturēja.

Es gribēju turpināt, bet mani kaut kas atturēja, ārsta klātbūtne mani pārstāja interesēt. Parasti, kad es esmu par kaut ko pārliecināts, to neatstāju. Un tomēr vēlme runāt mani pameta, es paraustīju plecus un novērsos. Vēlāk, kad pacēlu galvu, viņš lūkojās mani ar ziņkāri. Sargi bija apsēdušies uz salmu maisiem. Garais, kārnais Pedro dirnēja bezdarbībā, otrs nepārtraukti grozīja galvu, lai neaizmigtu.

— Jūs vēlaties gaismu? — piepeši Pedro pajautāja ārstam.

Pēdējais ar galvas mājienu piekrita, es nodomāju, ka viņš ir tikpat prātīgs kā viņa valoda, bez šaubām viņš nav jauns. Skatoties viņa lielajās zilajās, aukstajās acīs, man iešāvās prātā, ka viņš grēko galvenokārt izdomas trūkuma dēļ. Pedro izgāja un atgriezās ar petrolejas lampu, kuru viņš nolika uz sola malas. Tā vāji apgaismoja telpu, bet tas bija labāk nekā sēdēt melnā tumsā. Labu laiku skatījos uz gaismas atspidumu griestos. Biju kā apburts. Piepeši es pamodos, gaismas aplis pazuda, es jutos kaut kā milzīgi saspiests. Tā nebija doma par nāvi, arī bailes ne, tas bija kaut kas nezināms. Dega vaigi, un sāpēja galva. Es noskurinājos un paskatījos uz saviem kompanjoniem. Toms bija iespiedis galvu rokās, es redzēju tikai viņa pakausi ar sirmiemi, taukainiem matiem. Ar Žuanu bija daudz sliktāk, viņam drebēja nāsis un mute bija vaļā. Ārsts piegāja pie viņa, it kā mierinādams uzlika roku uz pleca, taču acis palika aukstas. Tad es redzēju beļģa roku palēnām nolaižamies līdz piedurknei. Žuans vienaldzīgi jāvēs. Beļģis to satvēra trijiem pirkstiem, viņš izskatījās izklaidīgs, tai pašā laikā viņš mazliet pavirzījās, lai varētu uzgriezt man muguru. Es noliecos uz priekšu un redzēju, kā viņš pavilka savu pulksteni un skatījās tajā, neatlaižot mazuļa roku. Beidzot viņš to inerti atlaida un atspiedās pret sienu, pēc tam, it kā būtu atcerējies ko svarīgu, izņēma no kabatas bloknotu un uzrakstīja pāris rindiņu. «Nelietis,» es domāju ar dusmām, «kāpēc viņš nenāk man mērīt pulsu, es ieģrūstu dūri viņa netīrajā purnā.» Viņš nenāca, bet es jutu viņa skatienu. Pacēlu galvu un palūkojos viņā.

Viņa bezpersoniskā balss man sacīja:

— Jums neliekas, ka šeit ir drēgni?

Ārsts bija nosalis gluži zils.

— Man nav auksti, — es atbildēju.

Viņš vēl arvien skatījās mani ar smagu skatienu. Piepeši es sapratu un aptaustīju sevi, es mirku sviedros. Ziemas vidū šajā caurvēja pilnajā pagrabā es svīdu. Pārbraucu pār matiem, tie bija saķepuši. Aplūkoju savu kreklu, tas bija mitrs un durstīja man ādu, gandrīz stundu sviedri bija lijuši strauēm, un es neko nejutu. Beļģu cūkai tas nepastidēja garām, viņš redzēja, kā lāses ritēja pa maniem vaigiem, un domāja: gandrīz patoloģisku baišu stāvokļa simptoms. Viņš jutās normāli un bija lepnis, ka tā, jo viņam bija auksti.

Es gribēju piecelties un sadot viņam pa purnu, bet ar pūlēm izdariju tikko manāmu žestu, kas apvaldīja manas dusmas un naidu; es vienaldzīgi atkritu uz sola. Tad sāku ar kabatlakatiņu slaucīt sviedrus no kakla, jo tagad jutu, kā tie no matiem pil uz apkakles, tas bija nepatīkami. Mitējos slaucīt, tam nebija jēgas, mans kabatlakatiņš bija tik slapjš, ka to varēja izgriezt, bet vēl svīdu. Svīda arī mana sēžamvieta, un es pielipu pie sola.

Pēkšņi mazais Žuans ieteicās:

— Jūs esat ārsts?

— Jā, — atbildēja beļģis.

— Vai ir jācieš... ilgi?

— O! Kad...? Nē taču, — tēvišķā balsī sacīja beļģis, — tas drīz beidzas.

Izskatījās, ka viņš mierina savu pacientu.

— Bet es... esmu dzirdējis... ka bieži ir divas zāles.

— Dažkārt, — beļģis teica, pamājot ar galvu. — Var notikt tā, ka ar pirmo zālvi nav skarts neviens dzīvībai svarīgs orgāns.

— Tad viņi droši vien vēlreiz pielādē ieročus un tēmē vēlreiz.

Viņš padomāja un nemierīgā balsī piebilda:

— Tas aizņem laiku.

Viņam bija briesmīgas bailes no ciešanām, viņš nedomāja neko citu kā vien par savu vecumu.

Par to daudz galvu nelauzīju, tās nebija bailes no ciešanām, kas lika man svīst. Piecelos un aizsoļoju līdz putekļu kaudzei. Toms uztrūkās un uzmeta man naidīgu skatienu, es viņu kaitināju ar savām čikstošajām kurpēm. Jautāju sev, vai es arī izskatos tikpat nobijies kā viņš, es redzēju, ka arī Toms svīst.

Debesis bija burvīgas, gaisma neiespīdēja šajā tumšajā stūrī, un man bija tikai jāpaceļ galva, lai paskatītos uz Lielo Lāci. Viņš vairs nebija tāds kā agrāk, pirms divām dienām savā arhibīskapijas cietumā es varēju redzēt nelielu debess laukumīņu un katra diennakts stunda man atsaucā atmiņā ko citu. No rīta, kad debesis bija spilgti zilas un vieglas, atcerējos Atlantijas pludmales, pusdienas laikā es redzēju sauli un atcerējos bāru Sevīljā, kur dzēru manzanillu, ēdot anšovus ar olīvēm; pēcpusdienā es apsēdos paēnā un domāju par dziļo ēnu, kas stiepās pa pusmanēžu, kamēr otra puse spoguļoja saulē, bija patiesi mokoši skatīties, kā visa zeme spoguļojas debesīs. Bet tagad es varēju uz to skatīties vienaldzīgi, debesis nemodināja mani nekādas atmiņas. Tas mani apmierināja. Apsēdos blakus Tomam. Pagāja labs brīdis. Toms sāka runāt basā. Viņam vienmēr vajadzēja runāt, bez vārdiem viņš neorientējās savās domās. Es domāju, ka viņš runā ar mani, bet viņš neskatījās uz manu pusi. Bez šaubām, viņš baidījās skatīties uz mani tādu, kāds biju: pelēks un nosvīdis, mēs bijām šajā ziņā vienādi, kā spoguļi viens otram. Viņš vērās beļģi, dzīvajā.

— Tu saproti? — viņš jautāja.

— Es nesaprotu, — es arī sāku runāt basā. — Kas ir?

— Ar mums notiks kaut kas tāds, ko es nespēju saprast. No Toma nāca divaina smaka. Man likās, ka esmu jutīgāks pret smaržām nekā agrāk. Es novīpsnāju:

— Drīz tu sapratīsi.

— Nekas nav skaidrs, — viņš tiepās. — Es gribētu būt drosmīgs, bet tad man ir vismaz jāzina. Paklau, viņi mūs izvedīs pagalmā. Tie nostāsies mums pretim. Cik viņu būs?

— Es nezinu. Pieci vai astoņi. Ne vairāk.

— Lopi. Viņi būs astoņi. Viņiem uzkliegs. «Notēmēt!», un viņi pagriezīs astoņus pielādētus stobrus pret mani. Man liekas, ka es gribēšu ieiet sienā, es grūdišu ar muguru no visa spēka, un tā pretosies, kā murgos. To visu es spēju iedomāties. Ak, ja tu zinātu, cik labi es to spēju iedomāties.

— Skaidrs. Es arī varu to iedomāties.

— Tās noteikti ir drausmīgas sāpes. Tu zini, ka viņi tēmē acis un mutē, lai izkropļotu, — viņš nikni piebilda. — Es jau jūtu sāpes, jau stundu jūtu sāpes galvā un kaklā. Ne īstas, vēl jaunāk, sāpes, kuras es jūtišu rīt no rīta. Bet pēc tam?

Es lieliski sapratu, ko viņš gribēja ar to teikt, bet nelikos saprotam. Kas attiecas uz sāpēm, es tās nesu savā ķermenī kā mazu rētiņu kamolu. Un neko nevarēju padarīt, es biju tāds pats kā viņš, taču nedomāju par to.

— Pēc tam, — stingri atteicu, — tevi apraks.

Viņš sāka runāt pats ar sevi, nenolaižot acis no beļģa. Pēdējais nelikās klausāms. Es zināju, kādēļ viņš bija uz šejieni nācis, viņu neinteresēja, ko mēs domājam, viņš bija atnācis paskatīties uz mūsu ķermeņu agoniju.

— Tas ir kā murgos, — Toms teica. — Gribas pat kaut ko domāt. Un visu laiku tāds iespaids, ka tas ir šeit. Un tad tas aizslīd, aizbēg no tevis un atkal atgriežas. Es domāju — pēc tam nebūs vairs nekā. Bet es nezinu, ko tas nozīmē. Ir brīži, kad tas gandrīz notiek . . . un piepeši tas atgriežas, es atšāku domāt par sāpēm, bailēm, sprādzieniem. Esmu materiālists, es tev to apzvēru; nesajukšu prātā. Bet kaut kas man neizdodas. Es redzu savu liķi, tas nav grūti, bet tas esmu es, kas to redz, ar savām acīm. Es gribu, lai es varētu domāt, ka es vairs nebūšu nekāns un citiem pasaule turpināsies. Mēs nesam radīti, lai tā domātu, Pablo.

Tu vari man ticēt, man gadījies būt nomodā visu nakti, gaidot, bet tas nelīdzinās šai reizei; mūs sagrābs no mugurpuses, un mēs nepaspēsīm pat sagatavoties.

— Aizveries, — es viņam teicu, — vai gribi, lai es pasauču mācītāju? — Viņš neatbildēja. Es biju novērojis, ka viņš

uzmetas par pareģi un, runājot bezkrāsainā balsī, sauc mani par Pablo. Man tas derdzas, bet, šķiet, ka visi iri ir tādi. Bija neskaidra nojauta, ka viņš smird pēc urīna. Galu galā, man Toms īpaši nepatika, un tāpēc, ka mums jāmirst kopā, šī nepatika bija vēl lielāka. Ir cilvēki, ar kuriem tas būtu bijis citādi. Piemēram, ar Pelēko. Starp Tomu un Zuanu es jutos vientuļš. Bet šādi ir labāk, ar Ramonu es būtu bijis svai-gāks. Es biju drausmīgi skarbs, es gribēju tāds palikt.

Viņš turpināja murmināt, ar īpašu veida kaisli. Droši vien Toms runāja, lai tikai nebūtu jādama. Viņš šausmīgi smirdēja pēc urīna kā vecs prostatitis. Protams, biju ar viņu vienis-prātis, un visu viņa teikto varēju izsacīt arī es — tas nav dabiski — mirt.

Un, kopš es sāku mirt, nekāns man vairs nelikās dabisks — ne putekļu kaudze, ne sols, ne Pedro netīrais ģimīš. Vienīgi tas man neļāva domāt par to, ko domāja Toms. Visu garo nakti lieliski zināju, ka mēs sāksim domāt vienlaicīgi, vienlaicīgi sāksim svīst vai drebēt. Es iesāpus paskatījos uz Tomu, viņš bija divains, viņš nesa nāvi savā ķermenī. Mans lepnums bija apvainots, 24 stundu laikā, kad runāju ar Tomu, klausījos viņā, bija skaidrs, ka mums nav nekā kopēja. Bet tagad esam kā divi brāļi, vienkārši tāpēc, ka kopā nosprāgsim. Toms, nepacēlis acis, satvēra manu roku:

— Pablo, es domāju . . . es domāju, vai tiešām viņi mūs iznīcinās.

Es atrāvu savu roku, sacīju:

— Paskaties starp savām kājām, cūka.

Tur bija peļķe, un no biksēm pilēja.

— Kas tas ir, — viņš apjucis vaicāja.

— Tu čurā biksēs, — es atbildēju.

— Nav tiesa, — viņš nikni atcirta, — es nečurāju, es neko nejūtu.

Pienāca beļģis un ar liekuļotu rūpību jautāja:

— Jūs slikti jūtaties?

Toms neatbildēja. Beļģis paskatījās uz peļķi, nesakot ne vārda.

— Es nezinu, kas tas ir, — Toms griezīgi ieteicās, — bet man nav bail, es jums zvēru, ka man nav bail.

Beļģis neatbildēja. Toms piecēlās un aizgāja čurāt kaktā. Viņš atgriezās, pogādams bikšu priekšu, un apsēdās, vairs nedvešot ne vārda.

Beļģis paņēma piezīmes. Mēs visi trīs skatījāmies uz viņu, jo viņš bija dzīvs. Viņam bija dzīva cilvēka žesti un dzīva cilvēka rūpes, viņš drebinājās šajā pagrabā, kā drebinās dzīvī.

Mēs, pārējie, vairs nemaz nejūtām savu ķermeni, vismaz ne tā, kā to jūta viņš.

Gribēju pataustīt savas bikses, taču neuzdrikstējos, es skatījos uz beļģi, kurš balstījās uz savām kājām, bija savu muskuļu pavēlnieks un varēja domāt par rītdienu. Mēs bijām trīs bezmiesas ēnas, mēs skatījāmies un sūcām viņa dzīvību kā vampīri. Viņš piegāja pie Zuanas. Gribēja pataustīt pulsu aiz profesionālas intereses, vai viņu vadīja žēlsirdība? Ja tas bija aiz žēlsirdības, tad vienu vienīgu reizi šajā naktī. Viņš glāstīja mazuļa galvu un kaklu, mazais atļāva to darīt, un pat nepalūkojoties viņā, tad pēkšņi Zuanas satvēra beļģa roku un izbrīnīti uz to paskatījās. Viņš turēja beļģa roku savējās, un šim abām pelēkajām knaiblēm nebija lielāka prieka kā spiest šo tuklo, sārto roku. Es šaubījos par to, kas būs tālāk, Toms droši vien arī, bet beļģis nesaskatīja neko vairāk par aizrautību, viņš tēvišķi smējās. Beidzot mazais paņēma lielo, sārto ķepu mutē un taisnās kost. Beļģis to žigli atrāva un klupdam krizdam attālinājās uz sienas pusi. Kādu mirkli viņš lūkojās mūsos ar šausmām, beidzot apjēdza, ka mēs vairs nesam cilvēki. Es sāku smieties. Viens no sargiem pielēca kājās. Otrs bija iemidzis: viņa plati atvērtās acis bija bezkrāsainas. Es jutos noguris un sakaitināts. Vairs negribējos domāt par to, kas notiks, par nāvi. Tas nekur nederēja, bija tikai tukšums vai vārds. Es pūlējos domāt par ko citu, bet redzēju tikai pret sevi pavērstu ieroču stobrus. Izdzīvoju savu eksekūciju 20 reizes pēc kārtas, reiz pat nedomāju ka tas ir uz labu. Tiklīdz kaut uz mirkli iemīgu, viņi mani vilka pie sienas, es pretojos, — lūdzu man piedot. Tad spēji pamodos un paskatījos uz beļģi, man bija bail, ka esmu kliezīš

miegā. Viņš glauda savas ūsas un nebija neko pamanījis. Ja es būtu gribējis, šķiet, es varētu aizmigt šajā momentā. Biju nomodā 24 stundas, mani spēki bija galā, taču nevēlējos zaudēt divas savas dzīves stundas: viņi atnāks pamodināt mani rītaumā, es viņiem sekošu, miega notrulināts, un nosprāgšu bez «ah», es negribu tā, negribu nomirt kā lops, es gribu saprast. Pēc tam baidījos no murgiem. Es cēlos augšā un staigāju krustu šķērsu pa pagrabu, lai izmainītu domu virzienu, sāku domāt par pagājību. Mani mētāja atmiņu jūklis. Bija tur gan labais, gan ļaunais, vienalga, es to visu dēvēju — pirmas tam. Bija sejas, bija stāsti. Atcerējos kāda zeļļa seju, viņu Valensijā Ferijas laikā kronēja ar ragiem. To izdarīja kāds no maniem onkuļiem, varbūt tas bija Pelēkais. Es atcerējos, kā 1926. gadā veselus trīs mēnešus biju bez darba un bezmaz nosprāgu badā. Es atcerējos kādu nakti, kuru pavadīju uz soliņa Granadā, es nebiju ēdis trīs dienas un ārdījos, jo negribēju nosprāgt. Tas izsauca mani smaidu. Ar kādu alkatību es dzinos pēc laimes, sievietēm, pēc brīvības. Neko darīt. Es gribēju atbrīvot Spāniju, jūsmoju par Pi un Margalu, pievienojos anarhistu kustībai un visu ņemu nopietni, it kā būtu nemirstīgs. Sajā brīdī man likās, ka visa dzīve man ir kā uz delnas, un nodomāju: «Tas viss ir nolādēti meli.» Tā neko nebija vērts, jo bija beigusies. Es jautāju sev, kā es varēju pastaigāties, smieties ar meitenēm, es nebūtu ne pirksta pakustinājis, ja zinātu, ka būs jāmirst tā. Mana dzīve bija noslēgta kā aizvērts soma, taču tās saturs bija nepabeigts. Kādu mirkli gribēju to izvērtēt. Vēlējos sev teikt, tā ir laba dzīve. Bet viņai nevarēja pasludināt spriedumu, tas bija melnraksts; es biju pavadījis savu laiku, lai kaut ko atstātu mūžībai, bet neko nebiju sapratis. Es neko nenožēloju, ir tādas lietas, ko nevar nožēlot, piemēram, vasaras peldes mazā licītī Kodiksas tuvumā.

Beļģim pēkšņi radās brīnišķīga ideja:

— Mani draugi, — viņš mums teica, — es varu papūlēties, ja vien militārā administrācija to atļaus, aiznest kādu vārdu, kādu atmiņu tiem, kas jūs mīl.

Toms izgrūda:

— Man neviena nav.

Es neko neatbildeju. Toms nogaidīja un pārsteigti paskatījās mani:

— Tu neko neliksi pateikt Konšai?

— Nē.

Es biju atklājis šo maigo savienību, ta bija mana kļūda, pagājušajā naktī es biju stāstījis par Konšu, man vajadzēja savaldīties. Mēs bijām kopā veselu gadu. Vēl pirms mirkļa es būtu atļāvis sev iecirst rokā, lai tikai redzētu viņu. Tagad vairs to nevēlējos, man nebija, ko viņai teikt. Nevēlējos viņu apskaut, bija bail no sava ķermeņa, kurš kļuvis pelēks un svīda, un es nebiju pārliecināts, ka nebaidīšos no viņējā. Konša raudās, kad uzzinās par manu nāvi, uz kādu mēnesi viņa zaudēs patiku pret dzīvi. Man taču vienalga ir jāmirst. Es domāju par viņas labajām, maigajām acīm. Kad viņa paskatījās, kaut kas no viņas iespaidās mani. Kad es iedomāju, ka ar to būs cauri, ja tikai viņa skatīsies vēl uz mani, ja skatiens paliks acīs, taču tas neaizsniegs mani. Es esmu viens.

Arī Toms ir viens, taču citādi. Viņš bija jāteniski apsēdies uz sola un divaini smaidīja; viņš bija pārsteigts. Toms bidija roku šurpu turpu un uzmanīgi taustīja koku, it kā baidīdamies kaut ko saspiest, tad žigli atvilka roku un nodrebēja. Es nebūtu izklaidējies ar koka taustišanu, ja būtu Toma vietā. Seit notiekošais līdzinājās īru komēdijai, tikai personāži bija pārāk pārsteigti, tie bija bālāki un gaidošāki nekā parasti.

Pietika uzlūkot solu, lampu un putekļu kaudzi, lai justu, ka man jāmirst. Protams, es skaidri nevarēju iedomāties savu nāvi, bet es to redzēju visapkārt, uz lietām, redzēju, ka tās attālinājās, saglabāja distanci, noslēpumainību, tāpat kā cilvēki, kas sarunājas pie mirstošā pagalvja. Tā bija viņa nāve, ko Toms sataustīja uz sola.

Ja man paziņotu, ka es varu mierīgi atgriezties mājās, ka mani apžēlo, man tas būtu vienaldzīgi: dažas gaidu stundas vai gadi ir līdzīgi zaudētai mūžīgai ilūzijai.

Tad nāca drausmīgs miers, tas bija mans ķermenis, redzēju savām acīm, dzirdēju savām ausīm, bet tas vairs nebija es: tas vīda un drebēja, vairs nepazinu to. Man vajadzēja taus-

tīt un apskatīt, lai zinātu, kas ar to notiek, it kā tas būtu svešs ķermenis. Patlaban jutu slidēšanu, savādu krišanu kā pikejošā lidmašīnā. Vēl es jutu savus sirdspukstus. Bet tie mani nenomierināja, viss, kas notika ar manu ķermeni, bija neīra divdomība. Lielāko laiku daļu tas slēpās, klusēja, es nejutu neko vairāk par smagumu, kaut kādu neīru klātbūtni, man likās, ka esmu saistīts ar milzīgu kukaini. Sajā mirklī es pataustīju bikses. Un jutu, ka tās ir mitras, nezīnu, vai tās bija izmirkušas no sviedriem vai urina, bet visādam gadījumam es aizgāju pačurāt uz putekļu kaudzi. Beļģis izvilka savu pulksteni un sacīja:

— Ir pusčetri.

Cūka! Viņš droši vien to darīja speciāli; mēs vēl nebijām ievērojuši, kā kust laiks, nakts mūs apņēma kā tumša bezformas masa, es vairs neatcerējos, kad tā bija sākusies.

Mazais Zuans sāka kliegt, viņš laužīja rokas un lūdzās:

— Es negribu mirt, es negribu mirt.

Viņš skraidīja pa pagrabu, pacēlis rokas, tad novēlās uz viena no salmu maisiem. Toms viņu drūmi uzlūkoja, neizskatījās, ka viņš justu līdzī. Par laimi, tas nebija vajadzīgs, mazais taisīja vairāk trokšņa nekā mēs, bet viņš bija mazāk satricēts, viņš bija kā slimais, kas pret slimību cīnās ar temperatūru. Kad nav vairs pat tās, ir daudz smagāk. Viņš zaudēja; es redzēju, kā viņš sevi žēlo, viņš nedomāja par nāvi. Vienu mirkli, vienu vienīgu mirkli arī es gribēju raudāt aiz žēluma pret sevi. Bet iznāca otrādi, es uzmetu acis mazajam, redzēju raustāmies viņa kalsnos plecus, man likās, ka esmu necilvēcis, man nevarēja būt žēluma ne pret citiem, ne pret sevi pašu. Teicu sev: «Es gribu nomirt tirs.»

Toms bija piecēlies, viņš nostājās tieši zem apaļās atveres un sāka gaidīt dienu. Es biju spītīgs, gribēju mirt tirs un domāju vienīgi par to.

Kopš tā laika, kad ārsts pateica, cik ir pulkstenis, es jutu, kā velkas laiks, kā tas iztek, lāsi pa lāsei.

Vēl bija tumšs, kad dzirdēju Toma balsi:

— Tu viņu gaidi?

— Jā.

Tipi soļoja pa pagalmu.

— Ko viņi tur vazājas. Vienalga nevar šaut tumsā. Galu galā mēs vairs neko negaidījām.

— Lūk, diena, — es teicu Tomam.

Pedro žāvādamies piecēlās un nopūta lampu. Viņš teica biedram:

— Suņa aukstums.

Pagrabs bija kļuvis pelēks. Tālumā mēs dzirdējām šāvienus.

— Sākas, — es sacīju Tomam. — Viņi droši vien to dara aizmugurējā pagalmā.

Toms palūdzta ārstam cigareti. Es negribēju ne cigareti, ne alkoholu. No šī brīža viņi nemitējās šaut.

— Tu to apzinies? — jautāja Toms.

Viņš gribēja vēl kaut ko piebilst, taču aplusa, viņš skatījās uz durvīm. Tās atvērās, un ienāca kāds leitnants ar četriem kareivjiem.

Tomam izkrita cigarete.

— Steinboks?

Toms neatbildēja, uz viņu norādīja Pedro.

— Zuans Mirabls?

— Tas ir tas uz maisa.

— Celieties augšā, — leitnants sacīja.

Zuans nepakustējās. Divi kareivji saņēma viņu aiz padusēm un nostādīja uz kājām. Bet tiklīdz tie viņu atlaida, viņš nokrita atpakaļ. Kareivji bija neziņā.

— Tas nav pirmais, kas jūtas tik slikti, — leitnants teica, — nekas cits neatliks kā nest; jūs divi, — viņš norādīja.

Tad viņš pagriezās pret Tomu:

— Iesim.

Toms gāja starp diviem kareivjiem. Divi citi sekoja, viņi nesa mazuli, satvēruši to aiz padusēm un potītēm. Viņš nebija bez samapas, acis bija plaši atvērtas, pa vaigiem rīteja asaras. Kad gribēju iziet, leitnants man vaicāja:

— Jūs esat Ibbieta?

— Jā.

— Pagaidiet šeit, pēc jums atnāks vēlāk.

Viņi aizgāja. Beļģis un abi sargi arī bija prom, es paliku viens. Nesapratu, kas notiek, labāk viņi būtu nobeiguši mani tūlīt. Es dzirdēju zalves ar gandrīz regulāriem intervāliem, pēc katras no tām es nodrebeju. Es gribēju kaukt, plēst sev matus, bet es griezu zobus un žņaudziju kabatās rokas, jo es gribēju palikt tīrs. Beidzot man atnāca pakaļ un aizveda uz nelielu telpu ar smacīgu gaisu un cigāru smaržu. Tur klubkrēslos sēdēja divi virsnieki, viņi smēķēja, turot uz ceļiem dokumentu kaudzītes.

— Tevi sauc Ibbieta?

— Jā.

— Kur ir Pelēkais?

— Es nezinu.

Jautātājs bija mazs resnītis. Aiz brillēm viņam bija aukstas acis.

Viņš sacīja:

— Nāc šurp.

Es pienācu. Viņš piecēlās un saņēma mani aiz rokas, skatoties mani tā, ka es gribēju ielīst zemē. Tajā pašā laikā viņš no visa spēka knaibēja manus bicepsus. Ne tāpēc, lai darītu sāpes, tā bija liela spēle, viņš gribēja dominēt. Vēl viņš uzskatīja par nepieciešamu pūst savu puvušo elpu man tieši sejā. Uz mirkli mēs palikām tā stāvam, man arvien vairāk gribējās smieties. Ir vajadzīgs daudz vairāk, lai iepatīktos cilvēkam, kurš taisās mirt. Viņš mani atgrūda un apsēdās. Tad teica:

— Tava dzīvība pret viņa dzīvību. Mēs tevi atstāsim dzīvu, ja tu pateiksi, kur viņš ir.

Šie divi tipi ar savām pātagām un zābakiem vienalga bija cilvēki, kam jāmirst. Viņi meklēja vārdus savos papiros, dzinās pakaļ citiem, lai tos iznīcinātu, viņiem bija savs viedoklis par Spānijas nākotni un citiem jautājumiem. Viņu mazie centieni man likās smieklīgi, tie mani šokēja, es nevarēju iedomāties sevi viņu vietā, man šķita, ka viņi ir jukuši. Mazais resnītis vēl skatījās mani, viņš pātagoja savus zābakus. Visi šie žesti bija aprēķināti, tiem vajadzēja viņam piedot nikna zvēra izskatu.

— Nu ko? Skaidrs?

— Es nezinu, kur ir Ramons Pelēkais, — es atbildēju. — Es domāju, ka viņš ir Madridē.

Otrs virsnieks nevērīgi pacēla savu bālo roku. Arī šī nevērība bija aprēķināta. Es ievēroju visus šossikumus un biju satriekts, ka cilvēki var šādi izklaidēties.

— Jums ir ceturtdaļstunda pārdomām, — viņš lēni sacīja. — Aizvediet viņu uz veļas mazgātavu, pēc stundas ceturkšņa atvediet vēlreiz. Ja viņš vēl spītēsies, tūlīn nošaut.

Viņi zināja, ko darīja: nakti es pavadīju gaidās, pēc tam viņi lika man pagaidīt vēl stundu pagrabā, kamēr nošāva Tomu un Žuanu, tagad mani ieslēdza veļas mazgātavā, viņi droši vien to bija izdomājuši jau iepriekš.

Viņi uzskatīja, ka nervi ilgi netur, un cerēja, ka tā es būšu viņu rokās. Taču viņi kļūdījās. Veļas mazgātavā es apsēdos uz ķebliša, jo jutos vārgs, un sāku domāt. Bet ne jau par viņu priekšlikumu. Protams, es zināju, kur ir Pelēkais. Viņš slēpās pie saviem brālēniem četrus kilometrus no pilsētas. Zināju arī, ka nenodošu viņa slēpni, vienīgi, ja nu viņi mani spīdzina (neizskatījās, ka tas būtu viņiem padomā). Tas viss bija skaidrs un mani neinteresēja. Es gribēju saprast savas uzvedības cēloņus. Labāk nosprāgšu, nekā nodošu Pelēko. Kādēļ? Es vairs nemīlu Ramonu Pelēko. Mana draudzība bija mirusi mazliet pirms rītausmas, brīdī, kad zuda mana mīlestība pret Konšu un vēlēšanās dzīvot. Bez šaubām, es viņu vēl cienīju, viņš bija stiprs cilvēks. Bet ne jau tādēļ es gribēju mirt viņa vietā; viņa dzīvība nav neko vairāk vērtā par manējo; neviena dzīvība nav neko vērtā. Cilvēku pielīmē pie sienas, un šauj uz viņu, kamēr nosprāgst: vai tas būšu es vai Pelēkais, vai kāds cits, vienalga tas būs tā. Es zināju, ka Pelēkais Spānijai ir derīgāks par mani, bet man uzspļaut gan Spānijai, gan anarhijai, nekam vairs nav jēgas. Es esmu šeit un varu glābt savu ādu, nododot Pelēko, un es tiepjos to darīt. Man tas šķita ārkārtīgi komiski: tas ir aiz spītības, es domāju: «Ir nu gan jābūt spītīgam.» Mani pārņēma divaina jautrība.

Viņi atnāca man pakaļ un aizveda pie abiem virsniekiem.

Mums gar kajām noskrēja žurka, tas mani uzjautrināja. Es pagriezos pret vienu no ņalangistiem un teicu:

— Jūs redzējāt žurku?

Viņš bija drūms un visu ņēma nopietni. Es gribēju sākt smieties, bet atturējos, jo baidījos, ka iesācis, vairs nespēju mitēties. Falangists bija ar ūsām. Es vēl piebildu:

— Vajag nodzīt ūsas, lempi.

Man šķiet, ka ir divaini, ja dzīvs cilvēks atļauj aizaugt ģimim. Viņš man iespēra bez īpašas degsmes, un es aplusu.

— Nu labi, tu padomāji?

Es izbrīnīts skatījos uz viņu kā uz retas sugas kukaini. Tad teicu:

— Es zinu, kur viņš ir. Viņš ir paslēpies kapsētā. Kapu velvē vai kapraču būdīnā.

Tā bija krāpšana. Es gribēju redzēt, kā viņi celsies, aizsprādzēs portupejas un lietīšķi dos pavēles.

Viņi pielēca kājās.

— Iesim, Moles, paprasisim 15 cilvēkus leitnantam Lopešam. Tu, — teica resnais, — ja tu saki taisnību, solu tev tikai vienu. Bet tu dārgi samaksāsi, ja mūs krāp.

Viņi trokšņaini aizgāja, un es paliku gaidot, ņalangistu apsargāts. Laiku pa laikam iespurdzos, es smējos, jo domāju par grimasēm, kādas viņi rādīs. Es biju notrulinājies un ļaunprātīgs. Iedomājos, kā viņi pacels kapakmeņus, vērs kapu velvju durvis. Es iedomājos šo skatu no malas: cietumnieks, kas tēlo varoni, un bargi ūsaini ņalangisti uniformās, kas skraida pa kapsētu; tas bija drausmīgi smieklīgi.

Pēc pusstundas atgriezās mazais resnītis. Domāju, ka viņš dos pavēli, lai mani nošauj. Pārējie droši vien vēl ir kapsētā. Virsnieks paskatījās mani. Viņš neizskatījās vilies.

— Aizvediet viņu uz lielo pagalmu pie citiem. Pēc militāro operāciju beigām parastais tribunāls izlems viņa likteni. Man šķita, ka es neko nesaprotu.

— Kā . . . un mani nenošaus.

— Visādā ziņā ne tagad. Pēc tam — tas mani vairs neinteresē.

Vēl joprojām nesapratu. Es vaicāju:

— Bet kāpēc?

Viņš paraustīja plecus, neko neatbildot, un kareivji mani aizveda.

Lielajā pagalmā bija labs simts gūstekņu: sievietes, bērni, veči. Sāku staigāt ap centrālo mauriņu, jutos apstulbīs. Ap pusdienu mūs ēdnīcā pabaroja. Divi vai trīs man kaut ko jautāja, droši vien viņus pazinu, bet neatbildēju: es vairs neapjēdzu, kur atrodos.

Pret vakaru pagalmā ieņrūda vēl kādu duci gūstekņu. Es ieraudzīju Garsiju, maiznieku. Viņš man teica:

— Cūcene! Es necerēju tevi satikt dzīvu.

— Viņi man piesprieda nāves sodu, bet pēc tam pārdomāja. Nezinu, kādēļ.

— Viņi mani apcietināja divos, — teica Garsija.

— Kādēļ?

Garsija nenodarbojās ar politiku.

— Es nezinu, — viņš atbildēja. — Viņi apcietināja visus, kas domā citādi kā viņi.

Viņš pazemināja balsi.

— Viņi saņēma Pelēko.

Es sāku drebēt.

— Kad?

— Šorīt. Viņš izdarīja muļķību. Otrdien viņš aizgāja no sava brālēna, jo viņi bija sastrīdējušies. Protams, netrūka cilvēku, kas būtu viņu paslēpuši, bet viņš negribēja būt no kāda atkarīgs. Es paslēptos pie Ibbietas, bet viņš ir saņēmis ciet. Es noslēpšos kapsētā.

— Kapsētā?

— Jā. Tā bija muļķība. Protams, viņi tur šorīt bija, tā tam vajadzēja notikt. Viņu atrada kapraču būdīnā. Viņš bija šavis, un viņi to nošāva.

— Kapsētā?

Viss sāka griezties, un es atjēdzos, apsēdies zemē: es smējos tā, ka asaras man saskrēja acīs.

No franču valodas tulkojusi
INGRĪDA LEVRENCE

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA

(1890.—1910. GADS)

ATIS ĶEĻIŅŠ (1874—1961)

Galvu reibinošs šķiet tilts, kuru pāri sešiem gadu desmitiem met Ata Ķeļiņš rakstniecībai veltītais mūžs. Lieki piebilst, ka šis laikmets bijis politisku un literāru cīņu sarežģīts un pārvērtību pilns, tikpat daudzveidīga bijusi A. Ķeļiņa darbība. Minēsim kaut vai pedagoģisko un izdevniecisko: 20. gs. pirmajā desmitgadē Ķeļiņš nodibina Rīgā vairākas ģimnāzijas, kurās latviešu inteliģences audzināšanā par skolotājiem iesaista A. Saulieti, F. Bārdu, Falliju. Šajā laikā viņš sastāda «Jaunības literatūras» piecas grāmatas. Ķeļiņš ir arī viens no «Zalkša» izdevniecības un almanaha (vēlākā žurnāla) dibinātājiem. «Zalktī» Ķeļiņš tiecas radīt jaunu virzienu — jaunklasicismu. Nosodīdams gan dekadentu orientāciju uz «savu negatīvo, sīciņo Es», gan mākslas ziedošanu politikas elkiem, viņš par ideālu izvirza zelta vidusceļu — «klasiskās mākslas idejas, izteiktas ar latviešu tautas dvēselei īpatnēju temperamentu». Šī teorētiskā programma lielā mērā raksturo arī paša Ķeļiņa dzeju krājumā «Potrimpa Zemē» (1914), kurā apkopots piecpadsmit gadu dzejas darbs. Literatūras vēsturē dēvēts par vienu no pirmajiem jaunromantiķiem, jaunības gados iejūsminājies no tautiskās atmodas dzejniekiem (īpaši A. Pumpura), Ķeļiņš romantismam raksturīgos motīvus cieši savijis ar tēvzemes tēmu, ar domu par savas «dzimtenes — sērdienes, nomales bērna» celšanu saulītē, attīstot nacionālo kultūru un neatkarību ar tautas gara kopšanu. Tieši vērsšanās uz ārēju lielu mērķi, nevis ieslīgšana psiholoģiskajās izjūtās A. Ķeļiņu patīkami atšķir no pārējiem jaunromantiķiem. Ķeļiņš sevi nekad nav uzskatījis par īstu rakstnieku, tā kā literatūra bijusi blakus nodarbošanās. Taču šķiet, ka dzejā viņš tiecies vārdus apvienot ar darbiem — «rakstniecība mani interesējusi tikai kā daļa no vispārējā latviešu kultūras darba». Ķeļiņa dzeja piesātināta ar latvisku mentalitāti, poētiskā pārdzīvojuma izteikšana nav domājama bez gleznainas, nereti simboliskas dabas ainas. A. Upītis gadsimta pirmajā desmitgadē uzskata Ķeļiņu «vai par vissirsnīgāko Latvijas dabas apdziedātāju», niansētā un smalkā dabas tēlojuma ziņā viņu var vērtēt kā F. Bārdas priekšteci. Nenoliedzamas Ķeļiņa dzejā arī A. Niedras koptā jaunacionālisma iezīmes, tautiskuma tendences pastiprinās Ķeļiņa otrajā krājumā «Rudens un zvaigznes» (1936).

NAKTS GULBIS

Pa ezera dzelmi nakts gulbis slīd,
Kā baltzaļa liesma nakts tumsā tas spīd.

Un pēlēkos skumjības plīvuos
Manas laimes dienas raud vītolos.

Kā raudoši koki dziļskumji tās
Pār ūdeņiem zemu noliekušās.

Vēl dziestošās acu liesmiņas dzirkst,
Bet zeltainie mati jau dzelmē mirkst.

Laiku atvarā dienas un nedienas slīkst,
Tik sāpes un tumsa vēl pāri tām likst.

Kad skumja ir asaras raudāt rims,
Nakts baltais gulbis pats ezerā grim.

VAI JAU TIESĀM!

Vai jau tiešām sāk pār mani
Baltās pārslas lēnām snigt?
Un jau laiks man, gads no gada,
Vienmēr vientuļākam tikt?

Nava sen, vēl ceļā gāju —
Jauns uz jaunu tēviju;
Saldams, salkdams purvus bridu,
Saules zemi meklēju.

Un jau sāk tik drīz pār mani
Baltās pārslas lēnām snigt?
Vai man, nesniegušam mērķi,
Ceļa malā galvu likt?

SKUMJU MŪZA

Vēl lietus lāsoja no liepu lapām,
Un ceļa smiltis saulriets glāstīja;
No birzes pretīm nāca skumju mūza,
Un viegli manu pieri skūpstīja.

«Kam vairies vēl no ilgu dzīves skūpstā,
Vai ikdienai tev sapņu rozi sniegt?
Kā ielas skuķe tā — karsts acumirklis,
Tad izmisības tumsā vari kliegt.

Tevis nebēgt vairs no manas klusās birzes,
Kur saules riets un krēsla rakstus auž;
Tos atmini, un sirdi dziesmām veri,
Un ļauj, lai skumja tavu pieri glauž!»

SAPŅOTĀJU PUĶE

Nāk dienas un aiziet, un pusnaktis nāk,
Senās gaitas no jauna man jāiesāk.

Man jāiet. Līdz galam man vajaga iet,
Man jāredz, kur sirdspuķe zilā man zied.

Zili mirdzošs uz klintsaugstas radzes tai zieds,
Vēju karstuma šūpots, dzidra lietīņa liets.

Manas dzimtenes nopūtas vējā turpu nes,
Slaka asaru mākons tai saknītes.

Bet vidū iekš zieda kā asinis mirdz —
Tumšsarkana kūpoša brīnuma sirds.

Tā sapņotāju puķe. Kam rokās tā tiek,
Tas svešs savai tautai vairs nepaliek.

Viņas skumjas tas dzird, viņas nākotni redz,
Viņas apslēptos dārgumus valā tas sedz.

Man jāiet. Līdz galam man vajaga iet.
Es zinu, kur sirdspuķe zilā vēl zied.

DZIMTENES EGLES

Draugi, nākotnes ticība mana
Stāv rudenī negaisos,
Kā dzimtenes tumšajās egles
Mūsu tēvtēvu laukmaļos.

Tām notecējs, noraudāts stumbrs
Un miza, dziļrievaina:
Tām svešnieki nobrauca saknes,
Tās plēsa un aplauza.

Bet dzimtajā zemē bij saknes,
Un ilgas bij bezgala, —
Tas dzimtenes tumšajās egles
Tik diženas audzēja.

Jūs, manus nedzimušos brāļus,
Smagi vilņotas druvas tur sveiks;
Manas salstošā ziemcieša dziesmas
Latvju svētrīta gaviles beigs!

AUGUSTS SAULIETIS, īst. v. Augusts Plikauss (1869—1933)

A. Saulieša dzeja pagājušā gadsimta 90. gados, salīdzinot ar Treimani-Zvārguli, Aspaziju, Poruku un pašās desmitgades beigās ar Raini un Plūdoni, palika it kā otrajā plānā. Tikai paejot laika distancei, izgaismojās arī A. Saulieša īpatnība un loma dzejas procesā. Jā, A. Saulietis nav ne izcils formas novators, ne īpatnēju atziņu vai izjūtu paudējs. Ilgstoši lasot viņa dzeju, jaušams tās psiholoģiskais vienmuļīgums, metaforiskā vienveidība, taču arī noteiktā, sīkstā ētisko vērtību sistēma un morālās simpātijas uz patriarhālu, darba tikumos sakņotu dzīvi, kā arī svētuma apziņa. Savukārt estētiskajā skatījumā viscaur dominē daba kā skaistā kritērijs un iekšēja līdzsvara devēja. Tomēr, lai arī Saulietis dabā un ētiskajos ideālos nepieķāpīgi cenšas atgūt ticību priekam un laimes iespējai, grūtsirdīga skepse un lepna cietēja sāpes ir noteicošā viņa liriskas intonācija. Viņa dzejā absolūti nav pozēšanas, manipulēšanas ar kādu literāru masku vai romantiska cietēja togu. Viss viņam ir paša redzējumi, emocijas, pārdomas sirsnīgā, nedaudz sentimentālā, līdzjūtības cauraustā tēlojumā. T. Zeiferts pamatoti uzsvēris: «Bāriņa, grūtdieņa stāsts un liktenis piedod Saulieša dzejai īpatnīgo noskaņu.» It īpaši šo vērtējumu var attiecināt uz Saulieša jaunības dzeju (pirmie dzejoļi 1891. g., pirmās publikācijas — 1893. g., krājums «Meža šalkas» 1897. g.), kuras raksturīgākās iezīmes ir patiens un sirsnīgs lirisms, vērtīgs skatījums ikdienas traģikā. Arī turpmāk Saulieša pasaules izjūtā nav krasu pārmaiņu. Vienīgi dzejas maniere kļūst grodāka un tēlainībā parādās simbolisma poētiskas iezīmes. Pēdējā īpatnība saistīta ar A. Saulieša līdzdalību grāmatu apgādā «Zalktis» gadsimta pirmajā desmitgadē, kad viņš blakus A. Ķeniņam un J. Rozentālam bija arī modernistiskā almanaha «Zalktis» redaktors.

NOMIRA SIRDS

Ko nostājies, māmiņa, lūkodamās
Tur tālumā plašā un zilā?
Kā gaidi no turienes ilgdamās,
Kam nopūtas krūtīs tev cilā?

«Tur tālumā aizgāja vienīgais dēls...
Pēc viņa es ilgojos, vaidu:
Vai blāzma aust rītos, vai vakars vēls —
To pārnākam mājā es gaidu...»

Vai dzīvs viņš vēl, vai miris varbūt,
Ko loloju mazu un vāju? —
Ak, dēliņ, nāc! Man gaidīt grūt:
Drīz jāiet uz mūža mājul...»

Un velti raugoties māmuliņai
Pār vaigiem daudz asaru rīta,
Un nomira sirds aiz žēlabām tai,
Un dēls tai svešumā mita.

LITIŅAI

Jautri-jautri, strauji-strauji
Strautiņš ritēja;
Skumji-skumji, lēni-lēni
Vējiņš žūžoja.

Saules vizmu, puķu smaržu
Vilnīts šūpoja,
Melns naktis, rudens tvaikus
Vējiņš auklēja.

Mīlulīti, cīrulīti,
Strautiņ ziedonī, —
Dieviņš dos, ka skumjais vējiņš
Nāks tik rudenī.

LAIME

Bez siltas rokas glāsta
Man gāja jaunības laiks;
Tik bēdas kūpēja pretī
Kā saltais purva tvaiks.

Bet nē — tur bij ar' laime:
Es mūžam cerēju;
Kaut nesaprata manis —
Es sāpīgi mīleju.

Un vai tas nava daudzi,
Ja cerēt un mīlēt ļauts! —
Tur visa cilvēku laime.
Ja nē — ko laimi tad sauc?

SVĒTVAKARS

Jau saule aiz tālajiem kalnājiem slīgst,
Un mākoņi blāzmajā sārtumā tvīkst.
Klāj ielejas migla, un krēslainais mežs,
Kad vēsmaņa staigā, kā lūgšanu dveš.
Skan tāli zvani: nu svētvakars klāt
Un visi to vēro ar laimīgu prāt:
Gan piekusis arājs, sētā kas iet,
Gan ganiņš pie gatves, gan saule, kas riet...
Sedz tumsa drīz visu un paliek viss kluss,
Kas grūti ir gājis, saldi nu dus.
Tik neskaidras skaņas no tāluma slīd,
Caur tumsu kāds pieguļas ugunskurs spīd,
Un retumis tālu kāds kumeliņš zviedz,
Un gāršā putns kāds sapņaini kliedz...

ATZIŅAS

Ātri, tā kā strauti rit,
Steidzas laimes dienas;
Ne mēs viņas pamanām,
Ne tām īstas cianas...

Bēdu dienas gauši iet,
Vērojam mēs viņas —
Un par laimi domājam,
Par ko vairs nav ziņas...

Tad ar sāpēm saprotam,
Ko mēs pazaudējām,
Kā mēs būtu laimīgi,
Ko mēs iegūt spējām.

Materiālu par A. Ķeniņu sagatavoja IEVA KALNIŅA, par A. Saulieti — VIESTURS VECGRĀVIS

BRĪVĪBAS KAREIVIS

STĀSTS

Ap piecpadsmi gadu vecumu viņš sāka minēt, kāpēc nokļuvis, pareizāk, piedzimis, tieši šajā pasaulē. Bērībā viņš bija ticējis, ka eksistē daudzas citas, mājīgākas pasaules, tad bailēs no nāves mierinājis sevi, ka cilvēks dzīvo vairākas reizes, un iedomu stundās pūlējies atcerēties kādu no iepriekšējām dzīvēm un iztēloties nākamo. Taču ar gadiem sapņojumi kļuva aizvien retāki.

Tolaik viņš mācījās skolā un interesējās par visu, kam savu uzmanību mēdz pievērst piecpadsmi gadīgs pusaudzis. Mūzika, meitenes, pūtītes uz sejas — pasaules iepazīšana. Viņš vairījās no vienaudžiem, kuru skaļums viņu gan biedēja, gan pievilka, un visas pubertātes laika pretrunas pārdzīvoja sevī. Saulainā pēcpusdienā, sēdēdams uz soliņa pagalmā, kur debesis — četrstūrainis laukums, ko iekļauj namu augstās sienas, viņš pirmo reizi iepazīna bezgala sāpīgu sajūtu. Viņš nepieņēma smeldzi uzreiz, jo bija iecerējis daudz paveikt, ticēja, ka viņa agresivitātei, enerģijai un naidam ir kāda jēga. Viņš nenojauta, cik nenozīmīgi viņa spēcīgi un ka vēlāk pašam būs kauns par savu naivumu.

Sapņos viņš kāroja redzēt leknu zaju zāli, klausīties sienāžos vai baudīt klusuma pilnību, skatīt sievietes zemnieču aubēs, pilniem ņieburēm, iejukt tirgu burzmā, ēst ar koka karotēm un dzīvot garāku dienu.

Līdz pat otrā gadu desmita sasniegšanai viņš tikai vientuļi brīnījās un pazemīgi jāvēs visam, kas notika. Viņš skatīja savu iedomāti neatkarīgo dzīvi un pūlējās saprast, attaisnot savu ierašanos šai pasaulē. Tas bija kas vairāk par apkārtējo nomācošajiem jautājumiem, kā viņš domā iekārtot savu dzīvi. Vienatnē sprieždams un prātodams, viņš slaucīja nevarības asaras. Kāpēc tik daudziem lemta līdzīgi nomācoša dzīve? Viņš ilgi tīstīja atbildi, prašņāja sev vēl un vēl, līdz pagura.

Viņu pārņēma šausmas, iedomājoties, ka tā būs jānodzīvo vienīgā dzīve, un šaubas, vai būs viņa spēkos to izturēt. Tās bija traģiskas un nesamierināmas šausmas, kādas cilvēku pārņem tikai agrā jaunībā, kad viņš vēl izjūt globālu kopību ar nepazīstamo likteņiem un pasaules likstām, kad gluži personiskas, egoistiskas vilšanās vai pārdzīvojuma sāpes vēl nav vedušas pa izmisuma un bezcerības nebeidzamajiem lielceļiem. Brīžiem viņā kas sadumpojās, uzvilcās — par ko! Viņš kļuva negants un bērnišķīgi niķīgs. Vai tikai tāpēc vērts nākt pasaulē — izturēt, cīnīties, vilkt!

Viņš bijās klūt līdzīgs visiem, ko redzēja. Viņu gēni — izroboti, sarautīti — mirka asinīs, un asinis sauca atmaksas, taču visniecīgāko nekrietību viņi uzņēma ar nevarīgu samierināšanos. Viņu bija tik maz, ka ikvienam likās svarīgi nosargāt savu fizisko eksistenci. Tas bija kā attaisnojums viņu instinktivajai vēlmei dzīvot un baudīt pieejamos pasaules priekus, neko neupurējot un neziedojo. Bija liefas, notikumi, vārdi, kuri spēja viņus pacelt uz patosa vilna, bet tas augstu uzšūpojās un zemu nokrita. Kaut ko viņi vēl turēja svētu, reizumis viņš jutās aļoļies, taču apnicīgā ikdiēna apstiprināja viņa domu precizitāti.

Viņš izdarīja pāris vienkāršu secinājumu: Ko vērtā ideja, kuru nekad nevar īstenot! Ko vērtā ideja, kuru tik viegli sakropļot! Vientulība viņu kaitināja, tāpat mūžīgā taustīšanās uz «drikst» un «nedrikst» robežas. Viņš neticēja, ka ir viens, taču visur un pār visiem valdīja līdzšinējā pieredze, un, tāpat kā tie, kurus viņš neatrada, negribēja kādu dienu vienkārši pazust.

Tas, kuru daudzinaja un piesauca tik bieži kā kādreiz Dievu, gulēja pie ļaužu kājām, un ikviens, kam nebija slinkums,

varēja to apskatīt. Tāpēc nebija, kurp vērsties izstieptām rokām, nebija, no kurienes gaidīt laipnību un žēlastību. Tā bija pietiekami liela ačgārnība, lai sabiedrība, pieticīga savās vēlmēs un kūtra to piepildīšanā, sabiedrība, kuras pamatos bija iemūrēti cilvēces netikumi — naidis un skaudība, tuvotos sabrukumam.

Visur bija viens un tas pats. Domāšanai viņš nodevās jau ar izmisušu pēdējiem spēkiem. Viņš atviegloti nosprieda:

Ko es varu mainīt! Nekad un neko. Esmu kļuvis vecs brīdī, kad apjautu, ka neko nespēju ietekmēt.

Viņš loģiski pierādīja sev: ja nu viņš patiešām ir izņēmums, tad tāpēc, ka uz visu skatās no malas un spēj vērtēt notiekošo, neattiecinot to uz sevi. Kaut ko viņš gaidīja, svaidījās, uzdrošinājās izspiest vārgu cerību, kuru pats neganti noņirdza, dzīvoja dienu pēc dienas un truli jāvēs it visam, līdz apjucis saduga. Pārstāja domāt par citiem un neauglīgi prātot par pasauli, kurā bija nometināts. Viņš vairs nevienu nevainoja, tikai jutās zaudējis dzīvi par neko. Viņš pat nemēģināja atbrīvoties no tirdošās neziņas un mokošās bezjēdzīguma apjautas.

Reizēm viņš mēdza ienākt pazīstamajā pagalmā agros svētdienas rītos un gandrīz netraucēts jāvēs sajūtām, ar kurām nekad nebija iepazīstinājis kādu citu. Savas dzīves pirmos astoņpadsmit gadus viņš bija nodzīvojis smagnējā mājā pašā pilsētas centrā. Kādreiz māja bija liecinājusi par savu iemītnieku pārticību, bet nu jau ilgus gadus smaka no nelaimīgu cilvēku elpas, gruzdēja no komunāliem ķīviņiem un pamazām sagruva — ar krāsotām parketa grīdām, finiera plākšņu durvīm un plānām starpsienām, kas šķērsoja bijušās zāles un viesistabas un kurām vajadzēja glābt mīlētājus, šķirt dažāda dzimuma personas un radīt izolētu kaktu iebraucējiem.

Galas veikala noliktava, kurā varēja tikt no pagalma puses, svētdienās bija slēgta, un viņš varēja tikai atmiņā skatīt septiņdesmito gadu beigu ainas pie tās durvīm.

Debesu četrstūrī viņš bija lūkojies, nezinādams, ka pēc gadiem sastaps cilvēkus, kas stāstīs viņam par līdzīgu debesu laukumu pastaigas vietā namā pāri ielai, un viņš pārdzīvos, ka nav jutis viņus tur, trokšņainās ielas pretējā pusē, jo izrādīsies, ka viena pavasara debesis viņi vērojuši vienlaicīgi. Viņi bija cietuši to pašu, ko viņš, bet sodīti. Viņš domāja par svešo namu, kas kalpojis visām varām un kuram sen vajadzēja būt sabrukusam no ļaužu ciešanām, vaidiem, ar kuriem piesūcies ik ķieģelis, no asinīm un nāves. Par noslēgto pasauli, no kuras viņš tā baidījās, kur nekam vairs nav nozīmes, kur zaļgani, mltrumā un bezspēcībā apsūnojuši stāvi, nespēkā grīļodamies, vāri turējuši ciet savas izmocītās dzīvības.

Viņš nenāca uz šejieni tikai tāpēc, lai nožēlotu aizgājušo laiku un uzmanīgi, balansējot uz sāpju un smeldzes robežas, pieskartos seniem pārdzīvojumiem. Pagalms neglabāja ne viņa pirmos skūpstus, ne šķiršanās skumjas, tās bija izkaisītas kāpņu telpās, kur viņš atvadījās no meitenēm. Saņēmis atgriešanās smagumu un prieku, viņš jutās izlauzies no atvēlētajām izjūtām un piešķirtā laika. Un skaidri apzinājās, ka vairs netaps tāds, kāds gribētu būt.

Viņa dzīve ritēja bezgalīgās vērojošās skumjās, ko pazīst daudzi. Arī viņš nīgrī šķendējās par savu dzīvi, taču allaž atrada, kur pieķerties, lai paliktu. Pat gribēdams viņš nevienu nespēja pažēlot un nevēlējās kādu lemt dzīvei tādā pasaulē. Viņš domāja par to, ko daudzi, līdzīgi viņam, nekad neiepazīs un nezinās. Pieticīgajā dzīvē viņi alkātīgi tvēra ikvienu ilūziju, paši smiedami savu naivumu un tomēr cerēdami. Viņš bija viens no viņiem.

Kvēlojošas, draudīgi pustukšas ielas, karsta, sutīga pēc-

pusdiena, nokaltēts gaiss. Tūkstošu ilgas mēmā vlenotībā un drosmīgo kliegzienos. Bez spēka viņš sēdēja tuvējā parkā un nicināja sevi, ka baldījies būt to nolemto vidū, ko ieslēdza aslinskāres un atmaksas triumfs. Kaunā trīsēdams, mierināja sevi, ka ir gan kopā ar tūkstošu sapņiem, cerībām, alkām, taču pārāk labi zina, ka nepleredzēs to plepildīšanos.

Viņš reti stalgāja pa nesaprātīgi pārblīvētās pilsētas nervozajām lelām un valrījās no cilvēkiem. Viņš slēpās. Kļuva aizvien nevērīgāks pret savu izskatu. Viņam lepatikās soļot

stingrā, noteiktā solī un likt rokas aiz muguras. Seja bija sa-stingusi, kaut atgādināja par bijušām emocijām. Viņš strādāja pie konveljera, iemantoja īpatņa un klusētāja šlavu un reizumis tikās ar kādu jaunu būtni, kas viņu veldzēja. Pat bagātība, ko viņš savulaik bija uzskatījis par vienīgo izeju, gadiem ritot, kļuva vienaldzīga.

Viņš zināja, ka ir maz ceļu, kas pieder brīvībai, un ka nekad nespēs tos atrast, jo neredzēja sevi to ierindnieku pulkā, kas gatavi ar saviem kritušajiem augumiem rādīt uz brīvības pusi.

V!

RITAS LAIMAS KRIEVIŅAS KOLĀŽA

MAĢIJA

Pa garu pārvērtību kāpnēm tēli kāpj.
Tev jāsapjūt un jātic — tad tie ceļu iesāk.
Par pelniem liesmas kļūst — un tas mums sāp,
bet mākslā: pārtop putekļi par liesmām.

Šeit — maģija. Šeit burvjiem pieder viss,
uz augšu ceļas vārds — no pierastības laukā . . .
un tiešām izklausās, ka balodis
k dzied, neredzamu baložmāti saukdams.

ČOSKU DIDĪTĀJS

Kad, tirgus vidū šūpodamies, čusku didītājs
sāk stabulīti pūst, kas vilina un aijā,
tad iespējams, ka viņš starp tiem, kas apkārt stāj,
ir vienu izvēlējis, vienu vajā

Šī stabule, kas kaut ko grib un grib, un prasa.
Un rūpuļi jau grozā sastinguši,
bet vairāk, vairāk vēlas skaņas asās
un sastingumu atkal pārplēš pušu,

vēl reibinošāk un vēl aklāk kopā jaucas viss
no baigā sastinguma un no brīvā vēja.
Tad pietiek viena skatiena — un indietis
jau tevī svešatni ir iespēlējis,

to, kur tev jāmirst. Karstas debesis sāk laisties
pār tevi zemāk. Seja tad zem tām
tev pēkšņi mainās. Svešu zemju virces kaisās
pār tavām nordiskajām atmiņām,

kas nepalīdz nenieka. Nav tev tāda spēka,
kas atburtu. Jau drudzis trako, saule nirdz,
ap tevi jaunā priekā spiežas tirgus ēkas
un čūskās inde mirdz.

ATKAL no jauna, kaut arī mīlas ainavu pazīstam,
zinām baznīciņu ar žēlīgi skanošo vārdu
un apslēpto baismīgo aizu, kurā izbeidzas
pārējās: atkal mēs divatā aizejam
zem vecajiem kokiem, atkal no jauna apmetamies
puķu vidū, debesīm iepretim.

SVEŠINIEKS

Ko tur tuvinieki domās savos kaktos,
viņam bij vienalga. Nogurušos netraucēdams,
atkal aizgāja viņš, pagaisa bez pēdām,
zinādams, ka ceļojumu naktis
ir pavisam citādas kā mīlas naktis.
Bija vērojls viņš, miega neaprakts,
brīnumnaktis, kuru stiprās zvaigznes
šausos tālumus no zemes projām aiznes,
un kā kaujas karte mainās debess raksts

un tās citas, kas starp mēness izk liedētām,
it kā laupījumā ņemtām ciemu sētām
parādījās, vai starp vecu parku virknēm
jāva skatam pelēcīgās muižas,
kurās viņš uz vienu īsu mūžu
noliektajā galvā apmetās, — uz mirkli,
dzijāk zinādams, ka nepaliks nekur,
un jau redzēdams aiz pagrieziena
jaunus ceļus, tiltus, mežu sienas,
pilsētas, kur pārāk lieli pūji murd.

Un bez iekāres to visu atstumt nost
viņam bija svarīgāk par mantību un godu.
Taču reizēm svešos laukumos
pēkšņi šķita tikai viņam likts un posts
nodeldētais akmens akas grodos.

Tad noliecas stunda un manī skan
ar tālu metāla zvanu,
un varētgrībā dreb prāti man
un satver šo dienu manu.

Nekas nebij pabeigts, pirms nāca mans skats,
ikkatrs tapums vēl snauda.
Manās acīs briest vārpas, un katrs sev pats
no tām izlasa graudu pēc grauda.

Nekas ir tik mazs un man tomēr tik dārgs,
un es to gleznoju lielu
un paceļu augstu, lai katrs, kas vārgs,
jūt līstam tā zeltaino vielu.

Savu dzīvi es dzīvoju augošos lokos,
kas pāri pār lietām sniedz.
Varbūt veltīgi pēdējo pabeigt es mokus,
bet nav varas, kas augt tam liedz.

Ap Dievu, šo torni, lokus es metu,
ievilkdams mūžības metu.
Vai esmu es vānags! vai vētra! vai liesma!
vai varbūt liela dziesma.

Uz krāsnīm čukstoš, nokvēpušais,
tu pārgūlies tai zinībai,
kas sniedz līdz laika robežai,
un tumsā sevi noslēpušais
no mūžības līdz mūžībai.

Tu rūpe rudzu ziedējumā,
tu visās lietās jēgu vies.
Tu esi zilbe dziedājumā,
un, trisoft balsu liedējumā,
tu vienmēr, vienmēr atgriezies.

Tu vienu vien tik mātījies.

Tev nevajaga vējziedvārdu,
nav vēlīgs prāts tev greznībai.
Tu klusībā krauj savu zārdu.
Tu esi zemnieks baltu bārdu
no mūžības līdz mūžībai.

TENNO

Dus kalnu mlegā kapsēta,
kaut lejā vasaro;
tā baltflem snīgiem apsēta,
un valda mlers pār to.

Tur negaldi, ka puķes plauks,
tur agrā salnā bālē lauks,
tur mūžam kallī vēji kauks
un lēnos lokos. lalks tev augs
un sauks.

Neviens tur ceju neiebrauks,
pie tvēls clemā nenāks draugs
un sīkās stundas nesajauks, —
tik tālas zvanu balsis augs
un sauks —, un sauks —, un sauks —

Kad sārto bārbeles, vai sirds vēl cerēs!
Mirdz sirmā astras ziedā asara.
Kas bagāts nav, kad aiziet vasara,
tas, ilgu mākts, nekad sev nepiederēs.

Kas, gaismai dziestot, acis nespēj slēgt,
jo zin, ka, naktīj briestot, rēgi sliesis
un paša austā tumsā iesāks rēkt
un stindzinošiem ledus smiekliem smiesles,
tam nebūtības baismas neizbēgt.

Neviena diena tam vairs nepieklidīs,
viss melos tam, viss rādīs neīsto;
tu arī, Dievs. Tas tavā cilpā līdīs,
un tu kā akmens dzelmē vilksi to.

Atdzejojis VALDIS BISENIEKS

OLGA SEDAKOVA PIEZĪMES

R. M. Rilke — austriešu vai, precīzāk, Eiropas* dzejnieks — viens no vērtīgākajiem Eiropas kultūrā laikam jau gadsimtu notiekošā milzīgā iekšējā apvērsuma lieciniekiem. Šo apvērsumu ir saukuši par «individualitātes krīzi», par «humānisma bojāeju» un citos vārdos, uzsverot cilvēka dzīves tradicionālo vērtību zudumu, valodas un mākslas devalvāciju. Iztukšotība, dziļa neapmierinātība, simbola un pašas realitātes pagaišana — tās ir vispopulārākās tēmas 20. gs. mākslinieku darbos, sastopamas visdažādākajās tonalitātēs — no katastrofālām šausmām līdz bezmiesīgai vienaldzībai, un, protams, šo tēmu cēlonis nav radošu personību slimā fantāzija. Mēs tiešām piedalāmies kādās lielās atvadās no lietām, bez kurām, kā gadsimtiem ilgi šķitis, dzīve nav iespējama. Taču izrādās, ka dzīvot ir iespējams arī tur, kur mūs novedusi iekšējā krīze, pēc vēsturē vēl nepieredzētas iznīgšanās par cilvēku. Palieta jautājums, ko pēc visa tā nozīmē kalpošana mūžam, kāda māksla vēl nepieciešama pēc katastrofas, «Masu laikmetā» utt.

Uz šo jautājumu Rilke atbild gan ar saviem dzejoļu krājumiem — šīm sarežģītajām celtnēm, kurās transformējās mītu un viduslaiku kristīgā eposa senās formas, grāmata par Pasauli —, gan ar teorētisku «jaunās mākslas» principu pamatojumu esējās un vēstulēs. Savu simtgadi (1975. g.) Rilke sagaidīja kā vēl arvien aktuāls un apstrīdēts autors. Rilkes galvenā problēma ir mākslinieka problēma, tāpat — cilvēka problēma (Dzejnieks viņa sistēmā ir cilvēks par excellence); mākslinieciskās lietas problēma, tāpat — lietu pasaules problēma vispār un tās attiecības ar jēgu («mākslas lieta» Rilke m ir ne tikai reālās lietas atļējums vai ēna, tā pārspēj reālo lietu izturībā: Stark ist dein Leben, doch dein Lied ist starker — ir tava dzīve stipra, taču tava dziesma ir stiprāka); valodas un «runāšanas» problēma, tas, kā vārdam sasniegt klusēšanas bezgalīgās iespējas, tāpat — kādas ir tā attiecības ar augstāko realitāti (vārdi Dievs, Engēlis, Nāve, Uzdevums, Dzīve un citi — tie ir kā apcirķņi vai šūnas, kuras Rilke piepilda ar visu savu darbu, vadīdamies tikai pēc paša, eigene, — viens no būtiskākajiem Rilkes vārdiem — pieredzes, nepievērsdamies nevienai no «gatavajām», dogmatiskajām nozīmēm). Katrā no šīm problēmām Rilke jūtas kā jaunatklātā zemē; diēnajiem tēliem, pie kuriem viņš vērsās («klausieties, kā klausījās svētie» vai «kā cīnījās no Vecās Derības»), nevajadzētu mūs maldināt: tur, «viņos laikos», tāpat kā visur, Rilke atrod nevis atrisinājumu, bet uzdevumu. Un, atšķirībā no daudziem, pienākušo laiku Rilke vēro nevis no acīm redzamo zaudējumu, bet gan no vēl neredzētu ieguvumu perspektīvas. Jautībā viņš savu laiku salīdzina ar Dantes «Jaunās dzīves» laikmetu. Jaunais pavērsiens no Dantes laika atšķiras ar virzienu (Rilke vērtē pagriezienu vienīgi mākslā: viņa sociālā un politiskā pozīcija ir norobežotāšanās no aktuālās politikas), virzība vēsta uz iekšējo (das Innige) un viengabalaino («jo māksla ir ilgas pēc veseluma»); iepriekšējā perioda māksla Rilke m šķita ārišķīga un saraustīta. Lai nopietni izvērtētu Rilkes idejas par iekšējo, viengabalaino, nepersonīgo (ārpuspersonīgais jeb «bezvārdība» — viens no viņa jaunās

lirikas teorijas pamatakmējiem) un mākslu, iemiesojušos lietā, nepieciešams citāds žanrs nekā šīs piezīmes. Es varu šos jēdzienus vienīgi nosaukt, lai atgādinātu, ka liela dzeja saduras — ja izmantojam Rilkes tēlainību — ar lielu pretinieku: ar cilvēka mēģumu, pieskaroties pašām būtiskākajām — un tāpēc vienmēr savu izteikšanu atvairošām — viņa esības tēmām. Šo ielūkošanos «cilvēka ārkārtējās ieinteresētības objektā» (pēc filozofa P. Tilla ha formulējuma) Rilke m tā arī nekad nepiedeva sociāli orientētā kritika. Kā, piemēram, vajadzētu izprast — starp visiem kliezdošajiem un neatliekamajiem jautājumiem sabiedrības dzīvē — viņa dzejisko mācību par «šejaatnīgo»?** Vai nav netaktiski apdziedāt franciskāņu mūku nabadzību mūsdienā pasaulē ar tās reālajiem trūkumiem? Un, beigu beigās, — kādus pieņēmumus uzliek Rilkes «estētiskā reliģijā», viņa «estētiskā aiziešana no pasaules»? «Starp dzīvi un lielo radīšanas darbu pastāv mūžīgs naidis,» tā rakstīja Rilke, un tāda veida jautājumi arī izsaka šo naidu. Nebūtu saprātīgi šai jomā cerēt uz mieru. Taču, ja mēs šai strīdā kādreiz ar uzticību noklausītos arī otru pusi, mūžīgi vainīgo «dzīves» priekšā, varbūt arī šīs dzīves problēmas, ar citu mēru mērītas, vairs nenovestu tādā strupceļā — un dzejnieka darbs, kuru Rilke salīdzinājis ar varoņdarbiem, kurus veic svētais Juris, nokaudams pūķi, un Orfejs, vezdams no pazemes ārā dvēseli, — vairs nešķīts tik nevajadzīgs. Dzejnieka uzdevums — pēc pēdējā Rilkes dotā formulējuma — ir slavinājums. Un zeme, kur atstāta vieta slavinājumiem, sajūsmā un dievināšanai, droši vien vairs nebūs tik baismīga un tik lielā mērā nolemta pašiznīcinošām pretīšķībām.

* Lielāko mūža daļu Rilke nodzīvoja aiz Austrijas robežām. Ja neskaita pašas agrīnās viņa grāmatas, pārējos viņa darbos nav vietējā kolorīta iezīmju. Rilke tiecās pārvarēt dzimtās valodas robežas («Vergers» («Augļu dārzis») — dzejas grāmata franču valodā, mēģinājumi rakstīt krieviski). Par savu garīgo dzimteni Rilke uzskatīja Krieviju, «valsti, kas robežojas ar Dievu», par savu darbu formas dzimteni — Franciju, vēlākajos gados viņš atgriezās Gētes un Helderlīna Vācijā. Tas viss — neskaitot gara klejotumus pa Dāniju, Spāniju, Austrumiem, dižās pagātnes pasaulēm — Seno Grieķiju, Romu — Bībeli, viduslaikiem. Rilke atdzima domāšanas veids, par kuru Dante rakstīja: «Mēs, kuriem visa pasaule — kā zivij ūdens.» Rilkes pātnieki viņa kosmopolītismā saskata tipiski austriskus vaibstus: viņš bija Austrungārijas, nereaļās «skandu impērijas», spokainās viduslaiku Eiropas impēriju mantnieces pavalstnieks.

** Rilkes «šejaatnīgais» («Viss klūs šejātīgš») pretīšķību iznīcināšanu starp «materiālo» un «garīgo», «šīspasaules» un «viņpasaules»: tā ir prasība pēc tādas esības pilnības, kuru vairs nevajadzētu papildināt transcendentālajam. Tā ir pretēja tieksmei pasauli atmesot, atgriezt «cītpasaulībā», kas mums pazīstama no krievu simbolisma. Ta nav arī akmeisma «lietu burvība», pievērsšanās jau sastingušajai pasaules kultūras realitātei. Rilkes «šejaatnīgais» — tā ir eshatoloģiska pasaule, lieta, kas pilnībā saskan ar savu nozīmi.

Simons Karmihelms [1913. gada oktobris — 1987. gada novembris] ir unikāla parādība Nēderlandes literatūrā. Pat superisā stāsta žanra, kurā Karmihelms strādāja, līdz viņam nebija. Viņš iedibināja to, jau no pirmskara laikiem ik dienas publicēdams savus darbus vispirms avīzē «Vooruit», tad — avīzē «Het parool». Kopumā šo stāstu ir pāri par desmit tūkstošiem, un vismaz gadsimta ceturksni katru gadu labākie no tiem iznākuši arī grāmatās. Astoņdesmit sestajā gadā sabiedriskās domas aptauja parādīja, ka vairāk nekā deviņiem simtiem no tūkstoša holandiešu ir pietiekams priekšstats par Karmihelta daiļradi, turklāt rakstnieku viņi uzskata par visholandiskāko literātu un nācijas rakstura izteicēju. Karmihelms tāpat kļuva ne tikai par daudzu prēmiju laureātu, bet arī par pirmo holandiešu rakstnieku, kas pats sevi varēja apskatīt muzejā starp Tiso kundzes vaska slavenībām.

Vilems Elshots, nēderlandiski rakstošais beļģis, kuru Karmihelms līdztekus Čehovam dēvēja par savu skolotāju, šos īststāstīņus nosaucis par rūkiem. Lai cik neiespējami dažādas ir sižetiskās situācijas, tēmas, darbojošies (un nedarbojošies) varoņi, šiem «rūkiem» kopīga ir interese par niekiem, nesvarīgiem notikumiem: ierindas komēdijām, no nepārtrauktas lietošanas novalkātām drāmām, ikdienišķām traģēdijām, kas, brīnumaini izvēdamās cita caur citu, veido dzīvi, kura tuvumā izskatās sastāvam no banālu sīkumu miriādēm. Karmihelms to visu vēro ar melanholisku humoru un skumju smīnu, bet kā pilnīgi ko neredzētu un jaunu. Pateicoties šādai niecības sublimācijai, stāstos rodas savdabīga divkārtā relativitāte: kaut gan sadzīves nejausībām ir tikai nosacīta vērtība, tomēr tikpat nosacīti tās ir interesantas un nozīmīgas. Atšķirīga ir «rūku» fabulu uzbūve: ja agrīno stāstu pamatā nereti ir anekdote vai triviālas situācijas atmaskojums, izrisinot to ar groteskas konsekvenci, tad pieaugušākajiem «rūkiem» piezīmētāka struktūra: parasti, normāli neglīti un normāli bēdīgi ļaudis parastos, pelēkos apstākļos. Karmihelta varoņi ir nejausi garāmgājēji, kanālmalā vai parkā satikti večuki, krodziņu pastāvīgie apmeklētāji, vientuļi tramvaju vai vilcienu pasažieri, izdeguši laulātie pāri pastaigā vai atvaļinājumā, vai savā dzīvoklī, kaķi, bērni, taksometru šoferi — vārdu sakot, miesa no pilsētas miesas. Un — kas pats dīvainākais — tieši šo varoņu ne ar ko neievērojamās veiksmes un nelaimes, garlaicīgie prieki un pierastais izmīsums Karmihelta momentuzņēmumos rāda ne vien Nēderlandes karalisti, bet arī nebeidzamo vispārcilvēcisko komēdiju.

TULKOTĀJA

SĪMONS KARMIHELTS

PASTAIGA

Pilsētas centrā man piesitās pelēks špics ar netīru asti un, piemērojies maniem soļiem, uzsāka sarunu:

— Jūs esat lasījis Klāgesu?¹
— Nē, — es atbildēju.

— Viņš ir ļoti interesants, — sacīja špics. — Tikai drusku mudzinātājs un turklāt raksta vāciski. Jums noteikti patiktu.

Brītiņu klusēdami mēs gājām blakus. Pēkšņi man ienāca prātā, ka runājoši suņi nemaz tik bieži nav sastopami.

— Tu proti runāt? — es jautāju.

— Jā, — viņš pamāja. — Es esmu grāfs Lesters — pārmiesojies, protams. Dzīvoju no tūkstoš pieci simti trīsdesmit astotā līdz tūkstoš pieci simti astoņdesmit astotajam gadam. Man bija pils — Dīrenā. Arī bija briesmīgi laiki.

— Arī? — es nobīnīnījos.

— Jā, kā tagad. Ir taču riebēklība — likt cilvēkam iemiesoties sunī. Vienas vienīgas intrīgas un patvaļa. Mans pēdējais pavārs Njuvis par kases aparātu kaut kādā Londonas kafejnīcā un pa kluso pievāc sev naudu — pietiekami, lai katru vakaru aizietu kaut kur izklaidēties. Bet man neatliek nekas cits kā apstāties.

— Vlas dieva rokā, — es aforistiski pierimēju. — Bet ko — vai tad kases aparāti patiešām izklaidējas?

— O, Londona taču ir lielpilsēta! — viņš nebēdnīgi atrauca.

Mēs vēl arvien staigājām, staigājām. Sāka smidzināt lietus.

— Klau, kādā sakarībā tu vispār pieminēji Klāgesu? — es apvaicājos.

Viņš iekvelsās, atnirdzis ilklus.

— Pardon, — es teicu, — bet tu taču tikko runāji.

— Tu ko, prātu esi izkūkojis, vai? — viņš iebilda. — Suņi nemāk runāt.

— Neapvainojies, — es sacīju. — Te laikam ir kāds pārpratoms.

Es pacēlu plattali, nogriezos šķērsielā un aiz neuzmanības uzdrāzos virsū policistam. Atvainojos un devos tālāk, taču viņš pilnīgi negaidot man aiz muguras paziņoja:

— Tur nekā nav!

— Kur? — es prasīju, pagrieždamies pret viņu.

— Jūsu portmonejā, — viņš teica. — Es to tikko pievācu, bet tā ir pilnīgi tukša.

— Neapvainojieties, — es kautrīgi nomurmināju. — Es pelnu ļoti maz. Visu uzreiz arī iztērēju.

Viņš atmeta ar roku, un tālāk mēs gājām kopā.

— Jūs bieži zogāt? — es vaicāju, lai uzturētu sarunu.

— Tikai no darba brīvajā laikā, — viņš atbildēja. — Agrāk es arī slepkavoju, bet tagad vairs nav tas vecums.

— Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr.² — es nocītēju.

— Jūs esat vācietis? — viņš lietīšķi apprasījās.

— Nē, — es paskaidroju. — Tas ir Rilke. Ir tāds dzejnieks.

— Kāds tam visam sakars ar celtniecību? — viņš jautāja.

— Aizmirsīsim to, — es sacīju. — Vai jums ir bērni? Jūs viņus perat?

Viņš piepeši apstājās.

— Rilke! — viņš iesaucās. — Nu protams! Viņš bija mans tēvs. Jūs esat redzējis viņa sarīnēto galvaspilsētas adresu grāmatu? Amizanta un absolūti nepraktiska brošūra.

Viņš norāva man no galvas cepuri un uzlēca uz tramvaja kāpšļa. Dīvains tips.

Es iegāju kafejnīcā, lai mierīgi apdomātu notikušo. Ķelneris bija kails.

— Kafiju vai neko? — viņš noprasīja.

— Neko, — es atbildēju.

— Arā! — iebērās ķelneris. — Atradis, kur spēlēties!

¹ Klāges Ludvigs (1870—1956) — vācu filozofs, psihologs.

² Rinda no austriešu dzejnieka R. M. Rilkes (1875—1926) dzejoļa «Rudens diena».

Tas bija nopietns arguments: tādi ļautini kā viņš nevar vis pārtikt no svētā gara. Es atkal izgāju uz ielas. Lietus nemitējās. Bija drēgni un nepatīkami.

Vārtu rūmē stāvēja divi veči. Tajā mirklī, kad es gāju viņiem garām, būdīgākais ievilkā otram pa ausi.

— Jums sār? — es apprecījos cietušajam.

— Necik, — viņš mundri nobēra. — Mēs strīdamies par dzīvi, bet manam draugam ir kareivīga daba.

— Lūk, kungi, te jums arī ir filozofu akmens, — es godbijīgi bīldu.

— Nemētājieties ar akmeņiem! — abi iekliedzās un metās prom. Neskatoties uz savu solīdo vecumu, viņi nebija sapratuši, ka es izsakos figurāli un vienkārši domāju par visa ļaunuma sakni. Šis neveiksmīgais mēģinājums mani pārliecināja par dzīves bezjēdzību. Es izvilku aizbāzni no auss un izgaisu.

BRĪVĪBA

Vēlu vakarā, nomaļes pieturā autobusu gaidīdams, es stāvēju blakus vecam vīram, kuram galvā bija kaut kas līdzīgs šķipera naženei. Labu brīdi mēs klusēdami blenzām tukšumā. Ielas pretējā pusē slējās mūris, pie kura vēl arvien turējās veca vēlēšanu plakāta lancka. «Brīvība,» — tur stāvēja rakstīts. Papīrs bija atplisījis, un vārds plivinājās pa vējam.

Mēs abi uz to skatījāmies. Pēkšņi vīrs pastiepa pret to pirkstu un sacīja:

— Brīvības nav un nebūs.

— Jūs tā domājat? — es atsaucos.

— Brīvība — tas ir stulbums, — viņš strauji izgrūda. — Un es to zinu, tāpēc ka visu mūžu esmu to meklējis. Kas attiecas uz mani uzskatiem, tad es balstos uz trijiem dziļiem vārdiem — uz Domelu, uz Multatuli un uz Bartu de Lihtu.³ Viss, kas nācis pēc tam, ir tikai remdens cukurūdentīnš. Bet šitie trīs man ir devuši atbildi. Man bija grūta jaunība. Kā saka — es nebiju lecīgs, bet es gribēju būt brīvs. Jau tad. Ja kāds skolotājs izsauca mani tā: «Ej, tu, panāc šurp!», es pilnīgi nobālēju aiz nikuma. Bet, mīļais cilvēk, dzīve tikai no tā vien sastāv, ka visi cits citam pavēl: «Ej, tu, panāc šurp!» Vispirms skolā. Tad pie meistara, sīka meļa un intriganta. Un pēc tam armijā. «Ej, tu, panāc šurp!» Viens un tas pats. Es vairāk tūpēju virssardzē nekā dienēju. Tajā laikā es iesāku lasīt. Atceros, kā atbraucu uz Amsterdamu pēc tam, kad mani atvaļināja. Es izvēju stacijā un vēroju ļautiņus. Viņi visi izskatījās, ziniet, tādi nospiesti. Un tad es nodomāju: «Pīt, nu gan tev jādzīvo kā brīvam cilvē-

kam.» Es biju ieguvis labu profesiju, bet i netaisījos iekārtoties pastāvīgā darbā. Kādu strēķīti pastrādāju te, kādu strēķīti tur, nekādu mutes brūkšēšanu nevarēju ciest, dažas dienas nedarīju vispār neko. Tāpat vien pasēžu Eiupes krastā — kaut ko skatos, domāju. Toreiz es biju brīvs. Vismaz pats tā spriedu. Taču tad iepazīnos ar meitoni, apprecējos, mums radās bērni, un es sajutos apdraudēts, lai arī kā centos saglabāt brīvību. Sākumā man izdevās diezgan labi, bet pamazām tā brīvība pašķīda. Sīkumos. Taiksim, izsauca tevi uz skolu, lai aprunātos par puiku, un tad nu tur skolotājs ķērc kā tāda vista bez smadzenēm, bet sava bērna dēļ tu sakod zobus un tikai saki: «Jā, kungs.» Tad mana sieva nopietni saslima. Viņu ielika slimnīcā. Es drīkstēju viņu apciemot divreiz nedēļā. Taču es gribēju katru dienu. Labi, var dabūt papildu caurlaidi, tikai pazemīgi jāpielūdzas zellim, pie kura stāv rinda un kurš lieliski zina, ko visi no viņa grib. Es arī to izdarīju. Es nebiju brīvs. Es biju tikpat iebaidīts kā tie ļautiņi stacijā.

Viņš rūgti novīpsnāja.

— Mana sieva sen mirusi, — viņš turpināja. — Un puikas apprecējušies. Es gandrīz neko par viņiem nezinu. Pie manis bija palikusi vienīgi meita — trīsdesmit četri gadi, laba meitene, tikai seja tāda neizdevusies. Pirms kāda laika viņa beidzot iepazīnās ar vienu čali. Čalis ir katolis. Es pats Dievam

PAMATĪGI

Dziļā naktī, ar jaunajām skrituļslidām viziņoties pa Leidsestrāti, izkruzos Vilebrandam, kas kā salsstabs stāvēja pie de Hreitera veikala.

— Kas tad nu? — es noprasīju, tāpēc ka viņš izskatījās visai norūpējies.

— Es te tā savlaicīgi atnācu, — teica viņš, — lai rīt būtu pirmais.

— Pēc kā? — es jautāju.

— Tak pēc eļļas, — viņš lēnprātīgi paskaidroja. — Pagājšreiz, tikko pienāca mana kārta, tā bija cauri. Šitas nu vairs nenotiksies.

— Paklau, Vilebrand, — es sāku uzreiz runāt kā vismaigākā žēlsirdīgā māsa, — es tavā vietā būtu gājis uz mājām un ticis gulēt. It kā tagad eļļas trūktu! Tas bija kara laikā, bet karš kur tie gadi kā beidzies un, ja var ticēt dienas ziņām, patlaban ir miers.

Viņa sejā parādījās izbrīns.

— Bet kāpēc tad es te stāvu? — viņš vaicāja.

— To gan es nezinu, — es atbildēju.

— Pamēģini atcerēties, ko tu vispār šovakar darīji.

— Papriekš aizgāju uz ķintti, — viņš sāka skaitīt.

— Pēc tam paēdu. Un tad likos gulēt.

— Gultā?

— Beidzot man skaidrs! — viņš atvieglots iesaucās. — Dabīgi, man tak vienkārši radās sapnī, ka es te stāvu. Vai tu nevarētu mani tā pamatīgi sapurināt?

Nu — tas ir fīrais nieks pret pārējo, ko cilvēks drauga labā var izdarīt. Es pagrābu viņu aiz pleciem un krietni vien sakratīju.

— Ei — ā — kas ir? — viņš pārbīlī iebļāvās un uzlūkoja mani dusmīgām acīm.

— Tātad tā, beidzot tu esi pamodies! — es priecīgi pavēstīju.

— Jā, un es arī, — atskanēja nikna balss.

neticu. Kāds filozofs esot teicis: «Ja šo pasauli radījis Dievs, tad es negribētu būt šis Dievs,» — un tā tas ir. Tomēr mans bērns bija laimīgs, un es klusēju. Pagājušonedēļ viņš salaulājās baznīcā. Pirms tam meita man pateica: «Papu, es zinu tavus uzskatus, bet es būšu ļoti apbēdināta, ja tu neatnāksi.» Protams, man bija jāiet. Uz baznīcu. Viņa ieradās ļoti. Ģērbusies baltā. Bučo mani uz vaigu un saka: «Papu, tūlīt mēs visi metīsimies ceļos, un, lūdzu, izdari man to prieku, nepaliec stāvošs kā miets.» Un tad nu sākās, un pienāca brīdis, kad visi bija uz grīdas, un es nodomāju: «Nolādēts, nē.» Taču viņa iesānis pameta uz mani skatienu, tik izbie-dētu, ziniet, ka es uzreiz sev teicu: «Pīt, uz priekšu, kas jādara — jādara.» Tad tas bija galā, es viņu nobučoju, tiku laukā no baznīcas, pa taisno gāju uz krogu, piemetos un ik pa mirklim vilkos pie spoguļa un pats sev uzsauca: «Ej, tu, panāc šurp!» Tā kādas reizes divdesmit.

Vīrs nošūpoja galvu. Tad viņš teica:

— Es vienreiz izlasīju vienā grāmatā, ka laikam Priekšindijā vai pašā Indijā, to es tā lāgā neatceros, ir tādi svētie, un tie svētie sēžot kalna galā un domā, sēžot ne matus, ne nagus, vietējie viņus barojot, bet svētie nek nekustīgi un dobi. Vai būt tā ir brīvība? Lai gan — es esmu pārliecināts —, ja es te atrastu kalnu galu un tur augšā noāstos, mīļais cilvēk, nekā, tad no tā nemantītos.

Tā piederēja Vilebranda kundzei, kas gulēja zem segas blakus savam laulātajam draugam. Sev par izbrīnu, atklāju, ka es, ietērpies ziemas mētelī, sēžu uz divguļamās gultas malas un vēl arvien turu roku uz Vilebranda zilās pidzamas pleca.

— Kā tu te gadījies? — viņš zāvādā-mies jautāja un kritiski noskatīja mani no galvas līdz kājām.

— Redzi, mēs satikāmies Leidsestrātē, — es sacīju, — tu biji iestājies rindā pēc eļļas.

— Ko nu tu muldi, — viņš turējās pretī, — karš tak jau sen kā beidzies.

— Jā, to pašu arī es tev teicu, — es atbildēju, — un pēc tam vēl sapurināju, lai tu pamostos.

Vilebrands un viņa sieva daudznozīmīgi saskatījās. — Tev laikam jāiet uz mājām, — draugs novilkā.

— Nu zini, — es apvainojos, — man tikai gribējās tev palīdzēt, neko vairāk.

Es izgāju no istabas. Jau verot ārdurvis, dzirdēju, kā Vilebrands bez kādas sevišķas pārliecības sauc:

— Klau, katrā ziņā liels tev paldies.

Mājās mani sagaidīja vēl viens pārsteigums. Iegājis guļamistabā, es gultā līdzās savai sievai ieraudzīju sevi. Lasītājs sapratīs, kāds es izskatījos, sevi pašu modinādams. Toties sievai, kā šķiet, tas it nemaz nelikās briesmīgi.

— Kaut tikai jūs abi caurām dienām netu-pētu mājās, — viņa piebilda, — jo nav nekā nejaukāka par vīru, kas nīkst ārā no bezdarbības.

Galū galā mēs vienojāmies, ka iekārtosim savu strādāšanu pārdienām. Vienu dienu es rakstu stāstiņus, bet otru dienu — es. Šis ir manējais. Vai tad to nevar just?

³ Ferdinandus Domela Nivenheiss (1846—1919) — politisks darbinieks, viens no sociāldemokrātiskās kustības priekštečiem Nīderlandē; Multatuli (1820—1897) — ievērojams rakstnieks; Barts de Lihts (1883—1938) — pazīstams antimilitāris-tiskās kustības darbinieks, publicists.

MĒNESS GAISMA

Pulksten trijos naktī vīrietis piepeši pamodās. Viņš izkāpa no gultas, ieslēdza gaismu un apstājās pie spoguļa. Ilgu laiku uzmanīgi pētīja savu galīgo, glēvo seju, kas vispirms izskatījās vienkārši samiegojusies, bet pakāpeniski sāka paust aizkaitinājumu.

«Es izskatos kā sievišķis,» viņš nodomāja un novērsās. Tad veicīgi saģērbās, paķēra rokā zābakus un uz pirkstu galiem, lai nepamodinātu saimnieci, notipināja pa trepēm. Mīļā miera labad nevajag nekādu skandālu. Tāpat jau bijis diezgan. Viņi taču sameklē viņu jebkurā vietā. Veikalos iepērkoties, pat tur neliek mierā. Bet viņš turējās. Neko jau nevarēja darīt.

Uz lievenēm viņš apāvēs. Mēness spīdēja neticami spoži. Pa ietvi viņš maršēja kā zaldāts. Viņš lieliski zināja visisāko ceļu. Līdz ielas galam. Pāri tiltam. Pa kanālmalu. Un tad pa taisno. Pāri laukumam. Pie lielās, vecās skolas ēkas vīrs sāka laimīgi smaidīt, jo zēns jau stāvēja pie vārtiem, mēnessgaismā viņu gaidīdams.

- Sveiks, Her!
- Sveiks, tēt!
- Roku rokā viņi abi gāja caur nakti.
- Kā klājas mammai? — jautāja vīrs.
- Labi, tēt, — atsaucās bērns.
- Un tas kungs? Vai viņš ir laipns pret tevi?
- Viss kārtībā, tēt.
- Tev, protams, viņš nav jāsauc par tēti, — pamācīja vīrs, ar pūlēm apspiezdams sapikumu, — jo viņš nemaz nav tavs tēvs. Bet tu nedrīksti būt rupjš vai spītīgs. Citādi mamma dusmosies.
- Viņi šķērsoja krustojumu, kur naktsmaiņas strādnieki nodarbojās ar zemes rakšanu.
- Redzi, Her, viņi laikam liek kanalizācijas caurules, — vīrs sacīja. — To var darīt tikai naktī.
- Skat, atkal viņš, — ierunājās viens no strādniekiem.
- Kas?
- Nu, tas tēvainis, kas vienmēr kaut ko purpina pie sevis. Pavēro — lūpas kustas. Un it kā vēl kāds būtu viņam blakus, redzi, it kā ved pie rokas.
- Un kā tev tagad iet pa skolu, Her? Kā parasti ķeza ar aritmētiku? — vaicā tēvs. Puika atbild, ka nu jau nav tik traki. Tikai ar tiem daļskaitļņu uzdevumiem grūtāk. Tēvs saprotoši pamāj. Pēc tam savukārt Hers apprecās, kā iet tēvam, kā ar nerviem. Tā, tīri nekas. Dakteris bijis apmierināts.
- Ja tikai viņi nesāktu atkal uzdarboties, — saka vīrs, — bet šitie jau tev nerim-

sies. Jaunajā istabā es dzīvoju kādus divus mēnešus. Un jau man, ka viņi ir klāt. Rāda, ko māc. Viņi ir baigie nelieši, Her. Liktu man vienreiz mieru. Nē taču, viņi grib mani iedzīt kapā. To vien gaida...

Viņi bija ilgi klaiņojuši un nu atgriezās pie izraknātā krustojuma. Kaut kur sita pulkstenis. Vīrs jutās līdz nāvei noguris.

- Nu, Her, laiks iet mājās, — teica viņš.
- Jā, tēt.
- Tad līdz rītam.
- Jā, tēt, līdz rītam.
- Tagad stāv un māj ar roku, — sacīja kāds strādnieks. — Paskaties uz viņu. Kā bez jēgas.
- Viņš ir piedzēries, — konstatēja cits.
- Bet negrīļojas taču. Iet kā pa diedziņu. Nē, viņš ir jucis.
- Vīrs steigšus dodas mājās. Savā istabiņā izģērbjas un liekas gultā.
- «Pavisam aizmirsu uzprasīt, kādu dāvanu viņš gribētu dzimšanas dienā,» vīram ienāk prātā.
- Ar smaidu uz lūpām viņš aizmieg.

NOVĒROJUMI

Kamēr es provinces pilsētas stacijā tiku līdz peronam, vilciens uz Amsterdamu jau bija prom. Aizstaigāju pēc piena, kā agrāk par futbolistiem sacīja radiokomentētāji; tagad šo izteicienu gan vairs nedzird. Saraksts man galvoja, ka nākamais vilciens būs pēc pusstundas. Pa peronu plosījās rudens. Es izgudroju, ka jāiet vien iekšā restorānā iedzert tasīti kafijas. Uz galdiņa, pie kura apsēdos, bija nolikta iespiesta ēdienkarte ar pompozu paziņojumu, ka te notiekot «Vecās Holandes gardēžu festivāls», bet bufetes stikla krāsniņā laida ārā garu divas plānas cīsiņu karstmaizītes. Viesmīlis bija pārāk vecs jebkam, kas prasa lielāku piepūli nekā skatīšanās pa logu. Lai arī zālē apmeklētāju bija diezgan, viņš stāvēja dīkā un, pamanījies, ka viņu kāds ar mājienu aicina pie sevis, grūti nomurkšķēja: «Lēnāk varbūt, ko? Es nevaru pārplēsties pušu.» Labi vien bija, ka ne, tāpēc ka nekas lādzīgs no tā nebūtu iznācis. Patālu no manis, pie pašam durvīm sēdēja divi tumsmatāini vīri, kas varen iekarsuši par kaut ko tērzēja, strauji vēzēdami rokas. Es nodomāju: «Itāji. Cik viņiem daudzveidīga mīmika, ja salīdzina ar holandiešiem. Kad mēs runājam, tad vienienas skaņas dēļ i ne mazo pirkstiņu nepakustinām. Tā ir, tāda ir mūsu tautas daba.»

Iepriņ man apsēdās dāma, kas izstrāvoja tik šausminošu gribasspēku, ka es pat drusku

sabijos un uzreiz atteicos no kafijas. Tamlīdzīgas personas var būt abos dzimumos. Tās tik ļoti nomāc pārējos, ka nevienam nespēj ilgāku laiku izturēt tām blakus. Piecēlos un devos pie itāļiem, kuri vēl arvien vicinājās ar rokām. «Kas par tautu,» es aizgrābts nospriedu. Taču, kad es nonācu līdz viņu galdiņam, atklājās, ka uz tā ir visparastākās rīta avīzes un ka pie tā nedzird ne vārda, jo vīri nav vis balamufīgi itāļi, bet gan kurlmēmi holandieši. Es izmetu no galvas savus žilbinošos slēdzienus par atšķirībām nacionālajos raksturos un izgāju uz perona. No saviem novērojumiem es reti izdaru pareizus secinājumus, tomēr turpinu vien tādā pašā garā.

Uz perona joprojām plosījās rudens. Nekā cita ievērtības cienīga.

Es apsēdos uz koka sola un raudzījies uz perona galu, uz provinces pilsētas mājeliem. Maztītiņā dārziņā kāds vīrs ar kapli lēnām rušinājās pa zemi. Skaidri redzams, ka pensionārs. «Mūsu laime, ka Jans ir kā jucis uz savu dārziņu.»

Es arī kādreiz būšu uz kaut ko jucis. Vīrs atspiedās pret kapli un ilgi blenza tukšumā. Rudens vējš spēlējās ar viņa matienu. Pēkšņi viņš no iekškabatas izvilka plakanu blašķīti un ieņēma no tās krietnu malķu. Nu jā, varbūt zivju eļļu. Pēc kļūmes ar šķietamajiem itāļiem es biju kļuvis piesardzīgs. Es redzu, redzu to, ko tu neredzi, tikai ne jau tas ir galvenais. Dārza vārtiņi atvērās, un tajos parādījās sirma sieviete ar kafijas tasī rokās. Viņa kaut ko pakliedza, un vīrs slēja pie viņas. Arī viņa nevarēja pārplēsties pušu. Vīrs paņēma tasī. Toties, tiklīdz viņa bija iegājusi iekšā, viņš tases saturu izlēja zālē. Es nolēmu uz viņu vairāk neskatīties. Aizgriezios un pretējā pusē pie kāpnēm uz perona pamanīju būdiņu, kurā tu — pilnīgi automātiski — par trim guldeņiem vari iegūt četras dažādas fotogrāfijas pasei. Ņemot vērā, ka laika pietiek, bet pases fotogrāfijas var noderēt vienmēr, es piecēlos un soļoju turp. Taču būdiņā kāds jau sēdēja, turklāt neaizvilcis aizkariņu.

Tas bija apmēram piecdesmitgadīgs vīrietis saburzītā lietusmēteli, ar daudzlietotu, apdilušu portfeli pie kājām. Viņš tikko bija ieripinājis šķirbiņā trīs guldeņus, jo lampiņas sāka mirgulot. Tomēr iespējā dabūt četras dažādas fotogrāfijas viņš neizmantoja. Vienkārši nepakustēdamies drūmi lūrēja objektīvā. Kad operācija bija galā, viņš necēlās augšā no sola, bet sagaidīja, līdz no sānu šķirbas izlīda fotogrāfijas. Es tām uzmetu skatienu — bēdīgs gīmīšs, pareizināts ar četri. Neiedams laukā no automāta, vīrs pētīja kartītes. Viņš bija piebāzīšs tās pie paša deguna. Viņam tās nepatika. Nopūzdamies viņš atkal ieslidināja šķirbiņā trīs guldeņus, un iekārta no jauna iemirguļojās. Tikai otrā sērija nekādi nevarēja izdoties labāk, ja viņš skatījās kā uz nāvi notiesātais. «Ko viņš grib?» man iesāvēs prātā. «Jauku portreitiņu, ko pēc tam var palielināt? Bet tādā veidā neko nevar panākt. Tas nu gan ir mūlāps!»

Viņš paturēja pie deguna otro sēriju, pēc tam noliecās pie portfeļa, atslēdza aparātu un ar skrūvgriezi ņēmas raknāties pa tā iekšām. Montieris! Montieri nesmejas automātos, tāpat kā inženieri televīzijas studijās. Es izkastīju no atmiņas novērojumu, kāds izskatās mūlāps, atteicos no fotografēšanās un kādu mirkli vēlāk jau atrados vilcienā. Dāma no restorāna atkal apsēdās man pretī. Mēs sākām runāties un atklājās, ka viņa ir ārkārtīgi piemīlīga.

Vienreiz tak vajadzētu mest tos novērojumus pie malas.

**No nēderlandiešu valodas tulkojusi
INESE PAKLONE**

ROKTURIS MĒNESIM

(SARUNĀJAS SCENOGRĀFS ALEKSANDRS BUSSE
UN DZEJNIEKS, PUBLICISTS VIKTORS AVOTIŅŠ)

Viktors Avotiņš: — *Ir gluži vai pierasts, ka jaunrades ziņā scenogrāfija inscenējumos jo bieži ir «soliste». Pierasts pie tā, ka arī kritika uzlūko scenogrāfiju kā izrādes apģērbu, kurš šūts gatavam tās augumam, un tiem abiem nav bijis kopīga tapšanas motīva un būtības. Kas isti noliek? Vai scenogrāfija nemaisās pa kājām teātra vispārējam līmenim?*

Aleksandrs Busse: — Sešdesmito, septiņdesmito gadu scenogrāfijas buma laikā teātris zināma mērā progresēja tieši uz scenogrāfijas rēķina. Jaunās telpiskās vērtības teātri bieži noteica nevis sadarbība ar režisoru, bet gan paša scenogrāfijas paņēmiena novitāte kā tāda.

— *Kas ir šis «jaunās telpiskās vērtības»? To cēloņi?*

— Mūsdienu kultūra tiecas pēc viengabalainības. Kartējā attīstības lokā ir kā notiek atgriešanās pie pirmsrenesanses, pat pirmskristietības laika koncepcijām. Atkal cieņā folklorā, tiek reabilitētas paražas, atceramies senos dievus, godinām lielos akmeņus, atsvabinām dižkokus... Mitoloģisko domāšanas veidu raksturo shēma: priekšmets — kosmos. Koks, augs, akmentiņš, trauks var personificēt pasauli.

Mūsdienu scenogrāfija uz skatuves atbrīvo priekšmetu no sadzīviskām funkcionālām saitēm, atklāj to kā dažādu filozofisku kategoriju zīmi. Savdabīgs divdesmitā gadsimta totēms. Mēs esam raduši uzskatīt, ka darbarīku, ieroču, trauku — visas materiālās kultūras formas radījusi praktiskā pieredze: lietošanas ērtums, izturība... Taču ikviens priekšmets bijis arī totēms un priekšmetu formas veidojis arī to sakrālais saturs. Arī ikviena kostīma detaļa, grimis bija totēmi. Katrai mūsdienu cepures formai ir prototips — totēms, kurš veidots līdzībā ar kadu putnu, dzīvnieku vai dabas parādību. Mēbeļu, arhitektūras formas radījušas priekšstatu par Visumu. Esmu pārliecināts, ka šī informācija nav izzudusi, tā glabājas skatītāja zemapziņā. Tu pats teici, ka telpiska forma ir kā aisbergs — lielākā informācijas daļa zem ūdens.

— *Tas var būt arī no tā, ka piemēram, man galvā par daudz ūdens...*

— ...Pieņemsim — es nolieku uz skatuves galdū. Akadēmiskajos teātros tas būs paaugstinājums, uz kura servēt brokastis. Taču galds ir visai universāla forma: divi vertikāli akmeņi un viens šķērsām pāri — primitīvās kultūras pamatshēma (dolmeņi) — labais un kreisais, dviņi, robeža, zeme, kaps, mirušo pasaule, varas vieta (kriev. стол — столица), uzkāpt uz galdā — izcīnīt varu. Tāda tēlainības rezerve — vienā vien formā! Jāatklāj šīs rezerves skatītājam. Tas ir režijas uzdevums, un tam nav nekāda sakara ar sadzīvisko teātri. Tādu varešanu esmu redzējis tikai Ņekrošum. Zinādams priekšmetu vēsturi mitoloģiskā aspektā, viņš spēj radīt savu rituālu, kuru veido no sadzīviskām situācijām un priekšmetiem.

— *Šī shēma, kā tu saki: cilvēks — kosmos, tā tomēr ir eksistences («visas») telpas, nevis — ipaši — teātra daļa. Protī — to nosaka dzīvesveids, laikmets. No tiem atkarīgs iespaids uz zemapziņu, nevis no saprāta veidotām teātra telpas koncepcijām.*

— Cilvēka eksistences telpa ir vien teātra pamats, tā ir arī cilvēces, kultūras pamatproblēma. Pasaules telpa, kurā katrs cilvēks spēlē vairākas lomas, un arī sabiedrība — kādu savu spēli. Pateicoties šai spēlei, tieksmei radīt savai lomai piemērotu fonu, šī telpa kļūst par milzīgu «super-scenogrāfiju».

— *Protams, tu jau neteiksi, ka tava māksla nav svarīgākā pasaulē. Ka tā nav «visas»...*

— Teātris var iztikt bez glezniecības, literatūras, mūzikas... Kodols ir ķermenis, ir telpa. Bez tiem teātris nepastāv. Nevaru nosaukt nevienu mūsdienu telpisku formu (arhitektūrā, teātri u. c.), kura — kā, piemēram, Eģiptes piramīdas vai japāņu dārzī — izteiktu mūsu priekšstatu par pasauli kā par vienotu sistēmu, kura

pati par sevi varētu būt pasaules tēls. Zīmes, ornamentī — tie man šķiet telpisku formu projekcijas plakne un, ņezinot to valodu, netiekam klat saviem enerģijas avotiem, kurus parstāv šīs formas vai zīmes. Formas arhetipi iedarbojas uz skatītāju zemapziņas līmeni. Un ir kļūda nebalstīties uz telpas filozofiju, uz to valodu, kas pastāv telpā. Ne tikai teātri, mūsu kultūrai trūkst telpiskas formas izjūtas.

— *Vai tad tas teātris, kas nule baudāms uz mūsu akadēmiskajām skatuves, ir bez telpas principiem un valodas?*

— Akadēmiskais teātris ir kā sēž uz diviem kresliem. Spēļot Renesanses laika iedibinātajā kastē, t. i. — noteiktā telpiskā sistēmā, tas mēģina realizēt šajā sistēmā Renesanses telpiskajai koncepcijai neatbilstošu spēles veidu. Ar to daļēji izskaidrojams stila tīrības trūkums mūsu izrades.

— *Tikpat labi to var izskaidrot ar nemākulību, radošo ideju trūkumu...*

— Arvien pastāv teātris, kurš grib telot dzīvi dzīves formas, un teātris, kurš tēlo dzīvi maksas formās. Divi pretpoli. Sajā sakarā visus teātrus, kādi bijuši un ir, to attieksmi pret telpu, spēles laukumu var sadalīt divās daļās. Atdarinošais — Renesanses teātris izveidoja savu telpu, savu kastes sistēmu. Tas izolejās no apkārtējās vides, tiecas radīt iluziju, ka kaste skatāma reāla pasaule. Scenogrāfs pulejas identificēt kasti ar luga minēto darbības vietu. Šo ceļu bieži iet arī mūsu akadēmiskie teātri.

Tēlojošais teātris vienmēr izmanto isto vidi, ar teatraliem paņēmieniem transformē apkārtni atbilstoši luga aprakstītajai videi. Šis teātris nemēģina attēlot darbības vietu ar iluzoriem līdzekļiem. Tā fons ir dabīks — ainava, arhitektūra... Viduslaiku baznīcas teātris, misterijas, Elizabetes laika Šekspīra teātris. Tie netiecas pēc iluzoras vides.

Viduslaikos ideāla pasaule, kosmos, cilvēks — tie bija vienota sistēma. Tas izpaudās arī telpas koncepcija. Saskaņā ar Renesanses filozofiju, telpa sadalās divās pasaulēs (piem., teātris — skatītājs, skatuve — zāle). Telpiskās koncepcijas ziņā viduslaiku teātra organizācijas principi ir demokrātiskāki. Renesanses skatuves princips patlaban realizējas milzīga televizorā, kuru skatās daži simti cilvēku. Traucē tas, ka telpa nav vienota.

Vai katra sabiedriska formācija ir radījusi savu telpas tipu, izvēlējusies dominejošo dimensiju? Ne 18., ne 19., ne 20. gadsimts nav radījis jaunu teātra telpas tipu, bet mēģinājis attīstīt Renesanses izgudrojumu. Telpu, kura vel strādājam arī mēs.

— *Tā tad tev liekas, ka tas ceļš, kuru telpas izprānes ziņā iebraukuši mūsu akadēmiskie teātri, iet uz galu?*

— Nez vai. Abi pretpoli acimredzot pastāvēs vienmēr. Varbūt veiksmīgākais rodas uz robežas. Kur rit abu pieeju sinteze.

Taču 20. gadsimta teātris, sakot ar Kregu, Brehtu, Reinhardu un citiem novatoriem, vairāk tiecas uz atklātību, nevis iluziju. Brehts radīja teātra virtuvī, Apia sapņoja, ka skatītāji starpbrīžos naks aptaustīt dekorācijas... 20. gadsimta teātris tiecas uz demistifikāciju. Uz sintēzi, vienotību. Negrib vairs radīt iluzoras lietas, bet cenšas iedarbināt skatītāja smadzenes.

Kasti uzveru kā visai traucējošu elementu. Patlaban tā šķiet tāds viltus paņēmienis. Mēs, tā vietā, lai ar dažādiem nosacītiem paņēmieniem rosinātu skatītāja iztēli, it kā muļķojam viņu. Jo pati kaste rada starp aktieri un skatītāju hierarhiju.

— *Vai tas nozīmē, ka tu gribi radīt jaunu scenogrāfiju (vai arī ceri, ka tāda radīsies) «restaurācijas» ceļā. Pievērsoties senākam tradīcijas slānim neka patlaban ierastais, uizejot no deklamatora pie arleķina, no lektora pie samana, no skatuves uz cirku?*

— Tā nav restaurācija, tā ir tieksme pēc patiesām vērtībām. Ja literatūra tagad izmanto mitoloģiskos slāņus, vai tā ir restaurācija? Teātri tā ir atgriešanās pie teātra būtības.

— Toslarp viens gudrais — Gastons Bašlārs — saka: «Mēs palaikam pārāk uzlicamies dažādām metaforām, kādēļ nenoteikts daudzums top par noteiktu masu. Mēs sapņojam par lietām, kuras varētu mūs apveltīt ar spēku, par svaru, kurš pārvēršas bagātībā, un daudziem cītiem mīliskiem spēkiem, ar kuriem il kā apvelliņas mūsu dvēseļu dziles. Taču tad, kad jāveido skaidras idejas, no tā visa jāšķīras.» Es ticu mākslai kā ilūziju mašīnai, kura ne no kā rada «noteiktu masu». Tomēr man tuvāka ir augšminētā tēze, jo šķiet vairāk atbilstoša mūsdienu racionalizētajai videi. Turpretī skatītājs pats grib, gaida teātri «viltu».

— Es nepieņemu tādas dekorācijas, scenogrāfiju, kura rada spēcīgu autonomu emociju lauku. Iluzorus brīnumus. Var staigāt arī šo brīnumu ceļu, bet tad — līdz galam. Tad jāspēlē bez aktiera. Jāspēlē telpas teātris.

— Man gan liekas, ka jūs — scenogrāfi — vai visi tiecāties radīt diezgan autonomu, patstāvīgu tēlu. Varbūt tā sargājat savas mākslas principus no režisoru sadzīvīskās pieejas vai vēl kā cita.

— Mēs pēc tā netiecāties, taču scenogrāfija atsvešinās, ja aktieris caur režisora gribu neveic to vienīgo pareizo darbību telpā, kuru prasa dramaturģijas un telpas spēles noteikumi. Protams, scenogrāfija izrādes struktūrā var uzstāties ar «solo numuriem», taču tam jānotiek apzināti.

Protams, šīs deklarācijas par teātri bez aktiera, par iluzoru brīnumu ir nosacītas. Parasti rīcību nosaka katrs konkrētais uzdevums. Es gan nepieņemu to režisoru un aktieru viedokli, kuri uzskata, ka scenogrāfijas ir fons. Fons, kurā var «paslēpties» aktiera nevarība, fons, kurš reizēm ir pārāk par aktieri. Ar šo fonu var nerēķināties, darīt uz tā, kas vien ienāk prātā. Scenogrāfam katrā jaunā izrādē formas ziņā jācenšas sevi noliegt. Tāpēc arī iznāk, ka es it kā runāju pats sev pretī.

Mēs atzīstam tikai to teātri, kurš balstās uz vārdiem. Daži režisori apmierinās ar aktiera kustību kā sadzīvīsku padarīšanu. Taču — tāpat kā glezniecībā katrs šedevra virsmas centimetrs sugestē, tāpat labā teātri katrai kustībai apzināti jāiedarbojas uz skatītāja sajūtām.

— Taču — pat ja kaste tev šobrīd liekas tik tāda skatītāja šmaukšana, vai tomēr nebūs grūti uzmlēt dažus šedevra kvadrātcentimetrus uz ūdens, uz mākoņa...?

— Mēs esam bagāti ar telpu, kas satur filozofiju. Jura un smilts, Daugava kā kolosāls teātris. Vecrīga. Vecās baznīcas. Pamestas lauku sētas. Arī transportlīdzekļi, upju kugļi, lidmašīnas, kur gan aktieris, gan skatītājs pārvietojas telpā, mainās vide. Vajadzētu drošāk iet ārā no teātra arhitektūras. Tā nav nekāda jauna Amerika. Tiesme iziet no teātra telpas pastāv kopš šī gadsimta divdesmita-

jiem gadiem. Atsevišķi mēģinājumi bijuši arī pie mums. Tos piedāvāja vidējās paaudzes režisori un scenogrāfi. Taču no tā vien, ka scenogrāfs piedāvās jaunus spēles laukumus, jauns teātris nenodibināsies. Tas notiks, ja šajos laukumos pastāvēs jauns spēles veids. To var piedāvāt tikai režisors.

— Tas pats Kregs gribēja poētlu izlikt no leātra. Viņš bija sajūsmā par uzrakstu Minhenes teātri «Sprechen streng verboten». Tu arī mani — skatītāju — gribi izdzīt no krēsla caurvējā. Vai tas vēl nav tikai pašmērķis?

— Katrs aizstāv savu teātri. Darbības iznešana ārpus kastes nav obligāta. Tas ir viens no ceļiem. Es tikai saku, ka patlaban jūtu kasti kā traucējošu elementu, taču pats to neapzinājos, kamēr viens students pateica: «Tu uz lielās skatuves gandrīz visas scenogrāfijas esi taisījis tādas, ka tās var iztikt arī bez šīs skatuves.» Tā tad neapzināti esmu tiecies uz kaut ko destruktīvu. Kastē scenogrāfu profesionālā pamatproblema ir kulišu organizācija. Vai nu tās saliekam klasiski, vai — kā iecienījis Blumbergs — taisām apaļu horizontu... Tā ir kulišu organizācija.

— Vai tu saskatī atsaucību šādam uzskatam par telpu? Cilvēkos? Dramaturģijā? Vai arī — kā teiktu Harāijs Lediņš — restaurē nebijušās sajūtas?

— Nē, nesaskatu. Ja režisors nejūt telpas saturu, tad arī skatītājam tas nepastāv.

— Varbūt skatītājs nejūt tāpēc, ka tu neesi viņam garantējis pietiekamu atpazīstamības pakāpi?

— Ko nozīmē atpazīstamības pakāpe? Tas jau ir intelektuāls jautājums. Es domāju, ka mums no dabas ir ielikta, piemēram, labā un kreisā sajūta, siltā un aukstā vai labā un sliktā krāsa... Prasi, kam gribi, kurā pusē viņam pagātne, kurā nākotne. Pateiks. To skatītājs neuztver ar intelektu, bet... ar ķermeni. Skatoties uz aktiera kustību, tu to jūti kā savu. Spēles telpu tu samēro ar savu ķermeni. Krāsu simbolikas arhetipi. Visās primitīvajās kultūrās pamatkrāsas sakrīt. Jāmet laukā no teātra viss nejausais un jādarbojas ar tām, kuras glabājas mūsu zemapziņā.

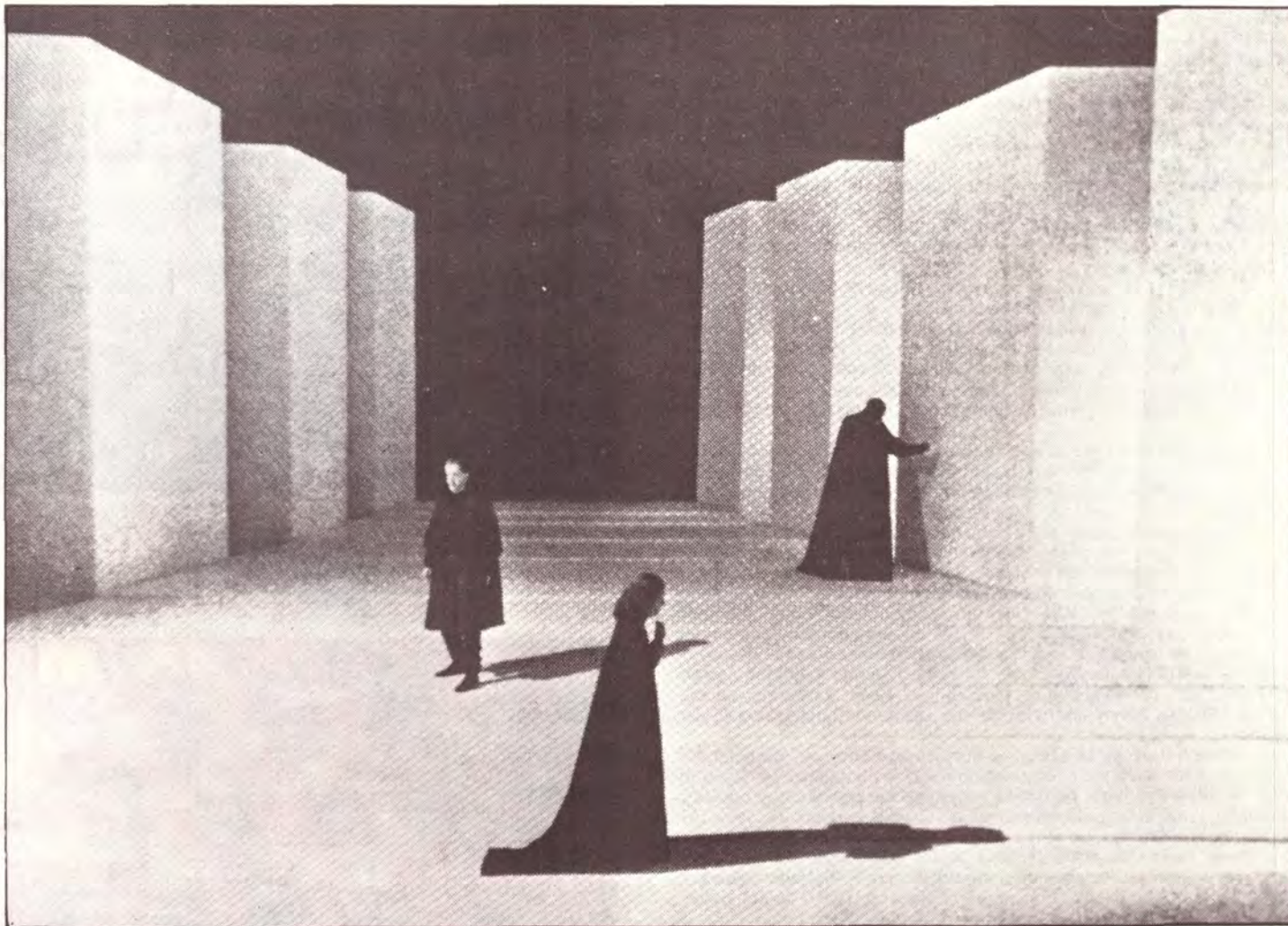
— Tad jāmet laukā divas trešdaļas dramaturģijas.

— Neuzskatu, ka sadzīves kolīzijās balstīta dramaturģija butu vērtīga. Teātrim ar to nav jānoņem.

— Cik tad stabils tagad ir šis zemapziņas kods, un vai to nenomāks intelekta pašapziņas nobjūsmis?

— Zemapziņas kods ir ārkārtīgi stabils un noturīgs, taču pieklūšana pie tā — ārkārtīgi grūta. Mums jābūt tik gudriem, lai spētu noiet pa diedziņu starp zemapziņu un apziņu. Ar šo jautājumu nodarbojas visa māksla, tas baro mākslu. Es ar to netieku galā.

— Senais rituāls tā laikabiedriem bija viņu dzīvē svarīgs, nozīmīgs un konkrēts. Nebija nekāds «leātris». Nokaut zvēru, atsaukt lietu, aizdzīt slimību, lūgt dievu. Tavā priekšā ir «atsvešinātākā» no tā visa cilts. Vai tik tu no vārdotāja nekļūsti par karaļa ākstu?

— Man vajadzētu darboties intuitīvi. Ja šīs lietas ir stipras manā zemapziņā, tās būs stipras arī citos.

— Tu taču nestrādā, skalidamies acis, bet pastarpināti, caur savu darbu. Kā atrast īsto formu? Kas tev dod cerības saņemt autentisku atbalsi, tikt pie skatītāja emocijām?

— Ir jārada vai jāatjauno stabila rituālu sistēma, kas padara cilvēka garu noturīgu, saglabā ticību saviem spēkiem, ļauj organiski justies pasaules telpā, vērtēt savas un līdzcilvēku sajūtas to būtībā. Protams, cerēt uz gatavu rezultātu viens cilvēks nevar. Taču viņš, balstoties uz iepriekšējo pieredzi, uz rituālu paliekām tagadnē, uz visiem kultūrslāņiem, var stiprināt šo rituālu autoritāti. Es gribētu caur šiem rituāliem atklāt lielas filozofiskas lietas. Lietas, kuras pats jūtu. Rupji runājot — fiziskā un garīgā harmonija un pretruna mani pašā. Ticības jautājums. Ticēt līdz galam — topi savas ticības vergs, neticēt nekam — nav spēka pa to striķi noiet...

Teātri? Sasniegt emocionālu pārdzīvojumu... Teātris varētu veikt psihoterapijas funkcijas. Baznīca, maģija nodarbojas ar psihoterapiju. Arī teātris to varētu. Tā ir tā pati katarse. Tas ir man svarīgi. Un — es neatsakos ne no vārda, ne no skaņas. Manuprāt, var pastāvēt arī iekšējs teātris, ko katrs spēlē sevi. Tikai noorganizējot telpu.

— Tātad — negatīvās emocijas, nervu kaites, ļaunais, tas viss tagad rodas no neorganizētas iekšējās telpas, «melnā» leātra sevi? Kā tu spēj iejaukties?

— Es — indivīds nespēju mainīt sociumu, taču es speju macīt savu iekšējo telpu, savu teātri. Citiem vārdiem sakot — skatīties uz sevi un sabiedrību citām acīm. Ar labam domām kaut par vienu mikronu izkustināt kaut ko šajā ainā. Arī ārējās telpas haoss un piesārņotība nāk no mūsu neorganizētās iekšējās telpas. Tas ir jautājums par to, no kura gala sākt ārstēt sabiedrību.

— No kura gala tu sāktu?

— Piemēram — es gribētu kādā vietā iekārtot telpu meditācijai.

Tas ir teātris, vai nav? Manuprāt, ir. Jo pamatā ir spēle, un, ja pastāv šis spēles moments, tad tas ir teātris. Ir vienalga, kā tas izpaužas. Tikai caur mūziku, tikai caur kustību, gaismu vai smaržu...

Ikviena telpa var būt spēles telpa. Spēles forma — tā jau ir režijas lieta. Pagaidām vairāk jūtos telpas iekārtotājs. Tas, kurš var izprovocēt. Ir dramaturģija. Ir mana ideja par pamatvidi. Vienojamies par to ar režisoru. Tad sākas grūtākais — piesaiste konkrētām mizanscēnām, konkrētam tekstam. Ideja jādbū tādā tehniskas izstrādātības pakāpē, lai katra mizanscēna atbilst pamatkonceptijai. Pieredze liecina — ja ideja pareiza, tad mizanscēnu veidošanas gaitā tā neizjūk. Tā ļauj transformācijai.

— Kas ir tavs adresāts?

— Tā varētu būt inteliģence un, varbūt, lauku cilvēki. Lauku cilvēki atklātāk skatās uz pasauli. Dabas klātbūtne apvelta viņus ar lielu filozofisku lietu intuitīvu izpratni.

— Man tā liekas idealizācija. Mazliet naivi. «Dabas cilvēks» kļuvis butaforiskāks. Ornamenti — diezgan mēma lieta. Kā tu bez komentāra tiksi cilvēkam klāt? Vai nu pirmo cēlienu aizņems skaidrojumi, vai arī skatītājam nepieciešama pamatīgāka iepriekšēja skola nekā tā, ko viņš patlaban saņem.

— Tā ir tikpat nepieciešama, cik nepieciešams skolot skatītāju glezniecības, klausītāju — nopietnās muzikas uztverei. Manā izpratnē skola — tas ir iemācīt cilvēkiem atklāti vērtēt parādības, nevis paust ieprogrammētus standartuzskatus.

— Ja jau runa ir tikai par vērtējumu vai uzskatiem, tad los var paust katrā telpā. Tikpat kastē kā zemūdenē.

— Kastes problēma — tā nav plika teorija. Bruks raksta, ka katrai izrādei nepieciešamas savas telpiskās attiecības. Turpretī kaste pieļauj tikai vienu nemainīgu variantu, tikai sēdēšanu «televizora» priekšā. Varbūt iesākumā varētu organizēt tādas brigādes, kuras, iespējams, būtu pakļautas teātrim, kuras teātris finansiāli un tehniski atbalstītu, bet kuras gribētu un spētu uzstāties ārpus teātra telpām, kuras gribētu atgriezt teātri «dabisko» vidi.

Organizatoriskā ziņā tādiem teātriem kā mūsu Dailes teātris vajag milzīgu apkalpojošo personālu. Šim personālam savukārt vajag plašu administrāciju. Šajos teātros administratīvā aparāta pozīcija bieži ir izšķiroša un bieži nesakrīt ar mākslinieku interesēm.

Piemēram — izrāde jānodod absolūti noteiktā laikā, neskatoties uz to, vai tā ir gatava vai nav. Citādi izpildītājiem nedabūs prēmijas. Mākslinieciskajam personālam teātri nav juridisku lēmējtiesību.

— *Vai šo skatuves kastē apšaubīšanu nerada tieksme atbrīvoties no pārlieku vienkāršotās telpas izpratnes mūsdienu teātri, ilgas pēc scenogrāfa «neatkarības»? Varbūt — ne telpiskais princips traucē, bet — organizatoriskais? Pašreizējais ir spējīgs birokrātizēt teātri gan kastē, gan laukumā.*

— Manuprāt, šī sistēma izriet no telpiskās koncepcijas. Katrā ziņā — tās nav tikai teātra, tās ir sabiedrības problēmas. Sabiedrība nepieprasa psihoterapiju, bet gan shematisku repertuāra ainu — reizi gadā latviešu dramaturģija, reizi gada padomju, reizi klasika, dažas ražošanas lugas ...

— *Kā mainīt šo ierastību, padarīt vārda varu demokrātiskāku?*

— Pirmkārt, scenogrāfi un režisori (vai nu ar kopīgas apmācības palīdzību, vai kā citādi) jāaudzina kā domubiedri. Lai mēs pārzinātu viens otra profesiju. Domāju — jābūt līdzīgām tiesībām. Nevis — uzaicināt kopdarbam scenogrāfu un uzspiest viņam nepieņemamu stilu. Līdzīgas tiesības pastāv tikai starp domubiedriem. Patlaban režijas vienveidība traucē scenogrāfijā izpausties neparastām idejām.

Režisoru, tāpat scenogrāfu, apmācība jāorientē uz dažādām teātra izpausmēm, dažādām skolām. Izrādi vajadzētu veidot tik ilgi, kamēr pats vari pateikt, ka šobrīd vairāk nevari. Bet ne tā, ka — pirmizrādei sākoties — skaidri zini, ko neesi izdarījis.

— *Pieņemsim, ka saderība ar režisoru ir ciešama. Kas vēl traucē?*

— Vajadzīga sava profesionāli tehniskā skola, kura sagatavotu butaforus, galdniekus, dekoratorus, skatuves mašīnistus. Apmācītu ne tikai specialitātē, bet dotu arī zināšanas teātra kultūrā. Somi apmāca scenogrāfus, aktierus un gaismotājus kopā. Gaismu mākslinieki viņiem ir tādā pat rangā kā scenogrāfs. Tur nesen nodibināti četrgadīgi skaņu un gaismu meistarību kursi. Somijas Teātra akadēmijā ir nodaļa, kura rīko virkni viengadīgu kursu tēru māksliniekiem un tehniskajam personālam. Tāpat kā mums, viņiem traucē pārlieku lielās skatuves, kas ne vienmēr atbilst teātra ļaužu vēlmēm.

Daiļes teātri uz lielās skatuves nevar spēlēt intīmas, reālpsiholoģiskas izrādes. Tikai lielus inscenējumus, lielas telpiskas kolizijas, jo citādās formās aktieris ne fiziski, ne garīgi nesasniedz tos, kuri sež dīļumā — aiz astoņpadsmitās rindas. Grieķu teātris? Jā, taču tur bija radiālā iedarbība, un aktieris bija šīs galaktikas centrs. Te viņš ir pie sienas, malā. Ari Mazā skatuve Daiļes teātri tapa pēc tāda paša principa kā liela. Potams, šīs skatuves nav janojauc. Jāmeklē paralēlas vai sintētiskas izpausmes. Istabas teātris. Iespējas spēlēt brīvā dabā u. tml.

Pašaulē jau sen būvē zāles ar maināmu telpas ģeometriju. Ta nav ne modes lieta, ne scenogrāfa vai arhitekta iegriba. Mums tādu telpu nav un tuvākajā nākotnē acimredzot nebūs. Tas liedz mūsu teātrim virkni iespējamo stilu. Ir jaunas idejas scenogrāfijā. Piemēram, A. Freiberga «Karalis Džons» Berlīnē. Nevienā Rīgas teātrī neko tādu realizēt nevar. Nav tādas zāles. Visiem mūsu teātriem ir tikai viena — sliktāka vai labāka — telpas struktūra.

— *Bet sociālā struktūra?*

— Scenogrāfa situācija sociālā ziņā ir visai bedīga. Pirmkārt — tiesību trūkums. Normatīvajos dokumentos ir gan rakstīts, kas scenogrāfam jā dara, bet ne vārda par to, kādas viņam tiesības. Ko viņš drīkst aizliegt, kam nepieņemt? Tiesības atteikties no darba, kurš nav tuvs? Ja tu esi štata mākslinieks, tev jāņem viss, pat tas, ko tu uzskati par kaitīgu. Scenogrāfs nevar aizliegt rādīt izrādi, kurā viņa darbs ir slikti realizēts, vai arī dekorācijas ir tik stipri nolietojušas, ka zudis sākotnējais efekts. Viņš ir spiests piedāvāt sliktu precī ar savu vārdu vai arī, protestējot pret tādu praksi, pieprasīt, lai no afixas izsvītro viņa vārdu. Scenogrāfs nesāņem vis procentus no katras izrādes kā, piemēram, komponists vai dramaturgs. Turklāt viņa alga ir mazāka nekā tiem, kuri attiecīgajos cehos realizē viņa idejas. Ideju ražotāji tiek vērtēti zemāk nekā to izpildītāji.

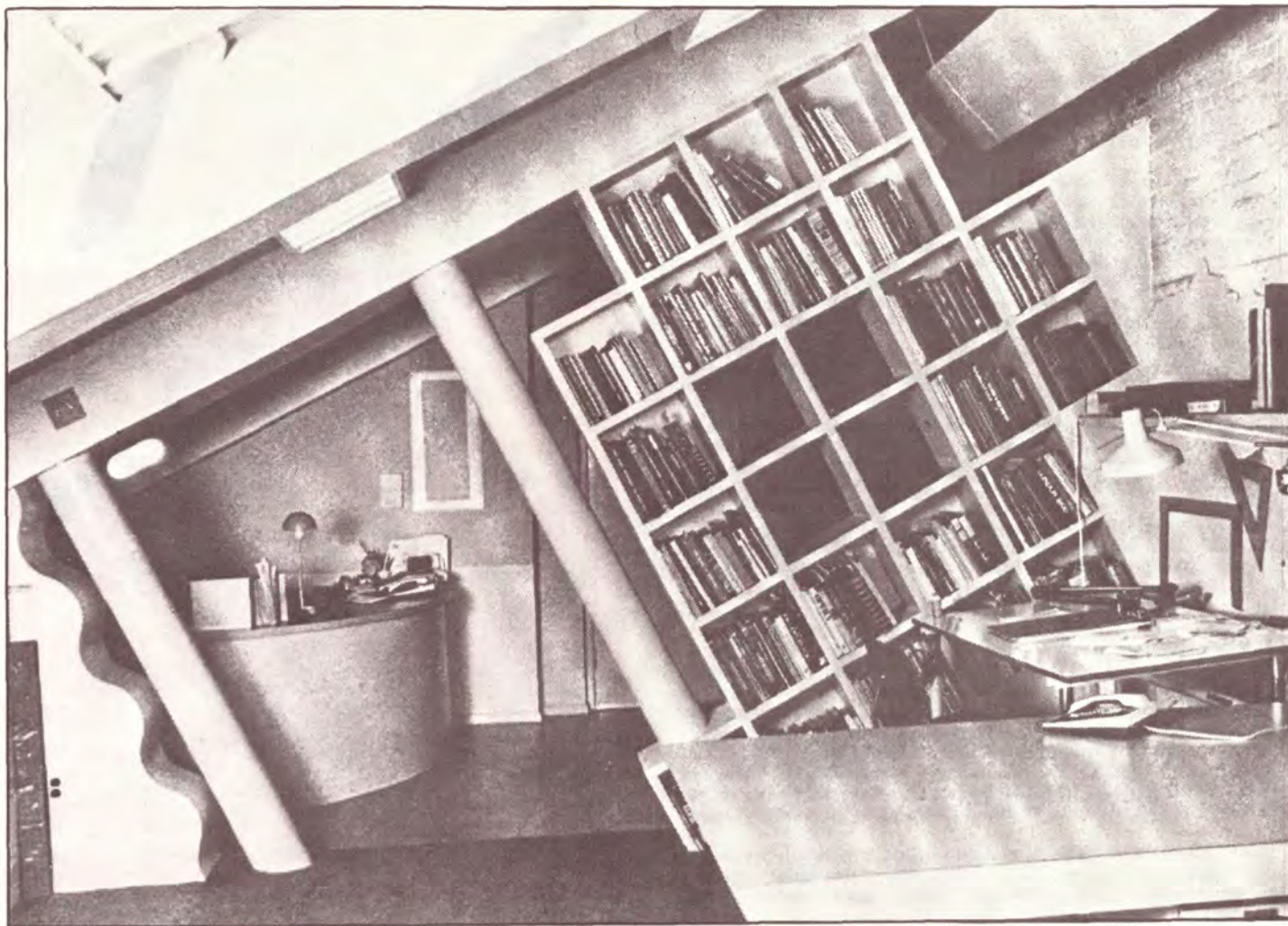
Aplami ir tas, ka direkcija nosaka radošās brigādes sastāvu. Tas ir direkcijas ētikas jautājums. Scenogrāfam jābūt noteicējam maksas lietas teātrī. Patlaban šīs lietas nereti izšķir direkcija vai uzvedumu daļa.

— *Mākslas lietām teātri ir zināms sakars ar uzvedumu daļu. Cik tas ir lietišķs un profesionāls? Melš, ka scenogrāfu ambīcijas vienmēr gribēt dabīgu materiālu un noraidīt katru aizvietotāju, imitāciju ir pārliekas. Tikai isto ādu, kroni no tira zella, pistolē kaujas palronas ...*

— Mūsu skatuves tehnika, dekorāciju tehnoloģija ir tuvu akmens laikmetam. Piemēram, prožektorus visiem PSRS teātriem izgatavo kriminālieslodzītie Sibīrijā. Vajadzīga teātra rūpniecība. Kaut vai kombināts, kurš ražotu to, ko teātri nevar izgatavot savās darbnīcās. Tāpat kā scenogrāfu, arī uzvedumu daļu darbs lielā mērā balstās tikai uz entuziasmu: nav vajadzīgo materiālu, tehnikas, cehu darbinieku algas ir nelielas. Toties ir labi meistari. Uz viņiem pagaidām turas.

Visai bieži pedējā instance ir ugunsdzēsēji vai drošības tehnika. Ne

jau mākslinieks lemj, kam būt, kam nebūt. Ugunsdzēsēji. Aizlieguma ceļš ir daudz vienkāršāks par nepieciešamo drošības pasākumu veikšanu. Mazāk problēmu. Jācinās par vienu pašu istu sveci. Vissavienības statistika liecina, ka visbiežāk teātri aizdegas no zāles, nevis no skatuves. Varbūt izsniegt skatītājiem ugunsdrošus uzvalkus un kleitas no stikla auduma. Krēslus ir porolons, kuru uz skatuves likt nedrīkst. Tas ir rūpes nevis par ugunsdrošību, bet gan par savu ērtumu. Neieinteresētība teātra lietās.

— *To acimredzot sauc par reālo teātra praksi. Ko tu šajā sakarā iesaki studentiem?*

— Sestā kursa students, sākot strādāt teātri, jūtas visai šokets. Pēc kāda gada viņš no šī šoka tiek vaļā. Vai arī neiztur un aiziet darboties citās mākslas nozarēs, kur nav vajadzīga tik stipra nervu sistēma. Teātrim jārod iespējas iesaistīt darbā jau otrā, trešā kursa studentus. Uzticēt viņiem dzejas vakarus, aktieru jubilejas, izrādes Mazajā zālē. Studentiem jāstrādā par scenogrāfijas meistarību asistentiem. Akadēmija ik gadus sagatavo vienu divus scenogrāfus, bet teātri sūdzas, ka scenogrāfu trūkst.

Mūsu scenogrāfijas skola, pateicoties Andra Freiberga un Gunāra Zemgala darbam, atzīta ne tikai Savienībā, bet arī pasaulē. Par to liecina medaļa mūsu Akadēmijas studentu scenogrāfu ekspozīcijai pērnajā Prāgas kvadrinnālē. Taču, lai viņi kļūtu par plašas kultūras cilvēkiem, jāmaca ne tikai speciālās, bet arī citas disciplīnas. Uztveres, tēla psiholoģija... Šis priekšmets tiek pasniegts vairākas mākslas skolās Eiropā. Vēl svarīgāka ir filozofijas pasniegšana Akadēmijā. Vismaz scenogrāfiem ir jāpārzina vairākas filozofiskās skolas. Nevar strādāt ar «Rāmājanu», ja nezini indiešu filozofiju, ar moderno Rietumu dramaturģiju, ja nezini to filozofisko skolu, kuru satur vai katra šīs dramaturģijas ievirze. Nevar strādāt ar Raini, ja nezini to gudrību, ko mācījuši Austrumu vai Rietumu skolotāji. Dramaturģija bezgalīgi aizņemas no Bībeles, bet izlasīt un novērtēt to — nav iespēju. Tā vieta studentiem pasniedz šauri izprastu marksismu. Viena un tā pati vieta tiek atkārtota vairākus gadus pēc kārtas, vienīgi saucas tā katru gadu savādāk. Mēs spriežam par to, kā piekļūt skatītāja zemapziņai, par arhetipiem, bet — kā to darīt, ja pat Jungu izlasīt nav iespējas...

Pērn, novembrī, Maskavā teoretiskajā konferencē kāda mākslas

zinātniece sacīja, ka scenogrāfs ir vienīgais patiesas kultūras cilvēks teātri. Proti — ideāla gadījuma — viņš pārvalda arhitekturu, glezniecību, dramaturģiju, vēsturi, stilus... Taču teātris pašlaik neizvirza sev tik augstas prasības, lai šī universāla domašana tiktu izmantota. Teātris netiecas pēc tadas kultūras viengabalainības.

— *Un kā tas ir Eiropā, pie arābiem, Ķīnā vai Čikagā? Kā tas bija pērnvasar Prāgas kvadrinnālē, kuru tu apmeklēji? Kāds ir konteksts?*

— Prāgā zem viena jumta bija vairāki hektāri scenogrāfijas. No visas pasaules. Braucu uz turieni ar lielām cerībām, taču, pamatīgāk apskatot, likās, ka vienā pajumtē savākti kādi trīs tūkstoši Dailes teātru. Vairuma — pārtikšana no idejām, ar kurām teātri nāca gadsimta sākuma, sešdesmito, septiņdesmito gadu dižgari. Ļoti daudz tradicionālas un — apmēram puse — ilustratīvas scenogrāfijas. Iespējams, ka pārsvarā tur bija oficiālie, akadēmiskie teātri un gandrīz nemaz kustīgākie, novatoriskākie teātri, studijas u. tml. Neesmu pārliecināts, ka kvadrinnālē redzēju objektīvu pasaules ainu.

— *Un nekā mobilizējoša? Vismaz izziņas līmeni?*

— Telpiskās idejas pārsvarā bija realizētas kastes ietvaros un atklāja visai lielu stagnāciju. Bija interesantas nianšes. Tiekme spēlēt klasiku mūsdienu vide. «Sapni vasaras nakti» — augsti attīstītas tehnoloģijas noteiktā estētikā. Vēl — atsevišķu dekorācijas detaļu sirrealizācija. Daži kāda izrādē demonstrēja pie berza piestiprinātas, no Eiropas kartes pagatavotas sieviešu krūtis. Daudz kas pārņemts no pasaulē patlaban aktuālā ekspresionisma, redzamas *art deco* atblazmas... Daži *high-tech* varianti — ļoti dizaineriski, spidīgas plaknes, pamata gaisma, lāzers...

Galvenās balvas ieguvejs Janis Kokoss reproducēja («Elektra», «Makbets», «Hamlets») labākas Krega idejas. Sterili širmji, baltas grīdas, tas viss kopā transformējas, gaismojas.

Holandijā parstāvēja trīs grupas, kuras neizmanto tradicionālās telpas. Kataloga tas raksturots kā «teātris, kuru iedvesmo scenogrāfija». «Nīderlande pastāv teātra virziens, kura parstāvji tiecas uzstāties šim nolūkam neparedzētās vietās. Tas nenozīmē, ka kura katra vieta var būt izrādes skatuve. Tas nozīmē, ka vieta var rosināt ipašas skatuves izveidi.

Arhitektūra, celtnes gars vai ainavas iedaba nosaka aktieru saspēles, skaņu, apgaismojuma pamatelementus. Nīderlandes Teātra institūts sniedz trīs šādu izrāžu piemērus: pirmajā dominē horeogrāfiskie elementi, abos pārējos — kustību teātris. «Pēdējā plava» radās lopkautuves apkārtnes iespaidā; līdzko miesnieki beidz darbu, «Grifiteater» trupa aizņem iespējamo platību. Viņu uzdevums — kopā ar skatītājiem sākt ceļojumu pa plavu, kura ved uz nekuriem.

BEWTH grupa uzstājas vecās dzirnavās. Desmit gadus BEWTH ir spēlējies baznīcās, fabrikās, cirkos, noliktavās un pilīs. Izmantojot dejas, pantomīmas, mūzikas un gaismas elementus, grupa rada jauna veida teātri, kurš pamatojas vizuālajā poētikā.

«Zenith» — tas ir dejas nosaukums, un dejots tiek tikai smilšu kāpās. Horeogrāfijai vajag 25 metrus plašu un 80 metrus augstu kāpu. Svarīgākie izrādes elementi ir tās dabiskie komponenti — smiltis, ārtelpa, augsta, stava nogāze. Tie visi tiek maksimāli izmantoti izrādē.»

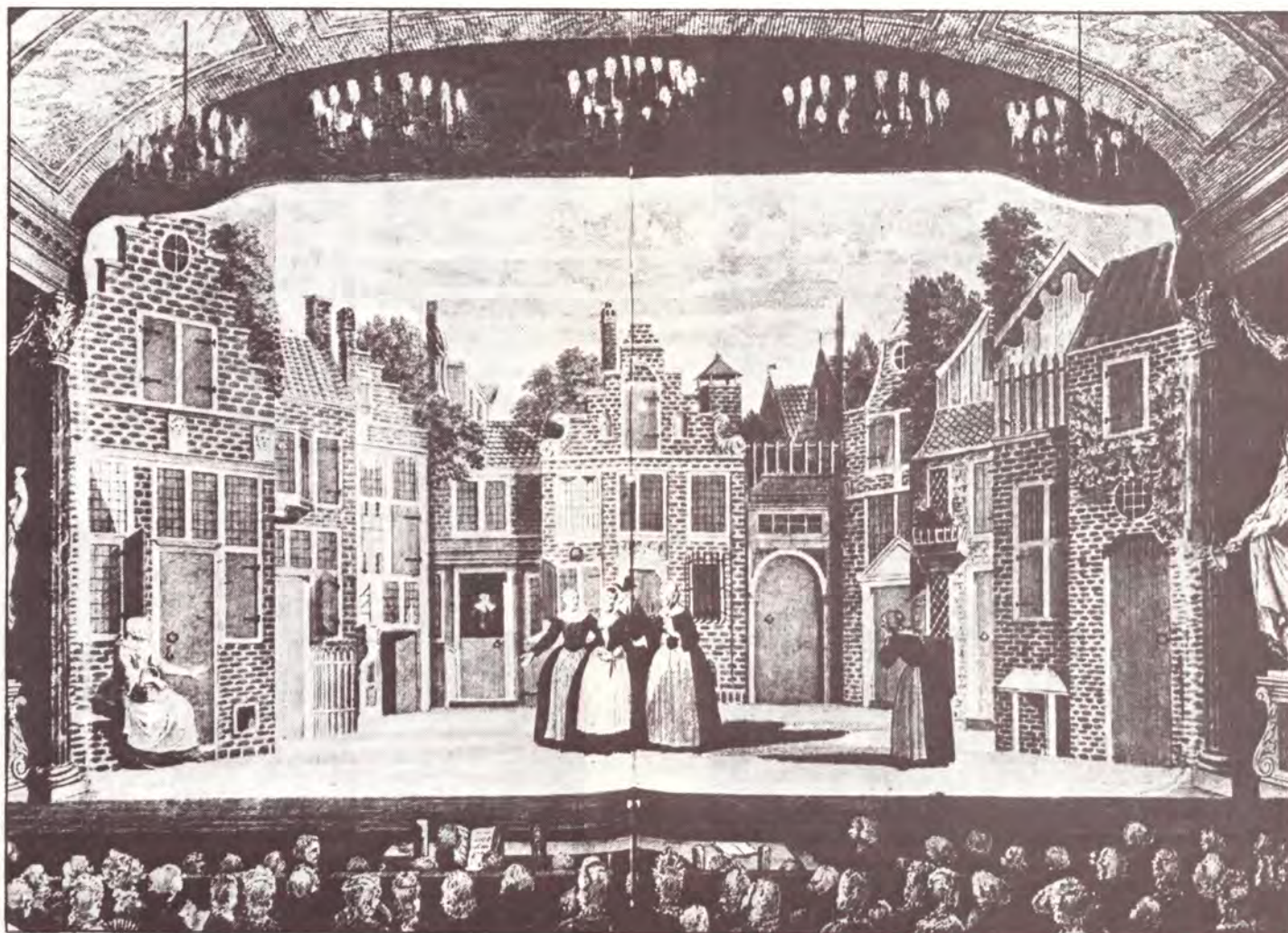
Nacionālais gars izteikti jutams bija vai vienīgi ķīniešu (vēl indiešu) ekspozīcijā. Pat stilizācijas. Lieliska grīmu kolekcija. Japāņi šoreiz bija visai eiropieiski.

Sveicietis Verners Štrubs no Bāzeles demonstrēja ādas maskas. Skopa plastika. Atveres — tikai acu un mutes vietā. Sastingusi, spēcīga emocija. Visi domāja, ka galvenā balva tiks šim māksliniekam, kurš no 1970. gada līdz 1985. gadam intensīvi sadarbojies ar Benno Bessonu. Maska tiek piemērota aktiera specifikai. Galīgo variantu ta gūst laikā, kad aktieris mēģina lomu. Verners Štrubs domā, ka maska iemieso tēla dzīvi un attālina no tās aktieri, kurš atdzīvina attiecīgo tēlu spēlei. Turklāt maska ir savdabīgā «nesaskaņā» ar skatītāja vēlmi redzēt aktiera seju, pazīt aktieri. Maska ir savā ziņā «nepilnīga» lieta — mazliet nepabeigta un neestētiska. Masku priekšrocība ir tā, ka tām nekad nepiemītis «skaistums». Proti — tāpat kā *delarte* teātri, skatītājam te ir viegli atpazīt tēlus, raksturus (piem. — Pantaloni, Brigellu u. c.). Benno Bessons: «Kad es vēroju maskas, kas nospēlējušas savas lomas, es redzu to sīkas plaisas, iedobes, grumbas. Aktiera sviedri devuši tām subejumu. Tās bieži liekas mazliet piekusušas. To mutēs, to acīs atvērts traģisks tukšums, kurš glabā triumfālo vakaru noslēpumus: to vakaru, kad maskas tika milētas un atdzīvīnātas. Nu tās vienkārši ir šeit, tās atpūšas. Tās ir skaistas, bagātas, ģeniālas, ārkārtējas. Kāds aprīno tās. Bet tas to vien gaida, ka atkal varēs rādīt uz skatuves savu varu.»

Par valsts ekspozīciju zelta medaļu saņēma amerikāņi. Scenogrāfija — korekta un zināma. Taču viņi bija uztaisījuši tādu pakavveidīgu gaiteni, kurā visi dalībnieki imitēja savas darba vietas.

ALEKSANDRA BUSSES UN ANDRA KRIEVIŅA FOTO

Sakaltušas krāsas, cigarešu gali... Turpat maketi, kostīmu skices, izrāžu videoieraksti. Teātra, dzīves un mākslinieka darbnīcas kokteilis.

PSRS saņēma zelta medaļu par Čehovu. Visa kvadrinnālā šoreiz bija Čehova zīmē. Kopumā — šausmīgi tradicionāli. Precīzs vasarnīcu, muižiņu interjers, «čehoviskā» nostalgija. Padomju ekspozīcija šajos ietvaros tiešām izskatījās kulturāla. Pārsteidza rietumvācu liela pietāte pret Čehova laika vidi.

Izbrīnīja ļoti nelīdzsvarotais pasniegšanas, eksponēšanas līmenis kvadrinnālē. Likās — dažs neprot vai negrib ne gleznot, ne zīmēt. Bet — no otras puses — varbūt viņi var sevi ļoti labi realizēt teātri. Labas tehniskās iespējas un saprašanās ar režisoriem. Šie scenogrāfi sevi izsaka teātri un tāpēc nepievērš tik lielu vērību izstāžu scenogrāfijai. Sarunā ar Ilmāru Blumbergu pavīdēja doma, ka ārzemes tie mākslinieki, kuri prot taisīt labus stājdarbus, nemaz nenoņem ar teātri. Stājdarbi tur ir augstāka pakāpe un turklāt tos labāk apmaksā. Kvadrinnālē neredzēju tādā līmenī kā, piemēram, I. Blumberga gleznojumi par «Dona Kihota» tēmu veiktus darbus. Izpildījuma kultūras ziņā izcēlas pašu čehu ekspozīcija. Konceptuāla, gluži vai no maketa nolasāma scenogrāfija. Ļoti telpiska, kas to vieno ar mūsu skolu.

— *Cienijamais kritiķis uzskata, ka latviešu scenogrāfija ir pietiekami progresīva un daudzveidīga. Progresīvākā Savienībā. Tā varētu būt?*

— Jā, tā varētu tāda būt, ja mums pastāvētu vairākas režijas skolas. Optimālākais režisora un scenogrāfa sadarbības variants

pagaidām ir — Adolfs Šapiro un Andris Freibergs. Taču... Juris Dimīters — spilgts, grotesks, ironisks scenogrāfs — tā arī nav saticis režisoru, kurš taisītu grotesko teātri. Tādējādi viņa iespējas paliek nerealizētas. Vajadzīgi spilgti formas eksperimenti.

— *Ko tu nepieņem teātri? Paturoļ prātā, ka esi viens no tu komandas?*

— Man nepatīk, ja caur vairākām autonomām lietām cenšas izspēlēt to, ko varētu izspēlēt caur vienu lietu. Taču — ja spēle caur vienu — liekas pārāk nobeigti, pārāk konceptuāli. Tas it kā bija tuvāk septiņdesmitajiem gadiem. Tagad jutama vajadzība pēc kādas sadursmes.

Nepieņemu to, ka viens izteiksmes līdzeklis ilustrē otru — mūzika darbību, scenogrāfija vārdu. Arī to, ka ideja sevi atklāj pirmajā mirklī. Ir jābūt attīstībai un kulminācijas brīdim. Telpiskiem pārsteigumiem. Jo tieši kardinālas telpiskas izmaiņas rada vislielākās emocijas.

Un vēl — mums nav profesionālas scenogrāfijas kritikas. Tie, kuri raksta par scenogrāfiju, analizē izrādi pirmkārt no dramaturģijas viedokļa un šo — vārdiski uzbūvēto — telpu mehāniski samēro ar scenogrāfa piedāvāto telpas koncepciju. Vērtē scenogrāfiju — ko tas man atgādina? — līmeni. Bez dziļāka telpiskās formas un tās attiecību ar režiju, mūziku utt. aplūkojuma. Tāpēc gadu desmitiem kritika pievērsās tikai «varda» teatrim un veicina tikai to.

— *Esmu kaut kur dzirdējis vai lasījis, ka pastāv Vispasaules Busses teātris. Varbūt tas ir tas, kas tev nepieciešams? Tava Ultima Tule.*

— Es meklēju.

GRŪTĀ NAKTI

*Pusnaktis — lietus — vēji salti...
Aizrestotie ešelonī —
Asinis un dzelzis kalti,
Apvīti ar ērkšķu kroni.*

*Liekas, šonakt zeme visa
Nodreb asarās un mokās.
Tur — aiz restēm gaisma dzīsa.
Dievs, tos glābt stāv Tavās rokās!..*

ELZA ŅEZBERE

1988. GADA 14. JŪNIJS

A I Z K R A

S O S I M ?

VĒSTULE NO MASKAVAS — PRIEKŠVĀRDA VIETĀ

Ilgi esam mierinājuši cits citu apmēram tādiem saukļiem: «Puiši, dzīvosim draudzīgi!». Taču tā — draudzīgi — nav iznācis, aizvien kaut kas traucējis. Modernisma un tradicionālisma duālistiskā pretnība noslēgtajā telpā, ko veido «maksla PSRS teritorija», radīja savstarpējas neuzticības un aizdomības gaisotni.

Sodien, kad veidojas jauna situācija (gan sabiedriskā, gan mākslinieciskā), aicinājumi mazāk lūkoties pāri robežām, tā vietā attīstot nacionālās tradīcijas, kļūst mazāk aizvainojoši. Mākslas politika veidojas aizvien plurālistiskāka, pat šeit — metropolē. Turklāt jāņem vērā, ka pie mums jaunā postmodernisma situācija radikāli pārveido attieksmes mākslas telpas iekšienē. «Avangardisma» un «reālisma» savstarpējā naidīguma sindroms, iespējams, ne visai būtisks Baltijas republikās, toties vēl nesen visai nopietns citur, īpaši Maskavā, pamazām atkāpjas pagātnē. Un, visbeidzot, — ja reiz pienācis laiks, kā mēdzam sacīt, plaši attīstīt humanitāros kontaktus starpvalstu līmenī, pārvarot stereotipus priekšstatus par «ienaidnieka, pretinieka tēlu», tad ir vēl jo lielāka jēga šādus tiešus sakarus dibināt starp tuviem kaimiņiem. Bez šaubām, apejot mākslas pārvaldes sarežģītās hierarhiskās struktūras. Žurnālam «Avots» piedāvātā intervijs ar gleznotāju Arsenu Savadovu ir kaut kāds vispārējās transnacionālās postmodernisma nostādnes atspoguļojums mūsu līmenī. Maskavas mākslas zinātnieka saruna ar armēni, kurš dzīvo Kijevā, publicēta Rīgas žurnālā, kas iznāk latviešu un krievu valodās, iespējams, var kļūt par savdabīgu jauno nostādņu manifestāciju — gan mākslā, gan kultūru dialogā vispār.

Mans sarunu biedrs Arsens Savadovs, šķiet, ir viens no visaktīvākajiem un pārliecinošākajiem postmodernistiem. Zīmīgi, ka viņam nav tiešas saiknes un saskares ar Maskavas avangardistu aprindām, vai, kā mēdz teikt, ar «Maskavas nomu». Visai raksturīga detaļa: postmodernisms ģenētiski neturpina modernismu (vismaz pie mums), bet rodas līdzīgi homunkulam kolbā. Arsenā glezna «Kleopatras skumjas» (tās līdzautors ir A. Senčenko) pirmoreiz atklātībā parādījās Vissavienības izstādē «Zemes jaunība», pēc tam ar PSRS Kultūras ministrijas starptautiskā mākslas salona starpniecību tika pārdota pazītamajam kolekcionāram Olivaresam, kurš savukārt pārdeva to FIAK izsolē — vienā no Francijas prominentākajām mākslas darbu izsolēm.

ANDREJS KOVAĻOVS,
Maskavā, 1988. gada pavasari

SARUNA AR MĀKSLINIEKU ARSENU SAVADOVU PAR «KLEOPATRU»

ANDREJS KOVAĻOVS: — Arsen, man jāsaka, ka tava «Kleopatras» izstādē Maskavas Manēžā izraisīja istu traci, turpat uz vietas radās krietns skaits dažādu viedokļu, stridiņu, daudzi vienkārši nespārta, kam tas viss vajadzīgs. Turklāt «Kleopatra» iekļuva akadēmiskās kritikas visvairāk lamāto darbu skaitā — arī tas liecina par tava opusa neordinaritāti. Arī es, atzīstos, esmu tādā kā nespārta — tradicionāli audzinātam mākslas zinātniekam pierasts analizējamā darbā meklēt kaut kādus āķiņus, uz kuriem pakārt savas analīzes un koncepcijas. Jā, starp citu, vai tu vispār pieļauj kaut kādu iespēju savas gleznas konkrētai interpretācijai?

ARSENS SAVADOVS: — Protams. Es pat domāju, ka tadas interpretācijas ir iespējamas, ka ar laiku tās parādīsies.

A. K.: — Jau iepriekš riskējot nokļūt muļķa lomā, gribu pajautāt — kāpēc tomēr «Kleopatras skumjas», ko tu ar to gribēji teikt?

A. S.: — «Kleopatras triumfs» — tas butu kas baigs. Bet mana glezna ir par ko citu, jā, un ne jau tas ir svarīgākais. «Kleopatra» nav varonības, nav epatāžas. Un arī nekādu skumju. Nosaukums ir kaprīze, un konkrētības paradība — arī kaprīze.

A. K.: — Bet kāpēc tik liels formāts (225X330 cm)? Tiešām nevarēji uztaisīt mazāku?

A. S.: — Ne, kas tev nāk prātā!

A. K.: — Bet lielāku?

A. S.: — Protams, vareju, bet man darbnīcā nav lielākas sienas.

A. K.: — Bet kāpēc vēl lielāku?

A. S.: — Lai būtu vairāk tukšuma.

A. K.: — Brīnīšīgi! Un es gudroju — kāpēc tā pieaug gleznu jor-māti. Ienāca pat prātā, ka tas ir jauns veids, kā epatēt. Jāatzīstas savā kļūmē — aprakstot izstādi žurnālā «Ogoņok», kā vienu no spilgtākajiem epatāžas piemēriem minēju tavu gleznu. Un vēl viens stulbi tradicionāls mākslas zinātnieka jautājums — kādu sev tuvu mākslinieku tu vari nosaukt, kas tevi ietekmējis un kā?

A. S.: — Atklāšu tev savu iemīļoto nodarbošanos, savu viltību, zaimošanu, var pat teikt. Man patīk paņemt lielas mākslas vēstures grāmatas, tos lielos albumus ar labām reprodukcijām. Reiz atvēru vienu tādu albumu. Tur tika analizēts «Krusta gājiens Kurskas guberņā» (I. Repina glezna. — Tulk. piez.), un man tieši tobrīd zem apziņā rosījās viena tēma, un kaut kā pietrūka, kaut kā tāda, kas sasmidzinātu vai ieblieztu pa pieri, vai saniknotu, — nezinu pat, kādas tur tās emocijas... Un re, vēl viens sižets rokā — «Svētceļojums uz Bābeli», varbūt, «Tuvošanās Bābeleis». Nekāda sakara ar vēsturisku mu tam nav, nemaz nemeklē. Vienkārši, brīnumainā kārtā Repina glezna man palīdzēja, es iztēlē ieraudzīju savējo kā gājienu.

A. K.: — Tu gribi teikt, ka uztvēri kaut kādu plastisku paņēmieni tajā «Krusta gājienu»?

A. S.: — Pat ne plastisku. Ja tu bildi apceri, tā kā es to daru, tu tai atņem jēgu un tā iemanto savu sākotnējo, tukšuma, tukšās telpas jēgu, kas nav saistīta ne ar kādu krusta gājienu. Glezna kļūst par tīru avotu. Bet tas ir šausmīgi, nav vērts par to runāt. Ak jā, es te

grasijos tādu gleznu uztaisīt — burtiski paņemt to vilni no Aivazovska «Devītā viļņa», tiesa gan, nepaspēju. Tēvs mani vāja — dievs augstais, tu esi paņēmis figūru no Direra darba. Bet nav taču tur nekāda Direra, kaut arī figūra paņemta «viens pret vienu». Mans paņēmiens nav nekāds intelektuāls gājiens, man tādi nav vajadzīgi. Es gluži vienkārši neatceros, kā jāzīmē dibena muskulatūra.

A. K.: — *Man rodas iespaids, ka mākslas vēsturi tu izmanto kā kaut kādas akmeņlauztuves.*

A. S.: — Nē, ko tu. Pirmkārt, šīs grāmatas taču tiek izdotas priekš manis, otrkārt, svarīgi, kā uz to visu skatās. Nekur jau neko nevar paņemt nepamanīti. Es zinu, no kurienes ir ņēmuši hiperrealisti, no kurienes — «jaunie mežoni». Mēs visi esam mākslas slimi. Visi mēs zinām visu smalkumus, ir pat garlaicīgi runāt par to — bet, kurš smalkāk zог, tas ir interesantāks.

A. K.: — *Tas, kurš dziļāk rok?*

A. S.: — Ja raksiet dziļāk, mums saka, uzdursieties kabelim Kijevas—Sibīrijā, un Sibīrijā mēnesi nebūs elektrības. Te uzvar tas, kurš ir brīvāks:

A. K.: — *Tāds jautājums — kas tev patīk vairāk, respektīvi, no kā tev visvairāk patīk zagt?*

A. S.: — Es gan teiktu — par avotiem nestrīdas.

A. K.: — *Labi teiktis.*

A. S.: — Nevaru pateikt, kas man visvairāk patīk, varbūt es Felīni milu vairāk nekā visu mākslas vēsturi. Tas tā — kā kuro reizi pamosties.

A. K.: — *Tā tad tevi nav kaislības? Vienas, bet karstas?*

A. S.: — Nē, glezniecības ziņā es neesmu seksuāls, nē.

A. K.: — *Dažam patīk Rafaēls, dažam — Karavadžo, vēl kādam — Šiškins...*

A. S.: — Tas, man šķiet, ir vienalga. Nu, kādam tik Dalī, un viņš zог no Dalī, vai arī no Sagāla — tas ir bezjēdzīgi. Zagšana ir vispārēja, es arī lieliski varu paņemt tur, kur viņi. Bet es tiecos pie paša zagšanas pirmavota.

A. K.: — *Kur tad tas ir?*

A. S.: — Paša zagšanā ir šis avots. Jo lielāks avantūrists tu esi, jo spēcīgāks tavš darbs. Un jo tu godīgāks, jo darbs — sliktāks. Godīgums rada māksliniekā pašu pretīgāko īpašību — konservatīvismu. Jo, ja esi godīgs, tev šķiet, ka esi kaut ko nozadzis, un zagtais ir labāks par paša radīto, bet tu esi godīgs. Kas tad, galu galā, ir labāks — būt godīgam vai tomēr zagt? Luk, tie, kas pārāk daudz glezno no dabas, doma, ka ir baigji godīgie. Taču viņi maldās.

A. K.: — *Vai tiešām tev nav nevienas autoritātes? Kaut kā neticu, jau pats atraisītis «meistarīgums», ar kādu tu esi organizējis milzīgo gleznu, liecina par pretējo.*

A. S.: — Ir milzīga [aužu masa — kāds pieludz saturu, kāds — formu. Manuprāt, tā ir mežonība. Tas ir ka romiešu lejiona — šim iezīme ir forma, tam — krāsa, tam — vēl kaut kas, bet man — luk, šis. Ko? Tev tas patiktu — visi iet ar savu zīmi, bet es, re, kā (maestro rāda pigu. — A. K.).

A. K.: — *Uztaisi gleznu par šo tēmu.*

A. S.: — Nav verts. Virtuvī jau neviens negrib radīt, bet to es tev — godīgi. Galvenais, lai tu neiedomātos to visu reducēt līdz kaut kādiem postmodernisma gājieniem.

A. K.: — *Tu ko, netici postmodernisma eksistencei, vai arī tas tev ir svešs?*

A. S.: — Ē, tomēr nē. Dzīvojam taču postmoderna laikā, kur tad no tā dēsiens. Tur ir arī labi vārdi — Klemente un Kuki, piemēram. Tomēr postmodernistu vājums ir tas, ka viņi apelē pie mākslas vēstures.

A. K.: — *Man gan šķiet, ka tu spried kā normals vidēji statistisks postmodernists. Un, vispār, — kā tu sevi samēro ar to, kas notiek Rietumos? Ar «jaunajiem mežoniem», piemēram?*

A. S.: — «Jaunie mežoni» ir vistuvāk poetikai, bet viņu poetika ir, cieši sajaukta ar intelektualismu. Fetingeram superobjektīvs tēls ir virietis ar cirvi. It kā jau ir tela primaritāte, it kā jau dvēsele atverta, it kā plastika atbrīvota, bet paradās virietis ar cirvi, un — tas jau ir prāta parsvars. Es gan viņus idealizeju, esmu pie šī ideāla nonācis pats. Saprotu, ko viņi varētu dot, bet viņi — pauž sociālos statusus. Redzu viņos atteikšanos, bet, tiklīdz ir atteikšanās, uzrodas negativisms.

A. K.: — *Tas ir kas jauns, pie tā var pieķerties postmodernisma skaidrojums. Jo gandrīz visa XX gadsimta modernisma kultūra ir uzpūpēta novatorisma kultūra, kur «jaunais par katru cenu» ir galvenais estētiskais kritērijs. Kad beidzas «lielās atteikšanās» ēra, beidzas arī modernisms. Jaunā mākslas laikmeta, postmodernisma laikmeta, lielums, manuprāt, ir principiālā tolerancē. Vienubrīd es čakli lasīju visādus žurnālus, mēģinādams saprast, kas tad ir postmodernisms vai neoekspresionisms, bet tad nolēmu, ka tas nav*

KLEOPATRAS SKUMJAS. 1987.

priekš mums, vajag pašiem izdomāt savu postmodernismu, tāpat kā krievu futūristi izdomāja savu futūriskumu. Pēc principa — «dzirdēja zvanu, bet nezināja, no kurienes tas skan». Bet iznāca taču kolosāli! Jā, starp citu, kā, tavuprāt, mums te iet?

A. S.: — Atteikšanās — tā nav kultūra. Mūsu nomalē atteikšanās problēma vēl neparādās, jo vēl nav, no kā atteikties. Bet atteikšanās impulss vispār ir klātesošs sociālajā vidē. Atteikšanās nāk nevis no mākslinieciskās, bet gan no sociālās vides. Reiz kāds no mani draugiem teica: «Vairs nelasišu nevienu grāmatu, es vispār esmu jau sen pārstājis lasīt. Saproti, tagad jau mēs visu uztveram citādāk, jebkura lieta, jebkura tev uzspiesta konstrukcija zaudē jēgu. Lasīt grāmatas, tas nozīmē — attālināt, novilcināt sarunu pašam ar sevi. Vai nu tu kļūsti par dzejnieku, vai vispār nerunā.»

A. K.: — Šķiet, mākslinieka attieksme pret «ne viņa» mākslu ir krasi mainījusies — modernists, piemēram, varēja teikt tā: kāda man par jums visiem daļa, sagribēties un izlikšu izstādē pīsuāru ar parakstu, kā Dišāns savulaik. Modernisti varēja noiet no autostrādem un meklēt «neiestaigātas taciņas». Turpreti jaunais mākslinieks deklaratīvi nostājas visdzīvākajā krustojumā, taču viņam nākas visu laiku kaut kā grozīties, aizstāvēties, lai viņu nesabrauktu. Ko tu domā šai sakarā?

A. S.: — Faktiski ir tā — jo stiprāks mākslinieks, jo viņš smieklīgāks. Jo vairāk uzpūpēta viņa muskulatūra, jo labāk viņš tev atklājas kā nekas. Viņu ir vieglāk paņemt, ar viņu vieglāk spēlēt tenisu. Un jo mākslinieks dīvaināks, jo ar viņu grūtāk. Visneglītākie izrādās visspekpilnākie. Pat vislavenākie — tu ar viņiem pat nesarunājies, tāpēc ka viņi ir slaveni, bet pēkšņi kaut kas aizķer un tu mēģini atrast ar viņiem kontaktu. Tas pats Pikaso — neskatoties uz milzu spēku, man viņa atklājas tāda nevainība, tādas neskartās zemes... Nekas jau mūs ar viņu nesaista, protams, kaut kādas garīgās saknes ir visiem. Tev tādu droši vien papildam, man — tāpat, masām mēs uzticamies vairāk kā kādam citam. Un pēkšņi viņš ar visu savu spēku atklājas man burtiski kā izņēmums.

A. K.: — Pēdējā laikā jūs visus apvaino neprofesionālismā. Ko tu par to teiksi? Ko tu vispār domā par profesionālismu mākslā?

A. S.: — Tas ir šausīgi sarežģīts jautājums. Taču man ir laba atbilde — par profesionāli vispirms jāklūst, bet pēc tam jāizmirst visas tās lietišķas. Vārdus «profesionālis» un «mākslinieks» mēģina apvienot. Tas ož pēc blefa, bet jārunā vien par to ir. Bet, kas nosaka profesionālisma kritērijus, nav skaidrs, PSRS Mākslas akadēmija, laikam. Nav mums tādas vides, kur mākslinieks piedzimtu uzreiz, ar pasaulizjūtas kultūru. Profesionālisms ir mans ipašums, bet es attiecībā ar to esmu brīvs, neesmu saistīts. Tāpat arī — ja būsi brīvs, profesionālisms tev nekad neapņiks. Brīvības priekšrocība ir tā, ka tā visu pasniedz vissvaigākajā veidā. Ja mākslinieks ir piesiets, viņš nedomā, pie viņa jaunās idejas vispār neatnāk. Pie mums pirmām kārtām uzspiež kaut kādu attieksmi pret pasauli, turklāt superseidoklasisku. Pēc tam cilvēks, kam ir šī attieksme un prasme, var uzgleznot portretu, krēslu — vispār kaut ko superharmonisku, atkal no kaut kurienes uzspiestu. Bet jābūt arī māksliniekam, taču mākslinieks šādā sistēmā tiek pastumts malā. Veidojas konflikts, un mākslinieks visu mūžu cenšas zemī gleznot nevis zaļu, bet sarkanu, kaut kā saraut lipīgās saites, radīt sev savu tēlu. Tas ir kaut kas baigs. Tā ir skolas un kultūras problēma. Vienīgā profesionalisma priekšrocība ir tā, ka tas bagātina tikai paleti.

A. K.: — Tu runāji par jauno poētiku. Kas tā tāda?

A. S.: — Man šķiet, ka poētika mākslā ir mākslas galarezultāts. Ja mākslinieks nav dzejnieks, tad viņš nav mākslinieks, bet gan izpildītājs. Mēs nevaram līdz galam atklāt jauno poētiku, bet poētisma pozīcija vienmēr ir personiska, vienmēr subjektīva. Poētisms māksliniekam ir vienīgā iespēja būt atklāsmes stāvokli. Bet atklāsmē nekad necietis aizņemšanās no kāda cita. «Kleopatra» vēl nav poētisks darbs, tas ir instrumentāls, jo mēs varam tur izšķirt limekus. Poētikā viss ir atvērts. Tu vari paņemt, ja tu tā domā, bet mākslinieks neoperē ne ar ko citu kā vien ar sevi. Mēs satiekamies ar māksliniekus, bet viņš nav brīvs. Ja sirds ir pārāk atvērta, tā arī kļūst uzmacīga. Viņpus sirdij (emocionālai glezniecībai), viņpus saprātam (konceptuālai glezniecībai) atrodas brīvība, kurā dzimst jaunās poētikas elementi, ar kuriem šī brīvība rikosies kā ar līdzekļiem. Un, ja strādājot neuzvares ne saprāts, ne sirds, tad būs atklāsmē un tā būs pavisam brīva. Man tā ir gandrīz vai maniākāla sajūta. Ja es to māksliniekā nesaskatu, man ir vienkārši garlaicīgi. Mani vairāk interesē jaunais cilvēks, nevis jaunais mākslinieks. Subjektīvā poēzija ir bezgalīga, tā nav izzināma. Bet tajā ir mākslinieciskās tradīcijas. Poētika atrodas ārpus jebkuras kultūras. Tā ir atteikšanās no jebkuras kultūras, tiešais gājieni, un tas ir ļoti īslaicīgi. Tu vari izturēt gadu, varbūt divus, — šai stāvokli nav iespējams ilgi gleznot, tu vienkārši iztukšojies. Ar mūsu trīsdimensiju apziņu tāda haotiska stāvokli atrasties ir neiespējami.

No krievu valodas tulkojis
PĒTERIS BANKOVSKIS

WILHELMUS MIHAILOVSKIS

MANA FOTOGRAFĪJA

Jau ar savu ienākšanu šajā neatkārtotajā, mūžam neizsmeļamajā pasaulē apliecinām saikni ar to. Izzaņas procesā daudz kas ir pašas dabas noteikts. Arī mazās bezgalības — viena cilvēka — dzīves robežas. Bet aizpildīt dzīves telpu — tas mūsu ziņā.

Cilvēce gadu tūkstošiem krāj pasaules izzināšanas pieredzi. Likumu objektivitāte, priekšstatu realitāte, attīstības likumsakarība, domāšanas loģika — tā saprāta tiesa...

Bet pārsteidzošākais, ko sevī atklājam, ir mūsu emocionālās uztveres pasaule.

Radošais process māksliniekam vienmēr ir atklājums. Bet vai viņa atklājums vienmēr ir atklāsmē citiem?

Savu pasaules uztveri man palīdzēja izstrādāt glezniecība un dzeja, kas savulaik nodināja pārdrošas cerības un nesa lielas vilšanās. Tad nāca fotogrāfija, pareizāk, ielauzās, — negaidīti un valdonīgi. Pilnībā pakļāvos un strādāju — diendienā, bez atelpas un ar iedvesmu.

Fotogrāfijā, tās piedāvātajās iespējās katrs no mums izvēlas savam domāšanas veidam un pasaules uztverei atbilstošāko izpausmes formu. Mani, piemēram, nesaista krāsa — tā neļauj tēlot pasauli tādu, kāda tā ir — kā dramatisku cīņu.

Grūti formulēt, KAS man ir fotogrāfija? Arods? Daiļrade? Māksla? Nē, nesalīdzināmi vairāk. FOTOGRAFĪJA — tā ir mana dzīve.

Jo kaislīgāk nodevos radošajam procesam, jo ātrāk nāca atziņa — fotogrāfija ir attīstības ceļš. Daiļradē pastāv mijiedarbība starp to, ko tu dod, ziedo, un ko saņem — kā cilvēks, kā personība, kā mākslinieks.

SPILGTA, IZJUSTA FOTOGRAFĪJA rodas, maksimāli izpaužot savas personiskās īpašības: pilsoniskās, tikumiskās, profesionālās. Vai fotogrāfs var kļūt par MĀKSLINIEKU? PERSONĪBĀI tam jābūt katrā ziņā!

Fotogrāfija, kā jebkurš radošs darbs, prasa atteikšanos un upurus. Sākumā — noteikti. Vēlāk sāk apzināties, ka «upuru» nav, bet ir — visu tavu būtību uzjundījoša aizraušāšanās, kas aizmēž visu mazsvarīgo, šķietamo. Tā ir brīvā izvēlē balstīta kalpošana iemīļotam darbam.

Pastāv jēdzieni, kuru būtība reproducējas vienīgi ATTEĻĀ.

Mana fotogrāfija neregistrē, nefiksē realitāti. Dzīves realitāte pārtop mākslinieciskā tēla realitātē.

Fotogrāfija ir pārveidota realitāte.

Pabeigta darba fotogrāfiskā realitāte ir veselums (un sākotnēji kā tāds arī uztverams); tēlu sistēmas atšifrēšana — tā nāk pēc tam un nav viennozīmīga.

Fotogrāfija ir tēlu polifonija. Patstāvīgu tēlainu struktūru apvienošana absolūtas harmonijas meklējumos. Nav nedz primārā, nedz sekundārā — ir vienots veselums.

Tēls — jēdziens, kas nav samērojams ar pārstāstu. Fotogrāfiskie tēli, jutekliskās uztveres bagātināti, dziļi ietiecas mūsos un paceļas jaunā — asociatīvas domāšanas — līmenī.

Radīt nozīmē nenogurstoši strādāt un fotogrāfijā ieprogrammēto kolosālo darbu uztvert kā augstāko apzināto esības prieku.

Spēku koncentrēšana, nepieciešamība asi un smalki uztvert pasauli radošo procesu fotogrāfijā paceļ dramatiskā līmenī. Ne katrs spēj izturēt tādu emocionālo slodzi.

Fotogrāfija ir nemītīga pārvarēšana.

Visgrūtāk pārvarēt šķēršļus, kas tevī pašā. Kā fotogrāfijas mākslas valodā izteikt to, kas tevī plosa, moka?

Es — reālās, objektīvi eksistējošās pasaules daļa. Izteikt sevi tajā var vienīgi tad, ja ļaujies jūtu neviltoībai, īstumam. Uzvert apkārtējo, jūtīgi reaģējot uz mazākajām izmaiņām — tikai tā iespējams paredzēt notikumu, situāciju attīstību.

Manā dzīvē viss cieši saistīts ar to, ko daru fotogrāfijā. Viss, ko atspoguļo mana apziņa, var atspoguļoties manā fotogrāfijā. Cilvēku, darba un garīgās dzīves ietekmēt, šis atspoguļojums var izpausties visdažādākajās formās. Fotodaiļradi rosina ikdienu, tās ritms.

Es aktīvi izmantoju pieskāriena tēlu. Mani saista cilvēka un pasaules, cilvēka un cilvēka mijiedarbības spēks.

Šī nepabeigtā darbība — pieskāriens — ir spēcīgāka nekā saskaušanās, tajā tik daudz līdz galam nepateikta, tāda neziņa par to, ko nesīs turpmākā darbība, attīstība. Un tur, šajā nākotnē, iespējamas visaugstākās dvēseles kolīzijas. Pats visu mūžu gaidu pieskārienu, taču bieži saņemu sitienus — pļaukas.

Tomēr nevaru apgalvot, ka dzīvē un arī fotogrāfijā man bijuši neveiksmju periodi. Tāpēc viss, ko esmu piedzīvojis, vēlāk atbalsojas manā fotogrāfijā. Es spēju novērtēt šo uzkrāšanu — tā ir sava veida jūtu akumulācija. Viss, kas pieredzēts, atgriežas.

Un bēdas ir tikpat vērtīgas kā prieks. Arī fotogrāfijā tā jābūt — ja nelaieme, tad noteikti spēcīga, lai cilvēki izjustu līdzsietību, ja laime, tad tik žilbinoša, lai arī otru cilvēku darītu laimīgu.

Kaut kas vidējs nav iespējams, jo vidējs ir bezpersonisks. Ne tikai fotogrāfijā — arī dzīvē.

* * *

Kas mani saista fotogrāfijā? Vispirms par to, kas mani tajā nesaista: acīm redzams, pieejams skaistums. Lai to uzvertu, nav jāpiepūlas. Manam darbam tas neder, to izbaudu bez kameras starpniecības. Bet skaistums var būt arī citāds. Slēpts. Un tāds fotogrāfijai ir pats spilgtākais. Kad tas atklājas, uzliesmo iedvesma. SKAISTUMS, KAS PRASA APJĒGSMI.

Savu fotoskatīenu neierobežoj, mani interesē viss, kas apjēdzams fotogrāfijā: aina, arhitektūra, portrets, cilvēks aktīvā izpausmē, kailķermenis...

Interesantākais rezultāts rodas, dažādiem, pirmajā acu uzmetienā nesavienojamiem fotogrāfiskiem jēdzieniem saskaroties, «montējot realitāti».

* * *

Fotografēšanas pamatā — reportāžas metode. Parasti fotogrāfiju, iepriekš nesagatavojies. Nekādas shēmas un plānus neizstrādāju, jo orientēta, fiksēta iztēle ierobežo rīcības un izvēles brīvību. Fotogrāfiju viegli, brīvi. Realitātes fiksēšana ir sava veida iztēles rotaļa — fotogrāfijā tas ir pats interesantākais. Saņēmis no realitātes sajūsmas impulsu, sāku fotografēt: meklēju skata punktu, nosaku kadra ietvarus, būvēju kompozīciju... Nosaņot šos parametrus, apzināti riskēju — cenšos izvairīties no stabila, droša, optimāla risinājuma. Uz riska robežas lielāka iespēja savienot nojausto un sasniegto realitāti.

Impulsīva uztvere — fotografēšanas pamatu pamats. Tā liek būt atklātam, godīgam, bezaizspriedumainam pret īstenību.

Jau pašā sākumā bija jānosaka fototeh-

nikas loma. Nolēmu, ka man nepieciešama visvienkāršākā aparatūra. Tā mani nesaistīs, nenovērsīs uzmanību tīri tehnisku risinājumu meklēšanai. Platleņķa objektīvam «Russar» 12015.6.1 ir ļoti liels dziļums, ar to var strādāt, neuzstādot asumu.

letaupu sekundes desmitdaļas. Sīzētam tas praktiski neko nenozīmē. Bet, fotografējot izjūtas, situācijas analīze tik ļoti sablīvējas, ka šīs sīzētam nenozīmīgās sekundes ļauj uzvert izmaiņas manī pašā, savu attieksmi pret to, ko redzu objektīvā.

Viss, kas mums apkārt, ir neatkārtojams, unikāls. Ik mirkli kaut kas notiek — atjaunojas pasaule. Apkārtne mainās neticami strauji, un visvairāk maināmiem mēs paši.

Fotografējot pasauli, man telpa jāuztver ne vien vizuāli, bet arī jājūt tās ritms, pašam jājūtas kā šīs telpas daļai. Fotogrāfijā pirmkārt gribu izteikt savas izjūtas, savu uztveri.

Radošais moments man atklājas negaidītā, spontānā, dažādu faktoru un cēloņu ietekmētā procesā.

Radošā rezultāta vērtība slēpjas tieši iespējā interpretēt realitāti. Kā, kādā veidā cilvēka personības prizmā salūst pasaule, kas ir konkrēta un attīstās atbilstoši objektiem likumiem?

Katrā no mums saista nevis pasaules «pareizā» redzēšana, bet gan negaidīts, neparasts, «neparēizs» interpretējums. Mūsu spēkos pasauli padziļināt, izpētīt, apjēgt!

* * *

Kad strādāju pie portreta, es esmu FOTOGRAFĒS, es uzņemos atbildību ne tikai portretējamā, bet vispirmām kārtām laika priekšā. Šī atbildība ietverta fotogrāfijas tikumiskajā, ētiskajā aspektā, tās sociālajā nozīmīgumā: fotoportretā izteikti fotogrāfa spriedums par cilvēku; uz brīdi un laikā fotogrāfs kļūst par tiesnesi — spriež tiesu pār CILVĒKU, tāpat — pār laiku.

Relatīvi vienkāršais un viegli pieejamais fotoattēla iegūšanas process rada maldīgu priekšstatu, ka fotoportrets neprasa piepūli.

Kas tā spriež, jauc divus jēdzienus: ATTĒLS un TĒLS. Un tas nebūt nav viens un tas pats.

Simtiem viena cilvēka fotoATTĒLU ne vienmēr piemīt TĒLA potenciālā enerģija, ko fotogrāfs koncentrējis vienā vienīgā portretā.

Periodiskā, fotopublikācijās, izstāžu stendos vīd neskaitāmas fotosejas. Vai tās atspoguļo būtisko, ko sevi nes laiks? Vai daudz no TĀ cilvēks gribēs paturēt sev? Vai gribēs?

Man, fotogrāfam, grūti atbildēt uz šo pašu izvīrīto jautājumu, tomēr viens ir neapstrīdami: interese par fotoportretu neapstāks nekad, katrā ziņā ne pārskatāmā nākotnē.

Cilvēka gara nemirstība fotoportretā izpaužas sevišķi spēcīgi. Kopš fotogrāfijas izgudrošanas brīža līdz pat mūsu dienām cilvēku atmiņu bagātina arvien jauni fotodarbi.

Personības iepazīšana skatāmā tēlā bagātina garu.

Vai būtu palīdz izprast personību. Redzams palīdz apjēgt neredzamo. Individua spējas caur vizuālo uzvert otra cilvēka dziļākos dvēseles strāvījumus, izprast apslēpto, man šķiet, ir viens no nozīmīgākajiem cilvēces garīgās, intelektuālās, ētiskās kultūras sasniegumiem.

Daudzi izjūt nepieciešamību ielūkoties cilvēka sejā — cauri laikiem, cauri neiespē-

jamībai. Un fotoportrets šo iespēju piedāvā.

Cilvēkos mani, galvenokārt, saista viņu pārdzīvotais. Man tā ir portretfotogrāfijas jēga — saglabāt laikā kaut daļiņu no tā, ko konkrētais cilvēks pieredzējis, izjutis, izbaudijs.

Ja manā priekšā pazīstams mākslinieks (rakstnieks, komponists, aktieris), es viņā neraugos tikai kā populārā personībā.

Cilvēka dvēsele ir mūžam tīrs avots. Kaislības un satricinājumi tajā atstāj precīzāku raksturojumu nekā visgodprātīgākie dzīves apraksti vai viņu pašu liecības.

Šie cilvēki ir vienam laikam piederīgi, viņu likteņos tik daudz kopīga: pārdzīvotajumi, domas, slēptākās un svētākās patiešības. Lai cik cits no cita atšķirīgi — tā ir viena paauzde.

Personības būtības atklāsmes bezgalīgajā daudzveidībā pašajos uz tām tikumiskajām kategorijām, kas cilvēkam dod saskarsmes, sadraudzības, savstarpējas iedziļināšanās iespēju, apvieno viņus — par spīti atšķirībām, pretrunām, pat nesavienojamībai.

Fotogrāfijā par svarīgāko uzskatu prasmi rast kontaktu ar cilvēku, kas kļūst par tava darba iedvesmotāju. Ir jārod saprašanās, savstarpēja uzticēšanās.

Nefotogrāfiju tāpēc, lai fiksētu kādu ārēju izpausmi. Sākotnējā fāzē (salīdzinot ar rezultātu, to var saukt par nulles fāzi) ir savstarpēja iepazīšana, tiktāl, lai ne es pats, ne cilvēks, ko fotogrāfiju, neuzvertu mani kā fotogrāfu.

Psiholoģisko attiecību sistēma «cilvēks — fotogrāfs» pārtop par sistēmu «cilvēks — cilvēks — sadarbības».

Cenšos iznīdēt sevi fotogrāfu, pakļaujot darba procesu kādam iekšējam profesionālam, reflektīvam ritmam un kontrolei.

Visas domas, visi centieni koncentrēti uz vienu — sasniegt līdzdalības un sadarbības līmeni.

Savstarpēja psiholoģisko barjeru pārvarēšana prasa kolosālu emocionālo enerģiju. Brīžam pārņem sašutums, tu vienkārti neieredzi sevi un otru cilvēku. Bet — tu ej, tu meklē ceļu, kas ved uz saprašanos.

Mēs ejam viens otram pretī. Cilvēks, ar kuru kopā dzimst sadarbības laime, vienmēr paliek manu jūtu pasaulē. Nav cilvēku, kurus būtu neinteresanti fotografēt — katrā mīt skaistums, ko var apspīdēt iekšēja gaisma. Iedegto to (kaut ļoti reti) spēj arī fotografēt.

Fotoportretā viena otru pārklāj divas telpas: laika bezgalīgā telpa un cilvēka dvēseles mūžīgums. To apvienošanās līmenis nosaka cilvēka tēla apjomīgumu.

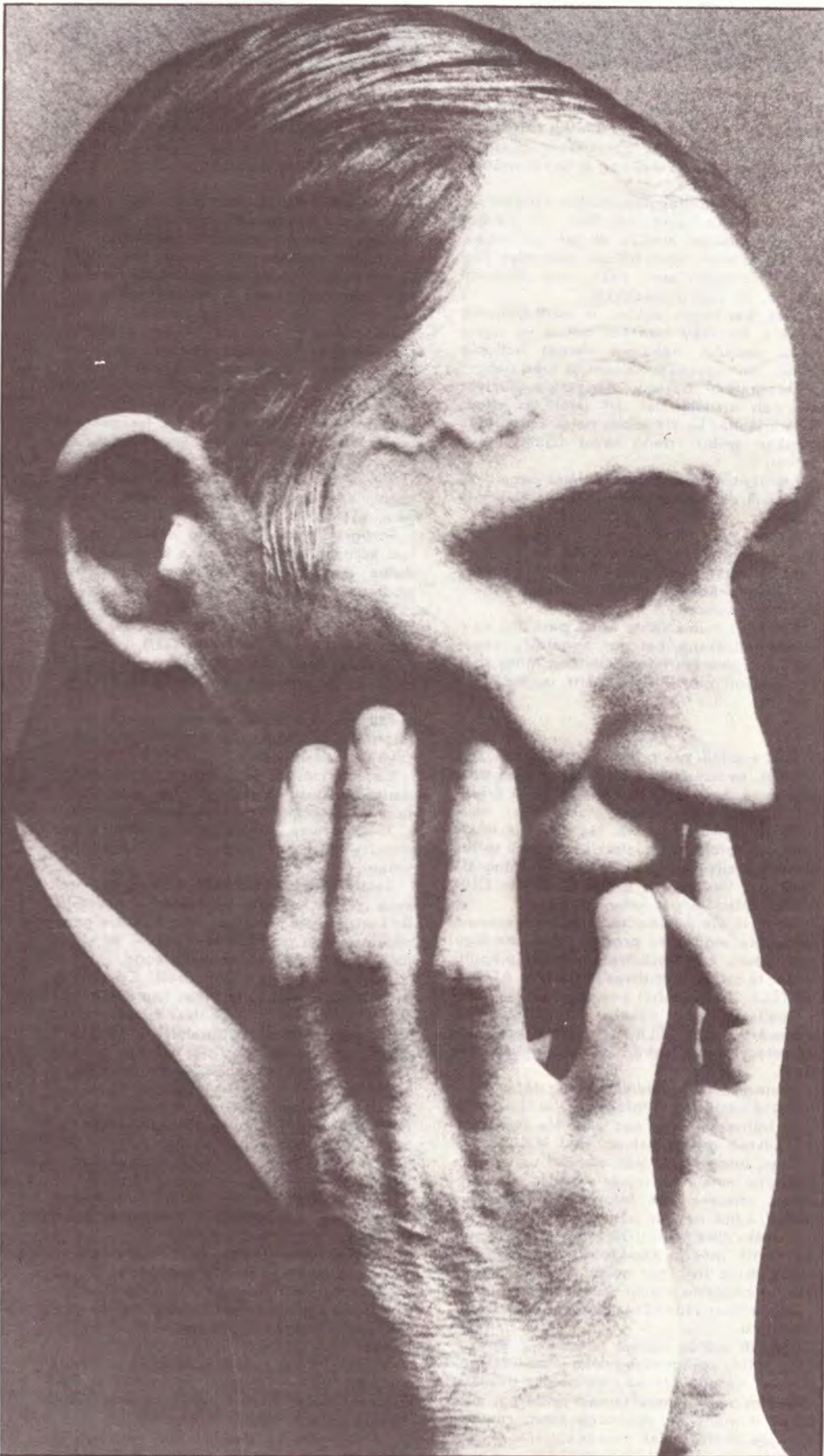
No sejas jāpazūd visam nebūtiskajam, jāpārejojamam.

Sejas, kas brīvas no ikdienības burzmas, kļūst garīgi radniecīgas — tuvākas cita citai un man.

Vērtējot otru cilvēku, bieži esam kategoriski, pakļaujamies mirkļa iespaidam, balstāties uz ko netīši uzzinātu. Ir ļoti grūti atbrīvoties no saviem priekšstatiem. Vēl jo grūtāk, ja tie radušies, citu spriedumus ieklausoties.

Brīva uztvere aiztaupa pūles, kuras būtu nepieciešamas stereotipu graušanai, tā ļauj saglabāt dvēseles enerģiju radošam darbam. Tīra uztvere ir ceļš uz patiesumu.

Priekšzināšanas par cilvēku, viņa dzīvi, daiļradi cenšos atstāt, aizmirst, jo zināšanas ir prāta sfēra, bet man cilvēks vispirms jāsaņem ar sirdi. Ļoti būtisks un nepieciešams

ir brīdis, kad «just» pārtop par «zināt».

Portretiskai līdzībai nepiešķiru izšķirošu nozīmi, jo nezinu, ar ko salīdzināt. Katrā cilvēkā tik daudz pretrunu, ka to galējās izpausmes nes sevī ne vien būtiskas atšķirības, bet pat savstarpēji izslēdz viena otru. Kāda gan te var būt līdzība?

Iespaidu kaleidoskopiskumu ietveru tēla monumentalitātē. Tas panākams ar pamatīgu darbu, nemētājoties no vienas galējības otrā.

Ja bezgalīgajā iespaidu jūrā izdodas pieķerties salmiņam, tad, pie tā turoties, arī nonākam līdz tēla vienīgajam risinājumam.

Priekšroku dodu saules gaismai. Debesu spīdeklis saglabā sejas dabisko plastiku, ienes dzīvinošu spēku jebkurā radošā darbībā.

Dažās stundās, kas NODZĪVOTAS kopā ar otru cilvēku, tuvojoties savas pasaules uztveres robežai, uzsūcot sajūto un uzzināto, pārdzīvoju augstu gara pacēlumu, vispilnīgāko gandarījumu.

Šķiet, šāds dvēseles stāvoklis rodas tāpēc, ka kādā reāli plūstošā laika sprīdī atklājas PATIESĪBAS SEJA. Tāpat kā niansēs bezgalīgs ir cilvēka dvēseles stāvoklis, savā daudzveidībā bezgalīga ir arī patiesības seja. Brīva no ierobežojumiem, konkrēti neformulējama, un tāpēc neattēlojama fiksētā formā.

Patiesības seja savā bezgalīgajā attīstības ritmā nevar piederēt vienam cilvēkam — cilvēka mūžs ir ierobežots. Patiesība — bezgalīga.

Ja kādam fotogrāfijā izdotos attēlot sejas absolūto patiesību, tā būtu seja, kurā varētu atpazīt mūs visus. Mūsu visu VEIDOLS.

Patiesības seja atklājas, pateicoties cilvēka dvēseles šķīstīšanās spējai, šāda atklāsmē rada jaunu cilvēka personības uztveršanas kvalitāti.

Portretfotogrāfa radošais akts ir tikai mēģinājums rast savstarpēju atklāsmi, pieskarties patiesībai, kas ietver sevī visu pasauli. Un šis pieskāriena mirklis ir svelmējošs.

Strādājot pie portreta, visās darba stadijās nepieciešama augsta pašorganizētība. Ja cilvēks neraugās manī atklāti un ar uzticību, cēlonis meklējams manī — fotogrāfā.

Seju mēs redzam tādu, kādu cilvēks to atļauj redzēt. No fotogrāfa tiek prasīta citāda redzēšana — nevis burtiskā, tiešā, bet gan tāda, kas balstīta uz smalkākajām psiholoģiskajām un ētiskajām attiecībām starp fotogrāfu un modeli.

Manā portretā ir MANS SKATĪJUMS uz cilvēku, kurš REDZ MANI. Kad ilgi raugos cilvēka sejā, viņa skatienu smaile izgaismo manā dvēselē nianses, par kurām netiku nojautis. Tāpēc vairums manu darbu būtībā ir AUTOPORTRETI. Redzēšana fotogrāfijā — tā ir cilvēku dvēseļu mijiedarbība. Daudzos manos portretos dažādu cilvēku dvēseļu stāvoklis ir vienots man tuvajā kopības idejā, kas mūs tuvina gara radniecības līmenī.

Lai radītu personības portretu, pirmkārt nepieciešams, lai arī fotogrāfs būtu PERSONĪBA — visās šīs jēdziena izpausmēs.

Lai izteiktu cilvēka gara diženumu, ar māksliniecisko talantu vien ir par maz. Tikai personīgā pieredze un emocionālā atmiņa, kas ietver sevī notikumus, parādības, un kaut uz mirkli rada fotogrāfā satricinājumu, pēc spēka un dziļuma tuvu portretējamā izjūtām, ļauj viņam ar sirdi un prātu apzināt, cik dziļa ir tā robeža, kurai dažkārt izdodas pieskarties, uztverot otra cilvēka garīgās enerģijas pulsējumu.

Pagaidām neviens no maniem portretiem man nav nesis gandarījumu. Tajos, manuprāt, nav ekvivalenta emocionālajiem satricinājumiem, ko nes laiks, kas nodzīvots kopā ar cilvēku, kurš man uzticējis savu «ES».

Manus estētiskos un tikumiskos kritērijus

ietekmējuši daudzi iespaidi. Tomēr visspēcīgāko satricinājumu, kas atstāja brūci manā dveseļē un arī radīja izpratni par fotoportretu un fotomākslu kopumā, izjutu, apzinājis pirmo un pēc tam arī katru nākamo zaudējumu — kad no reālās, «dzīvās» pasaules aizgāja CILVEKS, ko biju fotografējis un kas palicis manā portretā.

Gribētos paskatīties uz saviem darbiem caur laika prizmu.

Laiks ir lielākais kritiķis un soģis, tas notrauc šķietamās vērtības (vai nepilnības), kuras portretā subjektīvi uztver (vai notušē) laikabiedrs, un atstāj tikai to, kas ir patiess.

* * *

Māksla daudzējādā ziņā vērtīga un nepieciešama tāpēc, ka ļauj katram skatītājam piedalīties sava tēla radīšanā.

Kur sākas «mākslas foto»? Laikam jau darbos, kas spēj radīt estētisku satricinājumu. Un fotogrāfija to spēj. Laikam nav nozīmes — attēls var būt sens vai mūsdienīgs, nav svarīgi, kā, kad, kas to fiksējis. Nav svarīgi arī tas, ko aplūkojat — reportāžu vai speciālu kompozīciju. Ja izjūtat emocionālu, estētisku pārdzīvojumu, tātad attēls ir «māksliniecisks».

* * *

Fotodailrade ir maz pētīta, un ne jau katrs no mums, fotogrāfiem, spēj izskaidrot, pamatot radošo procesu. Taču galvenais ir skaidrs — fotogrāfijas radošas pilnveidošanas iespējas ir neizmējamā.

«Nolaidies uz zemes!» — sāpīgi iedzēla ieraksts kādā no izstāžu atsauksmju grāmatām. Centienus sasniegt pilnību, augstu tēlainības pakāpi, radošu atbrīvotību daļa fotocienītāju vērtē kā atraušanos no mūsu brīnišķīgās, bezgalīgās, problēmu un dramatisma pilnās pasaules.

Ierobežot sevi iepriekš noteiktos ietvaros, atrasties iegrozīto uzskatu varā — tas patiešām ir postoši radošam darbam. Mēģinājumi liegt fotogrāfijai apgarotu tēlainību — iztēles lidojumu, fantāziju — noplicina.

Tēlainība fotogrāfijā ir kā nervu tīklojums sižetā; tikai prasmīga, profesionāli precīza dzīves materiāla fiksēšana nedod impulsu nedz sirdij, nedz prātam.

Visparastākā, ikdienišķā un svētītā DZĪVE, lūk, bezgalīga telpa radošam darbam.

Ir jāpatērē milzu enerģija, lai no šīs daudzveidīgās, neatkārtojamās, arvien jaunās un strauji ritošās dzīves izkristalizētu tās pamatvērtības — nepārējošās, MŪŽĪGĀS.

Domāju — visbriesmīgākais mākslinieka dzīvē ir mirklis, kad saproti: esmu darījis visu, ko spēju. Šis moments jāpatur prātā — dzīve ir skarba un dramatiska.

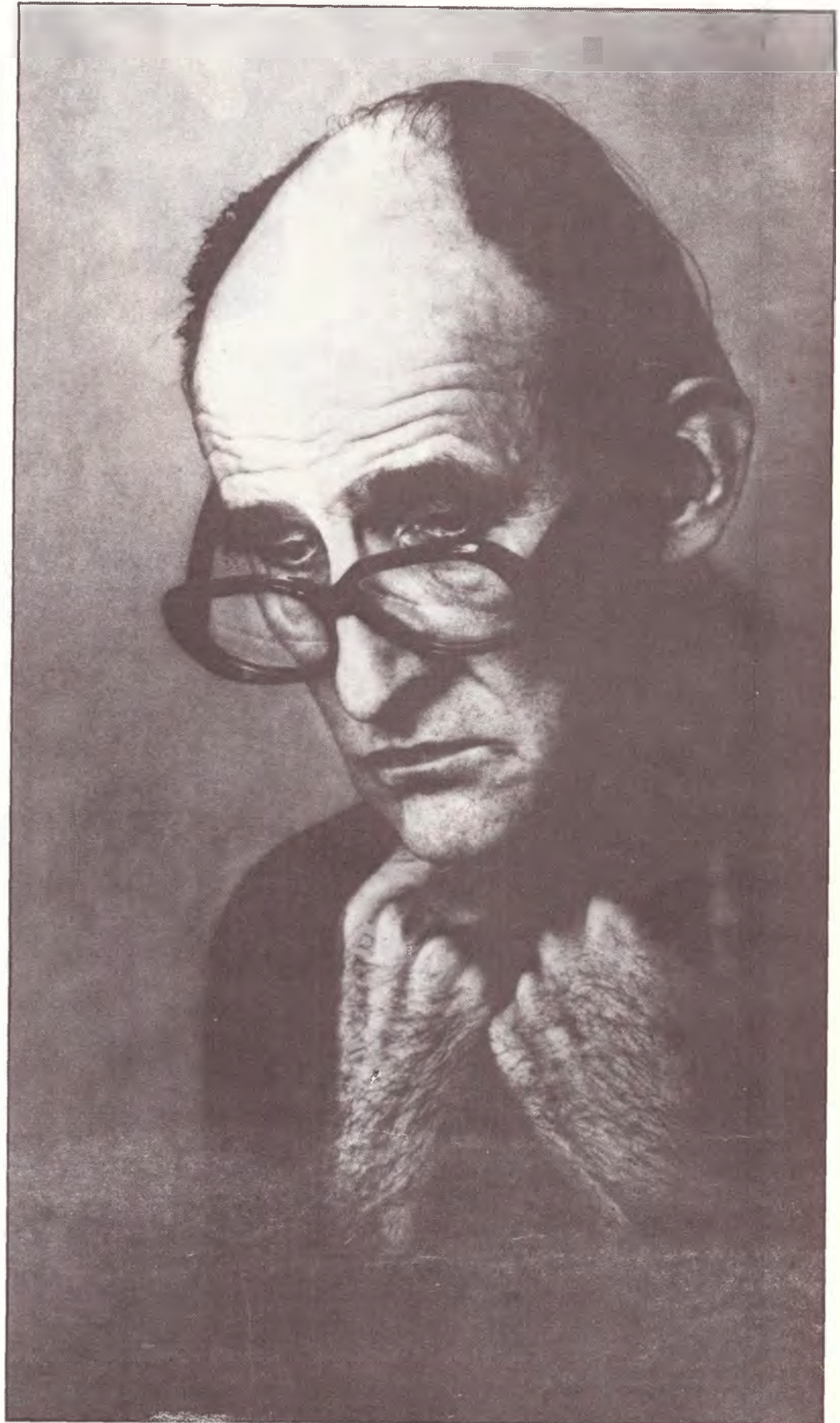
Vai katrs no mums sasniegs šo robežu? Sev es to novēlu.

Katru reizi, kad parādu savus darbus skatītājiem, sākumā rodas sajūta, ka gājis zudumā kas ļoti personisks, apslēpts, tu it kā nostāties kails pasaules priekšā.

Taču šim stāvoklim nav nekā kopīga ar zaudētāja nomāktību. Atkailinātība nes sevī guvumu: rodas domubiedri, palielinās arī oponentu pulks.

Un tomēr, galvenais — varbūt vienīgais — spēks un atbalsts manā grūtajā darbā, kura pamatā ir tikai tīrs entuziasms un brīva griba, ir pārlicība, ka manā fotogrāfijā citi ieraudzīs mana laika un manas paaudzes pasaules izjūtu, manu likteni.

Fotogrāfija man nesusi visskaudrākās sāpes un ne ar ko nesalīdzināmu pasaules apjausmas prieku. Esmu tās un arī skatītāju — līdzradītāju — mūžīgs parādnieks.

PĒTERIS PĒTERSONS

VILHELMS MIHAILOVSKIS

ARNOLDS KLOTIŅŠ

REPUBLIKAS TIESISKAIS STATUSS UN KULTŪRAS ATTĪSTĪBAS JAUTĀJUMI

Runa Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes plēnumā ar citu radošo savienību vadītāju piedalīšanos.

Jautāsim, kurā mūsu dzīves sfērā Jeņinisko principu atjaunošana joprojām gandrīz nav jūtama. Kurā realitāšu atziņas un izpētes vietā iepletušies vecie propagandiskie stereotipi.

Tā ir suverēno PSRS republiku valstisko tiesību sfēra, arī nāciju tiesību sfēra — gan Savienībā, gan katras republikas iekšienē. Gaidāmās atjaunošas ideoloģijas vietā Latvijā šai ziņā jāstāpjas pat ar teorētiskā līmeņa noslīdējumu.

Atšķiru avīzi un lasu partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmā sekretāra b. Klaučēna runu šī gada maija plēnumā. Ieklausīsimies un domāsim līdzī: «... par internacionālās audzināšanas stāvokli un šī darba taktiku nav vienprātības vērtējumos. Atskan balsis, ka partijas komitejas... pārāk dramatizēnot situāciju. Saka tā: mēs esam par internacionālismu, bet tā ir pārāk daudz, vajag mazāk internacionālizācijas. Visbiežāk tas notiek aiz bailēm, ka internacionālizācija varētu apdraudēt nacionālās kultūras attīstību un saglabāšanu.»

Skaidrs, ka šāda domu gaita aplami pretstata nacionālo un internacionālo. Turklāt tiek ieviesta gluži jauna kategorija — «internacionalizācija» kā kāda politiska akcija vai kampaņa. Kas ir šī internacionalizācija? Spriežot pēc tā, ka te to mēra ar kvantitatīviem rādītājiem — «vairāk — mazāk», šajā t. s. internacionalizācijā apziņas attīstības sfērai nav kaut cik būtiskas nozīmes, tāpat tā acīmredzot ir tā pati nāciju mehāniska jaukšana dažādās dozās, un šīs dozas tad nu it kā fiksē internacionālisma līmeni. Tiek aizmirsts, ka internacionālisms mūsdienās prasa vispirms augstu nacionālo apziņu, tāpat kā vispār augstu garīguma līmeni, kas nodrošinātu spēju izjust arī citu kā savējo.

Vēl viens citāts no šīs pašas runas. Vērsdamies pret tiem, kuri nevēlas pārāk daudz šādas t. s. internacionalizācijas, b. Klaučēns saka: «Aizmirst to, ka nacionālās tradīcijas kļūst īsti progresīvas tikai tad, kad tās bagātinās ar citu tautu pieredzi.» Te man rodas jautājums: kurš tad kuru bagātina mūsu konkrētajos apstākļos, pēc b. Klaučēna domām? Vai iecerotāju nacionālās tradīcijas kļūst «īsti progresīvas» saskarē ar latviešu kultūru? Varbūt tā tas jāsaprot! Runas konteksts tomēr vedina domāt, ka te gribēts apgalvot pretējo, proti: it kā republikas pamatnācijas nacionālās tradīcijas neesot pietiekami progresīvas, iekams tās nav bagātinājušās ar kultūras pieredzi, ko atnes tūkstošiem ienācēju no Pleskavas apgabala vai vēl tālā-

kām vietām. Vai tā ir! Vai to spēj šie ļaudis, kuru valrums ir savu tradicionālo kultūru jau zaudējuši un šai ziņā pelna līdzjutību, jo acīmredzot viņu sociālais un kultūras diskomforts ir bijis viens no mudinājumiem pamest dzimteni! Jāšaubās, vai mūsdienu migrācija var kļūt par jaunu un labāku līdzekli saskarei ar patiešām interesanto un ierosinošo Krievijas kultūru nekā tās tradicionālās saskares formas, kuras starp mūsu tautām augstā līmenī eksistē jau kopš vismaz jaunalatviešu laikiem, zemākā līmenī pat vēl agrāk.

Es atļāvos tik asi kritizēt b. Klaučēna domu gaitu tāpēc, ka saskatu tajā nevis centienus novērst nelabvēlīgo nacionālo attiecību cēloņus, bet gan apstiprināt status quo — kā kaut ko universālu un tāpat turpināmu. Tas nozīmētu turpināt līdzšinējo sociālekonomisko un nacionālo politiku, kura ir stajinisma un brežņevisma izauklēta. Un kuras negatīvais iespaids uz Latvijas pamatnācijas un reizēm arī uz iecerotāju ļaužu dzīvi ir acīm redzams.

Centienus nevis likvidēt starpnacionālā sprieguma cēloņus, bet tikai mīkstināt to sekas var redzēt arī citā apstākļi. Tās ir pārmērīgās cerības uz internacionālās audzināšanas faktoru. Protams, audzināšana ir vajadzīga, taču tikai ideālisti domā, ka apziņa var izmainīt materiālo pasauli. Ja tā būtu, tad vācu mācītājiem būtu izdevies pārliecināt latviešu dzimcilvēkus, ka nekur nav tik laba dzīve kā Kurzemes un Vidzemes muižnieku jūgā, un tad Piektdā gada nebūtu bijis. Bet tas bija.

Tautu saskaņas ideja ir viena no valdzinošākajām idejām, to atzīst visi. Bet šī vērtība tiks noglabāta dziļi kabatā labākiem laikiem, kamēr vien kāda tauta savā vēsturiskajā teritorijā jūtīs otras spiedienu, lai arī tas būtu tikai kvantitatīvas uzskundzēšanās spiediens. Kāds cilvēks bija laikrakstam «Cīņa» atraksījis vēstuli, ka Daugavpilī, lūk, latviešu kultūra plaukstot un zeļot, jo veikalos skatlogos esot grāmatas latviešu valodā. Šādi mierinājumi ir naivi. Tautām, kas uzkrājušas savas nacionālās dzīves un nacionālā valstiskuma vēsturi, nebūt nepietiek ar iespējām deļot, dziedāt vai lasīt literatūru dzimtajā valodā. Šādām tautām ir nepieciešamība saglabāt un veidot savu nacionālās dzīves struktūru, sadzīves un vides kultūru, galu galā — realizēt savas sociālistiskā valstiskuma tiesības. Arī — Baltijas tautām.

Tāpat nāciju attiecības kultūru ne tikai skar,

bet, protams, arī tieši ietekmē to. Vai esat levērojuši, cik daudz enerģijas latviešu dzejnieki un dziesminieki patērē šķietami pašsaprotamai idejai — savas tautas nacionālās līdztiesības apstiprināšanai! Un klausītāji tikpat daudz garīgās enerģijas tērē šīs idejas pārdzīvošanai. Tas ir vajadzīgs, jo tauta izjūt savas nacionālās struktūras deformēšanās draudus. Bet, objektīvi ņemot, šī nepieciešamā mūžīgā atgriešanās pie dzimtenes tēmas bieži kavē mūsu mākslu doties tālāk, citos, komplicētāku atziņu lokos, kur brīvi jūtas tās kultūrtautas, kurām vairs nav jā rūpējas par savām elementārtiesībām. Kāpēc mūsu tauta ir nosodīta joprojām tērēt lielāko daļu enerģijas savas garīgās sistēmas aizsardzībai! Kur to ņemt vēl visam pārējam!

Latvijas PSR tiesību un to skaitā starptautisko kultūras sakaru tiesību nenokārtības dēļ tiek sistemātiski kavēta Latvijas kultūras izešana pasaulē. Mūsu mākslas, zinātnes, sporta utt. delegāciju un atsevišķu pārstāvju profesionālie vai komerciālie braucieni uz ārzemēm nav tiesiski noteikti un tāpēc faktiski ir atkarīgi no Vissavienības iestāžu un pat atsevišķu to ierēdņu untumiem. Vai jūs zināt, cik pazemojoši bija jālauž ceļš uz ārzemēm mūsu tagad slavenajiem korim! Ceļš ar Rīgas balzama pudeļi atzotē pie Vissavienības apvienības «Goskoncert» jaunkundzēm — tāds bija nepieciešamais, mums uzspiestais šī ceļa sākums, kas bija jāveic koru pārstāvjiem. Un arī tagad Latvijas ērgelnieka, dziedātāja vai instrumentālista pilnvērtīga koncertturneja pa ārzemēm joprojām ir īsts «debesu brīnums» un kā tāds arī visā nopietnībā tiek pasniegts presē, — tā, it kā starptautiska apmaiņa jau sen nebūtu kļuvusi par pasaules mūzikas dzīves ikdienas praksi. Diemžēl tajā piedalās gandrīz vienīgi tie latviešu mūziķi, kuri ir dzimuši vai ieprecējušies vai arī citādi, pat nelegāli, nokļuvuši ārzemēs.

Latvijas, tāpat arī pārējo trīspadsmit nacionālo republiku, iesaistīšanās starptautiskajā mākslas dzīvē kavē arī pašreizējā sistēma, pēc kuras PSRS pilsoņi tiek deleģēti uz starptautiskiem atskaņotājmākslas konkursiem. Diskriminējoši ir tas, ka Latvijas pilsonim — t. s. suverēnas valsts un Eiropas līmeņa mūzikas kultūras pārstāvim — faktiski vispirms ir jāiegūst reģionāla 15 republiku konkursa laureāta nosaukums, lai viņš varētu savas tautas kultūru pārstāvēt pasaules tautu saimē. Bet tas nozīmē, ka daudzos gadījumos latviešu mūziķim ir jāpiemērojas krievu mūzikas

un mūziķu gaumel, kura dominē šajā atlases konkursā un žūrijā, — tātad viņš nevar nest pasaulē savu īpatnību tieši, bez citas nacionālās kultūras psiholoģijas filtra.

Līdzīgi suverēna valstiskuma tiesību ierobežojumi ir arī citās mākslas jomās, sportā, dažādās kultūras nozarēs utt. Mūsu sportistiem taču ir lēgtas iespējas pārstāvēt savas republikas karoga krāsas valstu sacensībās, reģionālos turnīros, galu galā — olimpiskās spēlēs vai, manis pēc, t. s. mazo valstu olimpiskajās spēlēs. Un tas — ignorējot Latvijas PSR Konstitūcijas 74. pantā paredzētās tiesības (citēju) «stāties sakaros ar ārvalstīm» un «piedalīties starptautisku organizāciju darbībā».

Un tomēr, pat tik flegmatiska tauta kā latvieši nav aizmirsuši, ka viņu pašnoteikšanās un valstisko tiesību līmenis šai ziņā kādreiz ir bijis augstāks. Meraugoties uz visu peļamo sociālo iekārtu 20. un 30. gadu Latvijā, tas šai ziņā bija augstāks. Mūsu daļa un pienākums ir prasīt, lai ar likumu tiktu noteiktas un pilnā apmērā realizētas Konstitūcijā paredzētās tiesības Padomju Latvijai piedalīties starptautiskajā dzīvē kā suverēnai republikai. Tai skaitā ar likumu jānosaka Latvijas PSR pilsoņu tiesības strādāt un izglītoties ārzemēs un tās praktiski jārealizē.

Protams, republikas un nācijas tiesību jautājums nav reducējams tikai uz nacionālās kultūras tiesībām, kā to dažkārt lasām pat nopietnos dokumentos; un kultūra tad tajos savukārt tiek reducēta uz dziedāšanu un dejojānu. Bet te ir runa par to, ka jau vismaz 30 gadus teorijā un praksē tiek apstrīdētas mūsu republikas sociālekonomiskās attīstības savdabības tiesības. Vēl šī gada maijā LKP CK plēnoma materiālos tiek ironizēts par «nacionālā sociālisma» tīkotājiem. Bet šī ironija nu, liekas, reiz ir nokavēta, jo PSKP CK Tēzēs 19. Vissavienības konferencē «sociālistiskās sabiedrības nacionālo formu daudzveidība» tiek atzīta par objektīvu realitāti. Šādā gaismā sevišķi nepievilcīgs izskatās 1959. gada LKP CK plēnoms, kurš republikas konstitūcijā noteikto suverenitātes tiesību realizēšanu pārtrauca ar šķietama nacionālisma atmakošanas ieganstu. Nupat, LKP CK maijā plēnoma dokumentos, mēs lasām ierosinājumu revidēt liktenīgajā 1959. gada jūlijā lemtu. Padies arī par to. Taču jautājums nav tikai tas (citēju), «vai bija pietiekams pamats, lai dažus biedrus apšūdzētu nacionālismā» («Cīņa», 7. maijā, 1. lpp.) — starp citu, no 1959. gada līdz 1962. gadam no vadošiem amatiem atbrīvoja vai degradēja ap astoņsimt latviešu kompartijas biedru. Jautājums ir daudz svarīgāks. Tieši pēc 1959. gada jūlija, kad par LKP CK pirmo sekretāru kļuva Arvids Peļše, sākās hipertrofētā rūpniecības attīstīšana, nāciju mehāniska saplūdināšana un līdz ar to sociālo un nacionālo problēmu sastrēdzināšanās — kurss, kas principā nav revidēts un nosodīts joprojām. Desmit gados pēc liktenīgā plēnoma, t. i. 60. gados, salīdzinājumā ar iepriekšējo desmitgadi, iecerotāju skaits divkārtējais un sasniedza 147 tūkstošus, bet rūpniecības kapitālieguldījumu apjoms trīskāršojās.

Izdevumā, ko PSRS Valsts plāna komitejas uzdevumā 1970. gadā sastādīja Maskavas ekonomistu grupa, lai raksturotu resursu izmantošanu Latvijā (sk.: «Priekšliki ekonomiskajiem rajoniem». M., 1970), mēs lasām: «Pārmerīgā rūpniecības koncentrācija Rīgā novedusi pie ļoti nopietnām grūtībām ūdens piegādē rūpniecībai un iedzīvotājiem, pie stipras pilsētas gaisa baseina piesārņošanas... Darba spēka nepietiek, kaut gan pilsētas iedzīvotāju skaits strauji palielinās mehāniskā pieauguma rezultātā... Pilsētas

stabilizēšana ir iespējama tikai tādā gadījumā, ja uzņēmumu celtniecību nesaista ar darba vietu palielināšanu. Darba spēka trūkums Rīgā palielinās arī sakarā ar jaunu lielu uzņēmumu izvietojānu piepilsētas zonā.»

Tā jau 1970. gada raksta nevis t. s. nacionālisti, bet Vissavienības eksperti, un tomēr iepriekšējais kurss turpinās pilnā sparā. Minēsim arī dažus vārdus. 1964. gadā pēc Ivana Bondajetova, toreizējā Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieka, personiskās iniciatīvas sāk projektēt ekonomiski un demogrāfiski absurdo Ogres trikotāžas kombinātu. 1966. gadā LKP CK pirmā sekretāra postenī stājās Augusts Voss. Viņa, tagad jau maskavieša, kādreiz vadītais sociālekonomiskais kurss, jādodomā, atbilstošās apstākļos Latvijā vēl joprojām bauda atbalstu, ja reiz viņš ievēlēts par Latvijas delegātu minētajai 19. konferencē. Cerēsim, ka šis kurss negūs atbalstu konferencē, taču pats ievēlēšanas fakts, manuprāt, ir viens no mūsu pārkārtošanās kusaluma signāliem.

Diemžēl šī kursa principiālais nelietderīgums joprojām nav oficiāli apstiprināts. Gluži otrādi, apbrīnojama enerģija tiek tērēta, lai censtos pierādīt, ka rūpniecības hipertrofija un nāciju mehāniska saplūdināšana ir šķietami vienīgais sociālisma garantis. Varētu domāt, ka sociālisma galvenais aicinājums ir nevis radīt jaunas, humānākas cilvēku attiecības, bet gan uz visiem laikiem izmainīt iedzīvotāju nacionālo sastāvu tai vai citā zemeslodes reģionā, piemēram, Baltijas jūras austrumkrastā. Tas kļūst komiski, ja nebūtu traģiski. Ja nāciju mehāniska jaušana būtu sociālisma sekmju nosacījums, tad Bulgārijai vai VDR šai ziņā nebūtu nekādu cerību. Gluži otrādi, Eiropā notiek sociālistisko valstu nacionālā sastāva stabilizācija. Rumānijas TR dzīvojošie vai dzimušie ungāri tagad repatriējas uz Ungārijas TR un iekļaujas tās dzīvē.

Mūsu nacionālās republikas organiskās attīstības deformēšana. 60. un 70. gados tika atstāta novārtā speciālistu gatavošana disciplīnās, kam jāpēta nacionālās kultūras tradīcijas un vēsture — etnogrāfijā, arheoloģijā, mitoloģijā, folkloristikā, etnoloģijā, etnopsiholoģijā utt. Bija liela nevēriba dažādu mākslas nozaru vadošo speciālistu — piemēram, operas režisoru, baletmeistaru, diriģentu — sagatavošanā, acīmredzot pajaucoties uz šo nozaru t. s. internacionālizācijas perspektīvu. To vēl varētu izskaidrot ar t. s. laika garu, un nevienu konkrēti nevainot. Bet man tomēr gribētos zināt, kurš Kultūras ministrijas bijušais ierēdnis ir konkrēti atbildīgs, piemēram, par Imanta Kalniņa un Imanta Ziedoņa oratorijas «Dzejnieks un nāra» divu gadu ilgo atskalojuma aizliegumu bet jebkāda iemesla un kā šim ierēdnim veicas ar pārkārtošanos. Patvaļa tādu mākslas darbu akceptēšanā, kuri patiesi varētu savilņot sabiedrību, un dāsnu mirkļa politiskajai konjunktūrai iztupošu darbu apmaksāšanā deformēja daudzus mākslinieku, arī komponistu, izpratni par sociāli angažētu mākslu. Un, ja mēs paškritiski varam atzīt, ka šodien daļa komponistu vēl nav modušies no sociālas apātijas, tad viņu iemidzināšanā 60. un 70. gadiem bija ievērojama loma.

Tika arī konsekventi noklusēta vai sagrozīta liela daļa no starptaru perioda Latvijas kultūras mantojuma, tā procesi. Pagātnes deformēšana līdz šai dienai ietekmē ne viena vien Latvijas vēsturnieka darbu, kā arī Latvijas vēstures interpretāciju kopumā — šo svarīgo kultūrdarba pamatu. Lasot pagājšgad un šogad iznākušās brošūras «Latvijas likteņgadi», kuras pretendē uz atklātumu, pārņem dīvaina sajūta. Liekas, ka autoru galvenās rūpes ir — pierādīt, ka sociālistiskās Latvijas

tapšana bijusi nekas cits kā šķiru cīņas teorētisko likumsakarību ķīmiski tīrs un ideāls gadījums. Ka Latvijas un Padomju Krievijas attiecībās un to vēlākajā savienībā, tās tapšanā nebūtu bijis ne stalinisms, ne voluntarisms, ne pretišķību. Staļina 1940. gada ultimāts sastādīt viņam patīkamu jaunu Latvijas valdību — tātad savā diktatorismā nebija bijis suverēnu valstu attiecībās — tiek pasniegts kā starptautisko attiecību delikātuma šedevrs. Molotova—Ribentropa pakts un vāciešu repatriācija mūsu vēsturniekiem paliek šķirtas lietas. Turpretī manā bērnībā, kad repatrianti ar visiem milzīgajiem bagāžām furgoniem, ko pa Rīgu vadīja smagie ormaņi, tika nometināti vācu okupētajā Polijā, pat bērnam bija skaidrs, kas nāks te viņu vietā un kā starp lielvalstīm sadalītas teritorijas. Tad jau var neiedomāties arī pateikt, ka 1920. gada augustā Mēlmalu namā parakstītajā miera līgumā Ļeņina valdība uz mūžīgiem laikiem bija atteikusi no Latvijas teritorijas. Un, ja runā par 1940. gada Tautas Saeimas vēlēšanām, kāpēc gan jāsaka, ka tās notika ārvalsts kaspēka klātbūtnē. Un ka Darba tautas bloka vēlēšanu platformā programmā nemaz nebija tēzes par Latvijas iestāšanos Padomju Savienībā. Ka šo iestāšanos izlēma nevis tautas referendumus, kā tas tik svarīgos jautājumos pasaules praksē mēdz būt, bet tikai Saeima. Un ka Latvijas komunistus, bijušos pagrīdniekus, kuru jau tā bija tikai kāds tūkstotis, visādiem līdzekļiem lielā mērā atbīdīja no teikšanas, jo jaunās varas faktiskie realizētāji gluži staliniskā garā tiem lāgā neuzticējās. Un kad mūsu vēsturnieki — atšķirībā no saviem kolēģiem citos PSRS zinātņu centros — turpina apgalvot, ka staliniskā piespiedu kolektīvizācija, masu represiju pavadīta, esot bijis labākais un vienīgais iespējams lauksaimniecības attīstības ceļš, tad jau viņi sāk rīkoties pilnīgi pēc franču sakāmvārda — turpina spēlēt aiz bailēm zaudēt spēli.

Bet vajag beigt spēli, tad mitēties arī bailēs. Likst kārtis uz galda, tad varbūt tik briesmīga neliksies arī mistiskā «Baltijas kārts». Jo kas tad dzinis tūkstošiem gudru cilvēku nodoties jebkurām staliniskām sociālām psihozēm vai šarlatānismam — šķietamu tautas ienaidnieku vajāšanai, «bezzimtenes kosmopolītu» atmakošanai, ģenētikas un kibernetikas nicināšanai, koksagīza un topinambūra audzēšanai sērmalēs. Tās ir bijušas īpaši tipa bailēs, kas pārvērs cilvēku — atņem loģiku, iedvesmē pseidoģitiku un pseidoģitiku. Ticēšanu pašu izgudrotām versijām, lai tikai spētu pieskaņot realitāti dogmai. Atjaunošanos ideoloģija aicina to atmet. Daudz vīrišķīgāk taču ir atklāti atzīt šodienas Latvijas realitātes un akceptēt kā tādas, nevis censties tās atfaisnot un izskaidrot ar aplamu teoriju un vēsturi.

Atzīsim atklāti, ka stalinisma un brežņevisma ziedu laikos Latvijas tautai nebija iespējams pilnā mērā brīvi noteikt un realizēt savas republikas un nācijas suverēnās valstiskās tiesības. Bet mums ir iespēja darīt to tagad.

Tāpēc, izmantojot radošo savienību tiesības ierosināt likumdošanu, es izsaku priekšlikumu plēnumam: lūgt izstrādāt tādu likumdošanu, kas pilnībā atšifrētu un precīzi noteiktu katras savienotās republikas suverēnās valstiskās tiesības, kā arī pilnīgu to realizāciju republikas politiskajā, ekonomiskajā, nacionālajā, sociālajā un kultūras attīstībā — saskaņā ar sociālisma humānajiem principiem. Tieši tas un nevis noklusējumi būs atbilde uz aicinājumiem nesaasināt nacionālās attiecības.

Ja mēs vēlamies Latvijā patiešām humānu sociālistisku sabiedrību, tad tas ir jādara.

1988. gada 31. maijā

JĀNIS MELLĒNS

GRĒKĀZI MEKLĒJOT

Neesmu tik vecs, lai nespētu iejusties divdesmitgadnieku paaudzes domu un pārdzīvojumu pasaulē, un neesmu arī tik jauns, lai man būtu sveši pusmūžu sasniegušo centieni virzībā gan uz aizsniegtajiem mērķiem, gan uz tiem, kuri nu jau trešo reizi pārcenoti par tālākās nākotnes ideāliem. Tādēļ ar interesi sekoju preses slejās lasāmajām diskusijām par mūsdienu jaunatnes patieso seju, par aktīvo dzīves periodu uzsākošās paaudzes attieksmi pret vecāko piedāvāto vērtību izpratni.

Šo attieksmi raksturojošo izpausmju daudzveidībā būtisku akcentu ienes mēģinājumi pretnostatīt paaudzes kā dažādu sabiedrisko interešu un orientāciju pārstāvošo grupu konfliktu. Taču lietderīgāk būtu vispirms centties noskaidrot, uzmeklēt to vēsturisko saiti — garīgo un materiālo interešu kopīgo pavedienu, kas pašreiz sociāli aktīvās paaudzes sasaista vienotā veselumā, ko saucam par sabiedrību. Jo skaidrs ir viens. Pastāvot viedokļu sadursmei, strīdam, tā daļēniekus sasaista kaut kas kopējs. Tālab, pirms sludināt paaudžu antagonismu, nevajadzētu aizmirst domāšanas un darbības pārmantojamības sakarības. Sakarības, kurās izpaužas kultūras procesa pēctecība un mainīgums konkrētajās vēsturiskajās situācijās. Tā kā būtībā šis ir jautājums par sociālās pieredzes — zināšanu, tikumisko priekšstatu, darbības iemaņu apguves, atražošanas un pilnveidošanas nosacījumiem —, likumsakarīgi, ka vistuvāk objektivitātes principam stāvoša ir socioloģiskā pieeja. Tās priekšrocības izpaužas izziņas virzībā no empīriskam vērojumam sniedzamās virspuses uz īsteno cilvēka rīcības motīvu noskaidrošanu un saprašanu, sabiedrisko norišu skaidrojumu mērķu un to aizsniegšanai lietojamo līdzekļu savstarpējās atbilstības attiecībās. Taču, ņemot vērā auditorijai vairāk saprotamo un ierasto kulturoloģisko pieeju šādu jautājumu risinājumā, apmierināsimies ar publicistisku pārdomu izklāstu, cenšoties negrēkot pret jau minēto objektivitātes principu.

Ikkatras paaudzes, jebkura konkrēta cilvēka pieredzes avots ir kultūras vide, kurā tas audzis un audzināts. Laikmeta kultūra nosaka cilvēka pamatorientācijas, uzdod mērķus un «rekomendē» to aizsniegšanas līdzekļus. Taču pašu līdzekļu nodrošinājums tikai daļēji iekļaujas kultūras kompetences sfērā. Lai arī sabiedrības kultūras (vērtības,

mērķi, ideāli) un ekonomikas (līdzekļi) attīstība atrodas ciešā mijiedarbībā, nav izslēgta šo sfēru pretrunīgu attiecību iespēja. Sabiedrības praktiskajā darbībā šis pretrunīgums izpaužas neatbilstībā starp kultūras propagandēto materiālo labklājību kā nākotnes sabiedrības ideālo stāvokli un ekonomiskās sistēmas nespēju nodrošināt šī stāvokļa aizsniegšanu ar kultūras pozitīvi sankcionētajiem līdzekļiem. Tieši šī mērķu un līdzekļu neatbilstība ir galvenais atsevišķu sociālo grupu disfunkcijas cēlonis sabiedrībā, kurā, neraugoties uz sabiedrības struktūras nevienādību un izteiktās noslāņošanās tendencēm, formāli tiek atzīta reālo tiesību un iespēju vienlīdzība. Domājam, ka no šāda redzējuma gūsim arī nopietnāku jaunatnes orientāciju izvērtējumu, precīzāk izsvēsim, cik lielā mērā sliecība uz patērējošu dzīvesveidu, apreibrināšanos, nelikumīgā ceļā iegūtu labklājību ir tikai jaunatnes sociālā portreta vaibsti.

Kara laiku pieredzējušo paaudžu likteni un vērtību izpratni nenoliedzami nosaka kara traģika un tā smagās sociālās sekas. Šajās varonības un īstas uzpurēšanās piemēriem bagātajās vēstures lapaspusēs arī šodienas jaunatne saskata atdarināšanas cietnīgu paraugus. Taču nedrīkst pieļaut, ka kara ekstremālo apstākļu deformētā humanitāro vērtību skala (piem., militāru uzvaru aizsniegšanai pieļaujamā cilvēku fiziska iznīcināšana, neizbēgamā kultūras vērtību bojāeja u. c.) tiek padarīta par miera laika sabiedrības attīstības mēru. Tieši uz šādu galējību bija balstīta pēckara gados izplatītā pārliecība, ka ne tikai militāri, bet arī sociālās un kultūras celtniecības uzdevumi veicami, dodot neapspriežamas pavešes. Šāda galējība radījusi tradīciju darbu uzskatīt par fronti un strādāšanu par varonību, strādniekus par kaujiniekiem un kolektīvus par triecienvienībām. Uz stingras hierarhijas balstītu militārās vadības metožu atdarināšana miera laika apstākļos izrādās piemērota, lai rāptos augšup pa birokrātiskās hierarhijas kāpnēm, taču tā apliecina pilnīgu nespēju, tiklīdz jārisina uzdevumi, kas prasa specializētas sabiedrisko norišu vadīšanas zināšanas. Tāpēc negribas pievienoties uzskatam, ka kara laika izraisītās ciešanas un nabadzība ir vienīgi pozitīvu tikumisko vērtību avots. Šķiet, uz šādu vienpusību balstīta daļa tālaika paaudzes tikumiskās pašapziņas pret-

nostatījuma relatīvā pārliecībā augušās jaunatnes daļas «nenopietnajai» attieksmei pret dzīvi.

Objektivitātes labad atcerēsimies, ka vēsture pastāvējusi pirms un pēc kara. Arī šīs vēstures veidotāji bija tā pati kara laika paaudze. Personības kultūla laika notikumi nebūt nevelk savu pārmantojamības līniju vienīgi pozitīvo tikumisko ideālu virzienā. Šī laika vēsturisko faktu konkrētību neieguvušajās lappusēs vīd personāži, kuru panākumi sabiedrībā bija gūti ar laikabiedru cilvēciskās cieņas pazemojumu cenu. Personāži, kas pasludināja sevi par tikumisko principu tīrradņiem, jo baudīja labklājību, lai arī ar patiesības zaimošanu, karjerismu un nodevību iegūtu. Bet — kā mēdz teikt — kad mērķis aizsniegts, līdzekļus neviens vairs neatceras. Personāži, kuru attieksme pret sabiedrības pamatvērtībām bija patērējoša šī vārda visatbaidošākajā izpratnē. Kā gan citādi lai apzīmē bezprincipa «gāģinātāju» un karjeristu demagogu sociālo privilēģiju uzturēšanu noniecinot, garīgi un fiziski izvārdzinot sava laikmeta godīgākos un spējīgākos cilvēkus. Tā ir patērējoša attieksme pret jebkuras sabiedrības centrālo vērtību — visu pārējo vienīgo avotu — cilvēku.

Borisa Djakova autobiogrāfijā, pēc pirmā atklātības viļņa no bibliotēkām nozudušajā romānā «Повесть о пережитом», tēlotā aina, kurā zinātnieks spodrina zābakus ieslodzījuma nometnes konvojam, ir gan vēsturisks fakts, gan dziļi simboliska. Tā simbolizē laikmetu, kurā fiziski vajāja par zinātnisko pārliecību, kurā zinātnisko strīdu risināšanas piemērots paņēmieni bija denunciacija. Tieši uz šo laiku nākotnes vēsturieki attiecinās tradīcijas dalīt patiesību dienesta un masu lietošanai domātajā iedibināšanu. Tā ir patērējoša attieksme pret garīgās kultūras galveno vērtību — patiesību kā cilvēka pārveidojošās darbības saturīguma un relativitātes pirmo nosacījumu.

Šādā attieksmē uz patiesām zināšanām balstītu sabiedrības pārveidošanu aizstāj ārišķīgi ticības apliecinājumi ideoloģiskām dogmām, bet plašu nākotnes perspektīvu ilūzijas radīšanai tiek izmantoti atsevišķu sociālās attīstības vai tehniskā progresa sasniegumi. (Piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā par tādiem kalpoja, piem., plastmasas izstrādājumu ieviešanās rūpniecībā un sadzīvē, cilvēka iziešana kos-

mosā, kukurūzas audzēšanas kampaņa utt.) Rezultātā vairākus gadu desmitus ietilgusi sabiedrības attīstību raksturojošo patieso faktu noklusēšana un tendenciozā interpretēšana sašķēlusi patiesības kā indivīda un sabiedrības, sabiedrības un dabas atbilstības attiecību veselumam, tā radījis sabiedriski vēsturiskās attīstības kroplās formas — viltuszinātni, birokrātismu, neatgriezeniski postošus demogrāfiskos un ekoloģiskos procesus.

Tieši šādā attieksmē pret pagātnes kultūras mantojumu un vēsturi dzimst piecdesmito gadu un sešdesmito gadu sākuma sociālais voluntarisms, iluzori jūsmīgā māksla un rituālās sabiedriskās aktivitātes formas — šie puspatiesību «kultūras» kroplie bērni. Dzimst sociālie miti par drīzo vispārējās labklājības un pārpilnības sabiedrības iestāšanās un neierobežotajām harmoniskas personības attīstības iespējām. Taču ekonomika, nepanākusi iepelnīto darba ražīguma kāpinājumu, nespēj novērst saimnieciskās darbības birokratizāciju, rada garīgās kultūras ritualizāciju, harmoniski vispusīgi attīstītas personības tapšanas process, īsti neiesācies, pārtop masveida alkoholismā un narkomānijā, ētiskie ideāli atkāpjas morāliskā relativisma priekšā. Uzplaukst korupcija kā īpaša veida patērējoša attieksme pret sabiedrības materiālajām un garīgajām vērtībām.

Būtu divaini, ja šeit uzskaitītās sociālās negācijas bez pēdām pagaistu no mūsdienu jaunatnes domāšanas. Atdarināšana ir galvenais sociālās pieredzes pārmantošanas līdzeklis. Arī birokrātisma, korupcijas, dogmatisma kā īpašu cilvēka darbības formu atražošanas īstenojas no paaudzes paaudzē tik ilgi, kamēr tās kalpo kā reālu panākumu — materiālās labklājības un sociālo privilēģiju iemantošanas līdzeklis.

Tādējādi daļai jaunatnes raksturīgā sliecība uz patērējošu dzīves veidu ir likumsakarīgs rezultāts, tā nav jauniešu kūtruma un izlaidības radīta, kā sludina moralizējošās nostājas publicisti. Materiālās labklājības subjektā identificēšana ar cilvēka tikumisko ideālu ikdienas apziņas līmenī darbojas kā nopietnāks jaunatni dezorientējošais faktors, ja, neraugoties uz izteiktām noslāņošanās tendencēm, sabiedrības kultūrā tiek propagandēta sociālo izredžu un tiesību vienlīdzība. Taču atšķirība reālajās izredzēs pietuvoties šim ideālam tam, kuru vecāku gādīgā roka aizvadījusi līdz pat augstskolas solam un darbam «pieklājīgā kantorī», un tam, kurš savas patstāvīgās dzīves gaitas uzsācis bērnu namā, ir pārāk acīm redzama. Pirmajiem pārticība, lai arī vecāku sarūpēta, ir realitāte, kas ļauj dusēt iluzorajā bezproblēmā omulībā, nodoties izpriecām un izlaidībai, kas nereti pārtop nelikumīgas izdarības. Bet otrie, ja ne par vienīgajiem iespējamiem, tad derīgākiem un efektīvākiem virzībā uz nākotnes ideālu atrod likumā neparedzētos darbības veidus. Šeit rodams izskaidrojams šķietami paradokšālam faktam, kurš liecina, ka aptuveni divas piektdaļas mazgadīgo noziedznieku nāk no nepilnām un alkoholiķu ģimenēm, un aptuveni tāds pats daudzums nāk no ģimenēm, kuras mēdz saukt par labi situētām.

Viens no jaunatnes daļas vēlā sociālā brieduma cēloņiem ir neoprotekcionisma sistēmas universālais raksturs. Uzskāt patstāvīgas dzīves gaitas nozīmē atteikties no tām priekšrocībām, kuras baudāmas vecāku aprobēto sociālo sakaru aizvējā. Bet iespēja rast jaunus resursus avotus ir visai problemātiska, ja pašu resursu paplašināta atražošanas sabiedrībā nenotiek vai arī ir nenozīmīga. Esošo resursu avotu daudzums ir galīgs un stingri sadalīts starp dažādajiem sabiedrības slāņojumiem un konkrētajiem patērētājiem. Tāpēc norobežošanās no vecāku izcīnītajām iespējām piekļūt garīgajām un materiālajām vērtībām vērojama reti. Nevarētu apgalvot, ka tā liedz turpmākās eksistences nodrošinājuma iespēju, taču tā gandrīz nekad nepaver augstāk patērēšanas līmeņa perspektīvu un tālād ir solis atpakaļvirzībā uz «laimīgas» pārpilnības ideālu.

Būtu vienpusīgi jaunatnes orientāciju izveidēt mantoto sociālo izredžu vienlīdzību uzskatīt par izšķirošo faktoru. Daudz patiesības ir populārā atziņā, ka darbs ir visu

vērtību pamatu pamats. Taču, ja no darba abstrakcijas nolaižamies līdz sabiedriskās ražošanas konkrētajām izpausmēm, rodas šaubas, vai visas no tām māca vienīgi cienīt darbu. Viens no tēvu mūža gvuvumiem — rūgtā atziņa, ka ar godīgu darbu vien labklājību neieņemtos, — jaunās paaudzes uzvertē jau skan kā aksioma. Un šis «vien» tiek atņemts kā nebūtisks. Tā vietā par atdarināšanas cietīgu paraugu kļūst bagātās paņēmieni klāsts, sākot ar oficiantu blēdībām un beidzot ar vērīgiem koruptīviem darījumiem un izsmalcinātām birokrātiskās izspiešanas metodēm. Šādā veidā sarūpētā labklājība kļūst par laikmeta jaunās morāles pamatu. Morāles, kuras pamatprincipus raksturo paruna «Хочешь жить — умей вертеться».

Pieklājīgi izsakoties, ar skepsi jauniešiem attiecas pret frāzi «darbs — dzīves jēga», ja darba veicējs var pasakaidrot tikai to, ka tehniskais mezgls, kuram viņš jau daudzus gadus ieskrūvē pāris skrūvēšus, domāts ierīcei, kuras pielietojums ir nosaukums ir valsts noslēpums. Diez vai jaunieši vilina izredzes atkārtot vecāku dzīves gājumu, kurš aprobežojas ar astoņu stundu darbu pie konveijera, «Rīgas Balss» garīgo interešu apjomu un alkohola reibuma radītu svētku izjūtu vai sešpadsmit stundu darbu lauksaimniecībā (apmēram tādu darbības garumu iegūstam, kolhozā vai valsts saimniecībā nostrādātājām stundām pieskaitot tās, kas jānostrādā savā sētā, lai ģimenei nodrošinātu ar pārtikas produktu minimālo dažādību), ja viņš gadiem vērojās ap «zināmo» Rīgas pulksteņi stāvošo viņa vienaudžu pulciņu, kuri dižā garlaicībā anelē katram pieejamos veikalos nenopērkamas lietas, bet naktis pavada dārgākajos izklaides iestādījumos vai blēzot uz pēdējo «Holivudas brīnumu» kairinošajām vīzijām videoekrāna gaismā.

Kādu darba tikumu var mācīt ražošanas vadiņā apzinātās cinisms pret cilvēku vajadzībām, kas izpaužas plānveidīgajā brāķdarbībā? Atbilde šeit viena: kāds darbs — tāds tikums. Maz ticams, ka šajā ziņā pozitīvas pārmaiņas nesīs iecere attīstīt individuālā darba formas un pilsoņu likumīgā brīvā laika reķina. Drīzāk jau otrādi. To iespējamā progresīvā attīstība valsts darba prestižu apdraudētu vai vairāk. Daudz jūtāmāk jaunatnes daļas attieksmi pret darbu sabiedriskajā ražošanā un vērtību izpratni kopumā ietekmējusi šīs sociālās grupas kvalitatīvi atšķirīgā ekonomiskā pozīcija. Iepriekšējo paaudžu vērtību priekšstati attīstījušies f. s. ekonomiskās sabiedrības attīstību robežās (ar ekonomisko saprotot sabiedrību, kuras darbība iecentrēta uz savu tehnoloģisko un bioloģisko vajadzību apmierināšanu, uz ekonomisko resursu vienkāršo atražošanu). Šādā sabiedrībā augstāko vērtību statusus tiek ierādīts cilvēka eksistences nodrošināšanas elementāriem nosacījumiem — dzīvoklim, pārtikai, apģērbam, transporta līdzeklim utt. Viens no visapkārt plaukstošā mantu kultu cēloņiem ir cilvēku nespēja pārorientēties uz cita līmeņa vērtībām, sava veida «fantāzijas trūkums», situācijā, kad eksistenciālo vajadzību optimisms jau ir apmierināts.

Daļai divdesmitgadnieku iepriekšējo paaudžu darbības rezultātā uzkrātie resursi rada iespēju attīstīt savas intereses ārpus eksistenciālo vajadzību diktētās niecīgās izvēles «būt vai nebūt» šaurības, kurā vārdam «izvēle» piemīt tikai metaforiska nozīme. Tai eksistenciālo vajadzību apmierināšanas procesā nav problēma, bet gan «dabiskais» fons cilvēka (nevis «bioloģiskas būtnes») eksistences jēgas meklējumiem. J. Podnieka filma «Vai viegli būt jaunam?» rāda, cik daudzveidīgi ir šie meklējumi. Taču rādīti arī tādi, kuriem vecāku gādība, sniegtais materiālais atbalsts atņēmis iespēju saskatīt jebkādas problēmas. Viens no filmas varoņiem tā arī apgalvo: «Man nav nekādu problēmu...», liekot saprast, kādu saturu šajā apgalvojumā ieliek gan viņš pats, gan tie, kas viņu audzinājuši.

Šīs jaunatnes daļas rīcībā esošais brīvā laika daudzums salīdzinājumā ar iepriekšējām paaudzēm ir ievērojami lielāks. Taču tā saturīgas aizplūšanas iespējas ir gaužām niecīgas, jo trūkst priekšmetiskās darbības elementāro nosacījumu — piemērotu telpu,

radošās darbības nodrošinājuma ar materiāliem un instrumentiem, atbildīgo darbinieku ieinteresētības un labvēlības.

Aiz liekulīgās jaunatnes tikumiskās skaidrības sargātāja maskas pārāk bieži slēpjas ierēdnieciski slimīgs aizdomīgums un nespēja radīt mūsdienu kultūras prasībām atbilstošus brīvā laika pavadīšanas apstākļus, neuztīcība jauniešu patstāvīgajai darbībai, saskatot tajā vienu no apreibināšanās tieksmes un seksuālās izlaidības cēloņiem. Lai gan patiesībā cēloniskā saite darbojas pretēji — tieši niecīgās iespējas «iemiesot» radošo enerģiju priekšmetiskās darbošanās formās vērs jauniešu dzīves veidu bezsaturīgu, emocionāli bezkrāsainu un monotonu. Šajā situācijā kompensatora funkciju veic ikkatram pieejamie līdzekļi — reibinoši preparāti un pārprasas seksuālas emancipācijas formas.

Nebūt nepretendēju uz izsmelošu arī jaunatni skārušo sociālo slimību cēloņu vispusīgu analīzi. Tā aptver sarežģītu sociālo, psiholoģisko, ekonomisko, garīgās kultūras sakarību kopumu. Taču, ja jānosauc paši svarīgākie jaunatnes sociālās pasivitātes, vienaldzības un aizmiršanās tieksmju cēloņi, jāmin ietilgus dogmatiskās domāšanas nedalītās valdīšanas izraisītā neticība izvirzīto ideālu aizsniedzamībai. Uz apšaubāma patiesuma sociālās attīstības faktu atlases balstītas ticības nostādīšana augstāk par individuālajā pieredzē iegūtajām atziņām. Sabiedrisko attiecību birokratizācijas radīta atsevišķa cilvēka bezspēcības izjūta un humanitāro vērtību noliegums. Visbeidzot, pietiekami loģiskas atbildes trūkums uz jautājumu, kāpēc mūsu sabiedrība virzībā uz pilnīgu tautas materiālo labklājību izvēlas principiāli citus līdzekļus, nevis tos, kuri attīstītajās valstīs labklājību padarījuši par realitāti. Protams, šīs realitātes izpratnē savu artavu devis buržuāziskās sabiedrības vērtību propagandas radītais pārpilnības šķitums.

Iespējams, ka izklāstītās domas kādam šķitīs nepietiekami optimistiskas. Taču tās daudz kārt izskanējušas to vidū, kuriem vēl nav trīsdesmit.

1983. gadā ASV pilsētā Providensā Rodaailendas štātā nodibināja televīzijas pārraidīšanas ciklu «Jaunatnes acīm raugoties». Šajā ciklā iekļautās videofilmas, teātru uzvedumus, žurnālistu reportāžas veidojuši bērni un jaunieši vecumā no 12 līdz 21 gadam. Veidojuši, sākot ar operatora darbu un beidzot ar raidījuma māksliniecisko noformējumu. Šīs pārraides stāsta par pašus jauniešus visvairāk satraucošajām skolu izglītības, jaunatnes neatkarības, vientuļības, cilvēka un tehnikas attiecību problēmām. Pieaugušos amerikāņu šokēja skaudrums un pesimisms, ar kādu viņu bērni uzliko pasauli. Protams, kāds iebildīs, ka pie mums nav nekāda Amerika. Nav gan. Bet nav arī jaunatnes televīzijas kanāla. Lai gan par tāda lietderīgumu liecina kaut vai satricinājums, kādu nācijas vērot vecāka gadagājuma ļaužu sejās pēc J. Podnieka pēdējās filmas seansiem, kuras viennozīmīgi liecina, ka ievērojama daļa no pašu bērnu garīgās pasaules viņiem bijis pilnīgs noslēpums.

Uzskatīsim, ka teiktās nav bijis vārdi vējā, ja kaut viens moralizējošās nostājas paudējs būs ielāgojis, ka jaunatnes attieksmi pret sabiedrības vērtībām nosaka no saviem priekšgājējiem mantotā kultūras pieredze. Tikai tā tiek vērtēta no citas vēsturiskās un sociāli politiskās attīstības pakāpes redzēšanas punkta. Ja būsīm sapratuši, ka neviena paaudze savos darbos un domās nav bijusi tik vienota, lai apskaidrības brīdī paškritiski nosauktos nesenās pagātnes grēkus uzveltu tikai vienai no tām. Nobeidzot, visa iepriekš teiktā galveno domu grībtu formulēt pārfrāzētā Hēgeļa atziņā: katrai tautai tāda jaunatne, kādu tā pelnījusi.*

1986. gada novembrī.

* Pārfrāzētā Hēgeļa atziņa oriģinālā skan: «Katrai tautai tādi valdnieki, kādus tā pelnījusi.»

RUTA VEIDEMANE

MANTOJUMS JEB «...VIŅA ŪSAS MŪSU ZUPĀS...»

(N. Hikmets)

Atklātības laiks mūsu mazajai tautai iezīmējas pirmām kārtām ar spēku sakopšanu aizstāvībai. Daugavas, Jūrmalas, Vecrigas, Siguldas, kapu un baznīcu, lauku sētu un krogu, mežu un purvu, zivju un putnu, kultūras un vēsturiskās atmiņas aizstāvībai, tikumisko principu aizstāvībai.

Vēl un vēl var saukt zaudētas vai zūdošas vērtības. Es pievienošu tikai vienu un pie tās apstāšos — latvisku un bagātu valodu.

Satrauc gan nenoregulēti valodiskie sakari ar Latvijā dzīvojošiem cittautiešiem, gan pašas latviešu valodas kvalitātes.

Televīzijas raidījumā CK sekretārs Anatolijs Gorbunovs minēja šādus socioloģiskos pētījumus iegūtos rezultātus:

80% Latvijā dzīvojošo latviešu brīvi lieto abas valodas (latviešu un krievu),

25% Latvijā dzīvojošo nelatviešu brīvi lieto abas valodas,

25% Latvijā dzīvojošo nelatviešu latviešu valodu nelieto nemaz,

50% Latvijā dzīvojošo nelatviešu daļēji lieto abas valodas.

Tāds ir mūsu republikas divvalodības shematisks attēlojums kvantitatīvā aspektā.

Valodas kvalitatīvajā raksturojumā ietveras, no vienas puses, tās spēja (kas ir tieši atkarīga no reālajām iespējām) apkalpot dažādas sfēras, no otras — pašas valodas ipašības, kas nosaka tās noderīgumu un atbilstību dažādām funkcijām.

Mūsdienu latviešu valodas ekoloģiskā situācija prasa tajā notiekošo procesu izpēti un iekļaušanos. Laikam valodas apdraudētība pieder pie tiem faktiem, kurus grūti izmērīt un pierādīt. Taču par to, ka satraucošie simptomi ir reāli un objektīvi, pietiekami pārliecina tiklab rakstnieku, zinātnieku, skolotāju, publicistu, kā arī citu, ar valodas kopšanu un mācīšanu tieši nesaistītu profesiju pārstāvju raksti, runas, spriedumi.

Kas tad isti noticis ar mūsu valodu?

Minētās novērtējuma sarežģītības dēļ mēģināšu palūkoties vispirms uz procesiem un darbībām, kas veidojuši valodas mūsdienu modeli, un tāpat zināmā mērā dedukcijas ceļā nokļūt pie rezultāta.

Valodas attīstību reti kad spēj ietekmēt valodniecības teorija (kas taču ir daudz jaunāka parādība nekā valodas), un valoda ne vienmēr atkarīga no valodas politikas. Latviešu valoda pieder pie tām, kas ietekmēta visai būtiski (droši

vien to var teikt par visām tā saucamajām nacionālajām valodām Padomju Savienībā).

Man nepārvarami gribas uzrakstīt kādu pēdējos gados ļoti izplatītu frāzi, kas tiek attiecināta uz visdažādākajām dzīves un sadzīves, zinātnes un mākslas parādībām: «... attīstību nelabvēlīgi ietekmēja Staļina kults un tam sekojošā stagnācija.» It kā bezpersonisks, bezkaislīgs stamps. Taču, ja šo stampu, mainot teikuma objektu, atkārtu vēl un vēl, veidojas tautu pašcieņas, kultūras, mentalitātes metodiskas iznīcināšanas traģiskā panorāma.

Latviešu valodas un valodniecības attīstību nelabvēlīgi ietekmēja...

..literatūras un mākslas attīstību nelabvēlīgi ietekmēja...

..bioloģijas attīstību...

..lauksaimniecību...

..dabas resursu izmantošanu...

utt., utt.

Šai sakarā gribu piesaukt kādu grāmatu — smagāko grāmatu manā mājā — PSRS Zinātņu Akadēmijas veltījumu Josifam Visarionovičam Staļinam, kas izdota 1949. gadā. Pirmais raksts ar ievadraksta funkcijām saucas «Staļins — zinātņu korifejs». Tajā un vēl divarpus kilogramos citu rakstu apcerēts lielā Staļina neizmērojamais ieguldījums dažādu zinātņu nozaru attīstībā.

«Nenovērtējams un neizsīkstošs avots mlčurlnlskās teorētiskās bioloģijas attīstībai ir biedra Staļina darbi.» Citāts no akadēmiķa T7 Lisenko raksta, bet varētu būt arī no cita. Tonis un ievirze visiem vienādi.

Par valodniecību šai grāmatā rakstījuši akadēmiķis I. Meščaninovs un profesors G. Serdičenko. Pateicības teikums Staļinam viņu raksta beigās veidots šādi: «Padomju valodniecība par saviem mēroga ziņā izcilajiem darbiem, par metodoloģisko pārkārtošanos pilnībā jāpateicas lielajam padomju zinātnes korifejam Josifam Visarionovičam Staļinam.»

Kas tas par spēku, kas varēja piespiest rakstīt šādas rindas?

Uz šādiem gadījumiem, manuprāt, nav attiecināma Č. Altmatova doma: «Kad cilvēki daudzus gadus tikuši pazemoti, nespējami pretoties valsts varas patvaļai un neželībai, viņi ir gatavi šo ļaunumu dievināt, rodot tajā tādu kā iekšēju kompensāciju savai bezspēcībai un it kā iluzori aplūstot ar šo supermenisko esamību...» Ciktāl attieksme pret Staļinu balstījās uz ticību — jā, varbūt tāda dievināšana ir vismaz iedomā-

jama. Bet zinātnieks taču nevar (ja viņš ir lasījis Staļina darbus) nopietni saskatīt tajos kādas ģenialitātes pazīmes.

Viss ir daudz sarežģītāk. Vai daudz, daudz necilāk.

Piemēnējā valodnieku rakstā izklāstītas arī Staļina agrīnājos darbos izvirzītās idejas nacionālajā jautājumā pret šovinismu, par internacionālismu, par jebkuras nācijas pastāvēšanas un attīstības tiesībām.

Taču visas šīs idejas nosvītro tādi apgalvojumi kā «krievu nācija ir visizcilākā nācija no visām, kas ietilpst Padomju Savienībā» (J. V. Staļins. «Par Lielo Tēvijas karu», M., 1949, 196. lpp.).

Tas bija pietiekami skaidrs mājiens, uz ko virzāma valodniecības teorija un valodu politika, ko mēdz saukt arī par valodas celtniecību. Un te tas ir: «Lielā, bagātā un varenā krievu valoda... kļuvusi par lielās sociālistiskās kultūras valodu, kas savām dzīvošajām sulām baro un bagātina citu padomju sociālistisko nāciju valodu radošo attīstību» (citēts no «Veltījumu grāmatas» 743. lpp.).

Latviešu valoda kopā ar ukraiņu, baltkrievu, armēņu, gruzīnu, igauņu valodām tika pieskaitīta pie tām, kas jau guvušas z i n ā m u l i t e r ā r u a p s t r ā d i (retin. mans. — R. V.).

Valoda, kurā bija rakstījis Rainis, Aspazija, Stučka, Asars, Brigadere, Virza, Bārda, Ezeriņš, Čaks, Skalbe, Upīts un daudzi citi, valoda, kuru bija pētījis J. Endzelins («Latviešu valodas gramatika» pirmoreiz latviešu valodā publicēta 1951. gadā, un 1958. gadā tā novērtēta ar Ļeņina prēmiju).

Taču latviešiem ar literārās valodas mūžu gadsimta garumā, protams, bijīgi jāklusē, atrodoties blakus armēņiem ar viņu gadutūkstošu kultūru.

Tika nolemts, ka lielā krievu tauta dos savas asinis. Ap pussimt tautām tika dota iespēja pāriet uz krievu alfabētu (neskaitot tās, kurām sava alfabēta nebija bijis).

Šis asinis riņķo arī mūsu valodas organismā, ārda un posta to. Man nav sakāms nekas sliktā par krievu valodu, tā ir izteiksmes iespējām bagāta, savā labākajā daļā dzīva un cilvēcīga. Bet tā saucamās nacionālās valodas mazāk saņēma tieši no šīs daļas, tām tika liela deva unificējoša, paralizējoša šķidrums, kas destabilizēja pat krievu valodas organismu.

Lai «atpalikušās» valodas būtu gatavas straujajai augšmei un uzplaukumam, ko tām nodrošināja Oktobra iekarojumi, vajadzēja vājināt iepriekšējo pamatu vai vismaz teorētiski šo vājumu pierādīt.

Ciņu pret tradicionālo valodniecību vadīja N. Marrs. Turklāt «izcilais valodnieks» «valodas teorijas pārkārtošanu veica tiešā un visspēcīgākajā» Staļina darbu ietekmē.

Dabiski, ka galvenais trieciens tika vērstis pret populārāko un spēcīgāko tradicionālās valodniecības virzienu — salīdzināmi vēsturisko valodniecību, ko mūsu zemē pārstāvēja pirmām kārtām J. Endzelins.

Taču tā nebija dažādu zinātnisku skolu sadursme. Tika izmantoti daudz smagāki argumenti. Ne vairāk, ne mazāk kā rasismā tika apsūdzēti salīdzināmās valodniecības teorētiķi: «Kā pretsvaru reakcionārajam, pēc savas būtības rasistiskajam (retin. mans. — R. V.) uz «pirmvalodu» un «pirmtautu» teoriju pamatotajam valodu attīstības jautājumam risinājumam Marrs izvirza progresīvo un revolucionāro mācību par vienotu valodas jaunrades procesu... Marrs strikti iebilda arī pret veco indoeiropēistisko valodniecības skolu mācību par rasistiski izolētām «tirām» un viendabīgām cilšu valodām («Veltījums J. V. Staļinam», 749. lpp.).

Marrisma ziedu laikus es neatceros. Filoloģijas fakultātē mācījos laikā, kad Marrs jau bija gāzts, un to neizdarīja neviens cits kā Josifs Visarionovičs. Moris savu bija padarījis. Vai nu Staļinam likās pārāk spoža viņa inspirētā zinātnieka slava, vai arī viņš plānoja šādu pagriezieni, jau izdaridams pirmo gājieni.

50. gadu sākumā par Marru studentiem stāstīja tikai tik daudz, ka viņš ir dažu infantilu teoriju radītājs, no kurām absurda kā bija mācība par valodas četriem pirmelementiem — sol-, -ber-, -jon-, -roš-, no kuriem it kā esot izveidojušās visas pasaules valodas.

Taču valodniecībā vairs neatgriezās agrākais gars. Pas-

niedzējs no katedras vēl šai laikā drošināja nākamos filologus, ka valodniekam nemaz nav nepieciešams valodas prast, pietiek, ja viņš tās izprot.

Valodniecība kopumā tā arī turpināja eksistēt kā savdabīgs apolītiski politisks pielikums ideoloģijai. Nostiprinājās jauns valodnieka modelis — zinātnieks, kuram zināšanas par valodu ir apmēram tādas pašas kā pārējai inteliģencei, toties var nebūt nekādu zināšanu citās jomās. (Zinādama, cik jūtīgi ir mani kolēģi attiecībā uz savu prestižu, pasteigšos piebilst, ka, pirmkārt, es sevi pilnā mērā atzīstu par šāda modeļa tipisku pārstāvi, un, otrkārt, ka bija un ir atsevišķi konkrēti cilvēki, kuri, neraugoties uz šaurajiem atļautās darbības rāmjiem, tomēr veica nopietnu zinātnisku, pedagoģisku vai metodisku darbu.)

Tai daļā, kas tika ņemta par pamatu praktiskai valodu attīstības procesu vadīšanai, Staļina labojumi Marra teoriju korigēja maz. Marrs atzina, ka valoda ir šķiriska, Staļins — ka nav šķiriska, Marrs — ka valoda ir virsbūves kategorija, Staļins: valoda nav ne bāze, ne virsbūve utt. Tas viss tīri teorētiskā līmenī. Bet valodu attīstību praktiski ietekmēja šāds Staļina atzinums: «Gluži nepareizi būtu domāt, ka... divu valodu krustšanās rezultātā rodas jauna, trešā valoda... Patiesībā krustšanās gaitā viena valoda parasti ir uzvarētāja, saglabā savu vārdu pamatfondu un joprojām attīstās pēc savas attīstības iekšējiem likumiem, bet otra valoda pakāpeniski zaudē savu kvalitāti un pakāpeniski atmirst.» («Pravda», 1950., 20. jūn.)

So niansi, iespējams, diktēja bailes un rūpes par krievu valodas turpmāko likteni, jo tai pašā rakstā viņš, atgādinādam vēsturi, piebilst, ka «krievu valoda... arvien palikusi uzvarētāja».

Latviešu valodas izredzes šie labojumi neuzlaboja. Un kā gan citādi? Nācija taču arī nav mūžīga. Tai ir savs «sākums, vēsture un beigas» (Staļina teze).

Protams, nekas nav mūžīgs, taču politisko un sabiedrisko procesu kontekstā noziedzīgs bija tas vieglums, ar kādu tika lietots vārds «beigas».

Katrai frāzei ne tikai Staļina runās, rakstos un grāmatās, bet arī viņa protežēto zinātnieku, publicistu, ideologu darbos bija milzu svars. Tās tika tirāzētas un izmantotas gan kā impulss, gan kā attaisnojums dažādām darbībām un izdarībām. Ar tām sita un ar tām atdzīvināja.

Tā sauktajām nacionālajām valodām — ne tikai «maz attīstītām» un «neattīstītām», bet arī «zināmā mērā literāri apstrādātajām» — tika atzīts par vēlamu attīstīt terminoloģiju. «Terminoloģija ir valodas darba svarīgākais iecirknis.» (Man šāds jautājuma nostādījums liek domāt par kukurūzu, kūdras un trūdzemes podiņiem, neskarto zemju apgūšanu un citiem dažādu laikposmu «svarīgākajiem iecirkņiem.») «Terminoloģijas pareiza izveidošana palīdz nacionālo republiku iedzīvotāju masām ātrāk un precīzāk apgūt sabiedriski politiskās zināšanas, speciālo zinātņu disciplīnas» («Veltījums J. V. Staļinam», 745. lpp.) Terminoloģija tātad kļuva par privilēģētu valodniecības nozari. Tā bija «tikama» tāpēc, ka nozīmīgu daļu valodas attīstības procesā turēja pastāvīgā kontrolē. Valodas attīrīšana lielā mērā nozīmēja tās gatavošanu valodu saplūsmi, tātad atsevišķu valodu izžušanai, tiesa, visai tālā nākotnē.

Te nepieciešamas divas atrunas. Pirmkārt, negribu apgalvot, ka valodas teorijā šīs tēzes par valodu krustšanos vēl tiktu nopietni ņemtas vērā. Taču jaunās valodniecības pamati tika ielikti tik vienīgi, ka tie joprojām lielā mērā praktiski turpina ietekmēt valodniecību. Gigantomānija, personības izšķīdināšana kolektīvos darbos, krievu valodas un valodniecības teorijas fetišs nāk no turienes. Otrkārt, neviena literārā valoda nav attīstījusies bez savas terminoloģijas un arī latviešu valodai iespēja attīstīt terminoloģiju tomēr nozīmēja iespēju saglabāt dzīvību. Tāpēc šis darbs nav novērtējams par zemu. Taču, kā visas vienpusības, arī šī veda pie nevēlamām sekām.

Salīdzinot ar citām valodas apakšsistēmām, terminoloģija tika stipri hipertrofēta. Tā ne tikai deva relatīvi milzīgu jaundarījumu skaitu, bet arī uzurpēja pārējās funkcijas. Lietošanai ieteiktie terminoloģiskie nosaukumi izplatījās pāri terminoloģisko sistēmu robežām un tendēja kļūt par

vienīgajiem. Saruka sinonīmiskas izteiksmes iespējas un vājinājās valodas stilspēja.

Terminiem jau pēc idejas piemīt ipašības, kas padara tos nepiemērotus centrālajai lomai valodā. Tā tomēr ir no pārējām kustībām un procesiem atsvešināta valodas perifēriska sistēma, pat vispopulārāko nozaru terminoloģiju ieskaitot. Dzīvi un sabiedrību terminoloģija atspoguļo tādā pašā mērā kā esperanto atklāj mūsdienu notofēras ipašības. Terminu iekšējā forma ir jēdzieni, nevis to cilvēku attieksme pret īstenību, kuri lieto šos vārdus. Valodiski pēc būtības tiek apgūtas tikai tās dzīves jomas, kurās notiek pilnvērtīga valodas darbība, kas rada nepieciešamību ne tikai pēc valodas vienību reproducēšanas, bet arī pēc stihiskas jaunrades. Tādējādi valodas dzīvības uzturēšanai termini dod mazāk, nekā varētu gaidīt. Mūsu apstākļos it īpaši, jo tie nenāk no prakses un netiek praksē pārbaudīti.

Valodas spēku vērtējot, valodniecībā tiek runāts par dažādām valodas lietošanas sfērām, kas noder par savdabīgu pārbaudes akmeni. Kamēr valoda attīstās, iespējams tikai viens virziens — virziens uz šo sfēru paplašināšanos. Pretējā gadījumā valodas situācija ir nelabvēlīga un apdraudēta.

Tiek runāts par 12 sfērām: 1) saimnieciskās darbības, 2) administratīvi sabiedriskās darbības, 3) zinātnes, 4) lietvedības, 5) informācijas, 6) estētiskās iedarbības, 7) daiļliteratūras, 8) tautas daiļrades, 9) izglītības, 10) sadzīves, 11) personīgās sarakstes, 12) reliģisko kultu. Manuprāt, vēl jāpievieno militārā sfēra.

Nerunāšu sīkāk par visām šīm sfērām, bet atlasēs kārtībā tikai par tām, kurās valodas darbība nopietnāk ierobežota.

Netiek uzturēta spēkā prasība pēc latviskas terminoloģijas un latviskas saziņas valodas, piemēram, daudzās rūpniecības nozarēs, jūrniecībā un kuģniecībā. Dzīvā valodas domas darbībā netiek pārbaudīti ne veco, ne jaunradīto vārdu (ja tādi ir) noderība pašreizējai situācijai.

Kad leksikoloģijas kursā filoloģijas studentiem jāstāsta par sociālajiem dialektiem, galvenokārt tiek izmantota Viļa Lāča romānos sastopamā jūrnieku leksika. Jaunāku slāņu nav. Esam saņēmuši Benitas Laumanes grāmatu par zvejvietu nosaukumiem jūras piekrastē, taču tie ir vēl senāki valodas veidojumi.

Arī strādniecībai nav sava runas paveida. Valodā nav strādnieka kā veseluma. Rūpniecā parasti runā krieviski vai arī krolizētā latviešu valodā: Un, kas nav valodā, nevar būt vārda mākslā. Arī rakstnieki un dzejnieki, kas visumā daudz var darīt dabiskas valodas saglabāšanā un saglabāšanā, pilnīgi tukšā vietā neko radīt nevar. Tāpēc literatūrā, kurā mēs tā gaidām mūsdienu strādnieka ienākšanu, īsti iespējams tikai tāds strādnieks, kas domā un runā kā Bels vai Skujiņš, Kolbergs vai Jakubāns.

Jo valoda nav tikai vārdi un formas. Valoda ir sabiedrības dzīve, filozofija, morāle, temperaments, dvēseles stāvoklis utt., utt. Pēc Hēgeļa domām — tā ir visvienkāršākā cilvēka pastāvēšanas forma ārpus sevis paša.

Dzimtās valodas nepieciešamība administratīvi sabiedriskās darbības sfērā jau presē pārrunāta, un tieši pēdējos gados šai jomā noticis pavērsiens. Taču nepieciešams arī principā atzīt, ka ideoloģisko darbu nacionāli neviendabīgos kolektīvos ne tikai nedrīkst, bet arī nevar veikt cilvēks, kas nezina abas valodas.

Ļoti nepilnīgi latviešu valoda apkalpo lietvedības sfēru, patiesībā tā ir pilnībā paralizēta.

Valodnieki nereti mēdz uzskatīt, ka blakus tautas kultūras, reliģijas, personiskās sarakstes sfērām arī sadzīves sfēra pieder pie tām, kurā visilgāk un vissīkstāk turas dzimtā valoda. Taču sadzīve nav reducējama uz ģimenes attiecībām, sperot soli ārpus ģimenes, mēs turpinām sadzīvi sabiedriskajā transportā, veikalos, darbnīcās, poliklinikās. Un te nu sadzīve ir maksimāli krieviskota. Taču, ja cilvēks «savā tēvu zemē, savā mātes valodā» (Māra Zāliete) nevar pasūdzēties ārstam, šāda situācija degradē pašu medicīniskās aprūpes ideju. Bet valoda — latviešu valoda — tiek ievainota vienā no pamata funkcijām.

Prasība turēt tīru un maksimāli saglabāt savu valodu nav tikai kultūras prasība. Tā izriet no rūpēm par tautas mentalitāti, tātad par pašas tautas saglabāšanu, par tās glābšanu no pārtautošanās (tās pašas jaunajā valodas teorijā akceptētās krustošanās, kurā viena valoda uzvar, bet otra asimilējas). Šādā sakarā mēdz runāt par valodas etnisko funkciju, etniskās kopības, etniskās pašapzināšanās izpausmes (un ne tikai izpausmes, bet arī formēšanās pārņemamības nodrošināšanas funkciju).

Kā pašreizējās divvalodības un dažādu mentalitāšu līdzspastāvēšanas un mijiedarbības apstākļos faktiski notiekošās mentalitātes nivelešanās pierādījums, manuprāt, var noderēt šāds piemērs. Runa ir par Imanta Ziedoņa «Poēmas par pienu» un «Viddivārpā» krievisko izdevumu. Tulkojums ir atzīts par Ludmilas Azarovas veiksmi, un šim vērtējumam oponent es negribu. Bet izdevumam ir priekšvārds, un tajā es saskatu simptomātiskus momentus.

«Tas nekas vēl — Grauds aizsnieg. Aizsnieg Graudaceļš, tās ir tās briesmas.» Šis rindas Vladimirs Ogņevs komentē šādi: «Ekoloģisko krīžu laiks un veselu kontinentu bada laiks runā ar dzejnieka muti». Taču nav tā. Graudaceļš nav pārticība, un Graudaceļa pazaudēšana nenozīmē badu. Graudaceļš ir rīts, lietu kārtība.

«Laime ir lietu kārtība, vairāk nekas,» Ziedonis raksta dzejolī par Jēkabiem, Kukuļa dzimšanas dienu, kad jābūt uz galda jaunajai maizei. Bet Ogņevs: «Mēs saprotam, kas dzejniekam dārgs šai parašā — atzimēt to, kurš pirmais novāks, nokuls, samals, izceps, pacienās otru. Ne uzslavas dēļ, bet lai cilvēkiem būtu, pēc kā līdzināties, vajadzīga darba pūliņu norma.»

Pradoksāli, bet interprets pauž tieši to viedokli, kuram Ziedonis meklē alternatīvu, pārstāv tieši to domāšanas tipu, to attieksmi pret darbu, kam Ziedonis liek pretī darba kultu.

A t z ī m ē t, l ī d z ī n ā t i e s, n o r m a — šie jēdzieni taču pārstāv to sistēmu, kas darbu ir degradējusi, darba tikumu iznīcinājusi.

Ir mainījies arī daudzu pamatjēdzienu saturs šai jomā, tādu kā l a b s d a r b s, l a b s s t r ā d n i e k s, d a r b a t i k u m s. Zaudēts darba absolūtais mērs, tā vietā stājies relatīvais, kas ir nevis kvalitātes, bet kvantitātes kategorija.

«Skaitļu un mērogu maģija, ko nenodrošina kvalitāte un kas netiek samērota ar veselo saprātu, ir nodarījusi un, bīstos, i n e r c e s d z ī t a (retin. mans. — R. V.) arī turpmāk nodarīs mums postu.» Šajos Vladimira Boreva vārdos uzmanību gribu pievērst izceltajiem: inerces dzīta.

VĪNA ūsas vēl mirkst mūsu zupās, un ir tādas jomas (pie tām pieder arī valoda), kuru vispārīgajā virzībā uz progresu, iespējams, vēl ilgi notiks ačgārnas loģikas diktēti, ar neapbruņotu aci grūti samanāmi procesiņi pretējā virzienā.

REĀLĀ DIVVALODĪBA

«Katrai medaļai ir divas puses» — šo joprojām un vienmēr aktuālo tautas gudrību entuziastu aizrautībā palaiķam alzmirstam. Viena no šādām «medaļām», kas līdz šim, liekas, skafīta tikai un vienīgi no spožās puses, ir divvalodība. Protams, valodu zināšana vēl nevienam par jaunu nav nākusi, un, ja kādas nacionālās republikas divvalodīgie iedzīvotāji, t. i., tie, kas pārvalda gan pamatiedzīvotāju valodu, gan krievu valodu, līdz ar to iegūst dažas it kā privilēģijas (galvenokārt kultūras sfērā), tad tas ir gluži likumsakarīgi. Taču jāatzīst, ka daudzi ar divvalodības veidošanos un tās funkcionēšanu saistīti jautājumi līdz šim palikuši ārpus nopietnas zinātniskās izpētes loka (te liels pārāds padomju lingvistikai).

Tāpēc levdarjamo rezonansi izraisījis igauņu valodnieka Mati Hinta plašais raksts «Divvalodības problēma: skatīens bez rožainām brillēm» (žurnālā «Vikerkaar» — «Paņura», 1987, Nr. 6—7). M. Hints ir zinātnieks ar plašu interešu loku un stabili autoritāti; pieminētajā rakstā viņš izmanto gan savus vērojumus, gan arī somu un zviedru valodnieku pētījumus (piemēram, par Zviedrijā dzīvojošo

somu valodas problēmām). Ievadot šo publikāciju, žurnāla redakcija to apzīmē par «zināmā mērā diskutējamu», tai pašā laikā izsakot pārliecību, ka, tikai atsakoties no aizliegtām tēmām un atklāti apspriežot nacionālās kultūras «sāpīgos» jautājumus, var sasniegt patiesu Internacionālismu cilvēku apziņā un savstarpējās attiecībās.

M. Hinta rakstā pirmoreiz padomju valodniecībā zinātniski analizēti daudzi tādi divvalodības aspekti, kas Latvijā ir ne mazāk aktuāli kā Igaunijā. Lai nebūtu «jālzgudro divrtēnis» — gribam mūsu lasītājus samērā detalizēti iepazīstināt ar igauņu valodnieka secinājumiem, sasastot tos, kur nepieciešams, ar mums aktuālāku ilustratīvo materiālu un minimāliem komentāriem. Izklāstā saglabāta M. Hinta raksta struktūra un apakšvirsraksti.

GALVENO TERMINU SKAIDROJUMS

DIVVALODĪBA ir indivīda spēja lietot divas valodas vienādā vai aptuveni vienādā līmenī. Pilnīgi divvalodīgs cilvēks var pusvārdā brīvi pārslēgties no vienas valodas uz

otru. Divvalodība sasniedzama tikai valodas apgūšanas vecumā (t. i., līdz 5—6 gadu vecumam) ģimenē vai divvalodīgā vidē, bet ne ar svešvalodu mācīšanas metodēm. (Tēze par divvalodības sasniegšanas vecumierobežojumiem, šķiet, veldo vienu no vājākiem posmiem M. Hinta koncepcijā — O. B.) Pie mums terminu «divvalodība» bieži vien lieto nekonsekvēti, apzīmējot ar to arī elementāru spēju izteikt savas domas citā valodā. Taču nav šaubu, ka tēze «Krievu valoda — otrā dzimtā valoda» ir tieši saistīta ar pilnīgu divvalodību.

Par **SVESVALODU** no lingvistiskā viedokļa uzskatāma jebkura valoda, kas nav dzimtā. Oficiāli ir pieņemts dalījums svešvalodās un PSRS tautu valodās. Taču fakts, ka nav politiskas robežas, vēl pats par sevi nekādi neatvieglo valodas apgūšanu, tāpēc apmēram simts miljoniem padomju cilvēku krievu valoda principā ir «svešvaloda».

Krievu valodu Padomju Savienībā izmanto kā starpnacionālās saziņas valodu. Valodu, ko savstarpēji komunikācijai lieto etniski nevienlīdzīgi kādas teritorijas iedzīvotāji, sauc par *lingua franca*. Jebkura valoda, kas

veic šo funkciju, tiek vienkāršota un zināmā mērā izkropļota. Kultūrvalodas līmeni šādas valodas saglabā tikai vienvalodas kolektīvā.

Ja *lingua franca* tiek lietota ilgstoši, tajā var izveidoties vietējo valodu ietekmēti varianti, kam ir vienkāršota gramatika un ierobežots vārdu krājums. Šādu parādību sauc par pidžināciju, un tā ir skārusi visas lielās kolonizatoru valodas (latīņu, angļu, franču, spāņu, portugāļu, holandiešu), kas kļuvas par kolonijās lietoto pidžinvalodu pamatu.

Ja sabiedrība, kas lieto pidžinvalodu, iegūst neatkarību un attiecīgā valoda kļūst par vienīgo šai teritorijā lietoto, tad tā sāk strauji attīstīties un pilnveidojas. Tādas valodas sauc par KREOLIZĒTĀM. Par valodas kreolizāciju dēvē arī citu parādību — sociālajā un politiskajā ziņā dominējošās valodas ārkārtīgi spēcīgu ietekmi uz to valodu, kas šajā sabiedrībā ir apspiesta (savulaik tādas bija attiecības, piemēram, starp latviešu un lībiešu valodām — O. B.).

1. PROBLĒMAS

Visu PSRS nekrievu tautību divvalodība daudzos dokumentos, direktīvās programmās un sabiedrības attīstības modeļos ir formulēta kā aksiomātiska prasība. Starp divvalodības veicināšanas praktiskajiem pasākumiem jāmin jauktu bērnudārzu organizēšana, krievu valodas apmācības ieviešana bērnudārzos un šīs apmācības līmeņa paaugstināšana skolās, dažādu krievisku izdevumu, kā arī radio un televīzijas pārraižu īpatsvara palielināšana utt.

Ja masveidā tiek apgūta cita valoda, tad nedrīkst pietiekami nenovērtēt kultūrmotivāciju, kas ļauj šai apgūšanai notikt brīvprātīgi. Šķiet, ka kultūrmotivācijas loma valodas apgūšanā pie mums ilgu laiku nav tikusi pienācīgi novērtēta, bet administratīvo lēmumu un pasākumu iespējas savukārt pārvērtētas. Istenībā Igaunijā pietiekami augstu posteni var ieņemt cilvēks, kuram nav nedz priekšstata par igauņu kultūru, nedz vēlēšanās apgūt igauņu valodu — pat tad, ja šajā postenī igauņu valodas prasme ir visai vēlama. Igaunu

skolās krievu valodu māca 11 gadus, taču rezultāti, kā likums, ir visai viduvēji (par latviešu skolu beidzējiem runājot, tik kategorisks vispārējums nebūtu īsti vietā; jāņem vērā, ka igauņu valoda — salīdzinot ar latviešu valodu — struktūras ziņā daudz vairāk atšķiras no krievu valodas, un tas, protams, apgrūtina valodas apgūšanas procesu — O. B.). Šādu stāvokli nav iespējams mainīt ar administratīviem pasākumiem. Turklāt administratīvi uzspiestai divvalodībai ir savi šaubīgi aspekti, kas saistīti ar divvalodības lingvistiskās, psiholoģiskās un psiholingvistiskās izpētes nepietiekamību un jau iegūto zinātnisko dotumu vienpusīgu, konjunktūristisku traktējumu.

Administratīvi virzīta divvalodība — tas ir eksperiments ar veselām tautām un var novest pie neparedzētām sekām milzu mērogā. Pat vissīkākās novirzes te var izraisīt traģēdijas, kuras atbalsosies daudzās paaudzēs. Taču zinātnieki klusē. Arī mūsu dienās ir dzīva atmiņa par pēc nāves reabilitētajiem pētniekiem — akadēmiķi Nikolaju Vavilovu (1887—1943) un izcilo valodnieku J. Poļivanovu (1890—1937), kā arī «atmiņa» par galvu reibinošajiem panākumiem, ko guva «jaunās agrobioloģijas» radītājs T. Lisenko un «jaunās mācības par valodu» autors N. Marrs un kas atbalsojas vēl mūsu dienās (Igaunijas Padomju enciklopēdijā iekļauj šķirkli par Marru, bet ne par Poļivanovu, kaut gan pēdējais bija saistīts ar Igauniju un igauņu valodas izpēti). Konjunktūristi izceļas ar aktivitāti arī divvalodības propagandā. Daži «teorētiski» nemaz neslēpj, ka viņu teorija paredz īsā laikā realizētu pāreju uz tikai krievvalodisku kultūru, bet divvalodība uzskatāma tikai par pārejas stadiju, kas nepieciešama šī mērķa sasniegšanai.* Neskatoties uz skajām frāzēm un cēliem principiem, reālais sociālisms ir izaudzinājis cilvēkus (un pat ar zinātniskiem grādiem), kuru attieksme pret mazo tautu valodām un kultūrām ir augstprātīga un nicīga. Šādiem cilvēkiem eksistē tikai

ražošanas procenti un šo procentu pieaugums. Nacionālā valoda un nacionālā kultūra, tas, vai tauta skaistliki ir vairākumā vai mazākumā savā vēsturiskajā teritorijā — tas viss, viņuprāt, ir tik nenozīmīgs, ka pat šo momentu pieņemšana uzskatāma par novadniecības, aprobežotības, sīkumainības izpaušmi (sk., piem., atomelektrostacijas projektētāja Pižikova interviju («P.J.», 1988., 3. jūn.), kurā klaji demonstrēta agresīva ignorance pret nacionālajām problēmām. — O. B.) Vajagot domāt tikai par ražošanas procentiem, nevis par to, kādēļ un priekš kā šie procenti tiek sasniegti. Taču, ja pasaules tautas būtu drošas, ka viņu dzīvība, nacionālā kultūra un vēsturiskā teritorija pārdzīvētā nākotnē būs garantēti aizsargātas, tad vieglāk būtu atrisināmas arī citas, tai skaitā ražošanas problēmas.

Uz divvalodības problēmu daudz vēl skatās caur rožainām optimisma brillēm. Šāda vienpusīga pozīcija var veicināt aplamus, pat nelabojamus lēmumus. Tāpēc ir nepieciešams, lai sabiedrībai un atbildīgām personām būtu skaidras divvalodības ēnas puses. Nenoliedzot divvalodības plusus — psihiski spēcīgu bērnu ātru garīgo attīstību, lielākas iespējas informācijas iegūšanai, intensīvus kultūras kontaktus u. c. —, šoreiz pirmām kārtām jāplevērš uzmanība mazāk patīkamiem momentiem, kas līdz šim ir pieminēti tikai ar mājlieniem vai vispār noklusēti: 1) divvalodības iespējamās negatīvās sekas, kas skar indivīdu; 2) divvalodības iespējamās negatīvās sekas, kas skar mazo tautu valodas; 3) divvalodības iespējamās negatīvās sekas, kas skar lielas tautas valodu (konkrētajā gadījumā — krievu); 4) psiholoģiska rakstura grūtības darba kolektīvā un ģimenē.

2. DIVVALODĪBAS IESPAIDS UZ PERSONĪBU

Pie mums atklāti runā tikai par tām divvalodības pusēm, kas pozitīvi iespaldo personību (komunikācijas iespēju paplašināšanās, pasaules kultūras un informācijas avotu plašāka pieejamība, iecerētā nacionālo aizspriedumu vājināšanās utt.). Taču otras valodas apgūšana bērna vecumā ir psiholoģiska

* Te norādītas arī konkrētas publikācijas.

problēma, ar ko nebūt ne visi bērni tiek sekmtīgi galā. Bērns — tā ir it kā valodas mācīšanas mašīna, viņā ģenētiski leprogrammēta VIENAS (jebkuras) valodas (bet ne divu vienlaicīgi) apgūšana gluži tāpat, kā 99% jaundzimušo ģenētiski leprogrammēta labās vai kreisās rokas veiklāka pārvaldīšana, bet ne abu roku «vienlīdzība».

Kā noris bērna valodas attīstība! Runas orgānu precīza koordinācija izveidojas līdz 3—4 g. vecumam, dzimtās valodas gramatikas būtiskākā daļa tiek apgūta līdz 5—6 g. vecumam, tālāk seko iepazīšanās ar sarežģītākām un retākām konstrukcijām. Stilistiskās atšķirības bērns sāk orientēties apmēram 10 g. vecumā, taču šī veida iemaņas attīstās lēni. Vārdu krājuma paplašināšanās un vārdu nozīmju precizēšana norisinās ciešā saistībā ar pieredzes uzkrāšanu un izglītības padziļināšanu. Līdz ar personības socializāciju tiek iegūtas valodas lietošanas sociālās iemaņas, prasme piemērot valodu situācijai, zināšana, kā sarunāties, kā rakstīt, kā klausīties, par ko notelktā sabiedrībā ir pieņemts vai nav pieņemts runāt. Valodas stilistika un runas etiķa — tie ir vissarežģītākie valodas līmeņi. Bērnam nepastāv tēmu daļījums pieņemtajās un nepieņemtajās. Piecgadīgs bērns spēj izteikties gramatiski pareizi, bet viņš vēl nedomā, vai drīkst runāt par ko sliktu vai intīmu. Šķiru sabiedrībā runas etiķetei līdz ar sociālo etiķeti bija svarīga vieta privileģēto šķiru bērnu audzināšanā. Mūsu laikos tiek pielikts daudz mazāk apzinātu pūļu šajā virzienā.

Kas attiecas uz divvalodību, tad stilistiskās atšķirības un otrās valodas runas etiķete — tās ir sfēras, kuras pilnībā apgūt ir visai grūti un daudzos gadījumos pat neiespējami. (Ne velti eksistē daudzas anekdotes un anekdotiski nostāsti par spiegu noķeršanu, kuri gan it kā perfekti iemācījušies svešo valodu, taču nepārvalda tās etiķeti — O. B.) Igaunų valodas runātāji, piemēram, nespēj īsti apgūt pat tādu relatīvi vienkāršu lietu kā uzrunu vārdā un tēvvārdā; grūtības sagādā jau pati tēvvārda pieminēšana, nemaz nerunājot par tādas uzrunas stilistiskās nianses apzināšanos (vai tā pauc dzēnu, sirsniņu,

familiaritāti, pusoficiālumu vai visu kopā). [Arī latviešiem ar tēvvārdu apgūšanu neklājas viegli; valodiskās specifikas dēļ grūtības sagādā jau tēvvārdu legaumēšana, kur nu vēl pareiza un izjusta lietošana. Starp citu, neadekvāti var tikt interpretēti arī tie gadījumi, kad krievu valodas runātājs vārdā un tēvvārdā uzrunā latvieti; ir nācies dzirdēt, ka dažs labs šādu uzrunu izjūt kā familiāru — t. i., pielīdzina uzrunai vārdā, jo tēvvārds latviešu valodas uzrverel it kā paslīd garām, ir «tukša skaņa» — O. B.]

Ja komunikācija otrajā valodā sākas pirms dzimtās valodas stilistisko nianšu apgūšanas, tad galu galā dzimtās valodas iemaņas stilistiskajā aspektā var tā arī palikt nepilnīgas. Līdz ar to valodas kultūras augstākais līmenis divvalodīgo valrumam var palikt neapgūts (sliktākāji gadījumā abās valodās).

Problēmas rodas arī citos valodas līmeņos. Divu valodu fonētiskās atšķirības uzliek bērnam lielu analītisku slodzi — viņam jāiemācās atšķirt daudz vairāk līdzīgu (ar visai nelielām atšķirībām) skaņu nekā bērnam, kurš aug vienas valodas apkaimē. Ja bērns tiek galā ar šo uzdevumu (bet viegli tas izdodas tikai nedaudziem), tad viņam ir izredzes apgūt abu valodu izrunu bez akcenta. Ja turpretim bērnam šis uzdevums nav pa spēkam un juceklis divu valodu lietošanā ap viņu turpinās, tad viņam paveras bēdīgā perspektīva kļūt par pusvalodīgu vai par cilvēku ar runas defektu.

PUSVALODĪBA — tā ir divvalodīgā vidē auguša bērna nespēja skaidri izteikt savas domas nevienā no valodām (protams, šāda nespēja piemīt arī pieaugušajam). Pusvalodība izpaužas kā: 1) nepietiekami attīstīta sarežģītu jēdzienu veidošanas spēja līdz ar nepietiekami attīstītu abstrakto domāšanu; 2) gramatisko saistījumu analīzes un lietošanas nedrošība; 3) artikulācijas orgānu nepietiekama koordinācija. Šo parādību cēloņi jāpaskaidro nedaudz tuvāk.

Ir liela starpība, vai bērns aug vienas vai divu valodu runas ritma ietekmē. Divu dažādu ritmu ietekmē artikulācijas orgānu precizitāte var nesasnēgt nepieciešamo pakāpi. Tādos gadījumos bieži vien rodas šīs koor-

dinācijas traucējumi, un rezultātā bērns sāk stostīties vai iegūst kādu citu runas defektu. Skolā parādās disgrāfija — nespēja vispār pareizi rakstīt vai rakstīt burtus pareizā secībā [arī dzimtajā valodā]. Tas viss ir koordinējošo kustību nepietiekamas attīstības rezultāts. Nesen starptautiskā simpozijā Tallinā Maskavas zinātnieks L. Ivanovs iepazīstināja ar pētījumiem, kas apstiprina domu, ka pirmsskolnieku divvalodība var veicināt stostīšanos. Bez tam divvalodīgiem bērniem ir grūtāk uzvert abstraktus jēdzienus. Daudzvalodīga sabiedrība nebūt nav augstas garīgas kultūras un spilgtu ideju iemiesojums. Gluži otrādi, psihiskā spiediena, stresa un obligātās divvalodības situācija veicina tādas sabiedrības rašanos, kurā stostekļu procents ir lielāks par vidējo, bet sabiedrības abstraktās domāšanas līmenis kopumā zemāks par vidējo.

Divu valodu gramatisko līdzekļu analīzes grūtības un vienas valodas gramatiskā modeļa automātiska attiecināšana uz otru valodu rada tās gramatiskās problēmas, kas ir bērnam divvalodīgā vidē. To, cik šī divu valodu savstarpējo attieksmju sfēra ir jutīga, liecina, piemēram, tulkotie teksti.

Tomēr par visbīstamāko jāatzīst JĒDZIENU VEIDOŠANAS SPĒJAS NEPIETIEKAMA ATTĪSTĪBA. Šai spējai bērna apziņā palīdz izveidoties tieši dzimtā valoda. Divas valodas vienlaicīgi var radīt sajukumu, un rezultātā abstraktie jēdzieni zaudēs notelktību, bērns nemācēs precīzi tos izmantot. Konkrētie jēdzieni tādas briesmas sevī neslēpj, jo galds — tas ir galds, bet lelle — tā ir lelle; viss skaidrs arī divās valodās. Bet kāpēc, piemēram, miers vienā gadījumā ir мир, bet citā покой, kā porobežot крайний, последний un конечный, kā — долгий un длинный — to nu bērnam nepavisam nav viegli saprast. Tā kā bērns lieto galvenokārt konkrēto leksiku, tad ar abstrakto jēdzienu apjēgšanas spējām salstītie trūkumi viņa attīstībā nav uzreiz pamanāmi, garīgā aprobežotība izpaužas tikai mācību laikā un vēlāk.

Divvalodības atmosfērā audzināta bērna kopējais vārdu krājums, protams, ir nedaudz lielāks nekā vienvalodīgajam bērnam tai pašā

vecumā. Bet tai pašā laikā divvalodīgām bērnam ir mazāk skaidri izveidotu jēdzienu un trūkst precizitātes šo jēdzienu lietošanā. Kopējā psiholingvistiskā attīstībā divvalodīgs bērns atpaliek no vienalodīga bērna.

Ar divvalodību saistītās negatīvās parādības bīstamākas ir bērnam ar zemām vai vidējām spējām un vāju psihotipu. Attiecībā uz viņiem gluži vietā ir dažu zinātnieku retoriskais jautājums: divvalodīgie vai pusvalodīgie! [Šāds jautājums likts virsrakstā somu—zviedru divvalodības pētījumam: Nils Erik. Hansegård. Kaksikielisiä vai publikielisiä! — Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 81. Vaasa, 1979.]

Būt sevišķi piesardzīgiem liek jaukto bērnudārzu organizēšanas pieredze ārzemēs. Ja bērns apmeklē bērnudārzu, kur komunikācijā netiek izmantota viņa dzimtā valoda, tad psiholingvistiskā atpalcība līdz pirmskolas vecuma beigām sasniedz no viena līdz diviem gadiem. Skolā, kur mācības nenotiek dzimtajā valodā, šī atpalcība strauji pieaug [pēc dažiem datiem, divpadsmitgadīgs bērns, kas audzis šādos nelabvēlīgos apstākļos, savā valodiskajā attīstībā ir 8—9 g. veca bērna līmenī].

Skola ar mācībām dzimtajā valodā, izmantojot efektīvas pedagogiskās metodes, zināmā mērā varētu šādu atpalcību novērst. Taču jāsaubās, vai to spēj veikt mūsu gigantiskās skolas ar Eiropā vislielākajām pēc audzēkņu skaita klasēm, kur individuālais darbs ar skolēnu praktiski nav iespējams, bet bērns bieži vien atrodas stresa stāvoklī.

Divu valodu iespāids mazāk traumē bērnu tad, ja viņam pievērš vairāk uzmanības un ja katrai no valodām ir noteikta sava situatīvā loma: piemēram, runājot ar vecākiem, tiek lietota viena valoda, ar mājskolotāju — cita [kā kādreiz muižnieku ģimenēs]. Abu valodu lietošana bez noteiktas sistēmas psihiski sašprindzina bērnu, jo viņam pastāvīgi jābūt gatavam uz divējādu reakciju.

Kādas briesmas slēpj sevī pusvalodība obligātas divvalodības nelabvēlīgos apstākļos! Pie kādiem zudumiem noved! Pēc dažiem datiem, katram desmitajam bērnam draud pusvalodība. Varbūt šie desmit pro-

centi nav pārāk augsta cena, ja to vērtējam kā karavadoņi, taču tā šausmina, ja procentiem saskatām cilvēkus, tūkstošiem stresam pakļautu bērnu. Bet vēlāk pieaugušo, kas zemas valodiskās inteligences dēļ nespēj formulēt savas domas. Protams, mūsu valstī katrs no viņiem atradis vietu, bet tā ne tuvu nebūs atbilstoša viņu iedzimtajām potenciēm. Grūti pat iedomāties sabiedrības zudumus, kas rodas tāpēc, ka cilvēki nespēj skaidri noformulēt un vārdos izteikt savas domas un idejas.

Pie šiem 10 procentiem jāpievieno vēl vairāki desmiti procentu tādu cilvēku, kuru abstraktās domāšanas spējas palikušas nepietiekami attīstītas. Tikai ļoti nedaudzi stiprā psihiskā tipa bērni divvalodības situācijā ir ieguvēji — viņi apgūst otro valodu bez jūtām novirzēm valodas inteligencē.

Valodas nepietiekama attīstība — tās nav vienīgās briesmas, kas apdraud indivīdu foršētās divvalodības apstākļos. Nepilnvērtībai valodas ziņā parasti pievienojas nepietiekama kultūratīstība un personības šķelšanās.

Saistība ar dzimto valodu bērnam ir svarīgs savas personības identifikācijas priekšnoteikums, kurš darbojas no jaundzimušā pirmajām dzīves dienām [bet pēc dažu pētnieku datiem — valodas ritma formā jau mātes klēpī]. Gan bērnam, gan pieaugušajam savas personības pozitīvai pašidentifikācijai ir nepieciešama valodas un kultūras pārmanojamība [kontinuitāte], kuru pavadītu savas valodas un savas kultūras augsts novērtējums. Kā var iztēloties pilnvērtīgas personas veidošanos, ja dzimtā valoda tiek atzīta par nepilnvērtīgu [piemēram, tiek apgalvots, ka igauņu valoda nedod pilnvērtīgas personības attīstības iespējas, tāpēc krievu valoda te ir vienkārši nepieciešama]!

Divvalodība spēj radīt nacionālas identitātes nenoteiktības izjūtu, novest pie tā, ka cilvēki sāk kaunēties no savas tautības. Rezultātā neizbēgami pieaug agresivitāte, mazinās interese par savas tautas kultūru un kultūru vispār [tipisks piemērs — Amerikas indiāņu liktenis], rodas kompleksi, iekšēji un ārēji konflikti. Savas kultūras zems vērtējums, tāpat kā augstprātīga attieksme pret

citu valodu un citu kultūru, ir viens no slēptiem nacionālo konfliktu avotiem.

Starpnacionālo konfliktu mazināšanai ir nepieciešams, lai saskarsmē esošo valodu un kultūru PRESTIŽS būtu ABPUŠĒJI AUGSTS, lai ABU valodu runātāji pienācīgi augstu vērtētu viens otru.

3. DIVVALODĪBAS SEKAS, KAS SKAR MAZO TAUTU VALODAS

Augstas mūsdienu kultūras radīšanai līdz ar labvēlīgiem sabiedriskiem apstākļiem nepieciešama arī sabiedrības valodiska patstāvība un valodas stabilitāte. Tieši šo pēdējo faktoru trūkums var būt par vienu no iemesliem tam, ka pat dažām lielām tautām ir samērā pieticīga daiļliteratūra.

Pamācoša ir igauņu kultūras [kā mūsdienu Eiropas kultūras] rašanās vēsture. Šī vēsture ir samērā tipiska visām jaunajām Eiropas kultūrām no Somijas līdz Balkāniem [un gandrīz pilnīgi identa latviešu kultūras vēsturei, tāpēc turpmākajā šī jautājuma izklāstā būtu pilnīgi iespējams apzīmējumu «igauņu» aizstāt ar «latviešu» — O. B.]. Igaunų kultūras atmodas sākumposma virzošos spēkus veidoja divvalodīga inteligence — baltvācu estofili [lielākoties mācītāji] un nedaudznie igauņu tautības inteligenti, kas runāja un droši vien arī domāja vāciski. Tas notika pagājušā gadsimta vidū. Arī nākamās igauņu intelektu paaudzes — pagājušā gadsimta otrajā pusē un pat vēlāk — izglītību ieguva vācu valodā. Šāds posms kultūras veidošanās procesā ir neizbēgams.

Šķiet, varētu secināt, ka divvalodība veicina nacionālās kultūras izveidošanos. Tomēr patiesībā viss ir daudz sarežģītāk. Pirmkārt, divvalodīga bija jaunās nacionālās sabiedrības elite, t. i., cilvēki, kas salīdzinājumā ar igauņu valodas caurmēra runātāju leņķa augstākas sabiedriskas pozīcijas un bija vispārliecinātākie savos nacionālajos centienos. Otrkārt, igauņu kultūras tālākā attīstība rāda, ka igauņu valoda un igauņu sabiedrība sasniedza patiesas Eiropas kultūras līmeni tikai pēc tam, kad apzinātas valodas celtniecības un atjaunināšanas rezultātā igauņu va-

loda atbrīvojās no vācu valodas pārlecīga lespaida, kļuva patiesi neatkarīga.

Nedaudz pārspīlējot, var teikt, ka pagājušā gadsimta beigās Igaunų valodas leksika un sintakse tika pakļauta stiprai kreolizācijai. Valoda «klīboja», atbalstoties uz vācisku spieķi, bija nestabila un nespēja turēties pret citvalodu ietekmēm tieši tāpēc, ka tai nebija nepieciešamas patstāvības, valodiskā pašapzināšanās nebija pietiekami attīstīta. Lūzumu radīja divdesmitā gadsimta pirmās paaudzes darbība. No šī laika Igaunų valoda spēj funkcionēt jebkurā tautsaimniecības, kultūras un zinātnes nozarē.

Valodiskā pašapzināšanās ir ļoti svarīgs nācijas veidošanās faktors. To nedrīkst ņemt vērā arī mūsu laikā. Dažkārt popularizētā tēze, saskaņā ar kuru Igaunų pilnīga divvalodība ir nacionālās kultūras tālākas attīstības neizbēgams priekšnoteikums, šķiet, ir tikai apriņķis politisks lozungs. Kā gan mūsdienās, kad Igaunų kultūrai jau ir ilgstoša tradīcija, kad Igaunų intelektu ir vairāk nekā jebkad agrāk, kad izdevumu Igaunų valodā kļūst arvien vairāk, Igaunų kultūras attīstība pēkšņi izrādījās neledomājama bez totālas divvalodības. Protams, pavlsam cita lieta ir otras valodas pārvaldīšana svešvalodas līmenī un bagātinoši kontakti kultūras jomā.

Kādas sekas mazas tautas valodai var radīt totāla divvalodība! Ņemot vērā kultūras atšķirības un kultūru līdzīgo līmeni, nav jābaidās no straujas asimilācijas. Daudz reālāk draud valodas struktūras destabilizācija. Vispirms noteiktību zaudē valodas augstākie līmeņi — stilistiskās nianšes, precīza runas situācijas uztvere, runas etiķete. Pēc tam seko svārstības vārdu nozīmēs un saistāmībā. Tālāk otras valodas ietekmē mainās teikuma modeļi un parādās novirzes gramatisko formu lietošanas biežumā, nenoteikts kļūst pārvaldījums, rodas aizgūti parazītvārdi un kalķēti frazeoloģiski, var parādīties novirzes skaņu artikulācijā.

Citas valodas ietekmi var uzskatīt par bagātinošu līdz noteiktai robežai. Pie mums ir pieņemts uzskatīt par bagātinošu jebkuru krievu valodas ietekmi, pat tādu, kas destabilizē citas valodas struktūru (destabilizācija

sākas tad, kad savas valodas elementus aizstāj jaunpārņemti aizgūvumi). Vai šāda destabilizācija ir bīstama valodai! Tas atkarīgs no valodas sistēmas nelīdzsvarotības pakāpes un no ekstralingvistiskās (ārpusvalodiskās) situācijas. Zināma nestabilitāte piemīt visu valodu sistēmām, kurās regulāri noris pirmajā brīdī pat nepamanāmas pārmaiņas. Valodai ir nepieciešams laiks, bet valodas formācijai — spēks, lai pēc šādām pārmaiņām atkal atgūtu līdzsvaru. Taču dažreiz situācija var izrādīties nelabvēlīga, līdzsvara meklējumi var prasīt vairāk laika un vairāk enerģijas nekā ir dotajai valodas formācijai. Tādā gadījumā valodas sistēma var tikt deformēta. Rezultātā radīsies milzums jautājumu: vai drīkst teikt tā vai šitā, vai šim izteicienam ir tikai viena vai vēl kāda cita nozīme utt. Kļūst zemāks arī valodas sociālais prestižs. Ja vienlaicīgi norisināsies arī kultūras asimilācija, tad var sekot strauja vienas valodas nomaiņa ar citu. Šis process, starp citu, raksturīgs daudzām Padomju Savienības somugru tautībām (karēļiem, vepsiem, hantiem, mansiem u. c., arī, piemēram, skaita zinā vīslielākajai mūsu valsts somugru tautai — mordviešiem — O. B.).

Igaunų valodai nekas tamlīdzīgs pagaidām nedraud. Un tomēr visas uzskaitītās valodas struktūrai svešās iezīmes jau ir konstatējam. Preses un birokrātijas valodu pirmāc instrukciju un rīkojumu burtiski tulkojumi no krievu valodas, rodas neigauniskas konstrukcijas krievu valodas gramatisko konstrukciju tulkošanai. Arī bērni pakļaujas citas valodas ietekmei. Jāšaubās, vai lingvistī šādas parādības nosauks par valodas bagātināšanos.

Kāda ir Igaunų valodas struktūras līdzsvara saglabāšanas prognoze totālas un pilnīgas divvalodības gadījumā! Pareizais vārds būtu KRITISKA, ar pastāvīgu briesmu izjūtu. Ne jau lingvistī izlems, vai vajag novest sabiedrību līdz šādam stāvoklim.

Vēsturiskā pieredze ļauj prognozēt arī kreolizētas jauktas valodas kultūrspēju — ar tādu valodu augstas kultūras radīšana nav iespējama. Kad kreolizācija aptver lielu teritoriju, milzīgs garīgās enerģijas daudzums gluži vienkārši let zudumā.

4. DIVVALODĪBAS SEKAS, KAS SKAR LIELAS TAUTAS VALODU

Vēsture ir pilna ar lielo kultūrvalodu pīdžinizācijas un kreolizācijas brīdinošiem piemēriem.

Daudzas mūsdienu pīdžinvalodas, ko lieto Honkongā, Singapūrā, Jaungvinejā u. c., radušās uz angļu valodas pamata. Daži angļu valodas pīdžinvarianti eksistē jau vairākus gadsimtus, bet līdz šim neviens no tiem nav kļuvis par pamatu augsta līmeņa kultūras radīšanai. To funkcionēšanas sfēra — tirdzniecība, darbs, lētas izprieču iestādes; sociālā piederība — sabiedrības zemākie slāņi. Taču augstākā līmenī pat visvarenā angļu valoda dārgi maksā par vadošo vietu pasaulē. Tā zaudē savu individualitāti, jo parādās milzīga nenoslīpētas informatīvās un zinātniskās literatūras masa, ko angļu valodā rada autori, kuriem šī valoda nav dzimtā. Acīmredzot pat senas kultūrtradīcijas nespēj pasargāt valodu no vienkāršošanās un zināmas degradācijas, ja šīs valodas runātāju loks ir pārāk neviendabīgs.

Vai var domāt, ka līdzīgas likumsakarības izpaudīsies arī sociālistiskajā sabiedrībā! Pie mums ar lepmumu runā par to, ka krievu valoda pati no sevis kļuvusi par starpnacionālās saziņas valodu darba kolektīvos, armijā, zinātnē, sadzīvē. Bet vai kāds ir papūlējies izpētīt un rūpīgi aprakstīt, kādā formā lielā, izteismīgā un kulturālā krievu valoda funkcionē, teiksim, daudznacionālā celtnieku brigādē, tirdzniecības kuģa komandā vai armijas apakšvienībās! Šādas jautājumus pie mums apiet ar likumu, kaut gan tas ir viens no svarīgākajiem valodas reālās dzīves aspektiem. Dažā labā daudznacionālā kolektīvā krievu valoda ieviešas tik izkropļotā veidā, ka atkal pārvērst to par kultūrvalodu valrs nav iespējams. Arī tāda ir cena, kas jāmaksā valodai, ko izmanto kā starpnacionālās saziņas līdzekli.

Ir acīm redzams arī, ka teritorijās ar ne-krievu tautības pamatiedzīvotājiem krievu valoda kā starpnacionālās saziņas valoda funkcionē primitīvizētā formā. Citādi tas arī nevar būt, jo ir visai grūti pilnīgi izjust stilistiskās

nlanses tādā valodā, kas nav dzimtā. Dažreiz tiek pievērsta uzmanība tam, kā padomju republiku pamatiedzīvotāju valoda letekmē krievu valodu. [Latvijā, piemēram, aizguvumi *рында, рабарбер* u. c.] Varbūt šādas novirzes arī bagātna krievu valodu, piešķir tās reģionālajam variantam «vietējo kolorītu», taču tikai kultūrālā lletojumā. Taču masveidīgas pusvalodības apstākļos krievu valoda funkcionē kā *lingua franca*, turklāt nereti vēl apgūta.

Iespējams, ka lielā krievu valoda no šādām vienkāršojumiem gala rezultātā tomēr necietīs, izkļūs no tiem valrāk vai mazāk svelka un vesela, jo tai ir milzīgi cilvēku resursi un lieli kultūras centri. Taču tās reģionālos variantus letekmēja un letekmē vietējās valodas, tāpēc krievu valodas runātājiem un kopējiem nāksies vēlēt ne mazums spēku un enerģijas šīs valodas stabilitācijai. Cīvvalodu letekme var izplatīties arī ārpus perifērijas. Tā, piemēram, dažas novirzes (neilgiski intonātivle modeļi) jau ir vērojamas maskaviešu krieviskā runā.

5. DIVVALODĪBAS PSIHOLOĢISKĀS PROBLĒMAS

Divvalodības sludinātāji, neapgrūtinot sevi ar pierādījumu meklēšanu, apgalvo, ka mononacionāli kolektīvi deģenerējošies un tlem neņemot spēja attīstīt kultūru, toties daudz-nacionāla kolektīva pārstāvji nepārtraukti saņemot ledvesmojošus kultūrimpulsus. Šādos apgalvojumos kultūras izolācija tiek vienādotā

ar vienvalodību, bet normāli aktīvi kultūras kontakti — ar daudz-nacionālu kolektīvu. Neliela jēdzienu novirze rada pamatu demagoģiskiem apgalvojumiem, kuriem, protams, nav īstenības seguma. Patiesām, tauta, kas dzīvo kultūras izolācijā, ir lemta atpalicībal — pat ja tā būtu tik liela tauta kā ķīniešu. Taču arī sadzīvīska daudzvalodu kombinācija pati par sevi stāvokli neuzlabos. Dabiski, ka daudz-nacionāla kolektīva darba ražīgums ir augstāks nekā mononacionālam kolektīvam, gadījumā, ja pēdējais ir pilnīgi vienaldzīgs pret darbu. Turpretim citos gadījumos precīzas saziņas grūtības rada darba kolektīvā priekšnoteikumus papildu psiholoģiskam sasprindzinājumam.

Te var formulēt noteiktu likumsakarību — jo vienkāršāks darbs (piemēram, grāvja rakšana), jo mazāk vajadzīga saziņšanās precizitāte; jo darbs sarežģītāks (vadošās iestādēs, tieslietās, medicīnā u. tml.), jo augstākam jābūt saziņas precizitātes līmenim. Iedomāsimies speciālistu (ķirurga, psihologa, psihiatra), kas nepārvalda valodu, sarunu ar pacientu vai savu asistentu! Kurš šādā situācijā ir ieguvējs, kāds ir šis guvums un kāda tā cena!

Par psiholoģiskas spriedzes cēloni var kļūt arī komunikācijas partneru temperamenta un uzvedības atšķirības. To, kas krievam līksies rosīguma izpausme, igauņis uztvers kā agresīvīātī, bet igauņim dabisko aturību krievs var uzskatīt par nevēlēšanos kontaktēties. Jau otrajā trešajā tīksšanās reizē krievs uztic jaunajam paziņam savas biogrāfi-

jas faktus, kamēr no igauņa redzesviedokļa tas ir gluži vienkārši nepieklājīgi. To visu ņemot vērā, ir naivi cerēt, ka daudz-nacionālā kolektīvā ātri radīsies vienots un pilnvērtīgs psiholoģiskais klimats. Divvalodīgu un daudz-nacionālu kolektīvu psiholoģiskās problēmas ir ļoti sarežģītas, tās rūpīgi un kompetenti jāizgalsmo, lai turpmāk būtu iespējama šo problēmu nopietna terapija un profilakse.

Par visdabiskāko varētu uzskatīt jaukto ģimeņu bērnu divvalodību, taču bieži vien tieši šie bērni nav divvalodīgi — vai gan ne tāpēc, ka divvalodība tomēr ir grūts psiholoģisks uzdevums!

Jaukto ģimeņu bērni pie mums var izvēlēties tēva vai mātes tautību vai arī uzskatīt sevi par krieviem atbilstoši ģimenē lietotajai valodai, kaut arī neviens no vecākiem nebūtu krievs. Te izpaužas izvēles demokrātija. Taču patiesībā izvēle nebūt nav tik vienkārša un neproblemātiska. Nereti jauktās ģimenes pie mums tiek iztēlotas kā augstākais ģimenes tips, kas brīvs no nacionāliem aizspriedumiem. Bet kāpēc gan jaukto laulību šķiršanas procents pārsniedz vidējo, kas arī jau pie mums ir sasniedzis pasaules līmeni! Ģimenes izjukšana rada noturīgus kompleksus gan vecākiem, gan bērniem. Jauktās ģimenes izjukšanu pavada arī nacionālu aizspriedumu rašanās, kuri izpaužas kā antipātija pret konkrēto tautību. Piespiedu izvēles situācijā arī bērnam var rasties nacionālie kompleksi. Un, kaut gan laimīgo jaukto laulību skaits ir pietiekami liels, tomēr šķiršanās statistika paliek statistika, kas liecina par to

NOFORMĒJUMAM IZMANTOTAS VIĻŅA ZĀBERA KSEROGRĀFIJAS

ģimeņu problēmām, kurās [ģimenēs] dzīve izveidojusies pavisam neatbilstoši nāvajai teorijai.

Bērnu valodas attīstības pakāpe ir tieši saistīta ar vecāku sabiedrisko stāvokli: sabiedrības elitei un Intelligenci Ir vieglāk pārvarēt divvalodības izraisītās grūtības — intelligentā ģimenē vairāk rēķinās ar paša bērna problēmām, meklē šo problēmu atrisināšanas ceļus [apmāca bērnus mājās, veita viņiem vairāk uzmanības, audzina garīgākā atmosfērā]. Bērns divvalodību apgūst viegli vai bez redzamiem sarežģījumiem, ja tā attīstās, tā teikt, pati no sevis, bez organizētas piespēšanas, rotājoties, kad otra valoda tiek uztverta tieši līdz tādai pakāpei, līdz kādai tas šajā brīdī iespējams. Taču Ir pilnīgi neiespējami cerēt uz šādu nepiespēstību bērnodarzos, kur pieņemta organizēta orientācija uz divvalodību.

Valodas asimilācijas idilliskas teorijas Ir tikušas piedāvātas ne vienu reizi vien, dažas no tām pat atspoguļotas daļļiteratūrā. Taču patiesībā strauja valodas un kultūras maiņa var novest pie nekultūralības, ko pārvarēt izdosies labākajā gadījumā vairāku paaudžu laikā.

Neizbēgami nākas ņemt vērā arī psiholoģisko spriedzi, ko rada vēsturiskā atmiņa par to rupjo rusifikācijas kampaņu, kuru īstenoja cariskā Krievija pagājušā gadsimta beigās. Pat vismazākā nesmalkjūtība valodas jautājumos, nemaz nerunājot par igauņu valodas kultūrspēju apšaubīšanu, asi atdzīvina šīs atmiņas.

6. SECINĀJUMI

Sobrīd Igaunijā eksistē divi valodu kolektīvi — igauņu valodas un krievu valodas. Starp Igaunijā dzīvojošajiem krieviem maz ir tādu, kas interesējas par igauņu tautas kultūru. Nu jau pieaugusi migrantu otrs paaudze, kurai viņu apdzīvotā zeme ir tikai virkne grūti izrunājama ģeogrāfisku nosaukumu, bet kultūras dzīve — tāla un sveša parādība. Vai šādā situācijā kaut ko mainīs igauņu masveidīgas divvalodības ieviešana! Tā var kļūt par iegānstu pāriešanu uz krievu valodu darba kolektīvos. Taču tas nemainīs kultūrsituāciju. Vai arī teorija līdz ar visu citu paredz nacionālās kultūras nivelēšanu, atteikšanos no kultūras dzīves igauņu valodā! Viens no divvalodības mērķiem taču ir lielāka sabiedrības integrācija, pamatojoties uz to, ka krievu valoda kļūs par otru dzimto valodu visām Padomju Savienības nekrievu tautībām.

Šāda vienpusīga divvalodības propaganda Ir vairāk nekā apšaubāma. Tāpat kā apšaubāma Ir idilliskā integrācija, ja pārāk lielas Ir atšķirības valodā un kultūrā starp pamatiedzīvotājiem un krievvalodisko nacionālo grupu. Zinātne apgalvo, ka, jo lielākas Ir atšķirības divu nacionālo grupu kultūrā un valodā, jo vairāk iespējama pusvalodība un puskulturālība. Integrējošie procesi noved pie reducētas, bet ne vienotas un bagātinātas kultūras rašanās. Iekļuvus reducētās kultūras orbitā, cilvēks vairs nejūtas brīvi ne vienas, ne otras kultūras atmosfērā.

Otrs, mazāk radikāls daudz nacionālu sabiedrību integrācijas ceļš Ir kultūrmotivācija, savstarpēju kultūrinterešu stimulēšana, saglabājot dzimto valodu.

Mūsdienu psiholingvistikā un pedagogijā īpaši pasvītro, cik svarīgi Ir iegūt izglītību dzimtajā valodā [par to ne vienreiz vien Ir izteikusies arī UNESCO]. Ne velti Padomju autonomo republiku lauku skolās tiek uzskatīts par svarīgu dot sākotnējo izglītību dzimtajā valodā.

Kādu direktīvu gaismā jautājumu par mācību pamatvalodu izskatīs tuvākās nākošes

skolā! Jaunais nolikums par vispārīglītojošajām skolām — spilgts birokrātiskās domāšanas paraugs — nerada sevišķas cerības uz līdztiesības iedibināšanu starp krievu valodu un nacionālo republiku valodām. Šis dokuments pat uz papīra neparedz nepieciešamību nopietni mācīties nacionālās valodas skolās ar krievu mācību valodu.

Sobrīd igauņi diezgan asi izjūt savas valodas zemāko stāvokli. Jau vairākus gadus daudzie svinīgie un oficiālie pasākumi Tallinā notiek krievu valodā, igauņu kultūras klātbūtne visos šajos aktos, atklāšanās un apbalvošanās bieži vien aprobežojas ar meitenēm tautastērpos, kuras pasniedz ziedus referentiem.

Praktiski visos valsts dokumentos, sākot ar Igaunijas PSR konstitūciju un beidzot ar likumu par izglītību, igauņu valodas loma republikas sabiedriskajā dzīvē formulēta neskaidri, garāmejojot, It kā negribīgi. Vai tiešām vēl nav skaidrs, ka valoda — tie nav nieki, bet cilvēka eksistences pirmais noteikums, un tam nepieciešama ar likumu noteikta atzīšana un aizsardzība.

Cilvēku par cilvēku padara pirmkārt viņa valoda un viņa kultūra. Pie mums jau kļuvis par paradumu ņemt pieietkami vērā to, ka padomju kultūru veido daudzas atšķirīgas nacionālas kultūras, un nav tāda jēdziena kā «padomju valoda» ka na gandrīz puse Padomju Savienības iedzīvotāju domā kādā no nekrievu valodām. No oficiālā redzes viedokļa nacionālās, kultūras un valodas atšķirības šķiet kaut kas gandrīz apkaunojošs, ziņas par tām iedzīvotāju skaitīšanas statistiskajos apkopojumos tiek minētas pašā pēdējā vietā. Acīmredzot tā arī rodas pamats priekšstatam, ka ar šādām nebūtiskām parādībām nav jārēķinās, ierīkojot jaunas šahatas, ostas un kosmodromus. Darba resursus aprēķina pēc galvu un roku skaita, tos pārsviež no valsts vienas malas uz otru, It kā cilvēkiem nebūtu ne dzimtenes, ne dzimtās valodas, ne cilvēcisku attieksmju, ne sentu kapu, — stipru pozitīvu emociju un psihiska līdzsvara avots — nacionālā pašapziņa un lepnums par dzimto novadu — oficiāli Ir devalvēti un tiek uzskatīti par ko negatīvu vai nebūtisku.

Migrantu Ir pārcēlušies uz Igauniju [vai pārvilināti uz šejieni], labākus dzīves apstākļus meklējot. Viņu vairums materiālos labumus vērtē augstāk par garīgo vajadzību apmierināšanu [par to, starp citu, liecina Tallinas igauņu un krievu teātru apmeklētības vai arī igauņisko un krievisko periodisko izdevumu tirāžas salīdzinājums]. Ar to izskaidrojams arī intereses trūkums par citas valodas, vietējās kultūrdzīves valodas apgūšanu. Kas gan notiks ar kultūru, ja, atbilstoši tēzei par proporcionalitāti, puse no Tallinas kultūrdzīves tiks atstāta migrantu ziņā! Starp citu, arī Igaunijas PSR Ir publicēti raksti, kuros norādīts, ka galvenais migrācijas stimuls Ir sadzīves apstākļi, un atzīmēta daudzu pārcelotāju zemā profesionālā kvalifikācija. Taču migrāciju kopumā šo rakstu autori vērtē pozitīvi, aktīvi izmantojot a priori tēzi, ka pats par sevi jau labs Ir viss, kas veicina divvalodības izplatīšanos un daudz nacionālu kolektīvu veidošanos. Kultūras dzīves problēmas šai sakarā nemaz netiek ņemtas vērā, bet elementāras spējas sazināties otrā valodā darba procesā tiek skaji dēvētas par otras valodas pārvaldīšanu. Šādā gadījumā tautību mehāniska sajaukšanās tiek izvīzīta par pašmērķi, bet sekas nevienam nopietni neinteresē un netiek pētītas.

Taču sākt vajadzētu tieši ar kultūras un psiholoģisko seku izpēti. Pilnīga divvalodība nozīmē personības eksistenci divās kultūrās. Cik lielā mērā veselās tautas Ir spējīgas ilgākā laika periodā tikt galā ar šādu uzdevumu —

tas Ir ļoti nopietns jautājums. Pilnīga divvalodība vai nu reducē vispīlgtākās un svarīgākās personības iezīmes, vai arī tās dubultō. Pēdējais pagaidām notiek tikai ar intelektuāliem, augsti izglītotiem cilvēkiem.

Divvalodības pretējo polu veido pusvalodība un puskulturālība, respektīvi, kultūras trūkums. Šie pretstati Ir saistīti daudz ciešāk, nekā pie mums pieņemts uzskatīt. Ar to vismaz Ir jārēķinās un jābūt gataviem nodrošināt ar darbu lielas jaunatnes masas ar zemu valodas Intelligenci [ja divvalodības programma tomēr tiks realizēta]. [Šķiet gan, ka šāda situācija Ir jau izveidojusies un to ļoti veicinājuši arī dzimtās valodas gauži pieticīgā vieta vidusskolas programmā — O. B.]

Valstīs, kurās eksistē citvalodu bērnu audzināšanas un izglītošanas problēma [piemēram, Zviedrijā, Kanādā], tiek rekomendēts vispirms pilnībā attīstīt dzimtās valodas iemāņas un tikai pēc tam ķerties pie otras valodas intensīvas mācīšanās. Otrās valodas apgūšanu rekomendē sākt no otras frešās klases, jo šīs apgūšanas forsēšana dod negatīvus rezultātus.

Šelf izteiktās domas Ir gandrīz pilnīgā prurūnā ar to, kā divvalodību un tās izplatīšanās rezultātus līdz šim pasniedza mūsu prese. Pie mums uz šīm problēmām skatās gana virspusīgi, par argumentiem izmantojot neapstrīdamas politiskas direktīvas. Iespējams, dažs labs būs izbrīnīts, ka ne viss Ir tik vienkārši, ka cilvēkbērns nav skrūvīte, ko var ieskrūvēt, kur un kā tik sagribas. Varbūt pat grūti noticēt visam augstāk teiktajam — tik daudz pozitīvu divvalodības un jaukto ģimeņu piemēru Ir sastopams literatūrā un pat dzīvē. Tā jau tas Ir, un tomēr: 1) patiesībā viss Ir vēl sarežģītāk [ja noskaidrosies, ka tā nav, tad tomēr saprātīgāk Ir vispirms izpētīt lietas būtību un tikai pēc tam pieņemt lēmumus, nevis otrādi, kā pie mums bieži gadās]; 2) atsevišķi pozitīvi piemēri nedrīkst būt par pamatu vispārīgajiem, jo tie nedod priekšstatu par patieso situāciju dažādos sabiedrības slāņos, visbiežāk pozitīvos piemērus dod materiāli nodrošinātas vadošo darbinieku vai intelligences ģimenes, bet runa Ir par vispārēju divvalodību; 3) mums piemīt nosliece pārvērtēt savas iespējas un vienkāršot sarežģītas problēmas [tas raksturīgs arī daudziem vecākiem, kuri pārspīlē savu bērnu lingvistiskās spējas].

Daudzu iemeslu dēļ attieksme pret divvalodību nav pietiekami nopietna. Pirmkārt, skaitlīgās nepieklājīgi pieņem, ka pie mums eksistē nacionālais jautājums. Otrkārt, padomju socioloģija pēc attīstības līmeņa līdz šim laikam ieņem vienu no pēdējām vietām pasaulē. Kā zināms, šo zinātnei pie mums ilgu laiku pieskaņīja pie buržuāziskajām pseidozinātnēm [līdzīgi kā kibernetiku, ģenētiku, semiotiku u. c.]. Tāpēc nav droši ticamas informācijas, piemēram, par padomju cilvēku attieksmi pret valodas problēmām. Ilgu laiku reālo situāciju un problēmas aizvietoja lozungi un aicinājumi, un cilvēkiem tagad nav viegli noteikt, kur Ir viņa personīgās domas un grūtības un kur lozungi [tas, ko parasti atbild masveida aptaujas un tautas skaitīšanā].

Zinātne nav visspējīga, bet tās secinājumi tomēr Ir derīgāki nekā tukšs optimistisks entuziasms. Mūsdienās zinātnei mēdz būt raksturīgs lielāks skepticisms, nekā patiktu aizrautīgiem fantāstiem. Tas attiecas arī uz divvalodību. Un zinātnes uzdevums Ir nevis dot optimistiskas prognozes par dažādu kampaņu rezultātiem, bet gan, cita starpā, arī brīdināt.

Ar filoloģijas zinātņu kandidāta
Mati Hintā pārdomām un vērojumiem
par divvalodību lepatīstīnāja
OJĀRS BUŠS

VISVALDIS LĀMS

LIKTEŅĪGAIS 1939. GADS

[ATMIŅU IESKICEJUMI, FAKTI, PĀRDOMAS, KAS UZRAKSTĪTAS PĒC S. PERESLEGINA RAKSTA «NEJAUŠA UZBRUKUMA GAIDĀS» («AVOTS», 1987., NR. 4) IZLASĪŠANAS.]

Paaudze, kas bija izgājusi pirmā pasaules kara nāves laukus, tolaik neizpratnē vaicāja, «vai patiesi cilvēki nav mācījušies gluži neko?», pusaudži manā vecumā ar kutinošu ziņkāri katru dienu avīzēs meklēja ziņas «par kariem». Mazā Japāna grābj pie rīkles Ķīnas milzeni (paskat vien!), spāņu tragēdija, varās Sudetos, un tad negaisa mākoņi sabiezē pašu pierobežā. Mantineika kartogrāfijas instītiūts veicīgi izdod prāva izmēra Polijas karti — Mantineikam nav «čjasaskaņo», nav jāplāno papīrs, poligrāfijas jaudas. Viss ir pie rokas, lai tikai būtu pircēji. Bet Polija sabrūk īsā laikā, tik vien Varšava izmisīgi pretojas. Ko darīs Padomju Savienība — brīvības un taisnības aizstāve, revolucionārā cīnītāja pret reakciju, imperiālismu, fašismu? «Atpūta» ievieto fotoattēlu — padomju un vācu virsnieki gluži kā draugi pie padomju tanka Brest-litovskā. Kā tad tā!

Ilgus gadus ticis skaidrots — ģeniālais Stalīns tālredzīgi ieguvis laiku (viņa paša taisnošanās 1941. g. 3. jūlijā); vēlāk atkrit «ģeniālais», paliek apgalvojums par gudro politiku, par PSRS nesagatavotību karam 1939. gadā. Pie tā stiksti turas arī šodienas «balto laukumu izgaismotāji». Fakti gan liecina ko citu — turklāt tādi fakti, kas nav saklaustīti «indīgās, naidīgās balsīs», nav īpaši meklēti spēcīgos vai arhīvos, tie pieejami katram, kas prot lasīt latviešu, krievu, vācu valodās.

Padomju presē daudzkārt apcerēta angļu—franču negriba noslēgt vienošanos ar PSRS par kopīgu rīcību pret Hitleru. Šai Rietumu demokrātijai samierināšanās politikai par upuri jau kritušas Austrija un Čehoslovākija, Lietuvai atrauts Klaipēdas apgabals, kārtā pienākusi Polijai, kuras tuvredzīgie (nevis «ģeniālie», kā Stalīns) vadītāji vēl pirms gada biedojušies ar Hitleru, lai sagrābtu iekāroto Čehoslovākijas pierobežas rajonu. Varbūt Moscickis, Beks, Smiglijs-Ridzs arīdzan centās «gūt laiku sagatavoties»? Nu vācu kaujas rati dārd pie poļu robežām. Beidzot angļiem un frančiem ir gana — viņi nepārprotami pasaka Hitleram, ka šoreiz vairs nepieķapsies. Taču sarunās ar Padomju Savienību turpinās bezgalīga «gumijas stiepšana». Līdz pat šai dienai apgalvo, ka no angļu—franču puses tas darīts ar ļauni viltīgu nolūku virzīt vācu agresiju uz Austrumiem; bet kādā veidā tas varētu notikt, ja Poliju nodrošināja (drīzumā gan pierādījās, ka nepavisam nenodrošināja) līgums ar Rietumiem, un padomju robežai vācieši varēja piekļūt, tikai sagrābjot Poliju.

Parasti atbild: Rietumi Hitleram norādīja ceļu cauri Baltijas valstīm. 1939. gada vasarā gan bija nepārprotami redzams, ka trešās valsts spiediens tiek koncentrēts pret Poliju, ka Baltija Hitleram vismaz pagaidām ir vienaldzīga; Berlīnē jau bija pieņemti tālejoši plāni, tur neviens nenāca prātā uzklaustīt padomdevējus, ko labi saprata kā Parīzē, tā Londo-

nā. Vācu iecerētais zibenskarš prasīja plašumus, kur iespējami vērienīgi manevri. Tas skaidri parādījās 1941. gada vasarā, kad grupējuma «Nord» galvenais trieciens apgāja Latviju un Igauniju. Polijai bija jāklūst par placdarmu lieluzbrukumam pret Padomju Savienību.

Tad kāpēc Rietumi vairtjās sadarboties ar Stalīnu? Nav apšaubāms, ka Francijas un Anglijas valdībām bija zināms par masu represijām Padomju Savienībā, zināms, ka par «imperālistu spiegiem» apvainoti un nobendēti milzums nevainīgu cilvēku. Dabiski, ka uz Stalīnu un stalinistiem Rietumu valstsvīri skatījās ar pretīgumu un aizdomām, kuras M. Lītinovs nespēja kliedēt. Vārdi ārpolitikā nedrīkst nesaskanēt ar darbiem pašu mājās. Arī hitlerieši skaļos vārdos uzstājās par sociālismu, tautu tiesībām un... mieru. Daudzi «vēstures izgaismotāji» šo patiesību neparko negrib atcerēties.

Bet 1939. gadā lielvalstu attiecības bija jau tiktāl sastrēgušas, ka visu noteica spēks, tātad — kam vairāk kaujas ratu, dižgabalu, lidmašīnu, apmācītu karavīru. Un šai ziņā Padomju Savienībai, ar dažām iebildēm par bruņojuma kvalitāti, bija pati spēcīgākā militārā vara Eiropā, ja ne visā pasaulē.

Minēšu faktus.

1987. gada decembrī Vācijas Demokrātiskās Republikas mēneša avīzē «Horizont» publicēts fragments («Padomju diplomātijas trauksmainie gadi») no raksta PSRS Ārlietu ministrijas izdevumā «Meždunardnaja žizņ» (tā paša gada oktobra numurā). Raksta autors — bijušais PSRS vēstnieks VDR Vladimirs Semjonovs — uzskaita bruņoto spēku stiprumu, ko PSRS piedāvājusi Anglijai un Francijai uzstādīt pret Hitleru: 136 divīzijas ar 5000 smagajiem dižgabaliem, 9000 līdz 10 000 tanku un 5000 līdz 5500 kaujas lidmašīnu. Salīdzinājumam nosaukšu citus skaitļus, kas daļēji ņemti no publikācijām padomju presē, daļēji no vērahta ģenerāļa Mellentīna grāmatas «Tanku kaujas otrā pasaules kara gados», kas krievu tulkojumā izdota izdevniecībā «Vojenkņigizdat». Vācu 1940. gada pavasara ofensīvā, kas beidzās ar pilnīgu Francijas sagrāvi, bija sakoptas 109 divīzijas un nepilni četrarpustūkstoši tanku. Mellentīns, polemizēdams ar Rietumu vēsturniekiem, kas akcentus likuši uz vācu tanku milzīgo pārspēku, uzsver, ka īstenībā pārspēks bijis frančiem, angļiem, beļģiem — cik atceros, tuvu 5000. Tātad visu tanku kopskaits, kas abās pusēs piedalījās «kaujā par Franciju», atpalika no tā tanku skaita, ko Padomju Savienība bija spējīga Eiropā uzstādīt viena pati.

Polijā vācieši iebruka ar 60 divīzijām; par kaujas ratiem Mellentīns piebilst, ka gan skaitliskā, gan īpaši tehniskā ziņā vācu karotāji varējuši vēlēties vairāk — lielākajai daļai tanku ugunsaušamais ierocis bijis lielkalibra ložmetējs, tātad īstenībā tanketes. Šis kāpur-

ķēžu kaujas ratu tips jau 1940. gadā pazuda no visu lielvalstu armijām: pārāk plānām bruņām un ar pārāk niecīgu uguns spēku. Taču pret poļu jātniekiem tanketes bija briesmīgs ierocis. 1941. gada vasarā Rīgas kinoteātros demonstrēja dokumentālo filmu «Uzvara Rietumos», tajā bija ietverti arī kadri no vācu kaujas ratu sadursmēm ar poļu kavaleriju — skati bija traucējoši.

Par vācu un poļu gaisa spēkiem datus sniedz Vācijas Demokrātiskajā Republikā izdotā un savulaik Rīgas «Globusā» nopērkamā grāmata: Olaf Groehler, «Geschichte des Luftkriegs» (Gaisa kara vēsture).Tolaik luftvafei pavisam bija 3500 kaujas lidmašīnu, no tām pret Poliju vērstas 2093, pārējie spēki, galvenokārt iznīcinātāji (723), paturēti rietumos. Hitlerš nevarēja pamest Rūras rūpniecību neaizsargātu pret angļu—franču uzliedojumiem, tāpēc Polijā iznīcinātāju bija 456. Un tiem nācās krietni papūlēties, lai satriektu poļu 463 kaujas mašīnu stipro (īstenībā vājo) aviāciju. Poļu standartiznīcinātājs PZL-11 bija ar neievelkamām skrietulēm, bez radiotelefoņa, bruņojumā, kā arī ātrumā tālu atpalika no meseršmitiem (pat no Latvijas aviācijas angļu «Gloster—Gladiator»), un tomēr — 114 šie iznīcinātāji, gaisa kaujās bojā iedami, aizrāva sev līdz iznīcībā 120 vācu mašīnas; pavisam vācu gaisa spēki Polijas kampaņā zaudēja 521 lidmašīnu. Jāatzīmē, ka vācu bumbveži nometa uz Varšavu 5818 tonnas tērauda un sprāgstvielu — uz Drēzdeni visā kara laikā nokrita bumbas «tikai» 1989 tonnu kopsvarā. Visumā uz Poliju 1939. gada septembrī gaisa bombardēšanā nogāztas 19 589 tonnas. Polijas kampaņa vāciešiem nebija nekāds pastaigas gājiens, bet gan sprints kauja, par uzvaru maksājot ar 25% lidmašīnu zaudējumu, arī ar vairākām tankēšu kapsētām, kur Guderiana kaujas rati uzrāvās uz poļu prettanku lielgabaliem.

Kāds salīdzinoši bija PSRS un Vācijas politiskais, saimnieciskais un militārais stāvoklis 1939. gada rudenī? Politiski Hitlerš bija visas pasaules priekšā atklājies kā negodīgs kara provocētājs, svinīgi parakstīto līgumu laužējs. Pat Hitlera draugs Musolīni joprojām vilcīnājās ar klaju piesliešanos tādām sabiedrotājam, Balkāni bija naidīgi Hitleram, Rumānijas valdnieka Karola gribu vadīja viņa favorīte ebrejiete Lupešku kundze, un rumāņu naftas lauki palika slēgti vērahtam, Skandināvija norobežojās no Vācijas, Šveice un Beniluksa zemes tāpat. Izolēta no pasaules, trešā valsts pagaidām iztika ar uzkrātajām rezervēm; tas pats Mellentīns liecina, ka niķeļa trūkuma dēļ militārajā rūpniecībā radies īpaši smags stāvoklis. Franču uzbrukumī Zārbrikenai gan bija gaužām bezbaini, Rietumu demokrātijas vēl nebija nobriedušas īstam karam. Ne-raugoties uz to, cīnīties pret Padomju Savienību Hitlerš nepavisam nespēja. Kā savā grāmatā ļoti argumentēti (balstoties uz trešās valsts dokumentu analīzi) pierāda jau minētais

VDR autors Frēlers, visa hitleriskā kara mašīnērija bija uzbūvēta uz īsu, graužošu «blickrigu» un garāku spēku atjaunošanas posmu koncepcijas — ilgstošai nepārtrauktai karošanai Vācijai trūka materiālo resursu. To pašu apliecina arī Mellentīns un netieši vācu ģenerālštāba priekšnieks Halders savā dienasgrāmatā (arī to krieviešu tulkotu laidusi klajā izdevniecība «Vojenknigizdat».) Un vērmahts bija «izpumpējies» Polijā, un Hitleram atelpas iegūšana bija dzīvības vai nāves jautājums. Staļins šo atelpu laipni deva.

PSRS ārlietu tautas komisāra Ļitvinova pūles saliedēt demokrātisko valstu spēkus, Tautu Savienības ideju aktīva aizstāvēšana bija radījusi pozitīvu atbalsi pasaulē; turklāt tai laikā, neievērojot jau notikušās «skatu prāvas» (Ļeņina līdzstrādnieku iztīcināšana), Vakareiropā plašas sociālistisko ideju ietekmētas aprindas joprojām raudzījās uz Padomju Savienību kā uz visas cilvēces cerību. 1939. gada vasarā Sarkanarmija bija iepērusi japāņus tik pamatīgi, ka visus vēlākos kara gadus, arī tad, kad vācieši stāvēja pie Volgas, samuraji neuzdrošinājās pacelt zobenu pret Tālajiem Austrumiem. Padomju rūpniecībai netrūka materiālo resursu, Urāli tālāka aviāci-

jai bija neaizsniedzami, dzīvā spēka rezerves gandrīz divarpusreiz lielākas nekā Vācijai; padomju tanks bija kaujasspējīgāks par vācu tanketi, lidmašīnu skaits lielāks. Padomju iztīcinātāji tehniski atpalika no meseršmitiem, taču bija krietni pārāki par PZL-11, kas, kā jau minēts, cīnījās visai veiksmīgi. Interesants ir hitleriešu kara speciālistu 1941. gada spriedums, kuru Grēlers kritizē kā pārspīlēti zemu: par galīgi novecojušiem uzskatīti padomju smagie bumbveži, transporta un jūras lidaparāti, nedaudz augstāk vērtētas izlūkošanas un triecienlidmašīnas, kamēr iztīcinātāji un daļa vidējo bumbvežu atzīti par labiem. Tā spriests pusotru gadu pēc 1939. gada septembra, kad vācu konstruktori un tehniķi bija jau krietni pastrādājuši uz priekšu, un, cik ātri, apstākļu spiesta, attīstās kara tehnika ir vispārzināms. Tātad 1939. gada rudenī padomju gaisa spēki tehniski zināmā mērā atpalika, toties skaitliski, kā arī nepieciešamo rezervju nodrošinājumā tālu pārspēja vācu pāri palikušās pusotra tūkstoša lidmašīnas. Hitlers vēl varēja pārsviest nedaudz iztīcinātāju no Rietumu frontes, steigā kaut ko uzbūvēt. Tas arī viss.

Gada laikā uzbūvētās lidmašīnas (pēc Grēlera):

	PSRS	Anglija	Vācija	ASV
1939. g.	10 382	7940	8295	2141
1941. g.	11 950	20 094	12 414	19 433

Tālaika lidmašīnas (neskaitot tiešos zaudējumus) frontē nolietojās vienā divos mēnešos. Cik gadu vācu rūpniecība spētu to izturēt?

Bez šaubām — Padomju Bruņoto Spēku kaujas spējas jūtami vājināja 1937. gadā pasāktā militāro vadītāju slepkavošana; Sarkanarmija kļuva kā milzis, kam staļinisms nepārtraukti iztīcina smadzeņu šūnas, to atsedza jau somu karš. Bet tāda paveida «iegūtā laika izmantošana» turpinājās līdz pat vēl 1941. gada vasarai.

Par Baltijas valstīm īpaši.

Lietuva pēc Klaipēdas atņemšanas nevarēja būt draudzīga Hitleram; Latvijas valdībai Hitlers 1939. gada pavasarī piedāvāja savienību (Latvijā būtu jāizveido vācu garnizoni), vienīgais, kurš Ulmaņa kabinetā iestājās par jāvārdu Vācijai, bija finansu ministrs A. Valdmanis, un viņu nekavējoties izslēdza no valdības. Kārļa Ulmaņa vara nebija fašistiska diktatūra, kā tas bez jebkāda pamatojuma tiek apgalvots — Ulmanis savai valdībai bija saņēmis konstitucionālu apstiprinājumu un pēc tam nelikumīgi padzinis parlamentu; latviešu fašisti — pār-

konkrustieši tika nesaudzīgi vajāti, Ulmanis sadarbojās ar ebreju finansu kapitāla pārstāvi M. Dubinu, deva patvērumu Vācijas ebrejiem (piem., Leo Blecham), tālab hitlerieši viņa valdību apzīmēja par židiski plutokrātisku kliķi. Diktatūras laikā Ulmanis centās paplašināt savu sociālo bāzi, un vienā ziņā tauta tiešām bija vienota: gan kreisi noskaņotā strādniecība, gan jaunsaimnieki uz bijušajām baronu zemēm, gan pilsonība, visi, ar retienu izņēmumiem, neuztīcējās Hitlera Vācijai, cerēja uz PSRS palīdzību briesmu brīdī. Tas arī vedināja Ulmani atsaukties Ļitvinova ārpolitikai — mierīga līdzspastāvēšana, neiejaukšanās citu valstu iekšējās lietās. Latvijai bija četras kadru divīzijas, kas kara gadījumā izvērštos par astoņām, kā arī labi nostādīta militārā sagatavošana, ievērojams lidotāju skaits. Liepājā būvēja KOD tipa divplākšņus, monoplanus izgatavoja VEF. Bruņojums maz atbilda modernā kara prasībām; Staļina uzspiestajā savstarpējās palīdzības paktā bija paredzēts, ka Latvija saņems padomju ieročus. Ja šis pakts būtu turēts godā, Baltijas valsti pret

Hitlera agresiju varētu kopā uzstādīt kādas 20 kaujasspējīgas divīzijas, kas droši nosegtu padomju Baltkrievijas grupējuma labo flangu. Taču 1941. gadā Latvijas militārais spēks bija sagrauts un no nežēlīgajām represijām izvairījušies militārie darbinieki meklēja glābiņu pie hitleriešiem. Cita ceļa viņiem vairs nebija. Plašos tautas slāņos valdīja apjukums, arī sašutums un naidis.

Manuprāt, neuzbrukšanas līgumu 1939. gadā starp PSRS un Vāciju varēja arī noslēgt; Hitleram uzkrītot Polijai, PSRS kā Tautu Savienības locekle bija tiesiska līgumu denoncēt, morāli tas bija pat pienākums. Protams, pakts palika spēkā. Neiedomājama godprātība līgumattiecībās ar agresoru! Tādu derēja izrādīt pret Somiju un Baltijas valstīm. 1938. gadā, kad Rietumu valstis Minhenē vārda tiešā nozīmē nodeva Čehoslovākiju, PSRS deklarēja, ka gatava viena pati sniegt palīdzību agresijas upurim. Tātad — arī kara gadījumā riskējot palikt viena. Bet 1939. gadā, kad Francija un Anglija jau pieteikušas karu Vācijai, Polija varonīgi cīnās, Sarkanarmija pēkšņi kļuvusi pilnīgi nesagatavota karam. Tas nepavisam neskan pārliecinoši.

Laikam gan, tāpat kā gadu iepriekš Varšavas nelgas, nu arī «ģeniālais» Staļins bija gatavs sadarboties ar Hitleru, lai pakampu Jūdasa kumosu — bijušās cara impērijas zemes, un «ģēnijs» uzkodās uz āķa, palaida garām iespēju saņemt pie rīkles fašistisko agresoru. Bet varbūt jārunā par «dvēseļu radniecību» — abi ar aukstām asinīm iztīcināja komunistus, kamēr 1941. gada jūnijā Staļins piedzīvoja nervu šoku un 1945. gada aprīlī Hitlers apraudājās par Gēringa atkrišanu. Jā, garīga nodevība sāp pat masu slepkavām. Bet Hitlers gūto laiku izmantoja lietderīgi — sagrāba Eiropu, kuras rūpniecība un resursi gan tieši, gan arī netieši nu piederēja viņam, vācu tautai nebija jāpārtiek no runkuļu zupām kā iepriekšējā karā, trūkstošās olbaltumvielas deva okeāna zivis; vācu kara mašīna darbojās uz zviedru lodīšu gultņiem, ar rumāņu degvielu. Vācu zaldātu ēdienkartē bija grieķu vīģes, mandeles, franču konjaks, portugāļu sardīnes... Un, kad Hitlers karam jutās pietiekami sagatavots, viņš pasniedza Molotova parakstīto un Staļina akceptēto rēķinu Padomju Savienības tautām. 1941. gada pavasarī no Baltijas līdz Melnajai jūrai pie PSRS robežām pulcējās skaitliski četrreiz vairāk un arī kvalitatīvi spēcīgāk bruņoti vācu zaldāti nekā 1939. gada rudenī — kaujās norūdīti, uzvaru apskurbināti, svēti ticēdami fīrera «ģēnijam». Tiem blakus vācu sabiedrotie, kas par tādiem bija kļuvuši pēc tam, kad Ļitvinovu ārpolitikas vadībā nomainīja Molotovs.

Amorāla politika vienmēr bijusi runga ar diviem galiem.

1939.

LAIKS PĀRDOMĀT UN STRĀDĀT

Žurnālista Oļega Mihaļēviča saruna ar LĻKJS CK Sporta un aizsardzības masu darba nodaļas vadītāja pienākumu izpildītāju Andri Dzeni.

— Andri, mūsu saruna notiek laikā, kad sabiedrībā tiek pārvērtētas daudzas, agrāk šķietami nesatricināmas tēzes. Taču jaunā domāšana, kā apgalvo publicisti, prasa vīrišķību. Būt godīgam nozīmē būt drosmīgam. Tāpēc mēģināsim godīgi un vīrišķīgi atbildēt uz dažiem jautājumiem, kas saistīti ar Jūsu pamatnodarbošanos. Tātad — ar militāri patriotisko audzināšanu. Vai miermīlīgā valstī tā maz vajadzīga?

— Un kā vēl! Es pat teiktu, tā vispār ir svarīgāka par citiem virzieniem. Iespējams, termins nav pārāk veiksmīgs, jo sākas ar vārdu «militāri», šai ziņā piekritu raksta «Vai mieru var izcīnīt ar ieročiem!» («Avots», nr. 7, 88) autoram. Taču šī darba patiesā jēga... Varbūt mazliet par sevi. Manā ģimenē neviens nav bijis saistīts ar armiju. Esmu dzimis jēkabpilietis. Pilsētas centrā ir karavīru — atbrīvotāju parks. Izej pastaigāties — vienā pusē Brāļu kapi, otrā — pieminēklis, kara veterāni ordenotām krūtīm... Tā taču mūsu vēsture! Un tā ir jāzina! Tā arī visa audzināšana. Pieminēt gan upurus un pārestības, gan varoņdarbus un uzvaras. Pieminēt un zināt. Un tā jābūt vienmēr, lai kādi laiki. Tagad samanu citu galējību. Sak, gana par latviešu sarkanajiem strēlniekiem, par Lielā Tēvijas kara cīnītājiem, par viņiem jau daudz runāts, viņu atdusas vietas tāpat augstā līmenī, nu labiekārtosim zviedru, vācu un citu karavīru kapus. Bet vai drīkst teikt «gana» par kaut ko, kas vēsturē ierakstīts! Mazajā Juglā vienuviet apglabāti gan mūsu, gan vācu karavīri. It kā jau tā neklājas. Kremt. Bet vēsturi nepārtaisīsi. Tā ir tāda, kāda ir.

— Tātad audzināšana ar piemiņu... Piekritu bez iebildēm. Taču tas attiecināms uz termina otro daļu — «patriotiskā». Bet kara spēles «Kāvi», «Ērgjēns»? Ko tās spēj ieaudzināt jauniešiem? Vai vēlēšanos nospiegt «gaili»!

— Manuprāt, šo spēļu nozīme nav jāpārspilē. Bērniībā visi esam «karojuši». Viens bija izlūks, otrs — spiegs, bet visi gribēja būt «mūsējie» un — uzvarētāji. Karavīri internacionālisti, atgriezušies no Afganistānas, tās ne par mata tiesu nevērtē augstāk kā bērnu spēles, kaut organizētāji ir pieaugušie, pat militārpersonas. Sporta elements gan pastāv, tur nu nav šaubu. Jaunieši pierod pie organizētības, disciplīnas, kārtības. Domāju, tas nāk par labu ne tikai puīšiem, bet arī meitenēm. Parastajās skolas nodarbībās tas ne vienmēr iz-

dodas. Vai tad sportisks augums, stāja, ko dēvējam par militāru, nav tīkamāka par tricelīgu miesu un ļodzīgu gaitu!

Arī šausanas prasme nav nekas peļams. Tas ir labs sports. Mēs taču neiestājāties pret tik senu nodarbi kā medības. Un armijai tik tiešām ir jāsaprotavo! Turklāt mūsu armija, manuprāt, ir ļoti humāna. Jā gan — neesmu pārteicies. Armijas reglaments balstās uz humānismu. Padomājiet tik, cik armijā viegla dzīve! Man personiski, dienestam beidzoties, likās, ka nekas labāks nav iedomājams. Pat prātoju, vai nepalikl armijā. Zināju, ka no rīta mani laicīgi pamodinās, brokastis jau būs galdā, ka neļaus staigāt noplīsušam un netīram, ka biedri ir jāšveicina... Tas taču brīnišķīgi. Iespējams, man bija veicies, ne mums «veči» bija, ne mūs kāds sīta, mēs bijām īsti biedri.

— Atliek Jūs tikai apskaut. Tiesa, man šāds «humānisms» bez izvēles brīvības nešķiet vērtīgs. Drīzāk personību nīvelējošs. Kaut gan — sabiedrības pieredzi veido atsevišķu tās locekļu pieredze, un manējā neļauj skatīt tik idillisku ainu.

— Armijā, zināms, visādi var gadīties, tagad par to daudz raksta. Tajā, tāpat kā citās jomās, iekļūst arī apšaubāmas morāles cilvēki. Starp citu, mūsu vadam reiz nācās ar rokām, bez izkaps, cirpt zālienu — kādus simt metrus. Nu domāju: vai tas mums kaitēja? Tagad zinām: ar rokām visu var padarīt, pat zāli izplaut.

— Mar gan negribētos būt Jūsu vietā... Audzināšanas darba rezultāts nemēdz būt acīm redzams, to nenosvērsi, nepataustīsi ar rokām. Un tomēr: kaut kādi rādītāji laikam pastāv, nu, kaut vai, kā tas iegājies, atskaitē par paveikto! Kas veido šo rezultātu!

— Es jau pats nezinu. Man neviens nekādas atskaites neprasa. Un nav jau arī vaļas. Ka tik pagūtu izdarīt to, kas CK plānā paredzēts. Lūk, varu minēt dažus punktus. Sarīkot zinātniski praktisko konferenci par latviešu strēlnieku divīziju, tikšanos ar rezerves karavīriem internacionālistiem; pārgājieni pa kauju un darba slavas vietām, piemiņas sardze, robežkaraspēka nedēļa, tūristu salidojumi, latviešu Sarkano strēlnieku diena, cerību starti... Kā redzāt, pasākumi notiek ik pēc divām trim dienām. Par tiem arī atskaitos. Un daudzi, kas piedalījušies pasākumos, tā vien grib atkal doties pārgā-

VALTA KLEINA FOTO

ijenā. Bet tie nemaz nav tik viegli. Ziemā, piemēram, veselu nedēļu uz slēpēm, ar nakšņošanu teltīs — arī visbargākajā salā, daži pat bija mazliet apsaldējušies. Vienalga saka: gribam vēl. Tātad tas ir vajadzīgs.

— Par pārgājieniem viss saprotams. Skaidrs arī kas cits: vienam cilvēkam nav pa spēkam aptvert plašu jautājumu loku tā, lai būtu jūtama atdeve, vajadzīgi palīgi, šai gadījumā acīmredzot brīvprātīgi. Kas tie ir!

— Pamatā, protams, kara veterāni, gados veci cilvēki. Iespējams, tāpēc mūsu pasākumus apmeklē arvien mazāk jauniešu. Un tā ir komjaunatnes kopīga problēma. Acīmredzot viņus vairāk saista jaunās apvienības, jaunais jau vienmēr vairāk pievelk.

— Tagad to dēvē par «uzticības krīzi», ko radījis gadiem ilgais «komjaunatnes darbs». Un kas tagad notiek ar bijušo «afgāņu» klubu «Salanga»? Vai tas vispār pastāv!

— Pastāv. To pārzina Latvijas Komjaunatnes Centrālā Komiteja. Tiesa, šis jautājums nav no patīkamajiem. Savā laikā piedāvājam «afgāņiem» iekļauties jauno rezerves karavīru padomēs. Rīdziniekiem šī forma nebija pa prātam, viņi gribēja savu klubu. Par tā izveidošanu tika spriests ilgi, mūs pat kritizēja avīzē «Sovetskaja Latvija», kas bija sarīkojusi par šo jautājumu apaļo galdu, tiesa, «aizmīrsa» uzaicināt komjaunatnes CK pārstāvjus. Galu galā kluba statūti, tāme un tml. tika apstiprināti, piešķirta visai plaša telpa Raiņa bulvārī 2, un puīši ar entuziasmu metās to apgūt. Jāatzīst, apgūšanas metodes bija izraudzītas, varētu sacīt, pārgalvīgākas, nekā būtu vēlams, tagad nākas gādāt, lai iedzīvotājiem kompensētu no pagriba pazudušo malku. Nepemos spriest, kas tur iznāks. Žēl vienīgi, ka laba iecere iekārtot vietu, kur jauniešiem satikties, pasportot, ievirzās tādā guļtnē. Manuprāt, to pašu bez liekām organizatoriskām problēmām varēja izdarīt jauno rezerves karavīru padomes ietvaros.

— Varbūt atbaida vecie ietvari! Cik tajos mulķību, nejdzību pastrādāts! Kaut gan, šķiet, esmu neprecīzs. «Ietvaros» jau tikpat kā nekas darīts netika.

— Es gan nebūtu tik kategorisks. Ar militārpatriotisko audzināšanu vienmēr ir nodarbojušies un joprojām nodarbojas daudz cilvēku, un kaut kādai atdevei, neapšaubāmi, jābūt. Ka nepietiekama — jā, tā cita lieta. Un iemesli man ir zināmi. Vispirms jau — nav viena, konkrēta atbildīgā. Pado mājiēt, kam tik militārpatriotiskais darbs netiek «piekabināts»! Komjaunatnei, DOSAAF, civilajai aizsardzībai, arī skolai, kara komisariātam, Valsts sporta komitejai... Cilvēku daudz, bet iznāk, ka laika atliek tikai atskaišu rakstīšanai savai un citām organizācijām. Visam jābūt vienās rokās.

— Un tas palīdzēs pārvarēt jauniešu neuzticēšanos armijai! Nav taču noslēpums, ar kādām grūtībām saskaras kara skolas, ka daži jauniesaucamais gatavs uz jebkādu soli, lai «neizsvītrotu no dzīves» divus trīs dienesta gadus... Vai cēloņi nav meklējami pašā armijā? Šodien lielas cerības tiek saistītas ar partijas Vissavienības konferenci. Kā Jūs domājat, vai tajā spriedīs par izmaiņām šajā jomā!

— Domāju, jā. Ar vienu vēzienu, protams, nekas netiks atrisināts. Vajadzīgas ļoti lielas izmaiņas. Jūs, lūk, runājat par izvēles brīvību. Kad tēvija briesmās, izvēles, protams, nav. Mierīgā laikā gan cilvēkam gribas, lai viņam būtu zināmas garantijas — ja reiz jādien, tad tādā vietā, ko pats esi izvēlējis. Tas attiecas gan uz ierindniekiem, gan topošajiem virsniekiem. Visus, saprotams, neizvietosi uz kuģa «Komsomolec Latvii», karaspēka daļas var atrasties arī tur, kur neviens negribētu nokļūt. Bet šeit varētu pielietot sacensību sistēmu. Pieņemsim, kara komisariātā man piedāvās un es sākmā izraudzīšos karaspēka veidu, tad specialitāti, reģionu, visbeidzot arī konkrētu dienesta vietu, piemēram, latviešu Sarkanā strēlnieku vārdā nosaukto robežapsardzes daļu. Tā gan! Bet kādas tev atestātā atzīmes! Vai zini valodas! Ja pretendē uz konkrētu reģionu — raugies, kāds rādītājs vēl var tev nākt par labu, esi centīgs mācībās, darbā un tā tālāk. Tas, protams, prasa piepūli, sistemātisku darbu. Droši vien daudzi ietu arī uz kara skolām, ja būtu pārliecināti, ka dienesta vietas izvēle atkarīga no viņiem pašiem, nevis no citu gribas. Tik tiešām — vai latvietis ies kara skolā, ja zinās, ka būs spiests gadiem ilgi būt projām no Latvijas! Vārdu sakot, šis jautājums, neapšaubāmi, jānokārto.

LAUPĪTĀJU FILOZOFIJA

(HITLERISKĀ IDEOLOĢIJA UN PROPAGANDA)

Žurnāla 9. nr. sākšim publicēt filozofa Viļņa Zariņa apcerējumu «Laupītāju filozofija jeb hitlerisma ideoloģija un propaganda». Šajā numurā publicējam priekšvārdu, kas, atšķirībā no apcerējuma, rakstīta pirms apmēram divdesmit gadiem, tapis 1988. gadā.

Šis apcerējums nav radies tīri akadēmisku apsvērumu vai iekšēju pārdomu rezultātā. Tā sarakstīšanu lielā mērā letekmējuši mani bērnības iespaidi un pārdzīvojumi okupācijas periodā. Vācu okupācijas perioda sākumā man tikko bija palikuši 11 gadi. Toreiz mana ģimene dzīvoja Rīgas Jūrmalā, bet es diezgan bieži braucu tēvam līdzi uz Rīgu, galvenokārt, lai apmeklētu muzejus un dažādās izstādes.

Lai gan mana ģimene un citi tuvākie radnieki šajā laikā netika represēti, tomēr šie gadi spilgti palikuši atmiņā. Ne tikai ar materiāla rakstura grūtībām, kas tad kļuva arvien lielākas, bet galvenokārt kā laiks, kad atklāti jutu un smagi pārdzīvoju dažādus ierobežojumus un diskriminācijas pasākumus attiecībā uz savu tautu, tās valodu un kultūru.

Bērnībā ikvienam ir vēlēšanās būt pašu labāko vidū vai vismaz justies pilnvērtīgam. Bērns katru neīstību un pārestību, kas vēsta pret viņa ģimeni un viņa tautu, izjūt daudz smagāk kā pieaugušais. Varbūt tādēļ līdz pat šai dienai man no 1942. gada vasaras pēdējās prātā uzraksts pie viesnīcas «Metropol» durvīm, kuru stikli tad mirdzēja daudz spožāk nekā tagad: «Ieeja tikai valstsvāciešiem», vispirms vācu, tad arī latviešu valodā. Man nebija nekādas vajadzības šajā viesnīcā ieejēt. Daudz lielāka interese tad būtu bijusi vismaz izstāgāt Armijas Ekonomisko veikalu (ko tagad sauc par Rīgas Centrālo universālveikalu), kura durvis rotāja līdzīgs uzraksts, bet, ja arī būtu tur iekļuvis, varētu tikai skatīties, jo par naudu, kas toreiz bija vai varēja būt manā rīcībā, proti, reih-

markām jeb okupācijas markām, tur nepārdeva ne mazāko nieciņu.

Tomēr tieši pie sev pilnīgi nevajadzīgās viesnīcas pirmo reizi iedomājos: «Ja šāda kārtība pastāvēs ilgi, tad nekāda varbūtēja mana vēlēšanās tai pielāgoties, centība un padevība nelīdzēs. Tik un tā būšu un palikšu otrās šķiras cilvēks tādēļ vien, ka esmu latvietis, nevis vāciešs.»

Tālaika bērni lielajā politikā nebija gluži neziņoši. Lai gan avīzes regulāri lasīju un ziņas latviešu valodā ik dienas klausījos tikai no deviņu gadu vecuma, it īpaši kopš 1939. gada septembra, līdzās tām centos uzzināt un dažkārt arī uzzināju šo to no tā, ko tēvs bija noklausījies pa radio krievu, vācu un angļu valodās vai no tā, ko runāja pieaugušie, tajā skaitā abi mani vectēvi, kas 1941. gada jūnijā sākumā bija saderējuši uz pudeli šņabja, vai pa Jāņiem vācieši jau būs Rīgā vai vēl ne. Mātes tēvs uzskatīja, ka būšot gan, kā likts, bet tēvatēvs, kam tad jau bija krietni vairāk kā astoņdesmit gadu, ticēja avīzēm un apgalvoja, ka kara nemaz nebūšot, bet, ja arī būšot, tad tas notikšot Vācijas teritorijā.

Es biju lietas kursā gan par padomju varas represijām pret daudziem ebrejiem vai iztēlotiem padomju varas ienaidniekiem Latvijā 1940. un 1941. gadā, gan arī par vācu varas iestāžu represijām pret padomju varas aktīvistiem. No dažādiem avotiem zināju gan par latviešu virsnieku likteni Lītenes nometnē, gan arī par ebreju apšaušanām Biķerniekos un Rumbulā. No pieaugušo sarunām biju guvis arī aptuvenu nojautu par Višņuska organizētajiem procesiem Padomju Savienībā trīsdesmitajos gados un par lat-

viešu sabiedrisko darbinieku masveida iznīcināšanu 1937. un 1938. gadā.

Taču tas viss bija palicis vispārīgas informētības līmenī. Man pazīstamu cilvēku un mūsu ģimenes tuvu draugu vidū upuru nebija. Un vienpadsmit, divpadsmit gadu vecumā daudzi bērni vēl ir tik egocentriski, ka spēj izslēgties pat no lielām šausmām, ja tās tieši neskar viņus pašus vai viņu tuviniekus. Cita lieta bija redzēt pašam savām acīm ebreju grupas, kas ar dzeltenām zvaigznēm uz krūtīm un uz muguras, koka tupeles kludzinādami, lēnām gāja pa ielas braucamo daļu (pa trotuāru ebrejiem bija aizliegts iet), lai bruņotas sardzes pavadībā veiktu kādus darbus ārpus geto. Oficiālā propaganda stāstīja, ka ebreji padomju varas gadā esot organizējuši un realizējuši dažādas negēlības pret latviešiem, gatavojuši apcietināmo un izsūtāmo sarakstus. To, ka 1941. gada 14. jūnijā aizvesto Latvijas iedzīvotāju vidū bija arī tūkstošiem ebreju, kā arī liels skaits krievu un citu tautību piederīgo, okupantu izdevumi noklusēja.

Okupācijas pašā sākumā, kad visiem vēl bija svaigā atmiņā 1941. gada 14. jūnija izvešanas un rīcība pret latviešu virsniekiem, šāda propaganda atrada dzirdīgas ausis un atsaucīgas sirdis ne jau bērnu vidū vien. Tikai tā varu izskaidrot faktu, ka daudzu tūkstošu padomju aktīvistu un ebreju iznīcināšana okupācijas perioda pirmajos mēnešos izraisīja tik vāju rezonansi diezgan lielā sabiedrības daļā, un daudzi šo ļaužu šāvēji, kas lielākoties nāca no latviešu sabiedrības padibenēm, dažkārt pat atklāti lepojās ar savu bendes darbu. Okupācijas perioda otrajā pusē, it īpaši kopš 1943. gada, cilvēki it kā atjēdzās no 1941. gada vasaras no-

tikumu radītā šoka stāvokļa un atkal sāka reālāk raudzīties uz apkārt notiekošo, ienāda hitleriešu režīmu, kaut no stalinisma terora baldijās daudz vairāk kā no hitlerisma varmācībām. Tādēļ daudz visnotaļ progresīvi noskaņoti cilvēki, kas nekādā ziņā nebija sociālisma ienaidnieki un no visas sirds nīda hitlerismu, okupācijas beigu posmā pameta savas mājas, lai tikal vēlreiz nenonāktu stalinisma varā.

Taču arī 1942. gada vasarā, kad vēl svaigā atmiņā bija iepriekšējās vasaras jūnija vidus notikumi, kad mūsu ģimene, tāpat kā ļoti daudzas citas, bija gājusi gulēt ar sasaiņotiem čemodāniem pie gultas un veļu mazgājusi tikal mazām porcijām, redzot badā izģindušos ebrejus lelu bruģēšanas, kanalizācijas grāvju rakšanas darbos vai pa desmit velkot un stumjot smagi piekrautus zirga ratus, nevilus bērna prātā nāca doma: «Var jau būt, ka viņu vidū ir noziedznieki, kas pelnījuši šādu apiešanos. Bet vai viņi visi vienlīdz vainīgi! Un kas tad noteicis katra atsevišķu vainu. Tiesāti taču viņi nav un nevienam no viņiem atsevišķi valna nav pierādīta. Bet nost šauti bez tiesas gan viņi ir.»

Jau tajā laikā zināju, ka okupantu varas iestādes pret visu tautu piederīgajiem neizturas vienādi. Vāciešiem, ne tikal valsts vāciešiem, bet arī vīletējiem, bija virkne priekšrocību. Latviešu un Latvijā dzīvojošo lietuviešu, krievu un citu tautu stāvoklis bija tā pa vidam. Poļus ļoti stingri uzmanīja, bet čigānus un It sevišķi ebrejus masveidīgi iznīcināja. Es biju nācis, ja tā varētu izteikties, no zemākā ranga inteligences aprindām. Mans tēvs bija pamatskolas skolotājs, bet māte — kalpotāja Jūrmalas pilsētas sociālās nodrošināšanas nodaļā. Tēvs varbūt būtu varējis veikt arī lielākus pienākumus, bet viņam trīsdesmitajos gados bija «sarkanā Zariņa» reputācija, jo, būdams koru diriģents un citādi aktīvs sabiedriskajā dzīvē, viņš nestājās aizsargos un nedzēra kopā ar pilsētas dzīvīriem. Tomēr 1940. gadā mani vecāki nepņēma arī nekādus piedāvājumus pāriet augstākos amatos gan tādēļ, ka Staļina režīms viņiem nebija simpātisks, gan arī tādēļ, ka jūta kara tuvošanos.

Aprindas, pie kurām piederēja mana ģimene, okupācijas periodā par savu dzīvību un brīvību varēja justies drošākas nekā padomju varas gadā. Tos, kas nebija bijuši padomju varas aktivisti un nebija ebreji vai klejojošie čigāni, hitleriešu iestādes parasti vajāja tikal tad, ja viņi pārkāpa likumus un un daudzos terobežojumus, kamēr stalinistu terors bija pilnīgi neapņēkams. Tas bieži vērsās pret pilnīgi nejausiem cilvēkiem un pat pret saviem piekritējiem. Un tomēr vācu laikā nejutu pret okupantiem ne mazāko pateicību par to, ka biju ierindots tikal otrās, nevis trešās vai ceturtās šķiras cilvēka rangā.

Okupācijas režīma propagandas izdevumi vairākkārt minēja, ka vācu armija esot paglābusi Baltijas tautas no jaunām Izvešanām; ka nākamās deportācijas būtu bijušas tikpat nežēlīgas kā pirmā, tikal vēl plašākas, un to rezultātā ļoti liela latviešu tautas daļa būtu izkaisīta pa Sibīriju. To, ka 1941. gada 14. jūnija Izvešana, par ko Padomju varas iestādes desmitiem gadu ilgi klusēja, bet pēdējā laikā dažkārt arī vispārīgos vārdos piemin, nebija vienīgi, pierādīja 1949. gada pavasara notikumi. Taču 1949. gada marta beigās notikusī Izvešana noritēja kaut cik cilvēcīgi nekā 1941. gadā, jo 1949. gadā neizšķīra ģimenes. 1949. gada Izsūtīšanās pārvietoto cilvēku vairākums palika dzīvi un daudzi no viņiem vēlāk varēja atgriezties Latvijā.

Aprindas, kurās es augu, ziņas par padomju varas It kā gatavotajām tālākajām Izsūtī-

šanām uzņēma bez izbrīna. Kādēļ lai vara, kas šādi bija rīkojusies ar miljoniem krievu un ukraiņu, būtu sākusī kautrēties daudz mazāka skaita latviešu dēļ? Tomēr neviens no man zināmajiem cilvēkiem tādēļ nejutās pateicību parādā hitleriešu armijai. Bija labi zināms, ka fašistiskā Vācija sākusī karu pret Padomju Savienību ne jau tādēļ, lai atvieglotu kādas tur dzīvojošas tautas likteni, bet gan tikal egoistiska šovīnisma mudināta, lai citas tautas pakļautu savai varai un lai Vācijas problēmas tādā vai citādā formā varētu risināt uz pakļauto tautu rēķina.

Tomēr jau toreiz ļoti vēlēšanos gūt lielāku skaidrību par ļoti pretrunīgajiem procesiem, kas risinājās visapkārt, uzziņāt, kas tad ir šo procesu dziļākie virzītājspēki un kurp tie tiecas. Taču apmierināt šādu interesi nebija viegli, jo pieejamiem oficiālās informācijas līdzekļiem neuzticējot, bet pie citiem bija grūti tikt. Par to, ka latviešu valodā iznākošie okupantu izdevumi, It īpaši «Tēvija», neraksta patiesību, šaubu nebija. Taču likās, ka paši sev — lielajās vācu avīzēs un nacionāl-sociālisma līderu grāmatās — viņi varētu būt arī patiesāki. Tikal šāda rakstura materiāliem arī 1943. un 1944. gadā netiku klāt nepietiekamo vācu valodas zināšanu un arī nepietiekamo Eiropas jauno laiku vēstures zināšanu dēļ, jo tekstus ar vārdnīcas palīdzību vēl kaut kā varēju atšifrēt, taču atsevišķi neprasti teikumi un arī veselas rindkopas nekādu skaidrību šajā ziņā nedeva, jo nezināju, uz ko tie attiecas un kādus zemtekstus tie sevi slēpj. Bet tie manas ģimenes locekļi, kuri vāciski prata un arī vēsturi zināja pietiekami labi, šos tekstus man tulkot un izskaidrot atteicās, teikdami, ka šādu draņķu dēļ netērēšot savu laiku, un, ja es gribot mācīties vācu valodu, lai pameklējot kādu labāku vācu grāmatu.

Tikal daudz vēlāk, kad man bija trīsreiz vairāk gadu, kad biju beidzis Vēstures fakultāti un sasniedzis zināmu gatavību arī valodu ziņā, guvu iespēju šo savu bērnības leceri īstenot. Tā realizējās kā disertācija filozofijas kandidāta grāda iegūšanai par tēmu «Vācu imperiālisma austrumu ekspansijas ideoloģija fašisma periodā [1933.—1945.] un tās izpausmes Latvijā». Tā aizstāvēta 1971. gadā.

Pēc disertācijas aizstāvēšanas turpināju pēīt šo problēmu un centos pētījumu materiālus publicēt. Tomēr tajā laikā mans nodoms neguva atsaucību iespējamo publicētāju vīdū, turklāt ne jau personiska rakstura faktoru, bet gan pastāvošo instrukciju dēļ. Saskaņā ar tajos laikos pastāvošajiem noteikumiem publikācijās par nacionālsociālismu nedrīkstēja leklaut precīzus citātus no Hitlera un viņa sekoļāju darbiem, norādot avotus, jo tā būšot tīrbīnes došana lenaldniekam. Man letica precīzos citātus aizstāt ar atstāstījumiem, bet šo tekstu interpretācijas — ar lamu vārdiem.

To es nevarēju pieņemt, jo uzskatīju un joprojām uzskatu, ka vācu fašisma atmaskojumu vislabāk veikt, pietiekami plaši un skaidri parādot gan tā veidotāju nodomus, gan arī šo nodomu īstenošanas gaitu un līdzekļus. Tajā pašā laikā esmu pārliecināts, ka lamu vārdi un nievājoši epitēti nevar aizstāt zinātnisku argumentāciju. Neviens apgalvojums nekļūst pārliecināts tādēļ vien, ka tas izsacīts kategoriskā formā.

Citi konsultanti, pie kuriem griezos pēc padoma, Izteica domas, ka vācu fašisms visos tā aspektos esot jau tik pamatīgi sagrauts, ka esot lieki vēl turpināt vēltēt uzmanību tādēļ hitlerisma ideoloģijas elementiem kā centieni pakļaut visu kultūras dzīvi propagandas vajadzībām, vadoņa kults, melnsimt-nieciskais nacionālisms un šovīnisms, sabied-

ribas dzīves pieskaņošana militāro aprindu interesēm utt. Šāda rakstura problēmas līdz ar sagrauto nacionālsociālismu aizvirzoties arvien tālākā pagātnē, tādēļ to risināšana nepelnot ne autora, ne lasītāju uzmanību. Tā vietā man rekomendēja pievērsties aktuālākiem jautājumiem.

Arī šādi argumentācijai nevarēju un joprojām nevaru piekrist. Pēc manas pārliecības, pasaulē joprojām ir daudz varmācības un netaisnības, ko var maznāt vai izskaust vienīgi daudzpusīga cīņa. Bet, lai cīnītos pret jaunumu, tas jāpazīst. Tiesa, šodien pasaulē nav tādu odlozu teroristisku režīmu, kāds bija hitlerisms. Taču pasaulē joprojām, sevišķi Vidējos Austrumos, Ir zemes, kur notiek lielāku un spēcīgāku tautu valdošo aprindu uzskundzēšanās mazākām un vājākām ar nolūku nožņaugt to nacionālo kultūru un asimilēt tās. Joprojām Latīņamerikā, Āfrikā un citās pasaules daļās ir zemes, kur nepastāv pat elementāras demokrātiskas brīvības. Zemēs, kur dominē islama fundamentālisms vai citu virzienu fanātisms, visa politiskā un kultūras dzīve tiek pakļauta šauru grupējumu interesēm. Cilvēku diskriminācija viņu nacionālās vai rasiskās piederības dēļ ļoti aktuāla ir DĀR un Izraēlā. Demokrātiska sabiedrība var sekmīgi attīstīties vienīgi tad, ja plašas sabiedrības aprindas zina, kādas brīesmas spēj apdraudēt demokrātiju, un cīnās pret tām. Tādēļ vācu fašisma noziedzumus un arī argumentus, kuru vārdā tie pastrādāti, vēl par agru nodot aizmirstībai. Tomēr šie mani argumenti toreiz nespēja pārliecināt nevienu, kura varā bija izlemt jautājumu par mana darba Izdošanu.

Pēdējos gados notikušas daudzas pozitīvas izmaiņas mūsu sabiedrības dzīvē, tai skaitā arī zinātnēs par sabiedrību. Šo izmaiņu gaitā saņēmu piedāvājumu publicēt dažus vācu fašisma pētījumu rezultātus žurnālā «Avots» man pieņemamā formā. Pārskatot savāktos materiālus, uzmetumos un arī disertācijas tekstu, secināju, ka publicēt bez izmaiņām kādu no tēmām nebūtu mērķtiecīgi. Tie bija sarakstīti, rēķinoties ar tādām publicēšanas iespējām, kādas pastāvēja septiņdesmito gadu pirmajā pusē. Šodien, kā man šķiet, iespējams daudz vairāk un minēt vairāk reālo faktū. Turklāt laikā, kas pagājis kopš disertācijas rakstīšanas, mani uzskati ir turpinājuši veidoties. Klāt nākuši arī jauni materiāli. Tādēļ uzskatīju par mērķtiecīgu dot jaunu tekstu, kas atspoguļotu manu šīs dienas viedokli par iztīrītajiem jautājumiem, balstoties uz visiem man pieejamiem avotiem un līdzšinējiem pētījumiem. Tikal šādā ceļā, pēc manām domām, iespējams relatīvi īsā tekstā dot lasītājiem optimālu skaidrību par iztīrītajiem jautājumiem.

Žurnāla lasītājiem es vēlētos būt galvenokārt par rosinātāju. Tādēļ novēlu viņiem tālāku informāciju šajos jautājumos meklēt pašiem vai vismaz celt savu zināšanu līmeni tiklab vēsturē, kā arī svešvalodās, lai tad, ja informācijas avoti būtu viņiem pieejami, viņi spētu tos arī pienācīgi izmantot. Kas negrib vai nespēj mācīties no cilvēces līdzšinējām kļūdām un nelaimēm, tas pelnījis tās pieredzēt vēlreiz. Vismazāk es vēlētos kļūt kādam lasītājam par vienīgo informācijas, kā arī vērtējumu un nostādņu avotu šajos tik pretrunīgajos un sarežģītajos jautājumos. Es būtu priecīgs, ja vismaz daži šī sacerējuma lasītāji pievērstos tā avotu studijām un lasītu arī citu autoru publikācijas par šeit iztīrītajiem jautājumiem. Un, pats galvenais, lai viņi akli netīcētu nevienam autoram, bet gan visos jautājumos domātu paši ar savu galvu.

NORMUNDS JURGENBERGS

KAS UZLIKS IEMAUKTUS?

Pēc š. g. 1. numurā publicētā P. Filipova raksta «Iemaukti birokrātam» saņēmām lasītāja strādnieka N. Jurgenberga pārdomas, ar kurām iepazīstinām arī jūs.

Manuprāt, rakstā «Iemaukti birokrātam» pati birokrātisma būtība, tāpat cīņas metodes no teorētiskā viedokļa aprakstītas pareizi. Taču autors nav ņēmis vērā mūsdienu cilvēku vajadzības un vajības; tagad vairums cilvēku vispirms domā par sevi, lai būtu labs dzīvoklis, laba alga pie mērena darba, lai neviens netraucētu dzīvot tā, kā viņš grib.

P. Filipova rakstā ir šādas rindas: «Kolektīvs, kas realizē pašpārvaldi, nevēlas un nevar būt atkarīgs no ierēdņa patvaļas». Pašreizējā situācijā lielākais vairums kolektīva locekļu vēlas klusi dzīvot un mierīgi strādāt, tādēļ cenšas necēties ar priekšniecību, lai arī ko tā darītu. Un tas ir pilnīgi saprotami — pēc pusgadsimta sloga pats straujākais, augstāk un tālāk lidojošais putns būs pārvērties

par bruņurupuci, kurš ierāvēs savā čaulā un kura vienīgā vēlēšanās ir netraucēti izdzīvot. Dabiski, ka tāds tikai pasmiesies par putniem, kuri vēl mēģina lidot.

Neskaitot minēto rakstu, esmu izlasījis vēl daudzus citus rakstus par birokrātijas tēmu, tomēr visiem, manuprāt, piemīt viens un tas pats trūkums — tie ir pārāk teorētiski un neatspoguļo būtisko mūsu dzīvē. Centīšos vienkāršā veidā attēlot birokrātijas un strādnieku attiecības.

Lai birokrāti varētu sekmīgi eksistēt, tiem nepieciešams pamats, uz kā balstīties. Par pamatu kalpo strādnieka bailes no priekšniecības, bailes par savu likteni, jo birokrātiskā aparāta rīcībā ir finansiāli faktori — darba algas izcenojumi, materiālu izlietošanas normas, padarāmā darba izpildes laika normas un daudzi citi. Es pievērsīšos tiem,

kas attiecas tikai uz strādniekiem, respektīvi, darba algas izcenojumiem un laika normām. Pārējie attiecas uz dažāda ranga zemākiem vadītājiem (ja kādam no tiem ienāktu prātā graut birokrātijas pamatu).

Ar pašreizējiem darba algas izcenojumiem strādnieks, godīgi strādājot, var nopelnīt labi ja iztikas minimumu. Tādēļ viņa tiešais vadītājs ir spiests izdarīt dažāda veida pierakstījumus, lai peļņa būtu kaut cik ciešama. Par šiem pierakstījumiem zina visi vadītāji, vismaz tie, kas strādā ražošanā. Pārējos tas var arī neinteresēt. Strādnieka tiešais vadītājs pastāvīgi pieraksta, kamēr nerodas konflikt-situācija. Ja strādnieks bijis neuzmanīgs un sakaitinājis vadītāju, tad saņem tikai pliku «likumīgo», tas ir, normatīvos paredzēto, aldziņu. Kam lai sūdzas? Viss taču notiek pilnīgi likumīgi! Dabiski, ka ar tik maziem līdzekļiem strādnieks iztikēt nevar (kur nu vēl ģimene!) un, ja viņš nelabojas, tad pēc dažiem mēnešiem spiests meklēt citu darbavietu.

Darba uzdevums ir jāraksta pirms darba sākšanas, bet par to minēts vairs tikai mācību grāmatās un likumdošanā. Šie likumi ir nieks salīdzinājumā ar augstākās priekšniecības piesūtitajām instrukcijām. Kārtīgu birokrātu tādi sīkumi neinteresē. Un kas gan mainītos, ja kāds vadītājs arī sāktu rakstīt darba uzdevumus pirms darba sākšanas? Vienīgi tas, ka strādnieks par sava «bezdarbnieka pabalsta» lielumu uzzinātu iepriekš. Vienalga, no darba atteikties viņam nav tiesību. Un tas jau ir pats spēcīgākais strādnieka piespiešanas līdzeklis.

Vēl viens svarīgs apstāklis jeb birokrātijas pamatu stūrkmens — ļoti maz strādnieku kaut aptuveni pārzina likumdošanu, normu sastādīšanas principus, kā arī kārtību, kādā tiek sastādīti darba uzdevumi un citi dokumenti. Strādnieki bieži vien nezina pat algu izcenojumus, nerunājot nemaz par to, kur un kādā veidā sūdzēties par netaisnību. To viņiem neviens nemāca, pat slēpj. Ir bijuši gadījumi, kad kāds jauns, tikko no augstskolas auditorijas nācis vadītājs, kurš vēl nav zaudējis jaunības ideālus un jaunības skaidro skatienu uz dzīvi, izskaidro strādniekiem viņu tiesības, bet priekšniecība nekavējoties «izpurina» šo neapdomīgo. Un parasti ar panākumiem. Vienīgais, ko strādniekiem citīgi māca, ir viņu pienākumi, arī tie, ko priekšniecība izdomā pati, apejot likumu ar likumu. Izceļojumus algām vadītāji maina, kā vēlas. Ja strādnieks nopelnījis daudz (skatoties no vadītāja krēsla augstumiem), tad pēkšņi tiek atklāts jauns izcenojums un strādnieka alga tiek glīti apcirpta. Arī sadzīves un kultūras jomā tāpat. Ja strādnieks ar kaut ko neapmierināts, tad vadītāja pats tradicionālākais teiciens ir: «Kā tev nav kauna sūdzēties? Mēs tev dzīvokli iedevām, bet tu...!» Tas ļoti atgādina darba zirgu — jaunu steliņģi dabūji? Dabūji! Ko vēl gribi? Velc ratus, ja ne, dabūsi ar pātagu! Bēdīgākais, ko palīdzību strādnieki, sevišķi kolhoznieki, nevar saņemt pat ārpus savas iestādes vai resora. Kolhozniekam rajona juristi, pat agrorūpnieciskā apvienība paziņo, ka zina tikai valsts likumus, bet nevis kolhoza. It kā kolhozi neatrastos Padomju Savienībā un it kā mūsu valstī nebūtu vienota Konstitūcija. Juridiskajā konsultācijā un agrorūpnieciskajā apvienībā, kā liekas, neviens nezina pat to, ka kolhozs var pieņemt savus statūtus, balstoties uz darba likumdošanu un Kolhozu Paraugstatūtiem.

Ļoti efektīvi strādā arī birokrātijas sūdzību novēršanas un izrēķināšanās sistēma. Beidzot strādnieks nevar vairāk paciest un sāk sūdzēties par netaisnībām. Vispirms viņš griežas pie savas iestādes vadītājiem, tomēr ātri vien tiek pataisīts melns un maziņš, iemeslu jau vienmēr var atrast. Strādnieks griežas augstāk stāvošā iestādē. No turienes zvana (gadās, ka izbrauc uz vietas, bet tas ir tikpat reti kā laimests loterijā) iestādes vadībai un biedriski stingrā tonī painteresējas, kas īsti noticis. Protams, ka iestādes vadība atbild tā, kā tai izdevīgāk. Augstāk stāvošā iestādē atbildīgais darbinieks ir apmierināts — lejā viss kārtībā. Bet sūdzētājs? Tūlīt vai vēlāk, šādā vai tādā veidā, viņš vienmēr dabū izjust uz savas ādas paša nepārdomātās rīcības sekas. Tas ir gandrīz kā ar bumerangu — jo augstāk uzmet, jo sāpīgāk dabū pa kaklu.

Katra šāda sūdzība atņem strādniekam laiku — jābraukā pa iestādēm un jākavē darbs. Darba alga vēl vairāk samazinās. Un vēl pārdzīvojami! Nav jau patīkami laukties aizslēgtās durvīs. Ja strādnieks zina, ka rajona iestādes viņu neatbalstīs, viņš brauc uz Rīgu. Bet tur viņu neviens nepieņem, katra priekšnieka durvju priekšā sēž kārtīgs, izdresēts Cerbers sekretāres izskatā, kuru interesē, vai nabaga strādnieks ir griezies pie attiecīgām rajona instancēm. Ja nav, tad sūta atpakaļ pameklēt laimi rajonā, ja ir, tad prasa uzrādīt papīrīti, ka nosūtīts tieši pie viņas priekšnieka. Bet kas tādu dos? Un tik garām veselai rindai priekšnieka palīgu, vietnieku un dažādu puspriekšniecību var tikai cilvēks ar «caursišanas» spēju. Tādu ir ļoti maz, un tā nu nabaga strādnieciņš atgriežas savā darba vietā kā «nodzīts, bet nenošauts zirgs». Gan jau priekšniecība, ja uzskatīs par vajadzīgu, pati viņu «piebeigs» turpat darbā. Un tādu drosminieku, kuri pēc šādiem pārbaudījumiem mēģinātu balsi pacelt vēlreiz, ir ļoti maz. Un tas parāda pārējiem strādniekiem, ko nozīmē pacelt balsi pret priekšniecību.

Birokrāts saprot otru bez vārdiem. Ja augstāk stāvošais nepalizēs savam zemākajam domu biedram, tad var pieņākt laiks, kad viņam pašam kāds ķersies «pie rīkles». Birokrāts nekad nepalīdz vājākajam. Būt priekšniecības pusē jebkurā konfliktā situācijā — tas ir viens no galvenajiem birokrāta baušļiem, viņa pastāvēšanas pamats. Manuprāt, neviens cilvēks, kurš tiek izvirzīts par vadošu darbinieku, negrib kļūt par birokrātu, taču pats darba stils, rēķināšanās ar augstāk stāvošajiem viņu par tādu padara.

Birokrātisms ir izplatīts ārkārtīgi plaši, tik plaši, ka lielākā daļa to pat nemana. Ja pateiktu: «Tu esi birokrāts», daudzi vadītāji no sirds apvainotos, jo viņi uzskata, ka cenšas strādāt bez jebkādam birokrātijas piedevām, sak, ko priekšniecība liek, to es daru. Es tāpat nevaru neko mainīt, kādēļ gan samaitāt attiecības. Un šī miļā miera labad pat neatbalsta tuvu pazīstamus cilvēkus, par kuriem ir tikpat droši kā par sevi. Kriminālistikā ir jēdziens: ja cilvēks redz noziegumu un noklusē to, tad viņš uzskatāms par līdzvainīgu. Es domāju, ka šis likums noderētu arī šajā gadījumā, jo birokrātisms taču ir noziegums pret sabiedrību, pret visu mūsu valsti.

Kā jau iepriekš minēju, vienkāršs strādnieka cilvēks likumus nepārzina. Bet birokrāti tos pārzina labi, ne jau velti tie ir labi apmācīti un augsti situēti cilvēki. Birokrāts izmanto sev izdevīgos likumus, liek lietā runas dāvanas, nesalīdzināmi labākas kā vienkāršam fiziska darba strādniekam, nospļaujas uz sirdsapziņu un pārkāpj taisnīguma izjūtu — līdz ar to vairs nav šaubu, ka jebkurā konflikt-situācijā viņš gūs virsroku. Vēl jāatzīmē, ka birokrāts rīkojas viltīgi, sīkos konfliktos ar strādnieku ļauj uzvarēt pēdējam, radīdams iespaidu, ka arī strādniekam pieder kāda teikšana. Turpretī nopietnos konfliktos strādnieks virsroku gūt nevar, viņu pašu pataisa par grēkāzi. Galvenais iemesls te ir likumu nezinašana. Ja gadās, ka kāds tomēr šo to saprot no likumiem, tad viņam atgādina visu biogrāfiju, sākot no bērnudārza. Un, ja vēl tad kāds nenāk pie prāta, tiek izmantoti tādi līdzekļi kā darba alga, dzīvokļa rinda, atvaļinājuma laiks un, visbeidzot, atļaišana no darba.

Birokrātisms ir lipīgs. Ciņu ar to nedrīkst atlikt uz vēlāku laiku. Viens otrs godīgs cilvēks, redzot visas mūsu nebūšanas, nospriež: «Tagad es neko nepadara. Strādāšu mierīgi, kamēr būšu kaut kas, tas es tiem birokrātiem rādīšu...!» Tā ir liktenīga kļūda. Kamēr cilvēks kļūst par autoritāti, viņš jau būs pieradis pie birokrātiskām darba metodēm un nesaskatīs tur neko sliktu. Viņš pats būs kļuvis, atkarībā no rakstura, par lielāku vai mazāku birokrātu. Minēšu uzskatāmu piemēru.

Pirms dažiem gadiem mūsu kolhozā strādāja ļoti laba, gudra un spējīga agronome. Viņa centās strādāt ar pilnu atdevi. Un reiz (kā pasakās saka) viņai radās konflikts ar kolhoza vadību. Arī sekojošais bija likumsakarīgi, va-

dība ar savu rīcību noveda agronomi līdz slimības gultai. Viņa ilgi ārstējās. Pēc slimības agronome atkal strādā mūsu kolhozā, bet nu jau tikai par ganību agronomi, nevis par galveno agronomi. Lai galīgi nesabeigtu savu veselību un kaut kā novilkto līdz pensijai, viņa savu darba stilu ir krasi izmainījusi un tagad strādā tāpat kā visi pārējie speciālisti.

Tagad iestādes, ceļus un iecirkņus vada daudzi jauni cilvēki. Kā viņi spēj kļūt par birokraātiem? Pirmkārt, iedīgļus iepotē jau mācību iestādēs. Otrkārt, ja speciālists pāris gadu pastrādā šādā birokrātijas atmosfērā, tad viņš piesūcas ar to līdz matu galiem. Nesamierināmie aiziet. Viņiem ir jāaiziet. Ir vēl līdzvainīgie, taču tādu ir maz. Arī nesamierināmo ir maz.

Birokrāts ļoti labi apzinās, ka viņu neviens nesodīs. Jo nav, par ko, visa viņa rīcība taču atbilst birokrātiskajiem likuma punktiem un paragrāfiem. Bet aiz šiem paragrāfiem krīt lopi, pūst graudi un tiek ražots brāķis. Darba cilvēki ir spiesti veikt daudz lietu darba. Vai gan citādi Cēsu autoremonta rūpnīca gadu desmitiem varētu iesmērēt citām iestādēm un saimniecībām savas brāķa automašīnas, kuras gan skaitās kapitāli izremontētas, bet patiesībā šoferiem tās vismaz mēnesi jāremontē pašiem. Bet Cēsu ARR par tām saņem naudu, turklāt krietnu. Tie retie gadījumi, kad kāds no priekšniecības tiek pie maģa rājienu, ir domāti tikai, lai parādītu: «mēs cīnāmies, mēs esam modri». Redzot to visu, avižu raksti liekas smieklīgas anekdotes. Pārņem arī dusmas. Kurp mēs ejam? Pat valdības lēmumi it bieži liekas tikai tukša pļāpāšana, ja redzi, ka tos neviens netaisās ieviest dzīvē. Ja arī ievieš, tad galīgi izkropļotus.

Kā gan sekmīgi cīnīties ar birokrātiju?

Lai labāk parādītu savu domu, mēģināšu sakārtot pēc punktiem:

1. Strādnieks atkarīgs no birokrāta.
2. Strādnieks nepārzina likumus, normatīvus.
3. Birokrāti cīnās apvienoti.
4. Birokrātam raksturīga bezprincipialitāte un pielāgošanās spēja.
5. Birokrāts jūtas nesodāms.

Lai iznīdētu birokrātismu, jālikvidē šie, birokrātismu radošie priekšnoteikumi.

1.

Lai strādnieks nebūtu atkarīgs no birokrāta, ir jāpārskata visi normatīvi. Tie ir ne tikai jāpalielina, bet daudzi arī jāsamazina. Citādi var rasties pilnīgi pretēja situācija — vadītājiem būs jāsaņem cīnīties ar strādnieku birokrātiju. Tādēļ normatīvi jāpiemēro pašreizējiem apstākļiem. Jābūt tā, lai strādnieks, labi strādājot, varētu arī labi nopelnīt. Vadītāju un strādnieku attiecības ir jāizveido tā, lai strādnieks, nebaudoties par savu ādu, varētu, ja nepieciešams, izteikt arī kritiskas piezīmes.

2.

Kas mācīs strādniekam likumus? Birokrāts, protams, to nedarīs. Tas viņam nav izdevīgi. Es ierosinu līdzās Kultūras fondam izveidot pārkārtošanās fondu. Protams, to var nosaukt arī savādāk, ne jau nosaukumā ir galvenais. Šim fondam jāapvieno cilvēki, kuri patiešām vēlas pārkārtot mūsu sabiedrību, izārstēt to no birokrātisma, liekulības, melienu, nelietības, kuri vēlas, nemeklējot savu labumu, palīdzēt valstij nostabilizēt pussabrukšu ekonomiku. Jā, tieši nostabilizēt un attīstīt, nevis virzīt valsti uz Rietumiem un pārējām debess pusēm, kā arī izveidot tādu sociālistisku sabiedrību, kāda aprakstīta Konstitūcijā un citos mūsu valsts likumdošanas aktos. Šajā fondā vajadzētu darboties strādniekiem, kolhozniekiem. Būtu vēlams arī žurnālistu, juristu, literātu un daudzu progresīvu domājušu speciālistu līdzdalība. Cilvēkus, kuri vēlētos iekļauties fonda darbībā, būtu jāpārbauda atsevišķai komisijai, stingri izvērtējot ne tikai kandidātu profesionālās spējas, bet arī tīri cilvēciskās rakstura īpašības. Fondam jāpieņem

pašam savi statūti, kas jāreklamē tik plaši, lai tos galvenajos vilcienos zinātu ikviens republikas iedzīvotājs. Par mazāko pārkāpumu vainīgais jāizslēdz no dalībnieku skaita. Fonda dalībniekiem nedrīkst būt nekādas privilēģijas, gluži otrādi, tiem jāparedz zināmas papildu grūtības, kas zināmā mērā varētu būt arī par šķērslī sliktu cilvēku iekļūšanai fondā. Fondam jā rūpējas par cilvēku tiesību un pienākumu plašu mācīšanu visiem iedzīvotājiem, par tiesību aizstāvēšanu un pienākumu atgādināšanu, par nesaimnieciskuma novēršanu un saimnieciskās rīcības stimulēšanu. Fondam nedrīkst būt jautājumu, kas to neskar. Fonds nedublē saimniecisku organizāciju, partijas, arodbiedrību, tiesas, tautas kontroles un citu iestāžu darbu. Fonds palīdz, atgādina, vajadzības gadījumā iesniedz tiesā un citās kompetentās organizācijās sūdzības par neizdarībām. Tas tādā gadījumā, ja iestāde vai arī atsevišķs indivīds neņem vērā likuma un morāles diktēto. Fonds kontrolē savu iesniegumu izpildi. Fonds rūpējas, lai iestāžu un atsevišķu cilvēku lēmumi būtu pareizi ne tikai pēc likuma, bet arī no morāles viedokļa. Fonds kontrolē, lai likumus neiztulkotu nepareizi, rūpējas, lai netiktu darīts pāri cilvēkiem, dabai. Protams, tas būs grūts darbs, bet līdz ar to liels būs arī gandarījums, kad parādīsies pirmie panākumi.

3.

Ja nodibināsies pārkārtošanās fonds, tad strādnieks nečinīsies viens. Viņš nebaidīsies par sevi un līdz ar to uzdrošināsies iet palīgā citiem strādniekiem. Strādnieki cīnīsies pret apvienoto birokrātiju vienoti. Spēki līdzsvarosies.

4.

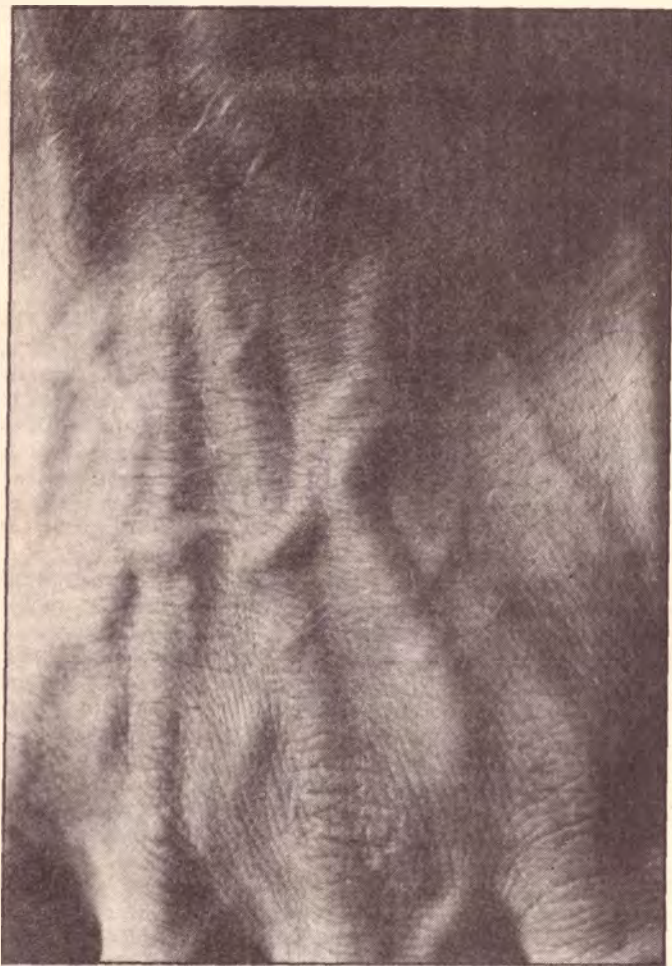
Ja pārkārtošanās fonds būs spēcīgs, tad daļa birokrātu centīsies tam pieslieties, lai varētu fondu izmantot sava labuma iegūšanai. Tas jānovērš ar katru kandidāta personas sīku izpēti un stingru savstarpējo kontroli fonda darbībā. Par katru birokrātisma faktu ir jāpaziņo presē ar konkrētiem faktiem, jo saimnieciskās organizācijas, arodbiedrība un pat partijas organizācijas neko konkrētu nedara birokrātisma izskaušanai, bet apmierinās tikai ar skaistu runāšanu.

5.

Jārūpējas, lai sāktos tiesas prāvas pret tiem cilvēkiem, kuri vainīgi tādās noziegumos kā Viļa Lāča Valsts bibliotēkas pūdešana, arhitektūras pieminekļu izpostīšana, dabas piesārņošana, u. c. Jo tie ir noziegumi. Bibliotēkā par netišām pazaudētu grāmatu ir jāmaksā trīskārtīga summa. Kādēļ tad neviens neņem vērā tiši sapūdētas grāmatas? Jāsoda arī cilvēki, kas ir radījuši stagnācijas periodu, izsūtījuši nevainīgus cilvēkus, likuši cietumos un nogalinājuši. Ne jau Staļins ar Beriju divatā to veikuši! Ir notiesāti visi fašistiskās Vācijas kara noziedznieki, pat visīkākā policisti, kas arī pildīja augstākstāvošo pavēles. Ar ko tad mūsu izpildītāji ir labāki? Labi, Valsts bibliotēku izglābs, bet vainīgie, tikuši cauri bez soda, sapūdēs atkal ko citu, kam sabiedrība nebūs pievērsusi uzmanību. Represēto cilvēku mocītāji jau kļūst veci, bet atradīsies citi, kas nospriedīs: «Varam darīt tāpat, ja jau nesoda.» Es uzskatu, ka visiem šiem vecajiem noziedzniekiem būtu jāsaņem pelnītais sods, kaut vai pēc trīsdesmit, piecdesmit gadiem. Tad arī nākamie tāda veida darboņi sapratīs, ka neviens vainīgais nepaliek nesodīts. Un to varētu panākt tikai valsts sadarbībā ar Kultūras fondu un pārkārtošanās fondu.

Par šiem jautājumiem vajadzētu sākt polemiku presē. Lai cilvēki raksta un izsaka savas domas. Varbūt mums visiem kopā izdosies uzvarēt cīņā ar birokrātiju.

Mazliet pakavēšos tieši pie normatīvu maiņas. Kas to darīs? Lai arī kas to nedarītu, birokrāti tam nepiekrītis, viņi vienmēr atradīs iemeslu, kādu likuma punktu vai paragrāfu,

VALTA KLEINA FOTOILUSTRĀCIJAS

uz kā pamata var veikt konkrētus, labi nopamatotus pretpasākumus. Un tomēr tieši birokrātiem būs jāveic normatīvu izmaiņas. Labprātīgi viņi to negribēs darīt, tālab viņi būs jāpiespiež. Izskaidrošu vienu variantu. Tas izklausās krietni utopiski un paradoksāli, bet... Vajadzētu katram vadītājam noteikt vienu nedēļu mēnesī strādāt kā vienkāršam strādniekam. Strādāt katram savā profesijā pašus sliktākos un zemāk atalgotos darbus. Un bez pierakstījumiem. Kādus darbus jāstrādā, nosaka strādnieku padome. Nevils fiktīva strādnieku padome, kādas izveidotos lielākajā daļā uzņēmumu, nevis tikai ķeksīša ievilkšanai atskaitēs, bet gan padome, kas sastāv no aktīviem strādniekiem, kuri nebaidās uzstāties, kam nav ko zaudēt, jo viss jau ir samazināts līdz minimumam. Arī pārējiem strādniekiem būtu jāseko, lai nebūtu pierakstīšanas gadījumu. Vadītāji, kas paši būtu spiesti regulāri strādāt vienkāršu darbu, sāktu reāli domāt gan par darba organizācijas uzlabošanu un darba mehanizāciju, gan arī par pastāvošo normatīvu pārskatīšanu un normalizāciju. Ja normatīvi mazi, vadītājs šajā nedēļā pats saņemtu minimālu algu un steidzīgi sāktu rūpēties par attiecīgā normatīva labošanu. Ja tomēr normatīvi ir pietiekami, tad strādnieki nevarēs neko iebilst, jo vadītājs taču būs nopelnījis. Savukārt pārspīlēti normatīvi vadītājam tieši no vadītāja amata viedokļa nav izdevīgi, jo zaudēs iestāde. Tas ir gadījums, kad vadītāja pamatalga ir atkarīga no iestādes peļņas.

Lai strādnieku padomes ievēlētu nesamierināmos, jā-rūpējas preseī un pašiem nesamierināmajiem. Jābūt ļoti spēcīgai agitācijai. Jo no birokrātu puses būs spēcīgi pretpasākumi. No tā, ko ievēlēs, nesamierināmos vai ar

visu apmierinātos, būs atkarīgs viss šis pasākums. Vadītāji, protams, teiks: «Kas tad darīs vadītāja darbu tajā laikā, kad mēs strādāsim par vienkāršiem strādniekiem?» (Šajā nedēļā vadītājs savus tiešos pienākumus neveic un arī nesaņem par to algu.) Bet vadītājiem ir vietnieki, un turklāt vēl citi zemāki speciālisti. Jāizkārto tā, lai visi, kas ir viens otram pakļauti vienā specialitātē, strādātu par vienkāršiem strādniekiem katrs savu nedēļu. Tikmēr otrs vadītājs (augstākais vai zemākais, tas, kā to atzīst par labāku paši vadītāji) aizstāj šo vadītāju un dara arī pats savu darbu. Vai tas ir neiespējami? Protams, ka ne. Ieejiet jebkurā iestādē, un jūs atradīsiet daudzus vadītājus un kantor darbiniekus nodarbojamies pavisam ar ko citu, nevis ar saviem darba pienākumiem. Pastaigājiet pa veikaliem, un ieraudzīsiet tur darba laikā daudzus vadītājus. Strādniekam nav laika darba laikā vazāties pa veikaliem.

Dabiski, ka vadītājam, kurš papildus veic otra vadītāja pienākumus, algu par šo nedēļu nemaksā, tas ir, nemaksā otra vadītāja algu. Šo naudu varētu ieskaitīt kādā lietderīgā fondā vai pasākumā.

Tā daļēji tiks atrisināta arī darba roku trūkuma problēma. Vadītājs varēs ar savu piemēru mācīt strādniekus strādāt, radināt pie disciplīnas (ne tikai ar runāšanu, kas bieži vien nesaskan ar darbiem). Vadītājs saskatis un sajūtis tiešā saskarē strādnieka dzīves un darba labās un arī sliktās puses. Arī strādnieks būs spiests strādāt labāk un nevarēs ražot brāķi, jo vadītājam, kas strādās līdzās strādniekiem, pašam būs kauns ražot brāķi. Šim variantam vēl ir daudz dažādu labumu, neko sliktu es tajā nesaskatu.

MIHAILS BULGAKOVS

SUŅA SIRDS

(1. turpinājums)

— Lūdzu jums — galošu paliktnis. Es dzīvoju šajā mājā no 1903. gada. Un visā šajā laikā līdz 1917. gada martam nav bijis neviena gadījuma, ar sarkanu zīmuli pasvitroju — *n e v i e n a*, kad no mūsu neaizslēgtās parādes kāpņu telpas būtu pazudis kaut viens galošu pāris. Nē, nemiet vērā, šeit ir divpadsmit dzīvokļu, man pieņemšanas. Vienā jaukā 17. gada marta dienā pazuda visas galošas, to skaitā divi pāri manējo, trīs spieķi, mētelis un šveicara patvāris. Un no tā brīža galošu paliktnis beidza savu eksistenci. Dārgumiņ! Un es nemaz nerunāju par tvaika apkuri. Nerunāju. Lai būtu: ja reiz sociālā revolūcija — nevajag kurināt. Bet es jautāju: kādēļ, kopš sākās šī jezga, visi sāka staigāt pa marmora kāpnēm galošas un velteņos? Kādēļ galošas vēl līdz šim brīdim jātur aiz atslēgas? Un vēl jāpieliek zaldāts, lai kāds nenospertu? Kādēļ novāca tepīki no parādes kāpnēm? Vai tad Kārlis Markss aizliedz tepīkus uz kāpnēm turēt? Vai Kārlim Marksam kaut kur ir teikts, ka Precīstenkas Kalabuhova mājas otra ieeja jāaizsīt ar dējiem un visiem jāstaigā apkārt caur sētu? Kam tas vajadzīgs? Kādēļ proletariāts nevar atstāt savas galošas lejā, bet pielāčo marmoru?

— Tak viņam, Filip Filipovič, galošu nemaz nav, — meģināja ieiepstēties sakostais.

— Nekā tamlīdzīga! — pārkonīgā basā atbildēja Filip Filipovičs un ielēja glāzi vīna. — Hm... es neatzīstu liķierus pēc pusdienām, tie dara smagu un iedarbojas uz aknām... Nekā tamlīdzīga! Viņam ir gan tagad galošas, un tās galošas ir... manas! Tieši tās pašas galošas, kas nozuda 1917. gada pavasarī. Jājautā, kas viņas nočiepa? Es? Nevar būt. Buržujs Sabļins? (Filips Filipovičs iebakstīja ar pirkstu griestos.) Smieklīgi pat iedomāties. Cukurrūpnieks Polozovs? (Filips Filipovičs norādīja uz sāniem.) Nekādā gadījumā! To izdarija, lūk, šie paši dziedoņi! Jaā-s. Un ja viņi tās vismaz novilkto kāpnēs. (Filips Filipovičs sāka pietvikt.) Kāda velna pēc puķes no kāpņu laukumiņiem izvāca? Kāpēc elektrība, kas, Die's dod atmiņu, 20 gadu laikā nodzisa divas reizes, tagad akurāti dziest reizi mēnesī? Doktor Bormental, statistika ir šausmīga lieta. Jums, kas esat pazīstams ar manu pēdējo darbu, tas zināms labāk kā jebkuram citam.

— Sabrukums, Filip Filipovič.

— Nē, — pilnīgi pārliecināti iebilda Filip Filipovičs, — nē. Jums pirmajam, Ivan Arnoļdovič, jāatturas no šī vārda lietošanas. Tas ir — mirāža, dūmi, fikcija! — Filip Filipovičs plaši ieplēta isos pirkstus, un divas bruņurupučiem līdzīgas ēnas sāka dīdīties pa galdautu. — Kas ir tas jūsu sabrukums? Veča ar ķēģi? Ragana, kura izsītusi visus logus, nodzēsusi visas lampas? Tak viņas vispār nav. Ko jūs domājat ar šo vārdu? — Filip Filipovičs nikni uzprasīja nelaimīgai kartona pilei, kas kājām gaisā karājās līdzās bufetei, un pats viņas vietā atbildēja: — Lūk, kas tas ir: ja es, tā vietā, lai katru vakaru operētu, sāksu savā dzīvokli dziedāt kori, pie manis iestāsies sabrukums. Ja es, ieejot tualetes istabā, atvainojiet par izteicienu, sāksu urinēt garām klozeta podam, un to pašu darīs arī Zina un Darja Petrovna, tualetes sāksies sabrukums. Jāsecina, ka sabrukums nav visklozetos, bet galvās. Tādēļ, kad šie baritoni ļauj «cinisīmies ar sabrukumu» — es smejos. Zvēru, man nāk smieklī. Tas

nozīmē, ka katram no viņiem jāslāni pašam sevi! Un, lūk, kad viņi izdauzīs no sevis visādas halucinācijas un sāks nodarboties ar šķūņu tīrīšanu, — savu tiešo pienākumu, — sabrukums izzudīs pats no sevis. Diviem kungiem kalpot nevar! Neiespējami vienā un tai pašā laikā slaucīt tramvaju ceļus un mēģināt nokārtot kaut kādu spēņu plukatu likteņus! Tas nevienam neizdodas, doktor, un jo vairāk — ļaudīm, kuri vispār, atpalikuši attīstībā no eiropiešiem par gadiem 200, līdz šim brīdim ne visai labi tiek galā ar savu personīgo bikšu pogām.

Filips Filipovičs bija iegājis azartā. Viņa ērgļa deguna nāsis trīsēja. Smēlies spēkus sātigās pusdienās, viņš dārdināja kā senatnes pravietis, un viņa galva mirdzēja sudrabā.

Vārdi uz miegairo suni krita kā dobja pazemes dunoņa. Sapņu redzējumā ieleca te pūce ar dumjām dzeltenām acīm, te pavāra pretīgais mūlis netīrā baltā micē, te Filipa Filipoviča brašā ūsa, asas elektriskās gaismas apspīdēta, te gausas kamanas čirkstēja un izzuda, bet suņa kuņģi, sulā mirkdams, gremojās sažļambāts rostbifa gabals.

«Viņš gan varētu mītiņos naudā pelnīt, — miegairo sapņoja suns, — pirmklasīgs darbonis. Lai gan viņam acimredzot jau tā naudas kā spaļu.»

— Policists! — kļiedza Filip Filipovičs. — Policists! — «Uhu-hū-hū!» — suņa smadzenēs plīsa kaut kādi burbuļi... — Policists! Tikai un vienīgi. Un pilnīgi vienalga — vai viņš nēsās nozīmi vai sarkanu naga cepuri. Nolik policistu blakus katram cilvēkam, un likt šim policistam piebremzēt mūsu pilsoņu vokālos izvirdumus. Jūs sakāt — sabrukums. Es jums teikšu, doktor, ka nekas nomainīsies uz labo pusi mūsu mājā, vispār nevienā mājā, kamēr nesavaldīs šos dziedoņus. Tiklīdz viņi izbeigs savus koncertus, stāvoklis pats no sevis kļūs labāks.

— Kontrevolucionāras lietas jūs runājat, Filip Filipovič, — jokojot piezīmēja sakostais, — nedod dievs, ja kāds izdzird.

— Nekā bīstama, — karsti iebilda Filip Filipovičs, — nekādas kontrevolūcijas. Starp citu, tas ir vēl viens vārds, ko es pilnīgi nepanesu. Absolūti nav skaidrs — kas zem tā slēpjas? Velns viņu zina! Tāpēc es saku: nekādas tā saucamās kontrevolūcijas manos vārdos nav. Tajos ir veselais saprāts un dzīves pieredze.

Filips Filipovičs noņēma aiz apkaklītes aizsprauto spidīgo, salauzīto salveti un saņurcijs nolika blakus neizdzertajai vīna glāzei. Tajā pašā brīdī sakostais piecēlās un pateicās: «Mersi.»

— Mirklīti, dakter! — izņemdams kabatmaku, viņu aizturēja Filip Filipovičs. Viņš samiedza acis, noskaitīja baltos papīrišus un ar vārdiem: — Šodien jums, Ivan Arnoļdovič, pienākas 40 rubļu, lūdzu, — pastiepa tos sakostajam.

No suņa cietušais pieklājīgi pateicās un sarkdams iebāza naudā bikšu kabatā.

— Šovakar es jums neesmu vajadzīgs, Filip Filipovič? — viņš pavaicāja.

— Nē, pateicos, dārgumiņ. Šovakar neko nedarīsim. Pirmkārt, trusītis nosprāga, un, otrkārt, šovakar Lielajā — «Aīda». Bet es sen neesmu dzirdējis. Milu... Atceraties? Duets... Ta-rī-rā-rim.

— Kā gan jūs paspējat, Filip Filipovič? — ar cieņu vai-cāja ārsts.

— Visur pagūst tas, kurš nekur nesteidzas, — pamācoši paskaidroja saimnieks. — Protams, ja es tā vietā, lai nodarbotos ar saviem tiešajiem pienākumiem, sāktu daudzīties pa sapulcēm un caurām dienām dziedāt kā lakstīgala, es nekur nepagūtu. — Filipa Filipoviča pirkstos bikšu kabatā bešķīgi iedziedājās pulksteņa zvaniņš — pusdeviņi . . . Braukšu uz otro cēlienu . . . Esmu darba dalīšanas piekritējs. Lielajā lai dzied, bet es operēšu. Un labi. Un nekāda sabrukuma . . . Jā, Ivan Arnoļdovič, bet jūs gan sekojiet uzmanīgi: līdzko piemērota nāve, tā tieši no galda barojošā šķidrūmā, un šurp!

— Neuztraucieties, Filip Filipovič, patanatomī man apsolīja.

— Teicami, bet mēs tikmēr to ielas neirastēniķi pavērosim. Lai viņam sāns sadzist.

«Par mani rūpējas, — nodomāja suns, — ļoti labs cilvēks. Zīnu, kas viņš ir. Burvis, magis un brīnumdaris no suņu pasakas . . . Nevaretu taču būt, ka es to visu esmu nosapņojis. Bet ja nu — sapnis? (Suns miegā nodrebēja.) Pamošanās . . . un nekā. Ne lampas zīda abazūrā, ne siltuma, ne sāta. Atkal neprātīgais pavārtes aukstums, apledojušais asfalts, bads, jauni cilvēki . . . Ēdnica, sniegs . . . Ak dievs, cik man būs smagi! . . .»

Taču nekas tāds nenotika. Tieši pavārte izgaisa kā riebiģis sapnis un vairs neatgriezās.

Acīmredzot sabrukums nav nemaz tik briesmīgs. Neraugoties uz sabrukumu, divreiz dienā viņa acis pildīja pateicības asaras Prečisteņkas prātniekam. Turklāt visi spoguļi viesistabā un pieņemamajā starp skapjiem tagad atspoguļoja veiksmīgu suni — skaistuli.

Skaidrs kā diena: suns bija izvilcis pašu galveno suņu lozi. Ne retāk kā divreiz dienā viņa acis pildīja pateicības asaras Prečisteņkas prātniekam. Turklāt visi spoguļi viesistabā un pieņemamajā starp skapjiem tagad atspoguļoja veiksmīgu suni — skaistuli.

«Es esmu skaistulis. Varbūt nezināms suņu princis — inkognito, — viņš prātoja, vērodams spoguļa tālēs lepni apkārt klīstošo pinkaino kafijas krāsas suni ar apmierinātu purnu. — Ļoti iespējams, ka mana vecmāmiņa sagrēkojusi ar ņūfaundlendieti. Tāpēc es skatos — balts plankums uz purna. No kurienes, jāprasa? Filips Filipovičs ir cilvēks ar izcilu gaumi, viņš pirmo pagādījušos sētas kranci neņems.»

Nedēļas laikā suns aprija tikpat, cik pēdējos bada mēnešos uz ielas. Protams, tikai svara ziņā. Par ēdiena kvalitāti pie Filipa Filipoviča nav ko runāt. Pat neņemot vērā to, ka Darja Petrovna ik dienas Smoļenskas tirgū iepirka kaudzi atgriezumam par astoņpadsmit kapeikām, pietiks pieminēt vakariņas ēdamistabā pulksten septiņos, kurās suns piedalījās, neraugoties uz daļiņas Zinas protestiem. Šo vakariņu laikā Filips Filipovičs iemantoja paliekošu dievības oreolu suņa acis. Suns cēlās pakalķājās un žlambāja žaketes stūri, suns iegaumēja Filipa Filipoviča vānu — divus neskanīgus, aprautus saimnieka piesītienu — un riedams izlidoja viņu sagaidīt priekšnamā. Saimnieks ievēlās tērpies savā sudrabslapsā, mirdzot miljoniem sniega spīguļiņu, smaržojošs pēc mandarīniem, cigāriem, smaržām, citroniem, benzīna, odekolona, vadmalas, un viņa balss kā komandas taure piepildīja visu dzīvokli.

— Kāpēc tu, cūka, pūci saplosīji? Viņa tev traucēja? Traucēja, es tev prasu? Kāpēc profesoru Mečņikovu sadauzīji?

— Viņu, Filip Filipovič, kaut reiziti ar stību jānoslāna, — sašutusi runāja Zina, — citādi galīgi izlaidīsies. Paskatieties, ko viņš ar jūsu galošām izdarījis.

— Slānit nevienu nedrīkst, — uztraucās Filips Filipovičs, — to tu iegaumē reizi par visām reizēm. Cilvēku un dzīvnieku var ietekmēt tikai ar pārliecināšanu. Gaļu viņam šodien devāt?

— Dievs, viņš visu māju izrijis. Ko jūs jautājat, Filip Filipovič. Es brīnos, kā viņš nepārsprāgst.

— Lai tik ēd vesels . . . Ko tev tā pūce nodarījusi, huligān?

— U-ū! — gaudās suns pielidējis un, ķepas izgriezis, rāpoja uz vēdera.

Pēc tam viņu ar lielu jandāliņu aiz čupras vilka cauri pieņemamajai telpai uz kabinetu. Suns kauca, ņirdza zobus, mēģināja iekerties paklājā, šļūca uz dibena kā cirkā. Kabineta

vidū uz paklāja gulēja stiklāce pūce ar uzšķērstu vēderu, no kura rēgojās sarkanās pēc naftalina smaržojošas lupatas. Uz galda mētājās drumslu drumslās sasistais portrets.

— Es speciāli nenovācu, lai jūs papriecātos, — satraukti ziņoja Zina, — uz galda tak uzlēca, nelietis! Un — caps — viņu aiz astes! Ne atjēgties nepaguvu, kad bija jau saplūnījis. Ar purnu viņu, Filip Filipovič, pabadiet pūcē, lai zina, kā mantas bojāt.

Un sākās kaukšana. Pie paklāja pielipušo suni stiepa badīt pūci, bet suns izplūda rūgtās asarās un domāja: «Sīti, tikai no dzīvokļa prom netrenciet.»

— Pūci jau šodien nosūtīt dzīvnieku izbāzējam. Turklāt šē tev astoņi rubļi un sešpadsmit kapeikas tramvajam, aizbrauc pie Mjūra, nopērc viņam labu kakla siksnu ar ķēdi.

Nākamajā dienā sunim aplika platu, mirdzošu kakla siksnu. Pirmajā brīdī, ieskatījies spoguļi, viņš ļoti satraucās un aizgāja uz vannas istabu, prātodams, kā siksnu nomaukt gar lādi vai kasti. Bet ļoti drīz suns saprata, ka ir vienkārši muļķis. Zina ķēdē veda viņu pastaigāties pa Obuhova šķērsielu. Suns vilkāms kā arestants, vai degdams no kauna, bet, nogājis pa Prečisteņku līdz Jēzus baznīcai, lieliski apjēdza, ko dzīve nozīmē kakla siksnā. Neprātīga skaidība bija lasāma visu satikto suņu acīs, bet pie Mirušo šķērsielas kāds izkāmējis krancis ar nocirstu asti norēja viņu par «kungu mēslu» un «pakalpiņu». Kad šķērsoja tramvaja slīdes, milicis uz kakla siksnu paraudzījās ar cieņu un apmierinājumu, bet, kad atgriezās, notika pats neiedomājamākais, kas dzīvē var notikt: šveicars Fjodors pašrocīgi atvēra parādes durvis un ielaida Šariku, teikdams Zinai:

— Vai re, kādu pinkaini Filips Filipovičs iegādājies. Un pārsteidzoši treksns.

— Kā nebūs — par sešiem stumj iekšā, — paskaidroja salā skaisti piesārtusi Zina.

«Kakla siksnā — tikpat kā portfelis,» suns domās asprātīgi atzīmēja un, pakalpusi grozīdams, kā kungs sekoja Zinai beletāžā.

Pēc būtības novērtējis kakla siksnu, suns devās pirmajā vizītē uz to galveno paradizes nodalījumu, kurā ieeja līdz šim viņam bija kategoriski liegta, — uz pavārienes Darjas Petrovnas valstību. Viss dzīvoklis nebija ne divu šīs valstības sprīžu vērts. Katru mīļu dienu melnajā, podiņiem apšūtajā plīti sprakšķēdama trakoja un šaudījās uguns. Cepeškrāsns sprēgāja. Zilgansārtajos tvaikos stabos mūžīgās degošās mokās un neremdināmā kaislībā liesmoja Darjas Petrovnas seja. Tā spīdēja un laistījās taukos. Modīgajā frizūrā pār ausīm un ar gaišu matu groziņu uz pakauša zaigoja 22 mākslīgi briljanti. Gar sienām vadžos karājās zelta kastrolī, visa virtuve dunēja smaržās, burzguļoja un čukstēja slēgtajos traukos . . .

— Arā! — iespīdās Darja Petrovna. — Arā, zaglīgais klaidoni! Tevis tik te vēl trūka! Ka došu ar krūķi!

— Nu ko tu? Ko rejies? — suns glaimīgi mēdza acis.

— Kas es par klaidoni? Vai kakla siksnu neredzat? — un viņš ar purnu sāniski spraucās durvis.

Sunim Šarikam bija zināms kāds cilvēku siržu iekarošanas noslēpums. Jau pēc divām dienām viņš gulēja līdzās ogļu kurvīm un vēroja, kā Darja Petrovna strādā. Ar šauru, asu nazi viņa cirta galvas un kājiņas bezpalīdzīgām irbitēm, kā nevaldāms bende plēsa nost no kauliem mīkstumu, vistām rāva ārā iekšas, kaut ko mala gaļas mašīnā. Šariks tikmēr plosīja irbes galvu. Darja Petrovna ķeksēja ārā no piena bļodas izmirkušas baltmaizes gabalus, uz dēļa samīcīja tos ar gaļas putru, visu aizdarīja ar saldu krējumu, piebēra sāli un uz dēļa veidoja kotletes. Plīts gaudoja kā ugunsgrēkā, un uz pannas sprakšķēja, burzguļoja un lēkāja. Dārdēdamas sprāga vaļā krāsns durtiņas, atklādamas baismīgu eļļi, kurā mutuloja un snakstījās liesmas.

Vakarā akmens rīkle atdzisa, virtuves logā ar balto pusaitzkariņu elpoja blīvā un cienīgā Prečisteņkas nakts ar vienu tuļu zvaigzni. Virtuves grīda bija mitra, kastrolī vizmoja noslēpumaini un blāvi, uz galda gulēja ugunsdzēsēja nagene. Šariks gulēja uz siltās plīts, kā lauva pie vārtiem, un, vienu ausi ziņkārībā pacēlis, skatījās, kā melnūsains un satraukts cilvēks platā ādas jostā aiz puspievērtām durvīm Darjas Pet-

rovnas istabā skauj Darju Petrovnu. Viņas seja, pilnīgi visa, izņemot nopūderēto degunu, liesmoja mokās un kaislībā. Gaismas plaisa šķērsoja melnūša portretu, un Lieldienu pusķītis karājās viņa pogcaurumā.

— Kā dēmons apstājās, — puskreślā murmināja Darja Petrovna, — liecies mierā! Tūlī Zinka pārņāks. Nu, ko tu, tiri kā tevi ar būtu atjauninājuši?

— Mums tas nav nepieciešams, — slikti pār sevi valdīdams, sēcot atbildēja melnūsainis, — cik jūs gan ugunīga!

Vakaros Precišteņkas zvaigzne slēpās aiz smagajiem aizkariem, un, ja Lielajā teātrī nebija «Aidas» un nenotika Viskrievijas ķirurgiskās biedrības sēde, dievība novietojās kabineta dziļajā kreślā. Uguņi pie griestiem nedega. Spidēja tikai viena zaļa lampa uz galda. Šariks gulēja ēnā uz paklāja un nenovērsdamies vēroja šausmu darbus. Stikla traukos pretīgā kodīgā un duļķainā šķidrumā peldēja cilvēka smadzenes. Līdz elkoņiem atkailinātās dievības rokas bija rūsganos gumijas cimdos, un slidenie, strupie pirksti rakņājās smadzeņu krokās. Briziem dievība apbruņojās ar mazu zībošu nazīti un lenītēm grieza dzelteni, tvirtu masu.

— «Pie Nilas svētajiem krastiem», — kodīdams lūpas un atcerēdamies Lielā teātra zeltītos interjerus, klusītēm dungoja dievība.

Caurules šai laikā sila visstiprāk. Karstums no tām cēlās līdz griestiem, no turienes izplatījās pa visu istabu, suņa kažokā atdzivojās pēdējā, vēl paša Filipa Filipoviča neizķemētā, bet jau iznicībai nolemtā blusa. Paklāji slāpēja dzīvokļa trokšņus. Un tad tālumā noklaudzēja ieejas durvis.

«Zinka uz kinematogrāfu aizgāja,» domāja suns, «bet, līdzko atnāks, vakariņosim. Šodien, jādomā, teļa gaļas kotletes.»

Tai šausmīgajā dienā Šarikam jau no rīta sirdi iedūra slikta priekšnojauta. Tās dēļ viņš pēkšņi kļuva skumīgs un brokastis — puslodiņu auzu putras un vakardienu auna kauliņu — apēda bez mazākās apetītes. Viņš bēdīgi izmeta likumu pa pieņemamo istabu un klusiņām uzgaudoja savam spoguļattēlam. Bet dienā, pēc tam, kad Zina bija izvedusi viņu pastaigāties pa bulvāri, viss noritēja kā parasti. Pieņemšanas šodien nebija, jo pieņemšanas, kā zināms, otrdienas nenotiek, un dievība sēdēja kabinetā, izklājis sev priekšā uz galda kaut kādas smagas grāmatas ar raibām bildītēm. Gaidīja pusdienas. Suni nedaudz uzmundrināja doma par to, ka otrajā ēdienā, kā viņš bija precīzi noskaidrojis virtuvē, būs tītars. Iedams pa koridoru, suns izdzirdēja, kā Filipa Filipoviča kabinetā nepatikami un negaidīti iezvanījās telefons. Filipa Filipovičs pacēla klausuli, ieklausījās, un pēkšņi satraucās.

— Teicami, — atskanēja viņa balss, — tūdaļ pat vediet, tūdaļ!

Viņš sarosījās, piezvānīja un pavēlēja ienākušajai Zinai steidzīgi pasniegt pusdienas.

— Pusdienas! Pusdienas! Pusdienas!

Ēdamistabā sāka klauzēt šķīvji, skraidīja Zina, no virtuves atskanēja Darjas Petrovnas dūsmīgā purpināšana, ka tītars vēl neesot gatavs. Suns atkal sajūta uztraukumu.

«Nemīlu kņadu dzīvokli,» viņš prātoja. Un, līdzko viņš tā nodomāja, kņada ieguva vēl daudz nepatīkamāku raksturu. Vispirms jau pateicoties kādreiz sakostā doktora Bormentāla atnākšanai. Viņš bija atvedis sev līdzī neelabī smirdošu čemodānu un, pat neizģērbies, metās ar to cauri koridoram uz apskates telpu. Filipa Filipovičs pameta neizdzertu kafijas tasi, kā ar viņu vēl nekad nebija gadījies, un izskrēja Bormentālam pretī, ko arī vēl nekad nebija darījis.

— Kad miris? — viņš iekliedzās.

— Pirms trīs stundām, — apsnigušo cepuri nenonēmis un čemodānu vaļā taisīdams atbildēja Bormentāls.

«Kas tāds miris?» drūmi un neapmierināti nodomāja suns un mēģināja iespraukties starp abiem, «ciest nevaru, ka šitā ārdās.»

— Nemaisies pa kājām! Atrāk, atrāk, atrāk! — Filipa Filipovičs klaigāja uz visām pusēm un, kā sunim likās, metās

zvanīt visus zvanus. Atskrēja Zina. — Zina! Darju Petrovnu pie telefona, pierakstīt, nevienu nepieņemt! Tu esi vajadzīga. Doktor Bormentāl, dieva dēļ — ātrāk, ātrāk, ātrāk!

«Nepatīk man, nepatīk,» suns aizvainoti sadrūma un sāka bezmērķīgi slamstīties pa dzīvokli, bet visa rosība sakoncentrējās apskates telpā. Zina pēkšņi parādījās tiega autam līdzīgā halātā un sāka skraidīt no apskates telpas uz virtuvi un atpakaļ.

«Ko, varbūt aiziet ieest? Piķis viņus visus rāvis,» nolēma suns un pēkšņi tika pārsteigts.

— Šarikam neko nedot, — no apskates telpas nodārdēja komanda.

— Kā tad, šo jau novaktēsi.

— Ieslēgt!

Un Šariku ievilināja un ieslēdza vannas istabā.

«Nekaunība,» nodomāja Šariks, tupēdams pustumsajā telpā, «vienkārši mulķīgi...»

Un apmēram ceturtdaļstundu viņš nosēdēja vannas istabā pavisam divainā noskaņojumā — te nikns, te pilnīgā gara nospīestībā. Viss bija drūmi, neskaidri...

«Labi, būs jums rīt galošas, augsti nodājama Filip Filipovič,» viņš domāja, «divus pārus jau nācās piepirkt, un vēl vienu nopirksiet. Lai suņus neslodzītu.»

Bet pēkšņi viņa naidpīlnās domas pārtrūka. Nez kādēļ spilgti un negaidīti atausa atmiņā mirklis no pašas agrinās jaunības — saulainais, neaptvērāmi plašais laukums pie Preobraženskās vārtiem, saules lauskas pudelēs, ķieģeļu drumslas, brīvie suņi klaidoņi.

«Nē, kur nu, nekādā brīvē no šejienes neaiziet, kam mānīt sevi,» šņākuļodams caur degunu, skuma suns, «esmu jau pieradis. Esmu tagad kungu suns, inteligenta būtne, labāku dzīvi redzējis. Un kas gan ir brīve? Tā, dūmi, mirāža, fikcija... Nožēlojamo demokrātu murgi...»

Pēc tam vannas istabas tumsa kļuva baiga, suns iekaucās, metās durvis, sāka skrāpēties.

— U-u-ū! — kā no mucas izskanēja pa visu dzīvokli.

«Pūci atkal saplosīšu,» nikni, taču bezspēcīgi nodomāja suns. Pēc tam atslāba, pagulēja, bet, kad piecēlās, spalva uz viņa muguras pēkšņi sacēlās gaisā, vannā nez kāpēc norēgojās pretīgas vilka acis.

Un vislielāko moku brīdī durvis atvērās. Suns noskūrinājies iznāca un drūmi devās uz virtuvi, bet Zina viņu aiz kakla siksņas apņēmīgi sāka vilkt apskates telpas virzienā. Divains aukstums iemetās sunim pakrūtē.

«Kam tad manis ievajadzējies,» viņš aizdomīgi prātoja, «sāns sadzījis, neko nesaprotu.»

Un viņš atspērās ar ķepām pret gludo parketu, tā viņu arī atslidināja uz apskates telpu. Šeit tūdaļ pārsteidza neredzētais apgaismojums. Baltā bumba pie griestiem mirdzēja tik spoži, ka gaisma griezās acīs. Baltajā mirdzumā stāvēja priesteris un caur zobiem dungoja par Nilas svētajiem krastiem. Tikai pēc neskaidras smaržas varēja pazīt Filipu Filipoviču. Viņa apcirptais sirmums slēpās zem baltas cepures, kas atgādināja patriarha galvassegu. Dievība bija viscaur baltā, bet baltajam pāri, kā epitrahils, uzsiets šaurs gumijas priekšauts. Rokās — melni cimdi.

— Ari sakostais izrādījās cepurē. Garais galds bija atvāzts, un no sāniem tam piebīdīja mazu četrstūra galdiņu uz spīdīgas kājas.

Sai mirkli vairāk par visu suns sāka nīst sakosto, un vairāk par visu viņa šodienas acu izteiksmes dēļ. Parasti tiesas un atklātas, šodien sakostā acis bēguļoja no suņa skatiena. Tās bija saspringtas, liekulīgas, un to dziļumā slēpās slikts, nekrietns nodoms, ja ne vesels noziegums. Suns paurudzījās uz viņu smagi un nīgri un ielida kaktā.

— Kakla siksnu, Zina — klusi izmeta Filipa Filipovičs, — tikai nesatrauc viņu.

Zinas acis mirkli kļuva tikpat negēlīgas kā sakostajam. Viņa piegāja pie suņa un acīm redzami liekulīgi viņu noglaudīja. Suns pavērās Zinā ar skumjām un nīcinājumu.

«Nu ko... jūs ir trīs. Ja gribēsiet, uzveiksiet. Tikai kauns jums... Ja es kaut zinātu, ko darīsiet ar mani...»

Zina attaisīja kakla siksnu, suns papurināja galvu, no-

sprauslājās. Viņa priekšā izauga sakostais, izplatīdams ap sevi nelāgu, šķebenu smaku.

«Fū, pretīgi . . . Un kāpēc man tik baismi un nelabi . . .» no-domāja suns un atkāpās no sakosta.

— Ātrāk, doktor, — nepacietīgi bilda Filips Filipovičs.

Asi un saldi nosmaržoja gaiss. Sakostais, nenolaizdams no suņa saspringto, draņķīgo acu skatienu, ar labo roku, ko bija turējis paslēptu aiz muguras, ātri iegrūda sunim degunā mitras vates pikuci. Šariks apstulba, galvā viss vieglītēm sagriezās, taču viņš vēl paguva atsprāgt nost. Sakostais lēca pakal, un pēkšņi visu purnu aizķepināja ar vati. Tūdaļ pat aizrāvās elpa, bet vēl reiziti suns paguva izrauties. «Ļaundaris . . .» pavīdēja doma. «Par ko?» Un atkal vate. Tad pēkšņi telpas vidū parādījās ezers, un laivās uz ezera ļoti jautri, neredzēti rozā viņpasaules suņi. Kājas kļuva mikstas, kā bez kauliem, un sajāma.

— Uz galda! — kaut kur jautri nobūkšķēja Filipa Filipoviča vārdi, izplūzdami oranžās straumēs. Šausmas pagaisa, tās nomainīja prieks. Pāris sekundes izdziestošais suns mīlēja sakosto. Pēc tam visa pasaule sagriezās kājām gaisā un viņš vēl sajuta aukstu, bet patikamu roku zem vēdera. Pēc tam — tukšums.

IV

Uz šaurā operāciju galda ieplēties gulēja suns Šariks, un viņa galva bezpalīdzīgi kūlājās uz balta vaskadrānas spilventiņa. Vēders bija izskūts, un tagad doktors Bormentāls, steigdamies un smagi elpodams, ar mašīniti grauzās spalvā, skuva Šarika galvu. Plaukstām atspiedies uz galda malas, tik spidīgām acīm kā viņa briļļu rāmiši, Filips Filipovičs vēroja šo procedūru un satraukti runāja.

— Ivan Arnoļdovič, pats svarīgākais bridis, — kad es ieiešu turku seglos. Dieva dēļ, acumirkli padodiet piedēkli, un tūdaļ — sūt. Ja man tur sāks asiņot, pazaudēsim laiku un suni pazaudēsim. Lai gan viņam tik un tā nav nekādu izredžu, — viņš, acis piemiedzis, paklusēja, gandrīz vai zobgalīgi ielūkojās suņa puspatvērtajā aci un piebilda: — Bet, ziniet, žēl viņa. Iedomājieties, esmu pieradis.

Rokas viņš turēja paceltas, kā svētidams nabaga nelaimīgo Šariku grūtam varoņdarbam. Viņš uzmanījās, lai ne puteklītis nenosēstos uz melnās gumijas.

Zem izskūtās vilnas izaigojās suņa bālganā āda. Bormentāls nometa mašīniti un apbruņojās ar bārdas nazi. Viņš izeiepēja mazo, bezpalīdzīgo galviņu un sāka skūt. Asmens skaļi čirkstēja, vietām parādījās asinis. Galvu noskuvis, sakostais to norīvēja ar benzinā samitrinātu vates pikuciti, pēc tam nostiepa suņa atkailināto vēderu un, smagi uzelpodams, teica:

— Gatavs.

Zina atvēra krānu virs izlietnes, un Bormentāls metās mazgāt rokas. Zina no pudelītes tās aplēja ar spirtu.

— Vai es varu iet, Filip Filipovič? — viņa vaicāja, bailīgi šķielēdama uz suņa noskūto galvu.

— Vari.

Zina nozuda. Bormentāls atsāka rosīties. Viņš noklāja Šarika galvu vieglām marles salvetītēm, un uz spilvena parādījās ērmīgs kails suņa galvaskauss un divains bārdains purns.

Te sakustējās priesteris. Viņš iztaisnojās, palūkojās uz suņa galvu un teica:

— Nu, lai dievs svēti. Nazi.

Bormentāls no zaigojošās grēdas uz galdiņa izņēma mazu vēderainu nazīti un padeva to priesterim. Pēc tam viņš ietērās tādos pašos melnos cimdos kā priesteris.

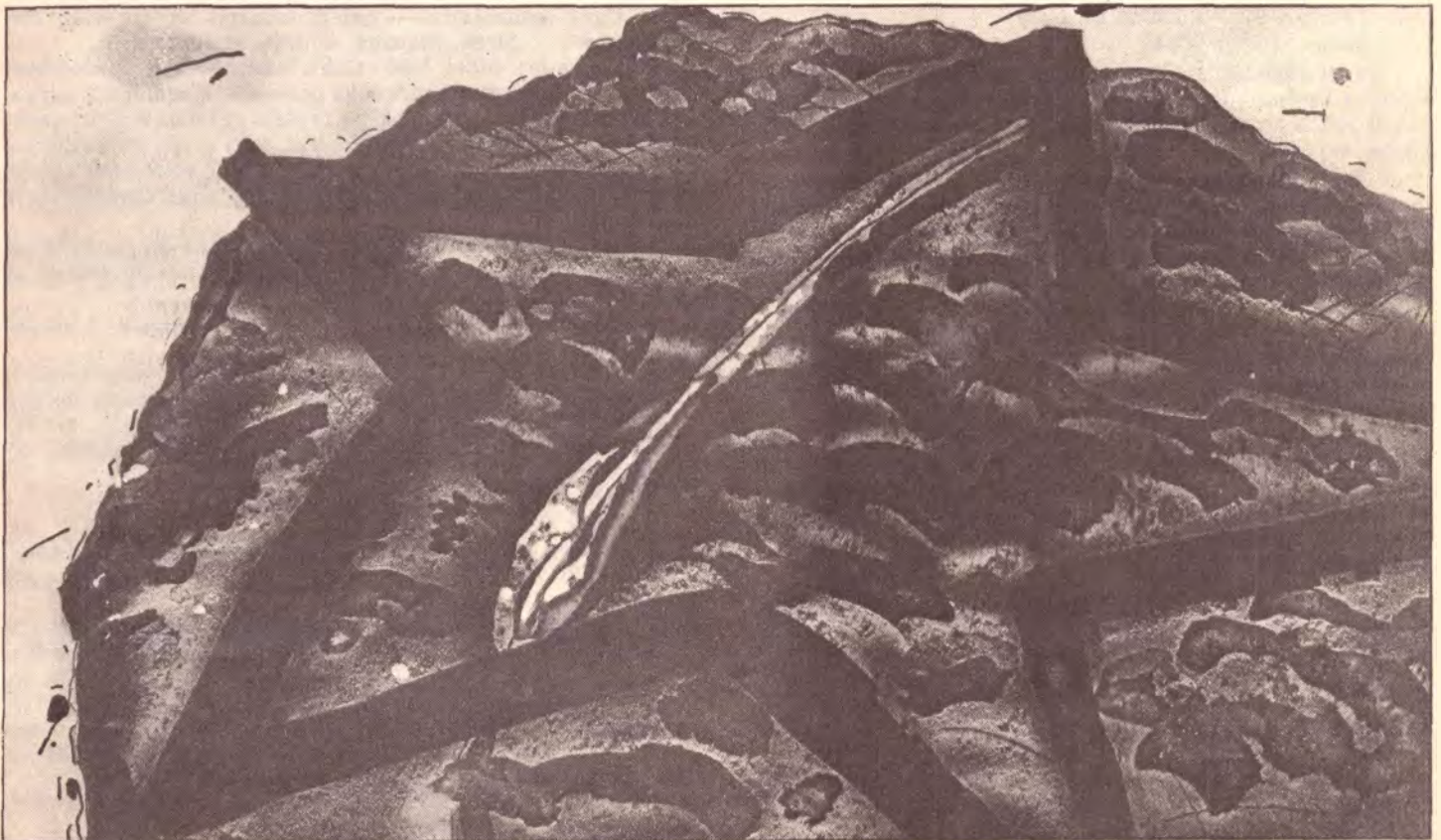
— Guļ? — vaicāja Filips Filipovičs.

— Guļ.

Filipa Filipoviča žokļi saspringa, actiņas ieguva asi durstošu spidumu, un, nazīti novēcinājis, viņš trāpīgi un gari pārvilka ar to Šarika vēderam. Āda tūdaļ pavērās, un uz visām pusēm pašķīda asinis. Bormentāls plēsīgi metās virsū, sāka ar marles tamponiem spiest Šarika brūci, pēc tam ar mazām, tādām kā cukura standziņām, saknieba malas, un tās nožuva. Uz Bormentāla pieres lāsītēm izspiedās sviedri. Filips Filipovičs ieņāpa otrreiz, un Šarika ķermeni nu jau divatā sāka plosīt āķiem, šķērēm, kaut kādām skavām. Parādījās asiņu rasu raudoši rozā un dzeltenī audi. Filips Filipovičs ar nazi rakņājās vēderā, pēc tam uzsauca:

— Šķeres!

Instrumenti sakostā rokās nozibēja kā burvju māksliniekam. Filips Filipovičs ielīda dziļumā un pāris pagriezieniem izrāva no Šarika ķermeņa viņa sēklas dziedzerus ar kaut kā-

28. decembrī. Nozīmīga uzlabošanās. Pusdienlaikā pēkšņa stipra svišana, temperatūra 37,0. Operācijas rētas iepriekšējā stāvoklī. Pārsiešana. Parādījusies apetīte. Barošana — šķidra.

29. decembrī. Negaidot konstatēta spalvas izkrišana no pieres un ķermeņa sānu daļām. Konsultācijai pieaicināti: ādas slimību katedras profesors Vasilij Vasiļjevičs Bundarevs un Maskavas veterinārā parauginstitūta direktors. Gadījumu atzina par literatūrā neaparakstītu. Diagnoze palika nenoteikta. Temperatūra — normāla.

(Ieraksts ar zīmuli)

Vakarā pirmo reizi ierējās (plkst. 8.15). Uzmanību saista spēcīga tembra izmaiņa un toņa pazemināšanās. Rej vārdu «vau-vau» vietā zilbes «a-o», skaņa nedaudz atgādina vaidus.

30. decembrī. Spalvas izkrišana kļūst vispārēja. Svēršana deva negaidītu rezultātu: svars — 30 kg uz kaulu augšanas (pagarināšanās) pamata. Suns vēl arvien uzturas guļus stāvoklī.

31. decembrī. Kolosāla apetīte.

(*Burtnīcā — kleksis. Pēc klekša steidzīgā rokrakstā.*)
Plkst. 12.12 min suns skaidri izrēja A-b-ir.

(*Burtnīcā atstāta tukša vieta un tālāk, acimredzot uztraukumā kļūdoties, ierakstīts:*)

1. decembrī. (*Pārsvitrots, izlabots*) 1925. gada 1. janvārī. No rīta fotografēts. Saprotami rej «Abir», atkārtojot šo vārdu skaļi un it kā priecīgi. Plkst. 3 dienā (*lielām burtiem*) iesmējās, tādējādi izsaukdams ģiboni istabmeitai Zinai. Vakarā astoņas reizes pēc kārtas izrunāja vārdu «Abir-valg», «Abir».

(*Ar zīmuli, greiziem burtiem*): Profesors atšifrēja vārdu «Abir-valg», tas nozīmē «Glavriba»... Kaut kas baism...

2. janvārī. Fotografēts ar magniju. Smaidot. Piecēlās no gultas un pusstundu droši turējās uz pakalkājām. Gandrīz vai mana auguma.

(*Burtnīcā ielikta lapa.*)

Krievu zinātnie gandrīz cieta smagu zaudējumu.

Profesora F. F. Preobraženska slimības vēsture.

Plkst. 1.13. min prof. Preobraženskim dziļas bezsamaņas stāvoklis. Kritot ar galvu atsitās pret krēsla kāju. Balderiāna tinktūra.

Manā un Zinas klātbūtnē suns (ja, protams, var saukt par suni) nolamāja prof. Preobraženski «māmiņā».

(Ieraksti pārtraukti)

6. janvārī. (*Te ar zīmuli, te violetu tinti.*)

Šodien, pēc tam, kad viņam nokrita aste, pilnīgi skaidri izrunāja vārdu «dzertuve». Strādā fonogrāfs. Velns viņu zina, kas.

Neko nesaprotu.

Profesora pārtraucis pieņemšanas. No plkst. 5 dienā apskates telpā, kur blandās šis radījums, skan nepārprotami vulgāra lamāšanās un vārdi «vēl pāriti».

7. janvārī. Viņš izrunā ļoti daudzus vārdus: «važonis», «vietu nav», «vakara avīze», «labākā dāvana bērniem» un visus krievu leksikā atrodamos lamu vārdus.

Viņa izskats ir briesmīgs. Spalva palikusi tikai uz galvas, zoda un krūtīm. Citur āda kaila un ļengana. Dzimumorgānu apvidū — veidojošies vīrietis. Galvaskauss ievērojami palielinājies. Piere slīpa un zema.

Dieva vārds, es sajukšu prātā.

Filips Filipovičs vēl arvien jūtas slikti. Noverojumus galvenokārt veicu es. (Fonogrāfs, fotografēšana.)

Pilsētā paklīdušas baumas.

Sekas ir neparedzamas. Šodien visa šķērsiela bija pilna ar visādiem slamstiem un vecenēm. Vēl tagad dikdieņi nikst zem logiem. Rīta avīzēs parādījās pārsteidzoša piezīme. «Baumas par marsieti Obuhova šķērsielā nav pamatotas. Tās izplatījuši Suharevkas tirgoņi, un viņi tiks stingri sodīti.» Kas, velns, par marsieti? Tie taču murgi.

Vakara avīzē vēl labāk — uzrakstījuši, ka piedzimis bērns, kurš spēlē vijoli. Turpat arī vijoles zīmējums un mana foto-kartīte, bet zem tās paraksts: «Prof. Preobraženskis, kurš mātei izdarījis ķeizargriezienu.» Kaut kas neaparakstāms... Viņš saka jaunu vārdu: «milicis».

Izrādās, Darja Petrovna bijusi mani iemīlējusies un kartīti izcēpusi no Filipa Filipoviča albuma. Pēc tam, kad patriecu reportierus, viens no viņiem ielavījies virtuvē utt.

Kas notiek pieņemšanas laikā! Šodien — 82 zvani. Telefons atslēgts. Bez bērnu dāmas galīgi nojūgušās un nāk...

Pilnā sastāvā mājkoms ar Švonderu priekšgalā. Ko grib, — paši nezina.

8. janvārī. Vēlu vakarā noteicām diagnozi. Filips Filipovičs, kā istens zinātnieks, atzina savu kļūdu — hipofīzes nomaiņa veicina nevis atjaunināšanos, bet pilnīgu p a r c i l v ē c i s k o š a n o s (*tris reizes pasvitrots*). Tā dēļ viņa apbrīnojama, satriecošais atklājums nebūt nekļūst mazāks.

Šamais nupat pirmo reizi pagājās pa dzīvokli. Koridora smējās, raugoties uz elektrisko lampu. Pēc tam manā un Filipa Filipoviča pavadībā iegāja kabinetā. Ļoti stingri turas uz pakalējām ķepām (*pārsvitrots*)... uz kājām un rada maza, slikti veidota vīrieša iespaidu.

Kabinetā smējās. Viņa smaidis nepatīkams un it kā mākslots. Pēc tam pakasīja pakausi, pavērās apkārt, un es pierakstīju jaunu, skaidri izrunātu vārdu: «buržuji». Lamājās. Šī lamāšanās ir metodiska, nepārtraukta un acimredzot pilnīgi bezjēdzīga. Lamām zināmā mērā fonogrāfisks raksturs: it kā radījums šos vārdus kaut kur agrāk būtu dzirdējis, automātiski, zemapziņā ielāgojis, un tagad grūž ārā biežām zalvēm. Bet, vispār, neesmu nekāds psihiatrs, velns mani rāvis.

Uz Filipu Filipoviču lamas nez kādēļ atstāj pārsteidzoši smagu iespaidu. Ir brīži, kad viņš pārstāj būt auksts un atturīgs jauno parādību vērotājs un it kā zaudē pacietību. Tā reiz viņš pēkšņi nervozi iekliedzās:

— Pārtraukt!

Nekāda efekta.

Pēc pastaigas kabinetā Šariks kopējiem spēkiem tika noņemts apskates telpā.

Pēc tam mēs ar Filipu Filipoviču apspriedāmies. Jaat-zistas, es pirmo reizi redzēju šo pašpārliecināto un apbrīnojami gudro cilvēku apjukušu. Pēc sava paraduma dungodams, viņš ievaicājās: «Ko gan mēs tagad darīsim?» Un tūdaļ pats atbildēja vārds vārdā tā: ««Moskvošveja»,¹ jā... «No Seviļas līdz Granadai». «Moskvošveja», dārgais doktor...» Es neko nesapratu. Viņš paskaidroja: «Ivan Arnoļdovič, es lūdzu jūs nopirkt viņam veļu, bikses un žaketi.»

9. janvārī. Kopš šā rīta leksika ik piecās (videji) minūtes bagātīnās ar jaunu vārdu vai frāzi. Liekas, tās, apziņā iesalušas, tagad kūst un nāk ārā. Atkusušais vārds saglabājas lietošanā. No vakarvakara fonogrāfs atzīmējis: «negrūs-

¹ Sušanas uzņēmums 20. gadu Maskava.

ties», «nelietis», «vāķies no kāpšļa», «es tev rādišu», «Amerikas atzišana», «primuss».

10. janvārī. Apakškreklīņu uzģērbt jāva labprāt, pat jautri smiedams. No apakšbiksēm atteicās, paužot protestu ar piesmakušiem blāvieniem: «Rindā, kuņas bērni, rindā!» Apģērbām. Zeķes viņam par lielām.

(*Burtnicā kaut kādi shematiski zīmējumi, kuri, pēc visa spriežot, attēlo suņa kājas pārvēršanos cilvēka kājā.*)

Pagarinās pēdas skeleta aizmugurējā daļa (planta). Pirkstu iztaisnošanās. Nagi.

Atkārtota un sistemātiska tualetes lietošanas apmācība. Kalpone galēji nospiebtā garastāvoklī.

Tomēr jāatzīst radijuma saprātīgums. Lieta stipri iet uz labo pusi.

11. janvārī. Pilnīgi samierinājies ar biksēm. Izrunāja garu un jautru frāzi: «Dod papirositi, stripainbiksiti.»

Vilna uz galvas — plāna un zidaina. Viegli sajaukt ar mati. Taču dzeltenie plankumi uz pakauša saglabājušies. Šodien nogāja pēdējās pūkas no ausim. Kolosāla apetīte. Aizrautīgi ēd siļķi.

Plkst. 5 dienā notikums: pirmo reizi radijuma izteiktie vārdi nebija atrauti no apkārtējām parādībām, bet gan tieša reakcija uz tām. Proti: kad profesors viņam pavēlēja: «Nesvied ēdiena pārpalikumus uz grīdas,» — negaidīti atbildēja: «Atšujies, gnida.»

Filips Filipovičs bija satriekts, pēc tam atguvās un teica: — Ja tu vēlreiz atļausies nolamāt mani vai doktoru, tad norausies.

Šai brīdī es Šariku fotografēju. Varu galvot, ka profesora vārdus viņš saprata. No pierapakšas diezgan nikni palūrēja, bet aplkusa.

Urrā, viņš saprot!

12. janvārī. Roku bāšana bikšu kabatās. Atradinām no lamāšanās. Svilpoja «Hei, ābolīt!». Uztur sarunu.

Nespēju atturēties no dažām hipotēzēm: pie velna pagaidām atjaunināšanos. Lūk, kas ir neizmērojami svarīgāk: apbrīnojama prof. Preobraženska eksperiments ir atklājis vienu no cilvēka smadzeņu noslēpumiem. Līdz šim miklainā hipofīzes — smadzeņu piedēkļa — funkcija ir izskaidrota. Tā nosaka cilvēcisko veidolu. Tās hormonus var nosaukt par svarīgākajiem organismā — par veidola hormoniem. Zinātnei paveras jauns virziens: bez Fausta retortes radīts homunkuls. Ķirurga skalpelis dāvājis dzīvību jaunai cilvēciskai vienībai. Prof. Preobraženski, jūs esat — radītājs. (*Kleksis.*)

Starp citu, esmu novirzījies no tēmas . . . Tātad, viņš uztur sarunu. Pēc maniem priekšstatiem, situācija ir tāda: pārstādītā un funkcionēt sākusi hipofīze atvērusi runas centrus suņa smadzenēs, un vārdi plūst aumaļām. Manuprāt, mums darišana ar atdzivojušies, pārformētām, nevis no jauna radītām smadzenēm. O, brīnišķīgais evolūcijas teorijas apstiprinājums! O, diženā ķēde, no suņa līdz Mendelejevam — ķimikim! Vēl mana hipotēze: Šarika smadzenes suņa periodā uzkrājušas milzumu jēdzienu. Visi vārdi, ar kuriem viņš sāka operēt pirmām kārtām, ir ielas vārdi, viņš tos dzirdējis un paglabājis smadzenēs. Tagad, pa ielu ejot, es ar slēptām šausmām raugos satiktajos suņos. Dievs vien zina, kas slēpjas viņu smadzenēs.

Šariks ir lasijis. Lasijis (*3 izsaukuma zīmes*). Es to atklāju. Pēc «Glavribas». Tieši no beigām lasijis. Un es pat zinu šīs miklas atminējumu: suņu redzes nerva pārrāvumā.

Kas notiek Maskavā — cilvēka prātam neaptverami. Septiņi Suharevkas tirgoņi jau sēž par baumu izplatīšanu, ka bolševiki izsaukuši pastardienu. To teica Darja Petrovna un pat nosauca precīzu datumu: 1925. gada 28. novembrī, svētā mocekļa Stefana dienā, zeme uztriekšoties debesu asij . . . Kaut kādi žūļiki jau lasa lekcijas. Tādu jezgu ar to hipofīzi esam sacēlušī, mūc kaut no dzīvokļa ārā. Es pārvācos pie Preobraženska, pēc viņa paša lūguma, un nākņoju pieņemamā istabā kopā ar Šariku. Apskašu telpa pārvērsta par pieņemamo. Švonderam izrādījusies taisnība. Mājas komiteja gavilē. Skapjos neviena stikla, jo lēkāja. Ar mokām atradinājām.

Ar Filipu notiek kaut kas divains. Kad es viņam izklāstīju savas hipotēzes un izteicu cerību izveidot no Šarika ļoti augsti attīstītu personību, viņš rūgti pasminēja un atbildēja: «Jūs domājat?» Viņa tonis vēsta ļaunu. Vai tiešām esmu kļūdījies? Vecais ir kaut ko izprātojis. Kamēr es ņemos ar slimības vēsturi, viņš sēž pie tā cilvēka vēstures, no kura mēs paņēmām hipofīzi.

(*Burtnicā ielikta lapa.*)

Kļims Grigorjevičs Čugunkins, 25 gadus vecs, neprecējies. Bezpartijisks, taču solidārs. Tiesāts trīs reizes un attaisnots: pirmo reizi pierādījumu trūkuma dēļ, otro reizi izcelšanās glābusi, trešo reizi — 15 gadi katorgas nosacīti. Zādzības. Profesija: balalaikas spēlē traktieros.

Maza auguma, slikti veidots. Aknas palielinātas (alkohols). Nāves iemesls — naža dūriens sirdī alus dzertuvē («Stopsignāls» pie Preobraženska vārtiem).

Vecais neatraudamies sēž pie Čugunkina slimības. Nesaprotu, kas par lietu. Kaut ko burkšķ par to, ka neesmu, lūk, iedomājies apskatīt visu Čugunkina liķi. Kas par lietu — nesaprotu. Vai nav vienalga, kam pieder hipofīze?

17. janvārī. Nerakstīju vairākas dienas: slimoju ar influenci. Šai laikā veidols pilnīgi noformējies.

- a) pēc ķermeņa uzbūves pilnīgs cilvēks;
- b) svars apmēram 3 pudī;
- c) augums neliels;
- d) galva maza;
- e) sācis smēķēt;
- f) ēd cilvēku barību;
- g) ģērbjas patstāvīgi;
- h) veikli vada sarunu.

Še tev hipofīze (*kleksis*).

(*Turpinājums sekos*)

ANDREJA KALNAČA ILUSTRĀCIJAS

SARMĪTES MĀLINAS UN SERGEJA DAVIDOVA VĀKU
NOFORMĒJUMS
«AVOTS» № 8., 1988. 1—80

50 kap.

INDEKSS 77109

9-4

AVOTS

PROZA

DZEJA

PUBLICISTIKA

KRITIKA

